

# **DEUSTUKO UNIBERTSITATEA**

## **HIRUGARREN ZIKLOA**

GIZARTE ZIENTZIAK DOKTOREGO PROGRAMA

### **HIZKUNTZAREN ERABILERA SEXISTA**

### **EKIDIN DADIN HARTUTAKO NEURRIEN ERAGINA**

Eider Gogorza Ulaziak Iziar Basterretxea Morenoren  
zuzendaritzapean egindako tesia, Deustuko Unibertsitatean  
Doktore titulua eskuratzeko aurkeztua.

Zuzendaria

Doktoregaia

Bilbo, 2015

# Milesker

Tesi hau aurrera atera bada, ingurukoen laguntza paregabeagatik izan da. Amari, urte hauetan guztietan hartu ditudan erabakietan babesa eta laguntza emateagatik. Philipperi, Uhaini eta Izarri, haiekin egon behar nuen denboraren zati bat ordenagailuaren aurrean pasa izanagatik; eta eskerrik beroenak Iziar Basterretxeari, mila kezka eta askotan lausotu den bidea argi markatzeagatik. Azkenik, bide luze honetan laguntza eman didatenei. Horrengatik guztiagatik, milesker denoi.

## Aurkibidea

<b>1. Sarrera .....</b>	<b>6</b>
<b>1.1. Gaiaren aukeraketa .....</b>	<b>6</b>
<b>1.2. Ikerketaren helburuak: .....</b>	<b>7</b>
<b>1.3. Ikerketaren hezurdura .....</b>	<b>7</b>
<b>1.4. Metodologia eta erabilitako iturriak .....</b>	<b>8</b>
<b>1.5. Lan hipotesia .....</b>	<b>9</b>
<b>Azterketa teorikoa .....</b>	<b>10</b>
<b>2. Emakumeen eta gizonen berdintasunaren gainean .....</b>	<b>10</b>
<b>2.1. Sexismoa zer den eta nola neurtzen den .....</b>	<b>10</b>
2.1.1. Sexismoa neurtzeko indizeak.....	14
2.1.1.1. Estatuko indizeak.....	14
2.1.1.2. Nazioarteko indizeak.....	15
2.1.2. Sexismo motak.....	20
2.1.2.1. Sexismo anbigua.....	21
2.1.2.2. Sexismo modernoa.....	21
2.1.3. Gizonen eta emakumeen berdintasun eza azaltzeko teoriak.....	22
2.1.3.1. Teoria feminista.....	30
2.1.3.2. Hiru olatu feministak.....	34
2.1.3.2.1. Lehen Olatu feminista.....	34
2.1.3.2.2. Bigarren olatu feminista.....	38
2.1.3.2.3. Hirugarren olatu feminista.....	46
2.1.3.3. Gaur egungo egoera: transbertsalitatea.....	53
2.1.3.4. Mugimendu feminista Euskal Herrian.....	54
2.1.3.5. Talde feministak.....	56
2.1.4. Esentzialistak eta esentzialistak ez direnak.....	61
<b>2.2. Sexuaren eta generoaren gaineko teoria batzuk.....</b>	<b>63</b>
2.2.1. Sexua: .....	63
2.2.1.1. Sexu bereizketaren gaineko hainbat iritzi.....	63
2.2.2. Generoa: .....	66
2.2.3. Sexua eta generoa: antzekotasunak eta ezberdintasunak: .....	68
<b>2.3. Gizarte eredu batzuk aztergai .....</b>	<b>77</b>
2.3.1. Matriarkatua.....	79
2.3.1.1. Matriarkatua: birdefinitutako gizarte eredu.....	81
2.3.1.1.1. Bachofen:.....	81
2.3.1.1.2. Morgan:.....	84
2.3.1.1.3. Heide Goettner-Abendroth:.....	86
2.3.2. Euskal Herriko gizartea berdintasunari begira.....	95
2.3.2.1. Historiaurretik Erdi Arora.....	95
2.3.2.2. Erdi Aroa: .....	111
2.3.2.3. Aro Modernoa.....	113
2.3.2.4. Aitzinako Erregimenaren amaiera.....	121
2.3.2.5. Iraultza liberalak.....	123
2.3.2.6. Hezkuntza.....	128

2.3.2.7. Familia eta emakumeak lanean .....	132
2.3.2.8. Emakumea eta erlijioa .....	136
2.3.2.9. Lehen aldaketak generoaren gainean .....	137
2.3.2.10. I. Mundu Gerraren eragina .....	140
2.3.2.11. Bigarren Errepublikaren eragina .....	143
2.3.2.12. Frankismoaren diktadurapean .....	146
2.3.2.13. Demokrazia garaia .....	151
<b>2.4. Laburbilduz .....</b>	<b>154</b>
<b>3. Hizkuntza eta gizartea .....</b>	<b>156</b>
<b>3.1. Hizkuntzaren sexismoaren gaineko ikuspegiak .....</b>	<b>156</b>
3.1.1. Hizkuntzaren gaineko ikuspegi batzuk .....	156
3.1.2. Hizkuntza sexista edo erabilera sexista .....	163
3.1.2.1. Sistema sexista: .....	163
3.1.2.2. Erabilera sexista: .....	164
3.1.3. Hizkuntzak nola eta zergatik aldatzen diren .....	167
<b>3.2. Generoaren azterketa zenbait hizkuntzetan .....</b>	<b>175</b>
3.2.1. Morfologia .....	179
3.2.2.1. Euskara .....	179
3.2.2.2. Ingelesa .....	192
3.2.2.3. Gaztelania .....	195
3.2.2. Semantika-lexikoa .....	198
3.2.2.1. Euskara .....	198
3.2.2.2. Ingelesa .....	201
3.2.2.3. Gaztelania .....	204
3.2.3. Pertsonen izenak (ponte-izenak) .....	206
3.2.3.1. Euskara .....	206
3.2.3.2. Ingelesa .....	207
3.2.3.3. Gaztelania .....	207
<b>3.3. Diskurtsoa .....</b>	<b>208</b>
<b>3.4. Gizarteak eta hizkuntzak duten lotura sexismoari begira .....</b>	<b>210</b>
3.4.1. Soziolinguistika Euskal Herrian .....	213
<b>3.5. Laburbilduz .....</b>	<b>215</b>
<b>4. Komunikabideak eta sexismoa .....</b>	<b>216</b>
<b>4.1. Sexismoa hizkuntzan ekiditeko eman diren pausoak .....</b>	<b>216</b>
<b>4.2. Hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko gidak .....</b>	<b>217</b>
<b>4.3. Estilo liburuak .....</b>	<b>224</b>
4.3.1. Vocento: .....	224
4.3.2. El País: .....	225
4.3.3. Berria: .....	225
<b>4.4. Gender –Neutral language ezartzeari buruzko ikerketa .....</b>	<b>227</b>
<b>4.5. Laburbilduz .....</b>	<b>229</b>

<b>Azterketa enpirikoa: gizartea eta hizkuntza .....</b>	<b>230</b>
<b>5. Gizartea aztergai: .....</b>	<b>231</b>
<b>5.1. Metodologia: .....</b>	<b>233</b>
5.1.1. Aldea versus maila: .....	233
5.1.2. Emaizak versus neurriak edo tresnak: .....	233
5.1.3. Generoen arteko berdintasuna versus emakumeen jabekuntza:.....	233
<b>5.2. Emaizak: .....</b>	<b>235</b>
<b>5.3. Laburbilduz: .....</b>	<b>240</b>
<b>6. Hizkuntza aztergai:.....</b>	<b>242</b>
<b>6.1. Metodologia: .....</b>	<b>243</b>
<b>6.2. Emaizak: .....</b>	<b>244</b>
<b>6.3. Laburbilduz .....</b>	<b>245</b>
<b>7. Ondorioak.....</b>	<b>247</b>
7.1. Atal teorikoa:.....	247
7.2. Atal enpirikoa: .....	248
7.3. Hipotesiaren gainean: .....	249
7.4. Etorkizunari begira .....	249
<b>8. Bibliografia .....</b>	<b>253</b>
<b>9. Osagarriak .....</b>	<b>278</b>
9.1. GGI kalkulatzeko taulak .....	278
9.2. Atla.ti txostena. ....	279

## **1. Sarrera**

Sexismoa eta sexismoaren gaineko gaiak puri-purian eta guztion ahotan dabilta azkenaldian. Badirudi batzuetan gizonen eta emakumeen arteko berdintasuna gertuago dagoela. Beste batzuetan, ordea, eta batez ere hainbat komunikabide entzun eta ikusita, sekula baino urrutiago nabari dugu.

Hizkuntzak komunikatzeko tresna garrantzitsua dira, eta, beraz, azken urte hauetan, garrantzi horretaz oharturik, zenbait ekimenen bidez hizkuntzaren erabilera sexista ekiditen saiatu dira eragile askotarikoak, hizkuntzen erabilera sexistak eragin handia baitu gizonen eta emakumeen harremanetan.

### **1.1. Gaiaren aukeraketa**

Euskal hiztunak izanda eta Euskal Herrian bizi izanda, euskararen egoera ezagutzea ere interesgarria iruditu zaigu; beraz, zergatik ez biak uztartu eta horren gaineko tesia egin? Bi ideia horiek aspaldiko urteetan izan ditugu jira eta bira buruan, generoa eta euskara. Baina, gero, horri forma ematea beste kontu bat izan da. Bi gaiak oso zabalak baitira, eta ildo nagusi bat hartzea ez da batere erraza izan. Azkenean, hizkuntzaren erabilera sexista ekidin dadin hartu diren neurrien gaineko tesia egitea erabaki dugu. Benetan merezi ote du baliabideak horretan xahutzea?, etekinik eta inolako emaitzarik lortzen ari ote gara? Orain arteko baliabideak egokiak eta nahikoak izan ote dira? Galdera horiei eta horrelako beste hainbati erantzuna bilatzea izango da tesi honen egiteko nagusia.

Kazetaritzaren mundutik gatozenez, oso interesgarria iruditu zaigu komunikabideek esparru horretan nola jokatzten duten aztertzea, komunikabideak gizartearen joeren adierazleetako bat direlakoan baikaude, eta, beraz, euren bidez hizkuntza aztertzeak gizartearen hizkuntzen gaineko jarreraren argazki bat emango digulakoan gaude.

## **1.2. Ikerketaren helburuak:**

Hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko erabili diren baliabideen eraginkorrak izan ote diren ikustea.

Gizonen eta emakumeen berdintasunaren gainean EAEko gizartearen azken urteetako bilakaera aztertzea.

Hizkuntzaren erabilera sexistak azken urteetan izan duen bilakaera. (Euskaran eta Gaztelanian) aztertzea.

Berdintasunaren arloan gizartearen eta hizkuntzaren garapenek abiadura berdina izan duten ala ez egiaztatzea.

## **1.3. Ikerketaren hezurdura**

Horrela ba gure tesia egituratzeko garaian, bi zati nagusitan banatu dugu; alde batetik, ikerketa teorikoa, eta, beste alde batetik, ikerketa enpirikoa. Ikerketa teorikoan, gizartearen eta hizkuntzaren arteko lotura eta elkarren eragina aztertuko dugu. Lehen atala emakumeen eta gizonen berdintasunaren gainekoa da; bertan, sexismoaz, generoaz, sexuaz eta horien gaineko teoriez arituko gara. Bigarren atalean, gizartearen eta hizkuntzaren arteko lotura aztertuko dugu: sexismoa hizkuntzan zer den eta nola gertatzen den. Horretaz gain, generoak hizkuntzan izan dezakeen garrantzia eta diskurtsoa ere aztertuko ditugu. Hirugarren atalean, komunikabideak eta, oro har, hizkuntza ez sexistaz edo neutroaz eta berori ezartzearen garrantziaz arituko gara. Horrekin batera, hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko orain arte zer pauso eman diren ikusiko ditugu, eta, amaitzeko, Lausanneko Unibertsitateko (Suitza) ikerketa baten bidez hizkuntzaren erabilera ez sexista lortzeko ezarri izan diren neurri askotarikoek hizkuntza komunitateetan nolako eragina izan duten.

Ikerketa enpirikoan, berriz, ikusiko dugu, alde batetik, euskal gizartea nola aldatu den azken hamar urtetan, gizonen eta emakumeen berdintasunaren gainean. Horretarako, alde teorikoan gizonen eta emakumeen berdintasunari begira egon daitekeen aldea aztertuko dugu; beraz, gizonen eta emakumeen berdintasuna neurtzeko sistema bat eredu gisara hartuko dugu: genero aldearen indizea, ingelesez GGI. Sistema horren bidez, Euskal Herriko gizartearen 10 urteko bilakaera aztertuko

dugu. Beste alde batetik, ikusi nahi izan dugu euskaraz et gaztelaniaz erabilera sexista ekiditeko jarri diren neurriek inolako eraginik izan ote duten. Horretarako, Euskal Herrian zabaltzen diren hiru egunkari aukeratu ditugu (*Berria*, *El Mundo* eta *Diario Vasco*) eta ikusi nahi izan dugu erabilera sexista ekiditeko gidan (*Euskararen erabilera ez sexista*) eta *Berria*-ren estilo liburuan emandako gomendio batzuk bete ote diren. Badakigu komunikabide hauek aztertzean hizkuntza jantzia aztertzen ari garela eta ez duela ez kaleko hizkuntzak duen aldakortasunik ez behin betikotasunik, baina abantaila ere ikusten dugu: hizkuntzaren erabilera sexistaren gainean aldaketarik baldin badago, sakonagoa dela ere pentsa daiteke, hizkuntza egonkorragoa den neurrian. Beraz, bi ikerketa horiek amaituta, 10 urteko tartean, alde batetik gizartean zein hizkuntzan inolako aldaketarik egon ote den ikusi nahi genuke, eta, beste alde batetik, gizarteak eta hizkuntzak elkarren eraginik izan ote duten, eta, ondoren, ondorioa atera.

#### **1.4. Metodologia eta erabilitako iturriak**

Ikerketa teorikoa egin ahal izateko eta gure lanerako egokiak izango diren iturriak aukeratu ahal izateko, ikerketa teorikoen atala bi zati handitan banatuko dugu: alde batetik gizartearen atala, eta beste aldetik hizkuntzaren atala.

Lehenik, orain arte bi gai hauen gainean eginda dauden lanak aztertuko ditugu. Gizartearen atalari helduz: lehenik gizon eta emakumeen berdintasun ezak zertan datzan, *sexismoa*, gaztelaniazko *desigual* eta *diferente* (Euskaraz, gehienetan ez ditugu bereizten, biak *ezberdin* bezala itzultzen baititugu). *Generoa* eta *Sexua* zer diren. Gizarte ezberdinetan gizon eta emakumeen egoera ez da berdina, zergatik ote da? Eta iraganean emakumeek orain baino botere gehiago zuten edo gutxiago? Galdera hauek gizarte zientzietako sail ezberdinetakoak dira, sail ezberdin horietako ikertzaileek egindako lanak begiratu beharko ditugu erantzunen bila.

Hizkuntzaren atalari helduz berriz: Hizkuntza sexistaren gaineko iritzi ezberdinak jasoko ditugu alde batetik, eta bestetik hizkuntza ezberdinetan generoa nola bereizten den ikusiko dugu. Horretaz gain hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko neurri ezberdinak ikusiko ditugu, tartean gidak, estilo liburuak ...

Azkenik beste herrialdeetan zer gertatzeen den eta hizkuntza ezberdinen egoerak ikusiko ditugu .

Ikerketa Enpirikoa egiteko berriz *Eustat*, *Ine* eta *Eusko Jaurlaritzako* web orriak erabiliko ditugu eta gero GGI-aren egitura jarraituko dugu gizartea berdina ote den ikus ahal izateko. Hizkuntzaren ikerketa egiteko berriz EAEko egunkari ezberdinak erabiliko ditugu hizkuntzan aldaketarik izan ote den ikusteko.

### **1.5. Lan hipotesia**

Guk defendatuko dugun hipotesi nagusia ondorengoa izango da: Gizartean gizonen eta emakumeen arteko berdintasuna garatzen den heinean komunikabideen hizkuntzaren erabilera sexista gutxituko da.

## **Azterketa teorikoa**

### **2. Emakumeen eta gizonen berdintasunaren gainean**

#### **2.1. Sexismoa zer den eta nola neurtzen den**

Lehenik eta behin, eta atalean sartzeko, gizonen eta emakumeen berdintasun faltatik edo emakumearen aurkako diskriminaziotik hasiko gara. Nazio Batuen Erakundearen Batzar Nagusiak 1967an emakumearen aurkako diskriminazioa ekidin beharra aldarrikatu zuen, zera azpimarratuz: alde batetik, ez zela justua eta, beste alde batetik, izaki bizidunen duintasunarentzat iraina zela. 1979an, Nazio Batuetan, emakumearen aurkako gutxiesteak ekiditeko batzarrean, honela definitu zuten, besteak beste, *gutxiestea*:

“Konbentzio honi dagokionez, emakumearen kontrako diskriminazioa esapideak, sexuan oinarritutako edozein bereizketa, bazterketa edo murrizketa adierazten du; hots, emakumeari, bere egoera zibila gorabehera eta gizonen eta emakumearen berdintasuna oinarri, esparru politiko, ekonomiko, sozial, kultural eta zibilean edo beste edozeinetan, giza eskubideen eta funtsezko askatasunen aitormena, gozamina edo erabilera gutxitu edo ezeztatze helburuz edo emaitzaz egindakoa”. (Emakunde, 1998)

Emakundek “diskriminazioa” aipatzen du berdintasun eza adierazteko, baina, *berdintasuna* esaten dugunean, ez dugu esaten gizon-emakumeek berdin-berdinak izan behar dutela, baizik eta gaztelerazko *diferente* eta ez *desigual* izan behar dutela baizik —euskaraz, nahiko nahaste sortzen da gaztelaniazko *desigualdad* eta *diferente* 'ezberdin' bezala itzultzen baititugu— (Imaz, 2013).

Beraz, gauzak lotzeko, emakumeek pairatzen duten egoera batez ari gara; zer lotura du sexismoak honekin guztiarekin?

“Sexismoa: Pertsonak sexua kontutan hartuta baloratzeko joera, sexuan oinarritutako diskriminazioa” (Barandiaran eta Etxeberria, 2008).

Definizioak, argia izanagatik, ezer gutxi esaten digu. Nola eta zein testuingurutan sortu zen ezagutzeko, feministengana joko dugu; zehazki, Mary M. Talbotengana<sup>1</sup> (Talbot, 1998), esanahi zabalago baten bila; honela dio: *Sexismoa* sexuari begiratuta egiten den diskriminazioari edo gutxiespenari deitzen zaio, emakumeak gizonengandik ezberdinak eta gutxiago direlako ustea onartzen da. Emakumea sistematikoki gutxiesten duen etiketa, jarrera edo ekintza.

“The term itself was only coined at the end of the 1960s, probably on the analogy of racism. Earlier in the decade, the term male chauvinism, invented by women student activists, was used to criticize the attitudes of their male counterparts. We now have more –isms (ablism, sizeism, ageism) serving a similar function; that is, putting a label on a set of discriminatory assumptions and the social system based on them.” (Talbot, 1998: 215-216)

Beraz, bi kontzeptuek elkarrekin nolako lotura duten azaltzeko, esan genezake sexismoak diskriminazioa eragiten duela. Lehena ekintza edo balorea da, eta bigarrena, egoera.

Azken hiru hamarkadetako borroka zera izan da, sexismoak dituen aurpegi askotarikoei aurre egitea sektore publikoan zein pribatuan. Horrek era guztietako zailtasunak sorrarazi ditu; horien artean: zein erataria agertzen diren gizonak eta emakumeak prentsan, lanean, iragarkietan, eguneroko elkarrizketetan eta abar. Adibidez, feministek kritika berezia egin diote emakumeak azaltzeko moduari. Maiz, emakumeak euren irudi fisikoarengatik definitzen baitira (ile horiduna, ilegorria) edo gizonei zer gustatuko zaien pentsatuta (polita, oso ederra, zatarra). Horretaz gain, emakumez ari garenean, familiarekiko eta batez ere gizonekiko zein lotura duten agertuko da; “kanpoan lan egiten duen emaztea”, “emazte diruduna” edo “bi haurren ama”, esaterako.

Emakumeen kontrako diskriminazio era guztiak ezabatzeko konbentzioa Nazio Batuetako erakundeko bazkide diren nazioen %95ek berretsi dute; nazioarteko

---

<sup>1</sup>Sunderlandeko Unibertsitateko katedraduna linguistikari.

konbentzioetan, giza eskubideen alorrean, bigarrena izan da nazioen berrespena jasotzen, sinatutako nazioen zenbatekoari begiratuz gero.

Konbentzio horrek eta egin diren beste hainbat ekintzak erantzun bat eman nahi izan dio kultura gehienetan historikoki emakumeek jasan izan duten gutxiespenari. Gizonek, estrukturalki, botere handiagoa izan baitute ekonomian, politikan, erlijioan eta gizarteko erakundeetan. Emakumeek, ordea, legeari, politikari, erlijioari eta lan munduari begiratuz gero, oztopoak baino ez dituzte aurkitu. Hori dela eta, emakumeek ezin izan dute berdintasunik lortu ez eremu pribatuan ez eta eremu publikoan ere (Guttentag eta Secord, 1983).

Generoen arteko berdintasuna errealitate bihur dadin, gobernuek eta nazioarteko erakundeek indar handia egin dute emakumeen babeserako hainbat lege eta bide ezarriz; oraindik, alabaina, ez da gizonen eta emakumeen berdintasunik lortu (NBE, 2011).

Hezkuntzari begiratzen badiogu, estatistiken arabera nahiz eta datuek dioten hobera egin duela, 781 miloi heldu eta 126 miloi gazte oraindik ez dira gai esaldi sinpleak irakurtzeko edo idazteko. Hirutik bi emakumeak dira. Zenbaki horiek eragin zuzena dute mundu osoko pobreziaekin, portzentajeei begiratuta emakumeak askozaz gehiago baitira. (UNESCO, 2013)

Lan munduan, soldatetan oraindik ezberdintasun handiak daudela aldarrikatzen du Lanaren Nazioarteko Erakundeak (OIT). Banaketa horizontala eta bertikala denez, emakumeak egun erdiko lanetan pilatzen dira. (OIT, 2010). Horri guztiari gehitu behar zaio hainbat txostenek oraindik erakusten duten alde handia gizonen eta emakumeen soldatetan, baita herrialde garatuetan ere, nahiz eta generoen arteko diskriminazioaren aurkako legeak izan (NKS, 2010; OCDE, 2010; OIT, 2011).

Bestalde, emakumeek zailtasun handiagoak dituzte botere postuetara iristeko. Adibidez, unibertsitateen munduan 2007 graduatutatik %60,9 emakumeak ziren (INE, 2014); hala eta guztiz ere, antzeko egoeran (familiakoa, pertsonala...)

unibertsitateko gizonezko irakasle titularrak 2,5 aldiz aukera handiago du katedratikoa izateko. (MCI, 2011).

Gizonen eta emakumeen berdintasuna ez da herrialde guztietan bera, testuinguru kultural, ekonomiko eta sozialen arabera baitago. Beraz, gizonen eta emakumeen berdintasunean herrialde bakoitzak bere lehentasunak azpimarratu beharko lituzke: neskaten hezkuntzatik hasi, amen osasun hobea, lan antzekoa soldata bera, parlamentuan eserleku gehiago, laneko gutxiespenak bukatu, etxean genero indarkeria jasaten duenak babesa izan, familiaren gaineko legedia aldatu, gizonen familia bizitzan ardura handiagoa hartu... Premiazko behar hauetan ezinbestekoa da pertsona guztiek premiazko baliabideak, bederen, eskura izatea. Gutxienez euren oinarrizko giza gaitasuna gara dezaten, horrela bakarrik izango baitira gai berdintasunaren ikuspegitik, bederen, gizarteko erabaki sozial, politiko eta ekonomikoetan parte hartzeko.

Berdintasuna ez da helburu teknokratikoa, konpromiso politiko orokorra baizik. Berdintasuna lor dadin, beharrezkoa izango da etorkizunean arau politikoak, kulturalak eta ekonomikoak aldatzea; horretaz gain, pentsatzeko modu berri bat ere beharrezkoa da. Gizonen eta emakumeen gaineko estereotipoak euren aukeratarako eragozpen izan ez daitezten, filosofi berri batera eraman beharko gintuzkete non pertsona guztiak aldaketarako beharrezkoak diren agentetzat hartu beharko genituzkeen. Garapenak, berriz, bi sexuen aukerak gehitzeko bidea izan beharko luke, eta ez, gaur egun bezala, sexu bakarrarena. Emakumeei eta neskei, baita gizonei eta mutikoei ere, eskubide eta baliabide berak eman behar zaizkie, ezinbestekoak baitira txirotasuna, analfabetismoa eta gaixotasunak herrialde guztietan gutxituko badira. Gizonen eta emakumeen berdintasuna ezinbesteko aspektua da gizon-emakumeen garapenerako. (PNUD, 1995)

Azken hamarkadetan, gizartearen zati handi batentzat, kezka bihurtu dira gizonen eta emakumeen ezberdintasunak: soldatak, lan aukerak, osasuna, familia eta lana uztartzea, hezkuntza... Ondorioz, aurretik aipatu bezala, erakundeek nahiz

governuek horren aurka egiteko neurriak hartu dituzte. Lehenik eta behin, egoera ezagutu behar dugu, ordea; horretarako fidagarria den sistema bat behar da.

Urteetako egoera aztertzeke eta beste herrialdeak nola dauden ikusi eta konparaketak egiteke, hainbat indize eta kalkulatzeko modu topatu ditugu. Guk, ordea, ezin ditugu aztertu indize guztiak; hori ere ez da gure lanaren helburu nagusia. Horretaz gain, gure ustez, indize horiek, argibide modura, oso lagungarri izan daitezke, baina badituzte arazoak ere, gizonen eta emakumeen ezberdintasunak aztertzea konplexua baita. Beraz, hori guztia esanda, Emakundek egindako lan batzuetan oinarrituko gara gure lana egiteko, bai atal honetan bertan alde teorikoa azaltzeko eta bai bigarren zatiko ikerketa enpirikoa egiteko ere.

Alfamak, Cruellsek, De la Fuentek, Martik eta Obradorsek (Alfama, Cruells, De la Fuente, Marti eta Obradors, 2012), Emakunderentzako egindako txosten batean, dauden adierazle garrantzitsuenak banan-banan aztertu dituzte, eta autonomia erkidegoari begira bakoitzak dituen alde onak eta txarrak azpimarratu. Horretaz gain, indize baten aldeko apustua egin dute, eta guk txosten horren punturik garrantzitsuenak jarri ditugu atal honetan:

#### 2.1.1. Sexismoa neurtzeko indizeak.

##### 2.1.1.1. Estatuko indizeak.

Lau sintesi indize: IIG<sup>2</sup>, IDG<sup>3</sup>, Indesgen<sup>4</sup> eta ISIG:

Emakunderen arabera aztertutako estatuko lau sintesi indizeek ikuspegi aniztasun handia dute, eta haietako bat bera ere ez dator gutiz bat Eusko Jaurlaritzak urteetan egin duen ezberdintasunaren kontzeptualizazioarekin; indize bakar batek ere ez du sartu jabekuntzaren gaineko ikuspegi osoa, eta denek heldu diote generoen artean

---

<sup>2</sup>Genero Berdintasunaren Indizea. Colectivo IOEk, 2008an, Genero Berdintasunaren Indizea egin zuen estatu osorako. Gizarte barometroaren esparruan kalkulatuta.

<sup>3</sup>Eduardo Beriacatek eta Eva Sanchezek egin zuten, Andaluziako Juntako lehendakaritza sailaren mendeko Centro de Estudios Andalucesen. 2008an proposatua eta kalkulatua, Espainia osoko eta autonomia erkidegoetako genero desberdintasuna ebaluatzeko.

<sup>4</sup>Genero Desberdintasunaren Indizea. Andaluziako Juntako Ekonomia eta Berrikuntza, Zientzia eta Enplegu Saileko Europako funtsarekin, plangintzaren zuzendaritza nagusiaren Ikerketa eta Kudeaketa bulegoak egin.

dagoen tartearen ideari, zenbait formula erabilia. Funtsezko eremu batzuk ere, hala nola demokratizatzea eta emakumearen aurkako indarkeria, ez dituzte sartu. Hortaz, ikuspuntu substantibotik, denek dituzte alde handiak EAerako proposatutako adierazle sistemak jaso dituen dimentsioen proposamenarekin.

EAerako proposatutako dimentsioak eta aztertutako sintesi indizeak alderatuta, Indesgen eta ISIG hurbiltzen dira gehien, eta, beraz, horiek lirateke gomendagarrienak EAerekin elkartzeko, baina bigarrenak, arazo handiak dauzka datu erabilgarriak lortzeko.

Ikuspuntu politiko edo operatibo batetik, kontuan hartu behar da, era berean, zein diren agente bultzatzaileak. Aipatu dugunez, haietako bi beste administrazio autonomiko batetik datoz; bata akademikoagoa da, eta bestea irabazi asmorik gabeko erakundea. Alde horretatik, azpimarratu behar da nolako ahalegina egin duen Andaluziako Autonomia Erkidegoak bere lurraldean genero berdintasuna neurtzeko eta beste erkidegoekin erkatzeko moduko tresnak ezartzeko.

Haietako bakar bat ere ez da orokortu, eta, jakin ahal izan denez, Indesgen ez da kalkulatu behin besterik. Hortaz, komunikazio, erakunde edo gizarte mailan ez dago, itxuran, adostasunik indize horien interesari buruz. Horretaz gain, sintesi indize baten xedea batez ere komunikatzea bada, ezinbesteko da oso onartuta eta hedatuta egotea. Horregatik, Emakunderentzat zein Eusko Jaurlaritzarentzat ere erabilgarriagoa da nazioarteko erreferentziazko indize bat.

#### 2.1.1.2. Nazioarteko indizeak.

Zenbait elementuren arabera aztertuta: erakunde sustatzaileak, EAEn adierazleek duten erabilgarritasuna, bildu dituen dimentsioak, ikuspegi orokorra Emakunderen ikuspuntutik, EAeko berdintasun politiketarako izan dezakeen egokitasuna eta txostenen periodikotasuna.

Horiek azertu ondoren, EAEn konparagarritasunerako Emakunderentzat egindako txosten batean (Alfama, Cruells, De la Fuente, Marti eta Obradors, 2012:81), baztertzekoak dira honako hauek: SIGI (Genero eta Gizarte Erakundearen Indizea), WEOI (Women's Economic Opportunity Index), GJI —Genero jabekuntzaren indizea; ingelesez, GEI— eta GGGI (Generoari Buruzko Giza Garapenaren Indizea), haien ikuspegi substantiboak ez datozelako bat lortu nahi diren helburuarekin: gizarteetan gizonen eta emakumeen artean dagoen berdintasuna neurtzea. Emakunderen ustez, SIGI ez da esanguratsua Europako gizarteak erkatzeko. WEOIk lan eremua baino ez du aintzat hartu, eta ez du berdintasunaren bestelako dimentsiorik bildu; bestalde, haren adierazleak ez daude erabilgarri. GJIri eta GGGIri dagokienez, berdintasuna eta garapena lotzeagatik herri garatuen alde daukan joeraz gain, garrantzitsuena de NBGP berak GZIrekin ordezkatu dituela indize horiek. Hortaz, hauek dira EAE beste eskualde edo estatuarekin erkatzeko indize bideragarriak: GEI (Sozial Watch), GGI (World Economic forum ) eta GDI (NBGP). Lehengo biak erakunde pribatuek sustatu dituzte, eta hirugarrena nazioarteko erakunde publiko batek.

Emakunderen ustez, GDI Nazio Batuen sistemako erakunde batek sustatu du. Erakunde hori, gainera, aitzindaria da ezberdintasunak eta garapen maila globala neurtzen. Horrek zilegitasun handia ematen die indizeari eta konparatzen diren indizeei. Indize hori GGGI eta GJI hobetzeko sortu zen, maila globalean generoari lotuta gehien kalkulatzen diren indizeak izanik biak, eta, beraz, mundu osoan erreferentziazko funtsezko indizeetako bat bihurtuko da GDI, seguruenik. Metodologiari dagokionez, adierazle kopuru txikia dauka, eta horrek konparazioaren irismenik handiena bermatzen du, baina hura kalkulatzea konplexuagoa gerta daiteke.

Erakunde pribatuek sustatzeko indizeen artean, GEI (Gender Equality Index) eta GGI —Genero Aldearen Indizea edo Gender Gap Index, ingelesez— oso errazak dira kalkulatzeko metodoan. Ikuspegi substantiboari erreparatuz gero, GGI GEIren gainetik nabarmenduko litzateke, berdintasunaren dimentsioei dagokienez aberatsagoa delako. Horregatik, erakunde pribatuek edo erakunde sare pribatuek

sustatzeko indizeen artean, Emakunderen ustez, interesgarriagoa da GGI proposatzea EAE beste herriekin edo eskualdeekin erkatzeko.

Ondorengo taulan, GGIn osagaiak agertzen dira; osagai horien bidez neurtzen da gizonen eta emakumeen berdintasun maila gizarte ezberdinetan.

1. taula: Genero Aldearen Indizearen —GGI edo GAI— osagaiak

Gizon eta emakumeen arteko aldea neurtzeko indizearen osagaiak	
Atalak	Azpiatalak
Aukerak eta partaidetza ekonomikoa	Aktibitate tasa
	Soldatak
	Diru sarrera
	Botere postuak
	Postu teknikoak
Eskolatzea	Alfabetizazio tasa
	L.H. Tasa
	D.B.H tasa
	G.M. Tasa
Osasuna eta biziraupena	Bizirik jaiotakoak
	Bizi itxaropena
Jabekuntza politikoa	Eserlekuak parlamentuan
	Emakume sailburuak
	Emakume lehendakariak

Iturria: Ekonomia Publikoko Institutua, 2014

EAE aztertzeko GGI dela egokiena topatuta, gure egoera zein den ikusiko dugu. Zoritxarrez, ez dugu Euskal Herriko GGI berririk —azkena 2007koa da, eta autonomia erkidegoa bakarrik hartzen du—, ez eta autonomia erkidegokorik ere; beraz, Euskal Herriaren kasuan, Espainiako eta Frantziako datuei begiratu beharko diegu. GGI, aurretik aipatu bezala, World Economic Forumek urtero egiten duen txostenaren barnean dagoen rankinga da, eta urtero aldatzen da. Esaterako, 2013an, Espainia 30. postuan zegoen, eta Frantzia 40.ean. 2014an, berriz, 20. eta 16. postuetan daude, hurrenez hurren. 2014an, 142 estatuk hartu dute parte —iaz baino sei gehiago—; datu faltagatik, Benin eta Kamerun atera behar izan dituzte GGIn rankingetik. Bielorrusia, Tunisia eta Zimbabwe berriz sartu dira zerrendan, eta Ginea, Liberia,

Montenegro, Ruanda eta Swazilandia lehen aldiz sartu (World Economic Forum, 2014).

-Munduko GGI rankinga, 2014.

2. taula: munduko GGI rankinga, 2014

Mundu Mailako GGI rankina 2014		
Herrialdea	GGI Rankina	GGI puntuaketa
Islandia	1	0,8594
Finlandia	2	0,8453
Norvegia	3	0,8374
Suedia	4	0,8165
Danimarka	5	0,8025
Nikaragua	6	0,7894
Ruanda	7	0,7854
Irlanda	8	0,785
Filipinak	9	0,7814
Belgika	10	0,7809
Suitza	11	0,7798
Alemania	12	0,778
Zelaanda Berria	13	0,7772
Herbereak	14	0,773
Latbia	15	0,7691
Frantzia	16	0,7588
Burundi	17	0,7565
Hego Afrika	18	0,7527
Kanada	19	0,7464
Estatu Batuak	20	0,7463
Ekuador	21	0,7455
Bulgaria	22	0,7444
Eslovenia	23	0,7443
Australia	24	0,7409
Moldabia	25	0,7405
Erresuma Batua	26	0,7383
Mozanbika	27	0,737
Luxenburgo	28	0,7333
Espania	29	0,7325
Kuba	30	0,7317

Iturria: World Economic Forum Report, 2014

Ondoren Hego Euskal Herriko datuak aztertuko ditugu, World Economic Forumek estatu barruko nazioak eta herrialdeak aztertzen ez dituenaz, Teresa Corbella i

Domenechek eta Misericordia Domingo Vernisek<sup>5</sup> (Corbella i Domenech eta Domingo Vernis, 2010) GGI eredu bezala hartuta, RGGI sortu dute; kasu honetan, datuak 2010ekoak dira, eta, Europako beste datuekin konparazio zuzena egin ezin bada ere, ikerketa horrek balioko dute argibide bezala.

Ondoren, Teresa Corbella i Domenechek eta Misericordia Domingo Vernisek egindako RGGI ikusiko dugu:

-RGGI, Espainiako Estatuko herrialdeetan:

3. taula: RGGI, Espainiako Estatuko herrialdeetan, 2010

RGGI Espainiar Estatuko herrialdeak		
Herrialdea	RGGI postua	RGGI zenbakitan
Madrid komunitatea	1	0,7215
Balear Irlak	2	0,7211
Euskadi	3	0,7161
Kanariar Irlak	4	0,76
Gaztela Mantxa	5	0,7138
Andaluzia	6	0,7048
Balentzia	7	0,7042
Extremadura	8	0,6973
Galizia	9	0,6969
Errioxa	10	0,6943
Nafarroa	11	0,6928
Katalunia	12	0,6915
Gaztela leon	13	0,6879
Kantabria	14	0,6854
Murtzia	15	0,6837
Asturias	16	0,6781
Aragoi	17	0,676

Iturria: Corbella i Domenech eta Domingo Varnis, 2010

Ezkerraldean, Espainiako Estatuko herrialdeak jarri ditugu; erdialdean, RGGIko postua; eta eskuinaldean, RGGIren puntuazioa.

<sup>5</sup>Kataluniako Rovira i Virgili Unibertsitatea, Ekonomia Saila.

Espainiako eta Frantziako datuak ikusi ditugu lehenik, eta ondoren, autonomia erkidegokoak eta Nafarroakoak. Euskal Herri osoko daturik ez daukagu, baina datu horiekin gerturatzea lortu dugula iruditu zaigu. Datuon arabera, autonomia erkidegoa berdintasunari begira, goiko mailetan dago; Nafarroa, berriz, behealdean. Nazioartekoak ikusten baditugu, ez Espainia ez eta Frantzia ere ez daude goieneko postuetan. Datu horiek, dudarik gabe, argazki bat erakusten dute, eta garrantzitsua da, baina kultura batek eta gizarte batek argazki bat baino gehiago izan ditzake. Goian agertzen diren ikerketak aldagai batzuen barnean eginak daude, eta, beraz, erantzun zehatz batzuk jasotzen dira; hala ere, argi ikusten da nazio batetik bestera alde handia dagoela.

Orain arte, gizona eta emakumeen ezberdintasunez aritu gara, baina ez dugu inolako bereizketarik egin. Hala ere, gutxiesteko jarrera edo ekintza guztiak (sexismoa) ez dira berdin agertzen, ez eta ulertzen ere. Batzuk oso zuzenak dira; beste batzuek, ordea, lehen begiratuan, ez dirudite sexismoa direnik ere. Ondoko atal honetan, sexismoaren sailkapenik ezagunena.

### 2.1.2. Sexismo motak.

Sexismoa sailkatzen jarrita, gure ustez, ukaezina da sexismo mota guztiak ez direla berdinak; batzuk zuzenak dira, eta beste batzuek ez dirudite sexismoa ere. Guk sexismo motak aztertzeke orduan, Ambivalent Sexism izeneko molde teorikoa erabili dugu. Teoria hori batez ere Peter Glick eta Susan Fiske gizarte psikologoek gauzatu zuten. Gehien aztertu den sexismo mota *aurkako sexismoa* izan bada ere, teoria hori erabiliz, ikertzaileek ikusi dute badagoela beste sexismo motarik ere (Glick eta Fiske, 1996). Horretaz gain, *sexismo moderno*-ren ideia gehitu dugu; Sarrasinek, Gabrielek eta Gygaxek dioten bezala (Sarrasin, Gabriel eta Gygax, 2012), sexismoa ere, formaz, bederen, aldatzen doa; beraz, garrantzitsua iruditu zaigu beste sexismo mota hori ere gehitzea. Eta, beraz, hiru sexismo mota bana genitzake: batetik, *aurkakoa* eta *borondate onekoa* —bi horiek *sexismo anbiguoan* sartuko lirateke—, eta, bestetik, *moderno*.

#### 2.1.2.1. Sexismo anbigua.

Sexismo mota horrek bi aurpegi dituela esan daiteke; *aurkakoa*, emakumearen aurka dagoen sexismo mota bezala azalduko genuke. Adibidez: “Emakumeek boterea eskuratu nahi dute, gizonak menpean izateko”; “borondate onekoak”, berriz, emakumeen alde egiten du, baina zaldunaren gizalegea eta jarrera onak erabiliz. Adibidez: “Gizonek emakumeak babestu behar dituzte” (adibideak: Swim, Aikin, Hall eta Hunter, 1995).

#### 2.1.2.2. Sexismo modernoa.

Tradizionalki, sexismoa emakumearen aurkako jarrera irekia izan da; azken hamarkadetan, ordea, sexismoa ez da hain argi azaltzen. Batez ere sexismoaren aurka arau estuak ezarri direlako gizartean. Beraz, sexismo mota honek emakume eta gizonen rol tradizionalen alde egiten du; gaur egun emakumeek ez dutela diskriminaziorik pairatzen aldarrikatuko du. Honako esaldi hauek oso ongi adierazten dute sexismo mota hau. “Gure gizarteak gizon eta emakumeei trataera bera ematen die” edo “gobernuak eta komunikabideek emakumeek merezitakoa baino kezka handiagoa agertzen dute” (adibideak: Swim, Aikin, Hall eta Hunter, 1995). Bi adibide horiek ez dute zuzenean emakumeen aurka egiten, baina gutxietsiak bizi direla ere ez dute onartzen; beraz, hor egongo litzateke sexismoa.

Nola neurtu sexismoa, ordea? Arazo horri aurre egiteko, sexismoa neurtzeko eskalak sortu nahi izan dituzte; horietan ezagunenak Modern Sexism Scale (Swim, Aikin, Hall eta Hunter, 1995) eta Neosexism Scale (Tougas, Brown, Beaton eta Joly, 1995); honela diote Campbellek, Schellenbergekek eta Sennek, *Evaluating measures of contemporary sexism* izeneko lanean:

Two recently published measures of contemporary sexist attitudes were examined and compared with a sample of 106 Canadian college students. Swim, Aikin, Hall, and Hunter's (1995) Modern Sexism scale was found to be an acceptable measure of sexist attitudes in terms of its internal reliability and its ability to predict other gender-related political attitudes. Although the Modern Sexism scale and the Neosexism scale (Tougas, Brown, Beaton, & Joly, 1995) were equally good at predicting support for the feminist movement

and attitudes toward lesbians and gay men, the Neosexism scale had better internal reliability and exhibited stronger gender differences. Moreover, the Neosexism scale was superior at predicting value orientations relevant to modern prejudices (Campbell, Schellenberg eta Senn, 1997)

Ezin ahantzi dugu aurretik aipatutako Peter Glicken eta Susan Fiskeren lana, *Hostile and Benevolent Sexism: Measuring Ambivalent Sexist attitudes Toward Women*, non sexismoa neurtzeaz gain, sailkatu ere egiten duten: alde batetik borondate oneko sexismoa eta beste alde batetik aurkako sexismoa bereizteaz gain, eurek sortutako eskalaz, Ambivalent Sexism Inventory, sexismo mota horiek neur ditzakete; honela diote:

“A theory of sexism as ambivalence, not just hostility, toward women is presented. Ambivalent Sexism Theory distinguishes between hostile and “benevolent” sexism (each addresses issues of power, gender differentiation, and sexuality). Benevolent sexism encompasses subjectively positive (for the sexist) attitudes toward women in traditional roles: protective paternalism, idealization of women, and desire for intimate relations. Hostile sexism encompasses the negative equivalents on each dimension: dominative paternalism, derogatory beliefs, and heterosexual hostility. Both forms of sexism serve to justify and maintain patriarchy and traditional gender roles. The validity of a measure of these constructs, the Ambivalent Sexism Inventory (ASI), is reviewed” (Glick eta Fiske, 1996)

Ikertzaile asko ibili da, gizonen eta emakumeen diskriminazioaren arrazoiak bilatu nahian; horregatik, teoria asko dago, eta guk ezagunenak bildu nahi izan ditugu; horretarako, Linda Lindseyren *The sociology of gender: theoretical perspectives and feminist frameworks* idazlanera jo dugu (Lindsey, 2010).

### 2.1.3. Gizonen eta emakumeen berdintasun eza azaltzeko teoriak.

Funtzionalismo estrukturala edo Funtzionalismoa XIX. mendean hasi zen itxura hartzen; batez ere, Auguste Comte eta Emile Durkheim soziologo frantsesen eta Herbert Spencer soziologo britainiarraren eskutik. Geroago, Talcott Parsons, Robert Merton eta azkenaldian Jeffrey Alexander soziologo amerikarrak izan dira erreferentzia. Ikuspegi makrosoziologiko batean dago oinarrituta: gizartea batak

besterekin inolako loturarik ez duten zatiz osatuta dago. Gizartea egoki ibiliko bada, zati bakoitzak ongi bete behar du bere egitekoa. Funtzionalismoa gizartean oinarrizkoak diren osagaiak biltzen saiatzen da, eta horiek gizartearen premiazko betebeharrak nola asetzen dituzten aztertzen du dagoeneko ezaguna den errealitatean.

Funtzionalistek zera aztertzen dute: gizartearen eraketako edozein zatik nola eragiten duen gizartearen egonkortasunean. Haien ustez, gizartean gerta daitekeen edozein egonkortasun falta gizarteak berak egonkortu behar luke bere tresnekin eta neurriekin. Gizartean, kontrola eta egonkortasuna bultzatzen dira, eta, horretarako, ezinbestekoa ikusten dute gizon-emakumeek sinesmen eta balio berak izatea. Haien ustez, adostasuna da horren giltza. Horretaz gain, aldaketak ganoraz gerta daitezten, ezinbestekoa ikusten da oreka; generoen rola, ezkontza eta familia eta horrelako balioei eustea.

Industrializazio aurreko gizarteetan, gizonei eta emakumeei zeregin ezberdinak emanez lortzen zen oreka hori. Familia aurrera atera zedin, ehiza eta fruitu bilketa ziren zereginik garrantzitsuenak. Bakoitza bere lanean aritzea ezinbestekotzat hartzen zen. Gizonen lana ehiza zen; maiz, etxetik kanpo denbora luzea egiten zuten, haien egin beharra etxera janaria ekartzea baitzen. Emakumeena, ordea, haurdunaldiak, erditzeak eta haurren zaintza zirela tarteko, etxearen inguruan egotea zen. Beraz, nekazaritza, fruitu bilketa eta etxearen zaintza zituzten betebeharrak. Hurrek nekazaritzan eta etxearen zaintzan lagundu behar zuten. Adinera heltzean, neskek lan horretan jarraituko zuten, eta mutikoek ehizari helduko zioten.

Zatiketa hori mundu guztira zabaldu zela diote. Zatiketa horrek ez dirudi, lehenengo begiratuan, emakumea gutxiestea ekarriko zuenik; bai, ordea, teoriaren hurrengo zatiak. Funtzionalismoaren jarraitzaileen ustetan, emakumeek gizonen beharra omen zuten janaria lortzeko eta familia babesteko. Beraz, gizonen lana emakumeena baino baliotsuagoa bihurtu zen, teoria horren arabera.

Lindseyren ustez, gaur egungo gizarteetan ere iraganeko gizartearen antzeko printzipioak aplikatzen dituzte. Ez dute nahasmenik gustuko, harmonia goraiatzeko da. Senar-emazteek bakoitzak bere rola hartu eta horri eusten dioten bikoteak goraiatzeko dituzte. Familia guztiak irabazten omen du, horrela. Senar-aitak rol *instrumentala* hartzen duenean —familiaren ongizate fisikoari eutsi, batez ere etxera janaria ekarri eta familia babestu—, familia kanpokoekin lotzen du. Emazte-amak rol *espresiboa* hartzen du —familiaren hartu-emanak lotu, ongizate emozionala eta zaintza hartzen ditu bere gain; etxea modu egokian gobernatu behar du—. Gizonen eta emakumeen rola ongi banatuak ez daudenean, familia sistemak egonkortasuna galtzen du. Eta familiaren iraupena kolokan jartzen da. Funtzionalisten arabera, generoen rola argi ez izatea da dibortziazeko arrazoi nagusia. Argi geratu da funtzionalistek gizartearen oreka bilatzen dutela teoria tradizional baten ikuspegitik. Gaur egun, ordea, familia eredu askotarikoak daude gizartean: guraso bakarrak, sexu bereko bikoteak... Funtzionalisten ereduetan nekez sartuko lirateke horiek. Horretaz gainera, gizartean hazten ari da berdintasunerako joera, eta, ondorioz, emakume askok ez dute etxean geratu nahi haurrak eta familia zaintzen; euren lanbidearekin jarraitu nahi dute.

Nahiz eta teoria asmatu zutenen nahia ez izan, hainbat ideologia kontserbadore babesteko erabiltzen da funtzionalismoa gaur egun. Horien artean, gizona emakumearen gainetik dagoen pentsamoldea. Estatu Batuetan, 1950eko hamarkadan egin zen famatu, batez ere familia tradizionala goraiatzeko. Erdi-mailako familia zurien artean ditu jarraitzaile gehien, familia tradizionala hobesten dutenak. Senarrak kanpoan egiten du lan, eta emazteak, etxea zaintzeaz gain, familiaren gaineko ekintzetan parte hartzen du bere lagunekin. Beste mota batzuetako familiek, ordea, ez dute funtzionalismoa begi onez ikusten. Emakume askok egiten du lan etxetik kanpo; batzuek lan horren beharra dutelako familia mantentzeko, eta beste askok etxetik kanpora ere euren lanbidea izan nahi dutelako.

Funtzionalistek kritikak jaso dituzten arren, generoaren rolen banaketari nahiko arrazoizkoa den erantzuna eman diete. Gainera, esfera publikoaren eta pribatuaren

banaketa drastikoki hausten bada arazoak etortzen direla diote. Hor ditugu, gaur egun, emakume asko lanbidea eta etxeko eginbeharrak uztartu ezinda.

Azkenik, neofuntzionalisten arabera, generoaren arteko loturak biologian, psikologian, gizartean eta kulturaren gertatzen dira, eta, gainera, munduko izkina gehienetan, emakumea gizonaren menpean dago.

Pertsona guztiak ez datoz iritzi horrekin bat; beste arrazoi batzuk ikusten dituzte sexismoa gerta dadin; esaterako, gizarte gatazkaren teoriak bere gain hartzen ditu gizartearen ordena eta gizartearen gatazka, gizartea bere osotasunean. Funtzionalismoaren justu aurkako teoria bezala ere uler daiteke. Gizarteko ordenak ez du nahita irauten, gizarteko klase batek bestearen gain ezartzen baitu ordena boterea erabiliz.

Karl Marxen idatzietatik sortu zen gatazkaren teoria. Gehienetan, klase sozialen artekoa da gatazka; ondasunengatik edo produkzioaren gaineko kontrolarengatik egiten dute borroka —lurra, lantegia, baliabide naturalak—. Horrela, kapitalismoa klase sistemetan eratua dago. Gizon gutxi batzuen esku dago boterea (burgesia); horiek lantegien nagusiak dira. Lantegi horietan ari diren langileak (proletarioak) lantegiak behar dituzte bizirik irauteko; beraz, nagusien menpe daude.

Nagusiek euren boterea langileengandik ahalik eta etekin gehiena ateratzetik lortzen dute. Langileek sistemari aurre egin diezaiokete horretaz ohartzen direnean, klase pentsamendua eraikitzen dutenean eta baliabideak lortzen dituztenean, ez lehenago. Marxismoaren ideiak, Errusian, Europa Ekialdean eta Eurasiaren gehiengoan ezarri ziren. Iraganeko Sobietar Batasunean, mende erdia egin zuten boterean.

Karl Marxen kide zen Friedrich Engelsek aurreko ideia horiek familiako testuingurura eta generoaren roletara eraman zituen. Haren ustez, nagusi-esklabo, esplotatzaile-azpiratu edo burges-proletario bezalako loturak etxeko testuingurura zabaldu zitezkeen. Antzinako gizarteetan, berdintasuna zen nagusi, ez baitzegoen jainko

ahaltzurik, ez eta jabego pribaturik ere. Jendeak produzitzen zuena gastatzen zuen. Jabego pribatuaren sorrerarekin eta instituzio kapitalistekin, egoera aldatu egin zen, ordea. Emakumeek etxean egiten zituzten lanak ez ziren gizonentzat hil ala bizikoak; beraz, ez zuten garrantzirik. Lanek garrantzirik ez bazuten, lan horiek egiten zituztenek ere ez zuten izango. Beraz, etxean ere gizonek agintzen zuten. Engelsen arabera, emakumeak bere buruaren jabe izango dira, modu zabalean produkzioan parte hartzeko gai direnean eta bere denborarik gehiena etxeko lanetan igarotzen ez dutenean.

Denbora pasatu ahala, gatazkaren teoriaren jarraitzaileek gaurkotu eta findu egin dituzte euren ideia nagusiak. Gaur egun, gizarteek berdintasunera joan behar dutela diote baina iraultzarik gabe. Gatazkaren teoriaren arabera, gizartearen egitura, talde bat bestearen gainean egonda osatzen da; talde horiek antzeko zaletasunak dituzten pertsonak osatzen dituzte. Gaur egungo gatazka ez da bakarrik klase sozialen artekoa, ez eta nagusien eta langileen artekoa ere, askozaz zabalagoa da. Ia gizarteko talde guztietan gertatzen da: guraso-eme eta alaba, senar-emazte, zahar-gazte, gaixo-osasuntsu, zuri-ez zuri, heterosexual-homosexual... Ezberdintasunak dituen edozein taldetan gertatzen da. Talde horiek gehiengoetan eta gutxiengoetan bana ditzakegu euren baliabideen arabera.

Generoari eta familiari begira, leku soziala jaiotzaren une beretik dago ezarria, familiak dituen ondasunen arabera banatzen baita. Familia aberatsa bada, ondasunei eutsi nahiko diete; horretarako, beharrezko bihurtuko dira gizartean dauden ezberdintasunak. Endogamiak eta herentziak boterea familia gutxi batzuen esku egotea ahalbidetzen dute. Klaseen arteko ezberdintasunek instituzionalizatu egiten dute boterearen desoreka. Familia aberatsak boterean badaude merezi dutelako dela pentsatzen da, eta azpian daudenak, behartsuak, ahalmenik gabeak eta lanerako etikarik gabeak direnez azpian egotea merezi dutela sinesten dute. Sinesmen hori bi taldeek dute, bai boterean daudenek eta bai azpiratuta daudenek. Azpiratuei txirotasunean eusten dieten arrazoiak, ordea, ez dira kontuan hartzen.

Gizonen eta emakumeen artean antzekoa gertatzen da: patriarkatu eta patrilineal diren sistemetan, boterea gizon gutxi batzuen esku egoten da. Emakumeak

txirotasunean bizitzera eta euren zerbitzari izatera behartzen dituzte. Lindseyren arabera, gaur egungo gatazkaren teorian dihardutenak ados daude Engelsekin: emakumeak ekonomikoki euren soldaten bidez indartzen direnean, etxean ere botere handiagoa hartzen dute, eta, gainera, etxeko arazoetan berdintasunarekin lotura handiagoa duten konponbideak hartzen dituzte. Bestalde, inoren gustukoak ez diren lanak, batez ere, lan egoera hobea eskatzeko ahalmenik ez dutenek egiten dituzte. Etxeko lanek ez dute soldatarik izaten, eta botere ezarekin lotzen dira. Etxe-egileak (emazteak) etxeko lan guztiak bere gain hartzen ditu. Senarrak zenbat eta botere handiagoa izan etxetik kanpo, etxean etxeko lan gutxiago egingo ditu gatazkaren teoriaren arabera.

Kritika moduan, gatazkaren teoriak, ekonomikoki egon daitezkeen arazoak gehiegi nabarmentzen dituela diote hainbatek (Tichernor 2005 eta Lincoln 2008). Bestaldetik, familia bateko kideen artean ez dago beti lehiaketarik, ez eta liskarrik ere; ez da kontuan hartzen etxeko lanen gainean adostasuna ere egon daitekeenik. Horretaz gain, ordaindutako lana ere ez da beti panazea; iraganean, Sobietar Batasunean, emakumeek munduko soldatarik altuenak zituzten, baina ez zuten izaten beste edozein emakumek baino etxeko lan gutxiago, nahiz eta gizonen soldataren bi heren izan. Komunismo ondoko Errusian emakumeen etxeko lanetan ez zen izan aldaketarik, baina gaur egun, gizonen soldataren erdia irabazten dute.

Linseyren arabera (Lindsey eta Christy, 2010), ikerketa guztiek zera erakusten dute, nahiz eta emakumeek lantokian genero berdintasuna izan etxera bueltatzen direnean “bigarren lanaldia” izaten dutela etxeko lanak egiten. Horretan guztian, bada elementu konspiratzaile bat non horren arabera gizonak nahita elkartzen diren emakumeak zokoratzeko.

Hala ere, funtzionalismoak ez bezala, Marxismoaren ideia gogorrenak baztertuz gero, ez du hainbesteko arazorik sortzen. Gaur egungo gatazkaren teoriak generoa, arraza eta klasea lotzeko bidea egin du, eta horrek aurrerakuntzak ekarri ditu gizartearen gaineko ikerketetan. Hala ere, jende gehienak ez du begi onez ikusten sexismoak gizonei eta emakumei biei min egiten diela esaten dutenean. Esaten da emakumei

gizonekiko aukera eza eta parekidetasuna ukatzen zaiela eta gizonei etxe barneko garrantziko rolak. Kritika gorabehera, ideologia moduan, soziologikoki, arrazismoaren, klasismoaren eta sexismoaren aurkako ekintzak aurrera ateratzeko erabili izan da. Ideia horiek gizartean lekua izan badute ere, argi dago pertsona guztiak ez dituela asebate, beste ideia batzuk ere badaudela; *elkarrekintza sinbolikoa*, esaterako.

Soziologiaren teoria nagusietakoa da, eta 1930eko hamarkadaren inguruan sortu zen Chicagoko Unibertsitatean. Teorikorik ezagunenetakoa George Herbert Mead da. Lotura handia du mikrosoziologiarekin eta gizarte-psikologiarekin. Herbert Blumer —batez ere Meaden ideiei jarraituz— *elkarrekintza sinboliko*-aren terminoa eta teorizazioa finkatu zituen 1937an, eta honela azaldu: gizakiek gauzekiko edo besteekiko duten harremana euren zentzu eta esanahian oinarritzen da. Esanahi hori gizarte elkarrekintzatik sortzen da, eta horri egiten zaion interpretazioak alda dezake.

Gizarteak errealitatea sortu du; elkarrekintza sinbolikoa maila txikiko ikuspuntua da, baina gizarte elkarrekintzak batez ere arau kulturaletan oinarrituta daudela hartzen du kontuan. Arau kultural horiek, neurri handian, gure jokabideak markatzen dituzte. Elkarrekintza sinbolikoaren jarraitzaileen arabera, antzerki lan batekin konpara genezake guztia. Denok gara lan horretako aktoreak, eta gure rolak antzezteko aukera dugu; elkarrekintzak markatuko du, ordea, guk zer rol jokatuko dugun. Rol bat ingurugiro batean egokia izan daiteke; okerra, ordea, beste batean. Arau kulturalak ere aldatu egin daitezke gizarteko elkarrekintzen arabera. Pertsona bakoitzak bere iritzia baitu elkarrekintza bakoitzean izan beharko genukeen jarrerari buruz. Iritzi horiek forma ematen diote mundua ulertu eta esperimintatzeko moduari.

Elkarrekintza sinbolikoaren jarraitzaileen arabera, eraketa prozesu honetan, pertsonen errealitatearen ikuspuntua osatzen dute euren pentsamenduekin. Horren arabera, elkarrekintza gertatzen den bakoitzean, pertsonen euren modura asmatzen dute egoera. Egoera hori benetakoa den edo ez erabaki beharko dute, eta egoera horretan nola jokatu.

Teoria honen jarraitzaileen arabera, objetiboki ez dago *arraza*, *etnizitatea* edo *generoa* bezalako kategoriarik; guztiak gizarteak eraikiak dira. Pertsonak, *gizon* eta *emakume* deiturikoen, ezaugarri femeninoak eta maskulinoak dituzte; beraz, generoa pertsonak nahi dutena izango da. Horren guztiaren arabera, besteekin elkarrekintza arituta lortzen da generoa; horregatik esaten da generoa egin egiten dela. Elkarrekintza sinbolikoa ulertzeko modurik errazena zer da, aurretik aipatu bezala, antzerki obra batekin konparaketa egitea. Aktoreak agertoki batean bezala, guretzat “egokia den argia erabilia” —informazioa gure onerako erabilia— aurkezten gatzazkie besteei. Taberna batean, adibidez, aurreko antzerkiaren adibideari jarraituz, gizonak barran daude, eta, gidoiari jarraituz, lehen pausoa eurek ematea espero da; emakumea, ordea, lagunekin egon arren, taldetik bananduko da gizonak aukeratzen badu. Telebista munduan oso argi ulertzen da generoaren banaketa, gizonentzako eta emakumeentzako *prime time* ezberdinak baitaude. Generoaren roletan gidoi batzuk emakumeentzat eginak daude; beste batzuk, ordea, gizonentzat; gauza bera telebistan: programa batzuk emakumeentzat eginak daude, eta beste batzuk gizonentzat.

Hori guztia oraindik gehiago korapilatzen da *sexu banaketaz* hitz egiten denean. Hainbat gizartetan, umetatik, gizonak eta emakumeak banandu egiten dira; lehenik eskolan eta gero lanean, baita boluntario lanetan ere, genero bakoitzean azpikulturak sortzeraino. Gero, bi genero horiek lanean, eskolan eta abarretan elkartzen direnean, oso arraroa da gizonen eta emakumeen estatus eta botere bera izatea. Gizarteak genero ezberdinaren ideia sortuta, errazagoa da boterea duenarentzat beste generoarekiko ezberdintasunak onartzea, baina ezberdintasunek kasu horretan ez dute esan nahi *parekideak*. Gizarteko ezberdintasunak, gizarteko pribilejio bezala ulertzen baitira.

Teoria horren kritika nagusia da gizartearen argazki txikia ikusten duela eta badela argazki handia ere. Maiz pertsonak nahita ere ez dute erabakitze eskubiderik, ohiturak eta legeak galarazten baitie. Esaterako, kultura batzuetan gizon-emakumeek ez dute non lan egingo duten edo norekin ezkonduko diren erabakitzerik, ez eta eskolara joango direnik ere. Ezarritako arauen arabera, kasu

batzuetan familiak eta beste batzuetan gizarteak (legeen bidez), hartzen baitituzte erabaki horiek.

Lantokian boterea duen gizon zuri batek ez du boterea etxean sartzean etxeko atean utziko; berarekin sartuko du etxe barrura, etxeko bizimodua ere markatuz, berdin beste instituzioetan. Generoak, maiz, pribilegioak dakartza, eta horiek etxean ere boterea sortzen dute. Eredu patriarkatu baten ikuspegitik, gizonak boterea eta pribilegioak izango ditu etxean, bikoteko bi kideak berdintasunaren alde egonda ere.

Beste iritzi batzuen arabera, elkarrekintza sinbolikoak “generoa egin” egiten badu, “arintasuna” kentzen die ekintza askori. Esaterako, dibortzioen kasuetan, aurretik eratutako rol tradizionalak berregin egin beharko dira, aurretik bikoteak eratu zituen rolek —etxeko lanak, haurren zaintza...— seguruenik ez baitute egoera berrirako balioko. Horri lotuta, generoa izateak gizartean hainbesteko ezberdintasunak sorrarazten baditu, “generoa egin” ordez “generoa desegin” egin beharko litzatekeela diote beste batzuek, ez baitu zentzurik ezberdintasunak areagotzeak.

Soziologian gizonen eta emakumeen artean dagoen ezberdintasunaren gaineko iritzi batzuk ikusita, teoria feministari helduko diogu, gure lanerako garrantzitsuak baitira, eurak izan baitziren generoa kategoria bezala azaltzen lehenak.

#### 2.1.3.1. Teoria feminista.

Argi eta garbi geratu da generoak nolako garrantzia duen gizartearen egituraketan; forma berria eman die soziologiaren atal askori. Teoria feministak jaso beharko lituzkeen gaien gainean adostasuna erabatekoa ez bada ere, gutxienekoak argi daude: teoria feministak emakumeek pairatzen dituzten desabantaileri aurre egin behar die.

Aurretik ikusi ditugun beste teoria batzuekin loturak eginez: teoria feministak bidea ematen die gatazkaren teoriaren nahiz elkarrekintza sinbolikoaren jarraitzaileei elkarlanean aritzeko. Teoria feminista gatazkaren teoriarekin bat dator gizarteko ezberdintasunak bai gainean dauden pertsonen bai azpiratuek onartzen dituztela.

Ideologiaren arteko eztabaidak azpian daudenean, baldintzak eskuratzen dituztenean hasten dira. Gatazkaren teoriak gizarteko klaseei eta elementu ekonomikoak begiratzen die zapalkuntzari aurre egiteko osagaiak aukeratzeko orduan. Teoria feministaren arabera, berriz, emakumeek baldintza askotarikoak eskuratzeko gaitasuna dute, hala banaka nola taldean. Feministen ustez, emakumeek modu askotara egiten dute lan burujabetza lortzeko.

Elkarrekintza sinbolikoren teoriaren kasuan, ados daude gizonen eta emakumeen botere banaketa ezberdina dela eta gehienetan gizonak agintzen dutela. Esaterako, korporazio batean lan egiten duen emakumeak postuz igo nahi badu, alde batetik bere generoarekin ados dagoen jarrera izan beharko du, baina, beste alde batetik, bere burua ere babestu beharko du. Ikuspegi feministatik, emakumeek duten *feminitate* "etiketaren" eta emakumeak eurak eta beren kideek beren buruaz izan dezaketen iritziaren arteko auzia argitzen lagun dezake.

Teoria feministak soziologiari egin dion ekarpenik handienetako bat zera izan da, arraza, generoa edo klasea eta azpiratuta zeuden hainbeste pertsona azaleratzea. Generoa-arraza-klasea lotura afroamerikar feministek hasi zuten 1960ko hamarkadan. Emakumeak zertan diren berdinak eta zertan ezberdinak aztertu zutenean. Txirotasunari begiratzen badiogu, emakume batek aukera handiagoa du txiroa izateko gizon batek baino. Hala ere, emakumeen txirotasunari bakarrik begiratzen badiogu, arraza, klasea eta ezkondua izan ala ez alde batera utzita, ez dugu argazki osorik ikusiko. Emakumeen artean ere kategoriak daudelako: guraso bakar, beltza eta adinekoa bada, txiroa izateko besteek baino aukera handiagoak izango ditu. Txirotasuna azaltzeko, arrazak eta klaseak generoarekin batera azaldu behar dute, nahi eta nahi ez. Klase ertaineko emakume zuriak emakumeen zapalkuntzaz aritzen direnean, agian ez dira konturatuko euren klaseak eta arrazak dituzten abantailez (Chafetz, 1988).

Generoa-arraza-klasea loturak gizartean zeuden hainbat ezberdintasun argitara ateratzen lagundu du. Eta soziologian, adibidez, diziplina berriak sortu ditu: emakume ikasketak, gizon ikasketak, generoaren ikasketak... Gizonen eta

emakumeen arteko elkarrizketak ugaritu ditu. Feminista akademikoek aukera eman diete gizonen euren burua aztertzeko, euren kezkek argitaratzeko. Horretaz gain, arraza-klasea-generoa oinarri bezala hartuta, ikertzaileek aukera izan dute beste hainbat azpiratze aurkitzeko: erlijioa, adina, elbarritasuna, norabide sexuala... Batzuk familia barnekoak eta beste batzuk familiaz kanpokoak.

Familiaren gainean, 1960-1970eko hamarkadetan, feminista akademikoek eredu patriarkal tradizionala hartu zuten emakumeen azpiratzearen arrazoi nagusitzat. Gaur egun, haien ustez, pentsatuz gero familia tradizionala gizartearen egonkortasunerako ezinbesteko instituzioa dela, gizonen eta emakumeen biek nahi duten berdintasuna eragozten da. Soziologo feministen gehiengo batek onartzen du familia tradizionala izatea ez dagoela beti familia horren baitan, kanpoko osagarriek ere eragin handia dutela. Diotenez, generoaz gain, guraso bakar diren afroamerikar, latinoamerikar edo Ameriketako emakume natiboek emakumetasuna izateaz gain arrazaren desabantaila dute lana aurkitzeko garaian. Lesbianek sexu bereko bikoteen aurka egiten duen sistemaren aurka borrokatu beharko dute dibortzio batean euren haurren zaintza lortu nahi badute. Diziplina horietan guztietan teoria feministek zera ekarri dute argitara: emakumeak hiru alderdi ere izan ditzaketela desabantailan; arraza, klasea eta sexua. Feministen esanetan, emakume horiek guztiak ez dira aukerarik gabeko biktimak, ordea; badute indarra zailtasunetatik ateratzeko. (Lloyd, Few eta Allen, 2009)

Hala ere, ez da teoria horien gaineko kritikarik falta (Ollenburger eta Moore, 1992); feministei egiten zaien kritika nagusia zera da: familia eta ezkontza emakumeen zapaltzaile bezala ikustea. Kritikarien ustez, arrazoia izan dezakete ezkontzak patriarkatuarekin lotura duela esaten dutenean; hala ere, feministek ez dituzte aitortzen ezkontzak emakumeei praktikoki ekartzen dizkien onurak. Ekonomikoki eta sozialki baliabide garrantzitsuak izan da ezkontza emakume askorentzat. Euren nahiago dute baliabide horiek izan eta azpiratuta egotearen sentimendupean bizi, baliabiderik gabe geratu baino. Feminista akademiko askori zail egiten zaio, ordea, emakume batzuk aukera tradizionalarekin beste batzuk berdintasunaren aukerarekin bezain zoriontsu bizi daitezkeela pentsatzeak. Horretaz gain, bada beste arrisku bat,

emakumearen biktimizazioa gehiegi erabiltzen bada, ohituraz gaitzetsi gaitzetsiko da, baina ez da, legeari begira, inolako neurririk hartuko.

Hala ere, badira teoria hori begi onez ikusten dutenak: haien ustez, ikuspegi feministak soziologiari egin dion ekarpenik handiena zera izan da, aurretik zeuden teorien zubi lanak egitea. Horrekin batera, gizartean dagoen edozein ezberdintasun kontuan hartua izatea.

Soziologiako nahiz diziplina askotako beste ikerketa eta teoria askotan, patriarkatuko eta androzentrismoko arazoak atera dira argitara; horren harira, teoria batzuen onargarritasunean arazoak egon daitezke dio Sandra Hardingek.

Feminist postmodernism challenges the assumptions upon which feminist empiricism and feminist standpoint are based, although strains of postmodernist skepticism appear in the thought of these theorists, too. Along with such mainstream thinkers as Nietzsche, Derrida, Foucault, Lacan, Rorty, Cavell, Feyerabend, Gadamer, Wittgenstein and Unger, and such intellectual movements as semiotics, deconstruction psychoanalysis, structuralism, archeology/ genealogy, and nihilism, feminist "share" a profound skepticism regarding universal (or universalizing) claims about existence, nature and powers of reason, progress, science, language, and the subject/self (Harding, 1986: 27-28)

Konturatu dira feministen ikuspuntuak teoria integratzaile bat sortzeko hazia ere izan daitezkeela. Teoria feministak ikuspuntu berritzaile eta garrantzitsua eskaintzen baitio soziologiari, eta soziologian feministek jada eraikitako hartidura intelektualez balia daitezke.

Teoria feminista, ordea, zabala da, mota asko eta askotako emakumeek osatzen baitute, eta guztiek helburua sexismoari aurre egitea baldin badute ere oso modu ezberdinak proposatzen dituzte horretarako; lehenik, feminismoaren historiari begiratuko diogu, modu askotara begira dakioke, baina, oro har, ikertzaile eta historiagile gehienek hiru "olatan" banatzen dute. Ondoren, feministen historian sortzen joan diren talderik ezagunenak aztertuko ditugu:

### 2.1.3.2. Hiru olatu feministak.

Feminismoaren historia hiru aldi nagusitan banatuko genuke *lehen, bigarren eta hirugarren olatu feministak* deitua. Adostasuna erabatekoa ez bada ere, herrialde guztiek ez baitute bilakaera bera izan, ez lorpenetan ez eta denboran ere, honela banatzen dira hiru olatuak, oro har:

#### 4. taula: olatu feministen historia

Olatu Feministen historia		
Olatu feminista	Urteak	Helburu Nagusiak
1. Olatu feminista	1848-1939	Emakumeentzako Bozka
2. Olatu feminista	1960s-1990s	"The personal is political"
3. Olatu feminista	1990s-gaurdaino	Politika transbersala

Iturria: Krolokke and Scott-Sorensen, 2005

Idea horiek gehiago azaltzeko, Charlotte Krolokkeren eta Anna Scott-Sorensenen *Three Waves of Feminism* lanera joko dugu (Krolokke and Scott-Sorensen, 2005):

#### 2.1.3.2.1. Lehen Olatu feminista.

I. Mundu Gerran, National Women's Party (NWP, Emakumeen Alderdi Nazionala) taldeko kideek protesta egin zuten pankartekin Etxe Zuriaren aurrean, gobernuak demokratikoak ez ziren jokamoldeak zerabiltzan salaketapean. Alemaniak onartua zuen dagoeneko emakumeen boto eskubidea. Estatu Batuek, berriz, guztientzako askatasunaren eta demokraziaren defendatzaileek, hiritarren erdiak botorik gabe zeuzkaten. Debekuak haserrea eta sumindura sortu zituen. Poliziak aurka egiteko eta piketeak atxilotzeko agindua jaso zuen, eta pankarta ere hautsi zieten. Alemaniarekin alderatuz gero, Estatu Batuetan gertatzen zena ez zen onargarria. Piketeek, ordea, aldeko jarrerak ere jaso zituzten; azken finean, espetxeratutako emakumeak ondo jantzitako, heziketa oneko eta maila ertaineko zuriak ziren. Hori ez zen andreei eman beharreko trataera.

Manifestariak bazekiten zertan zebiltzan, ordea. Igandeetako arroparik hoberenekin jantzita, ez zioten Poliziari inolaz ere aurka egiten, eta ikusleei deitu eta deitu aritzen ziren. Feminitate zuri eta maila ertaina islatzen zuten, nahiz eta erabiltzen zituzten moduak ez izan batere femeninoak, ez eta ohikoak ere maila ertainekoentzat. Antolatzailea, Alice Paul —amerikar feminista (1885-1977)—, batzuen ustez “asaldatzaile erradikala”, emakumeen botoen alde gogor borrokatu zen, eta taktika militanteak erabiltzen hasi zen NWPn: agerraldiak, martxak, piketeak egiten —batez ere, Etxe Zuriaren aurrean— eta Wilson presidentearen hitzaldiak eragozten. Alice Paulen taktikak aurrez aurrekoak ziren, baina baita ongi pentsatuak ere. Wilson presidentearentzat, etengabeko buruhaustea ziren. Hark nahiago zituen National American Women's Suffrage Association (NAWSA) elkartekoen ekintzak eta jokamolde ez hain erradikalak (1890eko maiatzean sortu zen talde hori, emakumeen eskubideen alde egiteko).

Estatu Batuetako lehenengo olatu feministak modu askotako esku hartzeak egin zituen, eta geroagoko mugimendu feministek aintzakotzat hartu zituzten. Nahiz Alice Paulek aktibistatako trebetasuna izan, NWSAko lehendakari Carrie Chapman Catterek antolamendurako abilezia izan eta Anna Howard Shawek (NWSAko lehendakari izana) jendaurrean hitz egiteko abilezia, emakumeek ez zuten 1920 arte bozkatzeko eskubiderik izan.

Estatu Batuetako lehen olatu feministak lotura estua izan zuen beste mugimendu berritzaile batzuekin: abolizionistekin, Temperance<sup>6</sup> mugimendukoekin baina, batez ere, emakume langileen artean izan zuen indarra. Emakume beltz abolizionistek ere babesten zuten; adibidez: Maria Stewartek (1803-1879), Sojourner Truthek (1797-1883) eta Frances E.W. Harperrek (1825-1911), emakume beltzen eskubideen alde egin zuenak.

Emakumeen eskubideen aldeko aktibistak konturatu ziren boto eskubiderik ez izateak ekartzen zizkien galerez, eta buru-belarri aldatzeari ekin zioten. Oraindik ere

---

<sup>6</sup>XIX. mendearen hasierako neurri gabeko jarreraren aurkakoa eta, batez ere, alkohola neurriz edatearen aldekoa.

emakumeen boto eskubidea oso gai eztabaidatua zen. Borondate onekoek ere ez zuten argi ikusten; gizon beltzen boto eskubidea atzera pausoa izango zela pentsatzen zuten —garai berean, gizon beltzak euren boto eskubideen alde borrokatzen ari baitziren—. Horretaz gainera, Hegoaldekoak beldur ziren milaka emakume beltz alfabetatu gabeak euren boto eskubideen alde hasiko ote ziren. Emakume beltzek, adibidez, Ida B. Wells (1862-1931) eta Mary Church Terrel (1861-1954) euren eskubideen alde borrokan jarraitu zuten, erakutsaraziz gizon zuriaren nagusitasunerako erabat beharrezkoak zirela sexismoa nahiz arrazismoa.

Lehen olatu feminista batez ere maila ertaineko emakume ikasi zuriz zegoen osatuta. Joera hori nagusitzen joan zen batez ere abolizionisten eta sindikatuen aurkako erasoak hasi zirenean. Sindikatuek, zehazki, emakumeak nahi baitzituzten euren mugimenduetan —abolizionisten eta sindikatuen ustez, emakumeak taldean izateak onurak ekarriko zizkien—. Hala eta guztiz ere, Estatu Batuetako gerra zibilaren ondoren eta I. eta II. Mundu Gerraren ondoren, emakumeen eskubideek atzera pauso handia izan zuten, abertzaletasunaren eta batasunaren aldeko ideiak nagusitu baitziren.

Emakumeen botoaren aldekoek gogor egin behar izan zuten estereotipoen aurka; batez ere, ustezko “benetako” emakumeen jarrera eta hizkuntza ziren pentsamenduaren aurka. Lehenik, garai haietan, ez zen oso ohikoa emakumeek publikoki jendea konbentziaraztea; bigarrenik, haien ekintzek talka egiten zuten etxeko bizimoduaren “kulturarekin”.

Garai haietan, oso argi zegoen zein zen emakumearen lekua; etxeko lanak eta senarra eta haurren beharretara egotea. Emakumeek apalak izan behar zuten; gizonenganako eragina zeharkakoa izan behar zuen; ez zuten inola ere ekintza publikoetan parte hartu behar. Emakumeak publikoki hitz egiten bazuen, jarrera maskulinoak agertzen zituen; ez zuen aintzakotzat hartzen bere ahultasun biologikoa: garun txikiagoa eta fisiko ahulagoa, zeina amatasunerako babestu behar zuen.

Emakume batzuek ezaugarri horiek erabili zituzten, emakumeen botoak ekarriko zituen onurak aipatzeko. Haien argudioetan zera zioten: emakumeak eta gizonak ezberdinak zirela eta emakumeek amatasunerako eta etxerako joera naturala zutela. Beraz, emakumeek bozkatzeak onurak ekarriko zituzkeela, politika aberastuko baitzukeen emakumeek berezkoak dituzten kezken ekarpenekin. Oraindik gehiago, emakumeek boto eskubidea balute, ama eta etxeakoandrea rola askoz hobeto beteko zuketela. Horretaz gain, legalki gizonak eta emakumeak berdinak izango balira, emakumeei botoa ukatzea hiritartasun osoa ukatzea litzatekeela zioten.

Lehen olatuko hainbat feministak zioten emakumeek berez moral handiagoa zutela. Iritzi hori *Difference first wave feminism* delakoaren barnean kokatuko genuke. Estatu Batuetan eta Europan sortutako kontzeptua, *Equal-opportunities feminism* edo *Equity feminism* ere esaten diote. Bereizgarri nagusia zera da, ez dituela sexua eta generoa bereizten. Desberdintasun biologikoak gizarteko genero rol bezala ulertzen ziren, eta, beraz, ezberdintasun biologikoak ez ziren ez teorikoki ez eta politikoki ere gutxieteko baliozko arrazoitzat hartzen. Ikuspegi horretatik, patriarkatua porrot bat bezala ikusten zen, arrazoirik gabea, diru galarazlea eta, beraz, funtsik gabea, emakumea gizartetik kanpo uzten zuen urritasunaren ikur bihurtzeraino. Politikoki, ikuspegi horrek zioen gizonek eta emakumeek trataera bera izan behar zutela, emakumeei baliabide berak izateko aukera eman behar zitzaizela eta horretaz gain euren ekarpenak eta gaitasunak onartu behar zirela.

Europako Lehenengo olatu feministako lehenengo ekarpenetakoa Mary Wollstonecraften<sup>7</sup> *A Vindication of the Rights of Woman* izan zen, 1792an. Frantziako Iraultzaren iratzartzearekin batera argitaratu bazen ere, oraindik irakurtzen da unibertsiteteetan. Honela dio liburuko zati batek:

The Woman who strengthnens her body and exercises her mind will, managing her family and practising various virtues, become the friend, and not humble dependent of her husband  
(Wollstonecraft, 1792)

---

<sup>7</sup>XVIII. mendeko filosofo eta idazle ingelesa, emakumeen eskubideen alde jardun zena.

Testuingurua ulertzeko, ezinbestekoak dira Virginia Woolfen *A Room of One's Own* (1929) edo hain ezaguna den Simone De Beauvoiren *Le Deuxième Sexe* (1949), nahiz eta bi idazle horiek bigarren olatu feministarako oinarriak jarri zituzten. Woolfek emakumeen bisexualitateari buruz idatzi zuen, eta, horretaz gain, ordura arte ezezaguna zen ahotsa eman zion emakumeari idatziz. Beauvoirek “bestearen” ideia erradikala plazaratu zuen, edo, bestela esanda, gizarte patriarkaletan emakumea bigarren sexua egitearen prozesu kognitiboa. Esan genezake Beauvoirek balizko patriarkatuaren definizioa ematen duela.

Lehenengo olatu feminista liberal horren denbora berean, Estatu Batuetan, talde feminista sozialista-marxista bat sortu zen sindikatuen artetik. Talde sozialdemokrata berritzaileek boterea hartu zuten Europan, eta garai berean, komunismoa gailendu zen iraganeko Sobietar Batasunean. Beste batzuen artean, Rosa Luxemburg (1870-1919) Alemanian, Alexandra Kollontai (1873-1952) Errusian eta Emma Goldman anarkista (1869-1940) Estatu Batuetan. Feminista liberal eta sozialista-marxistek sinesmen berak zituzten: berdintasuna eta gizonei eta emakumeei zegozkien aukera berdinak. Azken horiek eta batez ere emakume langileak euren iraultza sozialistan oinarritu ziren batez ere.

Rosa Luxemburg sozialista-feministak eta batez ere Alexandra Kollontaik eta Emma Goldmanek bigarren olatu feministarako bidea egin zuten politikoki, baita bizitza pertsonalean ere: abortuaren, dibortzioaren eta ez-legezkatutako bikote bizitzaren alde egin zuten, eta, gainera, gizarte burgeseko edota gizarte sozialistako sexismoaren aurka. Honela zioen Rosa Luxemburgek: “We will be victorious if we have not forgotten how to learn”.

#### 2.1.3.2.2. Bigarren olatu feminista.

*Bigarren olatu feminista* deritze batez ere 1960-1970eko hamarkadetako emakumeen askatasun mugimenduko feminista “erradikalei”. Lehenik eta behin,

bigarren olatu feminista aurkezteko, 1968ko eta 1969ko Miss America Pageants<sup>8</sup> ekitaldian gertatutako istiluekin hasiko gara; ekitaldi hori oso garrantzitsua da Estatu Batuetan. Hor protestatzeko moduak feminista liberalek erabilitakoetan oinarrituta zeuden. Antzerkia ere erabili zuten bigarren olatuko feministek, euren mezua zabaltzeko, gaur egun ezagutzen den emakumearen zapalketa islatzeko.

1969an, The Redstockings New Yorkeko talde feminista erradikala eta beste talde feminista garrantzitsu batzuk elkartu egin ziren pasareletan emakumeak ganadua bezala erabiltzen zituztela adierazteko. Batez ere azpimarratu nahi zuten emakumeen itxurari garrantzi handiago ematen zitzaiola euren pentsamenduei edo egiten zutenari baino. Martxak antolatu zituzten, antzerkiak ere bai. Horien artean, ardi bat Miss Amerika moduan koroatzea izan zen; beste batean, “zapaltzaile” ziren hainbat gauza bota zituzten zakarrontzira; adibidez: bularretakoak, takoidun oinetakoak, betile faltsuak, aurpegia margotzeko tresnak eta abar, mezu askotako pankartak zituztela. Honela zioten mezu batzuek: “Cattle Parades are degrading to human beings”, “Boring job: Women wanted” eta “Low pay: woman wanted”. Feministek euren mezua argi eta ozen esan zuten: emakumeak patriarkatuaren, komertzializazioaren, eta politika zapaltzailearen kulturaren biktima dira. Komunikabideentzako oso ongi antzeztutako emanaldia zen. Emakume talde txiki batek pasarelarako sarrerak erosi zituen, eta ezkutuan, “Women's Liberation, No More Miss America” pankarta sartu zuten; horrekin guztiarekin, bigarren olatu feministaren ideia nagusiak azaldu zizkioten jendeari.

Hala eta guztiz ere, bigarren olatu feminista ezin da bereizi 1960-1970eko hamarkadetako beste hainbat mugimenduetatik; mugimendu hura bera Mendebaldeko gizarteetako ezkerreko mugimenduetatik sortu zen gerra ondoren, eta horien artean zeuden ikasleak, Vietnamgo gerraren aurkakoak, gay eta lesbianak, Estatu Batuetako askatasun zibilaren aldekoak, Black Power mugimendua... Mugimendu horiek guztiek kapitalismoa eta inperialismoa gaitzesten zituzten, eta

---

<sup>8</sup>“Miss America” desfilea.

begirada azpiratutako taldeetan jartzen zuten: langileak, beltzak, emakumeak eta homosexualak.

Ezker berrian, hala ere, emakumeek ez zuten inolako aginterik; iraultzaren alde lan egitea egokitzen zitzairen, eta, beraz, zaharrak berri, lehen bezala zeuden, sexismoan. Orduan, zapalketa hori arrazismotik eta klasismotik bananduta ulertzen hasi ziren; ondorioz, emakumeentzako talde bat osatu zuten, Rap. Horren bidez, emakumeei baliabideak eman nahi zitzaizkien, hala banaka nola taldeetan, informazioa banatuz eta zabalduz emakumeak gara zitezten. Hori guztia *The Bitch Manifesto* azaldu zen (Freeman, 1968), eta, ondoren, bigarren olatu feministako lehen argitalpena izan zen, *Sisterhood is Powerfull* (Morgan, 1970). Erretorika mota hori oso ohikoa zen bigarren olatu feministan; batez ere, *Redstokings*en aldetik. Izena bera *bluestokings*-etik aterata dago —XVIII. eta XIX. mendeetan emakume ikasiak edota pertsonalitate handikoak gutxiesteko erabiltzen zen terminoa—, eta *red* hitza gehituta —gizarte iraultzaren kolorea—. *Redstokings* talde garrantzitsua baina bizitza laburrekoa izan zen. Talde horrenak dira hainbat esaldi ezagun: "Sisterhood is powerfull", "the personal is political" eta "pro-woman line". Talde feminista horren arrakasta emakumeek bata bestea indartzen zutelako ideian zetzan.

Bigarren olatu feminista erradikalak teorikoki, behintzat, neomarxismoaren eta psikoanaliaren nahasketa bat ziren, hainbat feminista akademikok diseinatuak: horien artean, Juliet Mitchel, *Woman's state: Harmondsworth* (Mitchel, 1971) eta Shulamic Firestone, *The dialect of sex: the case of feminist revolution* (Firestone, 1970). Haien ustez, patriarkatua gizarte burgesari lotuta zegoen ezinbestean eta sexu ezberdintasunak arrazak eta klaseak baino garrantzia handiagoa zuten. Horretaz gain, emakumeentzat, batez ere, garrantzitsuena familiarekiko lotura eta haurrak izatea zenez, euren artean ekonomia klase bat osatzen zuten, soldatarik gabeko etxeko lanak, ama izatearen produktibitatea, eta erreserbako langileak zirela medio. Kate Millerren *Sexual politics* (Miller, 1969) ere liburua garrantzitsua izan zen; batez ere, emakumeak bere buruarekiko eta bere sexualitatearen gainekoa, "euren" ezkontzatik eta amatasunetik bananduta zegoen sexualitate bat azaltzen zuelako. Adrienne Ritch —*On Lies, secrets, and silence* (Ritch, 1980)— eta Audre Lorde autore

lesbianek —*Sister Outsider: essays and speeches* (Lorde, 1984)— poesia, hitzaldiak, eta idazlanak erabiltzen zituzten heterosexualtasuna eta emakumearen zabalkuntza lotzeko. Heterosexualtasuna beharrezko instituzio bezala jotzen zuten gizonak emakumeen gainetik egon zitezela.

Hasieran bigarren olatu feministak “Sisterhood and Soliradity” mezua adierazten zuen, nahiz eta emakumeen artean ezberdintasunak egon. Beste hainbat mezu ere erabili ziren; horien artean, “Woman's struggle is class struggle” eta “The personal is political”, feministen agenda beste zenbait borrokarekin lotuz. Adibidez, gizarte, sexu eta norbere borrokarekin.

Emakumearen askatasunerako mugimendua Ezker Berritik aldentzen joan zen bezala, aldarrikapen berriak egin zituen: bat egin zuten batez ere emakumearen lan bikoitza —etxeko zein kanpoko lanak—, gizonetik lan bera soldata bera eta hezkuntzan eta lanean zegoen genero bereizketaren aldarrikapen sozialista-marxistekin.

Sheila Rowbothamek hori guztia aztertu zuen *Women, Resistance and Revolution* (Rowbotham, 1972) liburuan; orobat, Angela Y. Davisek generoa, arraza eta klasea *Women, race and class* lanean (Davis, 1981). Emakumearen gaia kontuan hartuz, burujabetza kapitalismoa desegitetik eta sozialismoaren gorakadarekin bakarrik etorriko zela zioten. Emakumeak gizonen eta familiaren beharretatik askatuta eta lan “produktiboan” murgilduta bakarrik lor zezakeen bere buruaren jabe izatea. Kritika zorrotza egiten zitzaion “sexuen rolei” eta edertasunaren mitoei.<sup>9</sup>

Hala eta guztiz ere, emakumearen askapeneko mugimenduak feminismo liberalari lotuta zeuden. Feminista liberalak, Mendebaldean, Betty Friedanen *Feminine Mystique* liburua erabili zuten oinarri (Friedan, 1963), Rowbothamekin eta Davisekin batera, nahiz eta ideia ezberdinak izan. Feminista liberalek zioten gerra osteko Mendebaldeko gizarteetan emakume burges askoren poztasun eza gizarteko eta politikako botere faltatik zetorrela. Irtenbidea ez zen emakumeak etxetik kanpoko

---

<sup>9</sup>Idea horiek aurretik aztertu dugun gatazkaren teoriarekin lot genitzake.

soldata bat izatea, baizik eta etxeko lanek soldata bat izatea, hiritarren soldaten moduan. Horrekin batera, instituzio publikoetan emakumeek ordezkari izatea eskatzen zen.

Esan genezake Zillah Eisensteinsen lanak —*The radical future of liberal feminism* (Eisensteins, 1981)— lehen olatu feministatik bigarrenerako jauzia eta hura eta gaur egungo feminismo neoliberalak lotzen dituela. Feminismo liberalean hain ohikoak ziren kezkek azaldu zituen. Eremu pribatuko zein publikoko sexismoa dokumentatzen zuen, eta generoaren ereduak sozializatu egin zela kritikatu. Estatu Batuetan, esaterako, National Organization of Womenek<sup>10</sup> (NOW) haurrentzako liburuetan sexismoa zegoela adierazi zuen, eta, horretaz gainera, gurasoek jokabide ezberdinak zituztela haurra neska izan edo mutila izan. Jokabide horiek gizartean errotutako sexismotzat hartzen ziren.

Feminista liberalek eta sozialista-marxistek ere gizarteko instituzioetan parte hartzeko borrokan jarraitzen zuten. Feminista erradikalek, ordea, iritzi ezkorra zuten instituzioen gainean; ez zioten inolako abantailarik ikusten emakumeek “patriarkatuaren” instituzioetan parte hartzeari. Mugimenduaren talde espiritualak eta “ekofeministak” izan ziren, adibidez, Mary Daly —*Gyn/ecology* (Daly, 1978)— eta Starhawk —*The Spiral Dance: A Rebirth of the Ancient Religion of the Great Goddess* (Starhawk, 1979)—. Hainbat hamarkadatan feminismoren barruan nahiko baztertuta egon badira ere, azkenaldian feminismo mota hori indartu egin da alderdi batetik baino gehiagotatik. Adibidez: emakumeentzako bakarrik diren txokoak sortuta; esaterako, Sappho Interneteko ataria.

Banaketak edo gizarte barnean sartzearen tirabirak norabide aldaketa ekarri zuen: ekitatetik ezberdintasunera. 1980ko hamarkadan, ikuspuntu berri horrek “ezberdina den bigarren olatu feminista” sorrarazi zuen; horien artean, azpimarratzekoak Nancy Hartsocken *The Feminist Standpoint* (Hartsock, 1983) eta beste hainbat artikulua. Horien artean, *Standpoint Feminism* teoria. Artikulu horrek egituratu zuen teoria

---

<sup>10</sup>Emakumeen erakunde nazionala.

feminista. Gainera, azterketa zehatza egin zuen gerra ondorengo gizartearen eta egoera ezberdinetan zeuden hainbat emakumeren gainean. Kritika gogorrak egin zizkien kapitalismoari eta patriarkatuari. Nancy Chodorowk eta Carol Gilliganek Freuden lana hartu, eta emakumeentzako egokiagoa zen teoria psikoanalista idatzi zuten: non amatasuna eta haurren zaintza azpimarratzen duten: *The Reproduction of Mothering* (Chodorow, 1978) eta *In a different Voice* (Gilligan, 1982).

Feminista liberalek eta sozialista-marxistek gaitasun horiek, amatasuna eta haurren eta familiaren zaintza, ahaztu egin zituzten; hasierako feminista erradikalek, gainera, burla egin eta gutxietsi egiten zituzten. Geroago berraztertutak eta aberastasun moduan ulertutak izaten hasi baziren ere. Feminismoaren aldetik, ideia horiek ezberdin ulertzeak bi esferaren teoria ekarri zuen berriz argitara: batetik, generoa, kultura eta komunikatzeko modu bat eta, bestetik, *genderlects*<sup>11</sup>.

Emakumeen arteko ezberdintasunei denbora berean heldu beharrak ikuspuntu askotako teoriak bultzatu zituen; ondorioz, ezberdintasun horiek gaur hain ezaguna den *Identity politics* (Identitateen politika) delakoan bildu zituzten. Bigarren olatu feministako identitateen afera batez ere beltz, langile eta feminista lesbianek eragin zuten. Garai horretakoak dira Bell Hooksen *Ain't I A Woman? Black Woman and Feminists* (Hooks, 1981) eta Trinh H. Minh-haren *Woman, Native, Other: Writing Postcoloniality and Feminism* (Minh-ha, 1989).

Postkolonialismo garaiko botere loturak konplexuak ziren, baina oraindik, kapitalismo-inperialismo garaian bezala, feminismoaren agendan klase burges zuri eta heterosexualak bakarrik azaltzen zirela egin zen kritika. Beste identitate politiko batzuk ahantzi zirela —genero, klase, arraza, etnia eta sexualitate askotarikoak—. Identitate feministak norabidea aldatu zuen; emakumeen ahotsak eta bizitzak entzuten hasi ziren. Iraganean enpiriko-historikoa bazen, mitiko-espiritualagoa egin zen mugimendua. Hori guztia, *gyno-criticism*<sup>12</sup>, Elayne Showalterrek adierazi zuen *A Literature of Their Own* lanean (Showalter, 1977), aurretik inoiz erabili gabeko

---

<sup>11</sup>Genero bakoitzaren hitz egiteko modua.

<sup>12</sup>Emakume idazleen literatura tradizioaren historiaren ikerketa

metodologiarekin. *Womanism*, afroamerikarren testuinguruan, Alice Walkerrek *In Search of Our Mothers's Gardens: Womanist prose* lanean (Walker, 1983). Metodo horrek bi helburu markatzen zituen: batetik, emakumeen benetako kultura sakondu eta aztertzea eta, bestetik, emakumeen arteko ezberdintasunak osagarri moduan ulertzea.

Metodologia hori Patricia Hill Collinsek zabaldu zuen *Black Feminist Thought: Knowledge, consciousness, and the Politics of Empowerment* lanean (Collins, 1990): ezberdintasunak eta berdintasunak adierazteaz gain, generoan klasearengatik eta arrazarengatik gertatzen diren zapalkuntza moduak bereizi eta aztertu zituen. Batez ere euren artean izan zitzaketen loturak ikertu zituen, zapalkuntza mota askotarikoek aurrera jarrai zezaten batak bestearen beharra zutela onartuz. Eztabaida horietatik, jarrera ezberdinak teorizatu ziren.

Estatu Batuetan, feminista beltzek euren kezkak adierazi zituzten Black Women Organized for Action (BWOA) eta National Black Feminist Organization (NBFO) taldeetan. Generoaren eta arrazakeriaren arazoak nazio mailako arazo moduan ikus zitezten borrokatu ziren bi taldeak. Etxebizitzaren, osasunaren eta ongizatearen arazoak agerrarazi zituzten. Adibidez, Valerie Smithek, *Not Just Race, Not Just Gender: Black Feminist Readings* lanean (Smith, 1998).

Hala eta guztiz ere, feminista beltzek euren artean ere identitate eta ideologia asko zituzten. Garatzeko bidean zeuden herrialdeetako emakumeek eta zuriak ez zirenek —esaterako, Trinh T. Minh-hak— euren buruz ari zirenean, *beste besteak, ez egokiak* eta horrelako formulak erabiltzen zituzten. Gayatri Spivak, berriz, *In Other Worlds: Essays in Cultural politics* lanean (Spivak, 1987), Mendebaldeko feminismoa kritikatu zuen, garatzeko bidean zeuden herrialdeetako emakumeen gainean azaletik eta ezjakintasunetik aritzeagatik. *Strategic essentialism* eratu zuen, eta toki askotako emakumeen hizkuntzak eta ahotsak itzul zitezten erraztu, horrela guztien arteko komunikabideak bideratuz.

Europar, feminismoaren identitateak beste norabide bat hartu zuen, *L'écriture féminine*-ren<sup>13</sup> bidez. Horien artean, ziren Helene Cixous, Luze Irigaray, Julia Kristeva eta Elaine Marks eta Isabella de Courtivron editoreak; azken horien bidez, Estatu Batuetako merkaturian sartu ziren *New French Feminism* lanarekin (Marks eta Courtivron, 1981). Feminista frantsesek Mendebaldeko unibertsaltasuna eta dualismo paradoxikoak aztertu zituzten, hala nola adimena/gorputza, gizona/emakumea, eta zuria/beltza eta euren ordena hierarkikoa. Elementu bat ez zen bestearekiko ezberdina bakarrik, gutxietsita ere bazegoen, euren esanetan. Mendebaldeko pentsamendu falogozentristaren<sup>14</sup> teoria eraiki zuten.

Haien argudioari jarraituz, Mendebaldeko hizkuntzen sorreran, logika binarioa zetzala zioten. *Phallus*-a<sup>15</sup> zeinu nagusizat eta lege sinboliko guztien aitatzat jotzen zuten. Ondorioz, frantsesez feministek idazkera feminista desagitea aldarrikatzen zuten. Gainera, emakumeen gorputzarekiko ideia iraultzaile bat sortu zuten: lehen amaren figura bazegoen, emakumeak bere gorputzarekin plazerra izan zezakeela esaten hasi ziren. Irigarayk bere tesian —*Spéculum de l' autre femme* (Irigaray, 1974/1985)— falogozentristaaren kritika pauso bat urrunago eraman zuen; haren ustez, “gizona” “bat eta bakarra” zen (biak: gorputza eta zentzua/materia) eta “emakumea”, berriz, aurkakoa eta negatiboa (gorputza/materia), zibilizaziotik/hizkuntzatik kanpo zegoen entitatea.

Bere argudioa zera zen emakumeen/feministen proiektua ezin zela ezberdintasunekin edo bestearekin identifikatu. Irigarayren ideiak baliozko tresna dira intelektualki feminitatea eta identitate politikoek dakartzaten dilemak argitzeko. Haren ideiekin argi esanenezake feminismo ezberdinak Mendebaldeko unibertsaltasunaren dilema betikitzen duela, “besteak” ezohikoa bihurtzen duenean. Azkenean, “bat eta bakarra” bihurtzen da balizko bakar. Gay aktibistak, heterosexualtasuna jartzen dute eredu moduan, homosexualitatearentzat eskubide gehiago lortu nahi dituztenean. Gaia era erradikalean hartuz, politika identitateak

---

<sup>13</sup> Idazlan femeninoa

<sup>14</sup> Gizarteko loturak eta esanahia ulertzeko maskulinoa hobestea.

<sup>15</sup> Grekozko *falos* hitzetik eta latinezko *phallus*-etik, *maskulinoa* esan nahi du.

emakumearen kontzeptu hegemonikoa bultzatzen du (Mendebaldekoa, zuria, heterosexuala...) eta dilema okertu egiten da; baina feminismo ezberdinak dio sexu ezberdintasuna unibertsala dela generoak ezberdintasunak tokian-tokian eta denboran zehar egokitzen joan badira ere; beraz, testuinguruaren arabera eta aldakorra dela.

Generoaren eta sexuaren ezberdintasunak bigarren olatu feministak indartu zituen<sup>16</sup>. Horrek guztiak erantzun soziologiko edo kulturala ematen dio gaiari. Ez du erabat argitzen, ordea, sexututako gorputzen galdera, ez eta emakumeen artean dauden ezberdintasunak ere. Bigarren olatu feminista ez da bakarra, baizik eta asko dira. Julia Wood feminista akademikoak esan bezala (Wood, 1994): “Galdera egin ez feminista ote zaren, baizik eta zein motatako feminista zaren”. Galdera hori biderkatu egin da hirugarren olatu feministarekin. Beraz, bigarren olatu feministaren atal hau bukatzeko, esan dezagun oso teorikoa izan zela eta unibertsitateekin lotura estua izan zuela.

1970eko hamarkadan asko ugartu ziren emakumeen gaineko ikerketak eta ikasketak; *generoaren* edo *emakumeen gaiak* edo *ikasketa feministak* esaten zaie. Lehen eta bigarren olatu feministako akademikoak tinko lotuta daude estrukturalismoari. Ezberdintasunaren kontzeptua eta identitate feminista ikuspegi nagusi dira teorietan; euren metodologia diskurtsoen analisi kritikoa da. Ezberdintasunak eta identitate feministak garrantzia handia dute komunikazioaren jakiturian. Batez ere *feminismo kulturala* edo *genderlects* bezalako kontzeptuak erabiltzen baitira.

Goazen ondoren hirugarren olatu feministara.

#### 2.1.3.2.3. Hirugarren olatu feminista.

Ziber feministak, transfeminismoa, ezpainetako margodun feminismoa, Riot Grrl<sup>17</sup> feminismoa... Feminismoa bizirik eta indartsu dago. Lehen eta bigarren olatuko

---

<sup>16</sup>Generoaren eta sexuaren ezberdintasunak, zabalago, gai honen hurrengo ataletan ikusiko ditugu.

<sup>17</sup>1999. urtean Washingongo talde punk-rock feminista. Hirugarren olatu feministaren hasierakoa.

feminismoak lortutako eskubideekin jaiota, euren burua agente sozial indartsua, ahalduna eta kementsua ikusten dute hirugarren olatu feministakoek.

Feminista gazteek gaur egun *girl* hitza erabiltzearen alde egin dute, urte askoan mespretxatua izan bada ere, *woman* hobesten baitzen. Hitz hori berreskuratzearekin, bestelako feminismo bat erakarri nahi dute, hain ponposoa ez dena, kementsuagoa, agian gogorragoa ere bai. Karen McNaughtonek honela dio (McNaughton, 1997): “And yes that’s G.r.r.l.s which is, in our case, cyber-lingo for Great Girls is also young heart thing and not limited to under 18s.”<sup>18</sup>

Karen McNaughton ez da mugimendu honetan murgiltzen bakarra; Estatu Batuetako talde punketan eratu zen; sortu zirenean, taldekide guztiak neskak ziren. 1990. urte hasieran, Bikini Kill edo Brat Mobileekoek manifestu bat ere atera zuten, *Revolution Girl-Style now* (1990). Bikini Kill feminismoaren estrategiatik eta punk estrategiatik DIY Do it yourself ezagunera elkartu zituen. Mezu hori zabaldu egin zen Estatu Batuetan eta Europan beste hainbat *riot grrl* talde sortuberritara .

Hainbat *riot grrl* taldek teknologia berriak erabiltzeari ekin zioten, euren mezua zabal zedin: adibidez, *Cybergrrls* edo *Netgrrls* beste neskei zabaltzen hasi ziren hainbat giden bidez: *The Cyberpunk Handbook* (St Jude, 1995), *Friendly Grrls guide to Internet-introduction* (1996) (Krolokke, Sorensen, 2006) eta *Cybergrrl! A woman’s guide to World Wide Web* (1998). Mugimenduak, era berean, hizkuntza sexista kritikatzeko hitz eta forma berriak asmatu zituzten. Esate baterako, hirugarren olatu feministakoek Queer Nationen edo Niggers With Attituderen aztarnei jarraitu zieten, eta, aurkariekin, hizkuntza borroka erabili zuten. Euren aurka erabilitako hitzak gaitzetsi ordez, gehiegikeriaz erabiltzeari ekin zioten; adibidez, *girl* hitza.

Hirugarren olatu feministakoen helburua zera zen, batez ere teoria feministari eta kontraesanekoak ziren esperientziei ohore egitea eta ordu arte eztabaidaezinak ziren

---

<sup>18</sup>Grrl-en era guztietako ziberneskek dute lekua, ez bakarrik 18 urtez azpikoek.

pentsamenduak desagitea. Garai horretakoa da Rebecca Walkerren “To be real: telling the truth and changing the Face of feminism” (Walker, 1995). Bertan feminista gazteen arazoak kategorietan pentsatzetik zetoze zioen. Pertsonak *gu* eta *haiak* bezala banatzen baitzituzten. Horretaz gain, hainbat identitate hartzera behartuta zeuden: adibidez, “emakume” edo “feminista”. Walkerrek zera zioen, hori ez dela feminista teoriaren gabeziagatik edo mediak feminista mota bat bakarrik azaltzen zuelako; guztiz kontrakoa, feminista gazteek aurreko feministen lana kritikatu ondratu egiten zituztela. Anbiguotasunaren alde egin zuten, ziurtasuna alde batera utziz. Iritzi ezberdinak onartzen zituzten, eta ideia bildu eta gauza berrien estrategia erabiltzen zuten. Denbora berean, politika egiteko beste modu bat proposatzen zuten. Emakume izatearen unibertsaltasuna zalantzan jarrita eta emakumeen talde askotarikoek generoaren, sexualitatearen, arrazaren, klase sozialaren eta adinaren gaineko gogoeta konplexuak aurrera ateratzeko bideak jorratuta.

Hirugarren olatu feministak zerikusi handia izan du komunismoaren beherakadarekin, erlijio eta etnia fundamentalistek sortzen duten izuarekin eta denbora berean arrisku eta esperantza diren info eta bioteknologiarekin. Hirugarren olatu feministari *grrl feminism* esaten diote Ameriketara. Europan, berriz, *new feminism*. Feminismo berri horren ezaugarri nagusia da batez ere lekuan lekukoa, nazio barnekoa eta era berean transnazionala izatea. Borrokatzen ditu emakumeen aurkako indarkeria, trafikoa, gorputz kirurgia, norbanakoaren aurkako mutilazioa eta oro har komunikabideen “pornifikatzea”<sup>19</sup>. Emakumeen eskubideak lortzeko, bidean dauden arrisku berriekin kezkatuta, zera leporatzen diete iraganeko mugimendu feministei, emakumetasunaren gainean erantzun edo definizio unibertsalak bilatu izana eta euren interes pertsonalei begiratuta identitatezko politika estatikoa sortu izana.

Hirugarren olatu feminista, berez, ezberdinez osatuta dago. Beraz, ez da bakarra, askotarikoa baizik. Hala ere, guztiek feminismoa berritu nahi izatea dute helburu,

---

<sup>19</sup>Sexuari buruzko gaiak gehitzea eta onartzea herri kulturaren.

emakumeen betiko gaiak eta estereotipoak berriz definituta. Euren feminitatea agerian jartzen dute, eta iraganean oso mesprexukotzat hartzen ziren hainbat hitz *slut* edo *bitch* erabiltzearen alde egiten dute.

Irmoki ekiten diote gizonak agintzen duten eremuetan sartzeari, eta boteredun postuen bila doaz. Natasha Walterrek honela dio *The New Feminism* lanean (Walter, 1998): “We, the new feminist, embrace power”.

Hirugarren olatu feministakoek ez dute sartu nahi mugiezinak eta irmoak diren kategorietan; mundu kaotikoaren onarpenaren alde egitea eskatzen dute. Era berean, anbiguitasunari heltzen diote, eta lotura berriak sortzen dituzte. Ez dira jolasten betiko teorietan eta ikuspegiekin; antzerkia, mimika eta subertsioa erabiltzen dituzte erretorikak eta estrategiak aurrera eramateko.

Jutith Butlerrek bere liburuetan —*Gender Trouble* (1990) eta *Bodies that Matter* (1993)— mugimendu berrien sorrerari buruz hitz egiten du; *queer* eta *politika “transgeneroa”* delakoei buruz, esaterako. Generoa eta sexua lotzen ditu, eta “performance third wave feminism” artikulatzen laguntzen du politika transgresiboaren esparruan. Hauxe da ikuspegi horren punturik garrantzitsuenak: generoa gai izatea gizarte jakin bat aldatzeko, diskurtso moduan erabilia, hegemonia nahiz irudikapen bezala, eta irekia egotea errealitate berrietara. Honetan datza errealitate berrira aldatzeko moduetako bat: ordurainoko arrazoiei pitzadurak eta zirrikituak aurkitzean, ez bakarrik identitatearen gainean, baita “egiazkoaren” gainean ere. Hala ere, feminismoarentzat, punturik garrantzitsuenak zerak dira, gizartea eta materialismoa, gorputzak eta horren gaineko diskurtsoa eta batez ere sexuaren eta generoaren gaineko eztabaidak. Azken kontzeptu hori heterosexualtasunaren muina da, eta orain, zalantzan jartzen dute. Hirugarren olatu feministako beste puntu garrantzitsu bat agertzen du Donna Harawayk *Cyborg Manifesto* (1987/1991) lanean: “cyberfeminismoa”<sup>20</sup> garapenaren gaineko gogoetekin dator. Hona zerk egiten duen berezi ikuspuntu hori: Harawayk

---

<sup>20</sup>Termino postmodernista, ziberespazioan, Interneten eta teknologian interesa duen feministen filosofia deskribatzeko erabiltzen da.

teknologiaren onarpenarekin izaki bizidunen ondorengo izakiaren edo *posthuman-en*<sup>21</sup> aitortza egiten du. Izaki bizidunen eta ondorengo nahasketarekin batera. Horrek guztiak izaki bizidunen, makinaren eta animalien arteko banaketa zalantzan jartzen du. Hala eta guztiz ere, Harawyk ez du zatiketa nagusirik egiten Butlerrek bezala, adibidez: gizartea-sujetoa, gizartea-materialtasuna, gorputza-arima.

Postestrukturalismoaren ideiei helduz gero, banaketa horren bidegabekeriak azaleratzen ditu, kategoria horien arteko etengabeko talka, guk kategoriak “naturalizat” hartzen ditugun arren.

Hirugarren olatu feminista oso lotuta dago globalizazioaren ondorioei. Baita boterearen zatiketa konplexuari ere, non teoria feministak zalantzan jartzen duen. Horretaz gain, emakumeek euren artean oso interes eta ikuspegi ezberdinak dituztela islatzen da, eta ordu arte nagusi ziren zabalkuntza eta askatasun nahiaren istorioak zatitu egiten dira beste istorio batzuk sortzeko.

Feminismo postkolonialak beste talde batzuekin kateak egiteko interes handia du; adibidez, beltzekin, feminista “subalternoekin”<sup>22</sup> eta diasporako feministekin. Gainera, *queer* teoriak eta politikak plataforma bat eratu zuten, gaur egun zenbait taldetan banatuta dagoena: lesbianak, gay, bisexualak, transexualak eta transgenero mugimenduak. *Queer*-ak eta transgenero feministak euren teorien arabera arazoaren mamiaren aurka egiten dute, heteronormatibitatearen<sup>23</sup> aurka alegia.

*Queer*-ek euren onarpenaren alde egiten dute, eta hor ez dira sartzen bakarrik gay edo lesbianak; hor sartzen dira, orobat, *drag queen* eta *drag king* direlakoak, transexualak, emakume maskulinoak eta gizon femeninoak. Emi Koyamak honela dio *Transfeminist Manifesto* lanean (2001):

---

<sup>21</sup>Gaur egun ezagutzen dugun izaki bizidunen ondorengoa. Eboluzioari begira, izakia baino aurreratuagoa edo behintzat urrunago doana. Zientzia fikzioan, futurologian, gaur egungo artean eta filosofian eraturako kontzeptua.

<sup>22</sup>Teoria hori saiatzeko da azaltzen gizartea nola eta zein modutan kolonizatu den. Batez ere *bestearen* kontzeptuaz arduratzen da.

<sup>23</sup>Heterosexueltasuna sexu aukera normalizat hartzen duen edo hura hobesten duen ikuspuntua.

“Transfeminist believe that individual should be given the freedom to construct their own gender identities as they see fit and that neither medical establishment nor cultural institutions at large should intervene. Finally they resist essentialist notions of identity in particular”

Nancy Fraser postkolonialistaren arabera, hirugarren olatu feministako erronkak handiak dira. Honela argudiatu izan du: politika identitarioaren oztopoak saihesteko, beharrezkoa da justiziaren kontzeptua ezberdintasunaren aitortzarekin batera egitea. Beraz, Fraserrek zera dio: ezberdintasunaren eskaera bere egin behar lukeela alde batetik gizarte zibilak eta beste alde batetik estatuak eta esfera publikoak. Unibertsalismoaren ideia berriz definitzearen aldekoa da. Batetik, gertukoa eta bakarra den ideia hartuko lukeelako eta, bestetik, demokrazia orokorraren ideia har dezakeelako. Fraserrek esanahi berria eman nahi dio unibertsaltasunaren ideia zaharrari, non ez duen onartzen politika identitarioek berezkoa duten “izate berezia”. Beraz zera dio, demokrazia berrian bakoitzak bakartzat hartu behar duela bere jarrera eta ez duela aritu behar emandako eskubide absolutuen gainean.

Hirugarren olatu feministako beste ekarpen garrantzitsu bat politika transbertsalarena da. Nira Yuval-Davisek,<sup>24</sup> *Gender and Nation* lanean (1997), nazio, etnia, erlijio ezberdinetako emakumeek elkarrekin komunikatzearen alde egiten du. Haren lana Gayatri Spivaken<sup>25</sup> esentzialista estrategikoen teorietan oinarrituta dago, baita Patricia Hill Collinsen<sup>26</sup> ikuspegi partzialaren eta bukatu gabeko ezagupenaren teorian ere. Nira Yuvalen lanetan ikusten denez, sinesmen askotako emakumeak biltzen zituzten talde aktibistek; adibidez, Londresko Woman Against Fundamentalism taldean, kristauak, judutarrek, musulmanak, hinduak, sikhak eta beste hainbat. Horretaz gainera, Bolognako feministak zeuden —borrokan dauden herrialdeetako emakumeekin lan egiten zuten; adibidez: serbiarrekin eta kroaziarrekin eta palestinarrekin eta israeldar judutarrekin—.

---

<sup>24</sup>East London Unibertsitateko Research Centre on Migration, Refugees and Belonging zentroko zuzendaria.

<sup>25</sup>Indiar idazle teorista eta filosofoa. Columbia unibertsitateko katedraduna, Comparative Literature and Society institutuaren sortzailea eta horko kide.

<sup>26</sup>Maryland Unibertsitateko College Parkeko katedraduna soziologian. Berezi aztertu ditu arraza, generoa, klase soziala, sexualitatea eta nazioa.

Politika trasbersalaren ezberdintasunik handiena ez da nazionalitate, etnia edo erlijio ezberdinak biltzen direla, baizik eta beharrezkoa dela entzun eta parte hartzeko prest egotea. Yuval-Davisek *pivotal metodoa* deitu dio, parte-hartzaileek *rooting and shifting* izeneko prozesuan parte hartzen dute; horrela, iritzi ezberdinak aztertzen dituzte, eta zenbait negoziazio prozesutan parte hartzen dute, azkenean ezberdinen artean harremanak egiteko.

Honela dio Nira Yuval-Davisek prozesuaren gainean (Yugal-Davis, 1997):

The idea is that each participant in the dialogue brings with her a rooting in her own membership and identity, but at the same time tries to shift in order to engage in exchange with women who have different membership and identity<sup>27</sup>

Bolognako feministak elkartuta, Yugal-Davisen prozesu horri *transbertsalitatea* deitu zioten, eta unibertsaltasuna edo banakotasuna bezalako ideien aurkakoa da. Feminista erradikalek eta liberalek erabili zituzten unibertsaltasunaren eta banakotasunaren ideiak; horretaz gain, 1980ko hamarkadako “Rainbow koaliziokoak”<sup>28</sup> edo 1990eko Million Man Marchekoak<sup>29</sup>, aurretik inolako eskarmenturik izan gabe, euren gizarteko arazoei aurre egiteko sortu ziren. Garrantzitsua da argitzea, talde horiek elkarrengandik banatzen zituena ez zela ideietan izan zitzaketen ezberdintasunak, baizik eta politika edo bakoitzaren errealitatea. Horrek berak denboraldi baterako elkartasuna ekarri zien ezberdinei.

Hirugarren olatu feministak salto itzela ekarri du bai teorikoki eta bai politikoki. Batez ere *performance turn*<sup>30</sup> delakoaz ari garela. Metodologia horrek distantzia bat markatzen dio estrukturari, sistemari, tinkoak diren botere indarrei, eta, beraz, zapalkuntzari.

---

<sup>27</sup>Parte-hartzaile bakoitzak bere nortasuna eta ideiak ezartzen ditu, baina aldi berean beste partaidearen lekuan jartzen da; kontua da pixkanaka beste nortasun eta ideia batzuk ezagutzea.

<sup>28</sup>Estatu Batuetako alderdiak eta taldeak elkartzen ditu, eta gizarte aldaketaren alde borrokatzen dira.

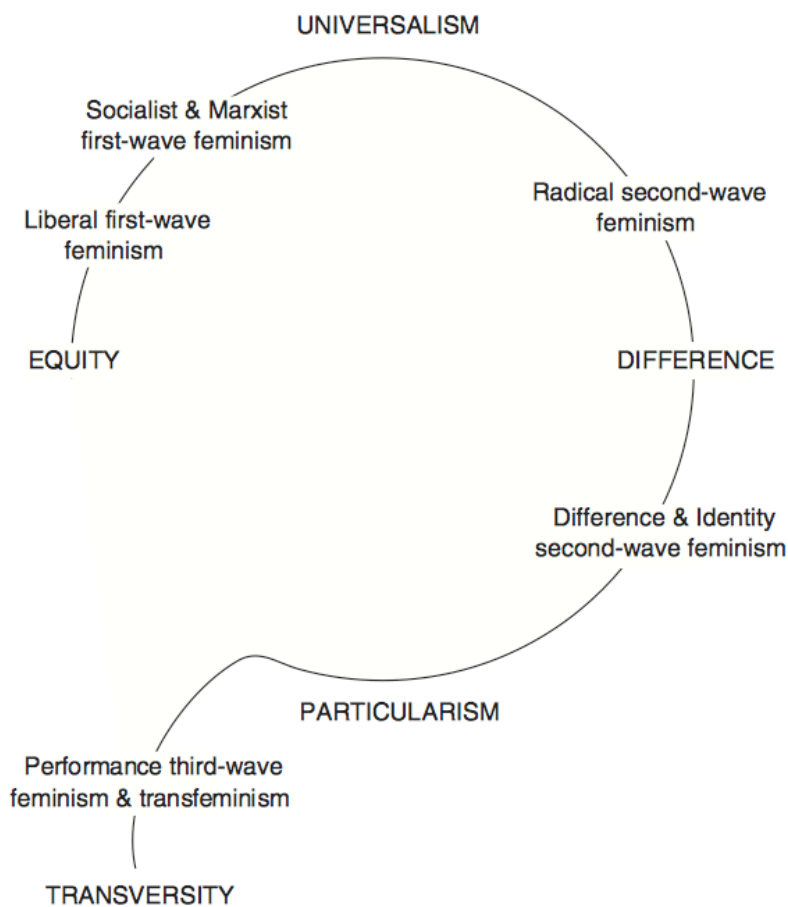
<sup>29</sup>Washintonen, 1995eko urriaren 16an, afroamerikar jende multzo handi bat elkartu zen bere eskubideen alde egiteko.

<sup>30</sup>1990eko hamarkadako gizarte zientzietako eta humanistetako metodologia non izaki bizidun guztiak bere buruarekiko antzerkia egiten dutela onartzen den.

2.1.3.3. Gaur egungo egoera: transbertsalitatea.

Hemen aztertu ditugun feminismoaren olatu ezberdinek garrantzi itzela izan dute XX. eta XXI. mendeetako feminismoaren historian eta politikan. Horretaz gainera, etorkizuneko ideien iturburu izan daitezke. Atal honetan, feminismoaren eta Mendebaldeko filosofiaren trukaketaz aritu gara. Ondorengo marrazkian —jadanik oso ezaguna ikasketa feministetan—, oso argi ikusten da olatu feministen bidea

Feminist Positions: From Equity to Transversity



Iturria: Krolokke eta Scott-Sorensen, 2005:22

Marraskian, ia borobil osoa betetzen da, baina horrek ez du esan nahi hirugarren olatu feminista lehengo olatu feministen ideietara bueltatzen denik, baizik eta hirugarren olatu feministakoek sistema hausten dutela eta teoria transbertsalen, ezberdintasunaren eta aniztasunaren aldeko apustu gogorra egiten dutela, oro har *transbertsalitate* deitua.

Alde horretatik, Mendebaldeko pentsamendu “kanibalistikoa” hausteko indarra ikusten da. Oro har, hirugarren olatu feministaren teoriak emakumeak eta gizonak errespetatzen ditu edozer direla ere —arrazak, etnia, erlijio, genero...—, eta erlazio konplexuak eta anbiguoak balantzan jartzen ditu.

Lehen olatu feministak emakumeen egoera gutxiagotua ikusi zuen lehen aldiz, eta euren eskubideen alde borrokatzeari ekin zion; euren arazo nagusia: emakume zuri eta burgesak bakarrik hartu zirela kontuan.

Bigarren olatu feministak generoa eta sexua bereizi zituen. Emakume guztiak kontuan hartuta. Euren arazo nagusia: ez zirela kontuan hartu emakumeen beren ezberdintasunak, denak multzo berean sartu zituztela alegia.

Hirugarren olatu feministak, emakumeen ezberdintasun guztiak kontuan hartuta taldeak ere badaudela onartu zuen; horretaz gain, saiatu da gaur egun generoari begira dauden hainbat arau-hauste ekiditen, azkenean bakoitza gizartean eroso egon dadin bere genero identitatearekin.

#### 2.1.3.4. Mugimendu feminista Euskal Herrian.

Orain arte feminismoaren historia eta gertakizun orokorrak aztertu ditugu hiru aro nagusitan. Hiru aro horiek izan dute eraginik Euskal Herrian; edonola ere, bertako ekintzei eman nahi izan diegu garrantzia, eta horretan jardungo gara hurrengo lerroetan. Honela dio Teresa Del Vallek:

Feminismoaren lehenengo printzak Espainiako I Errepublikarekin hasi ziren. Emakumeen eskubideen aldarrikapena oro har eta boto eskubidea bereziki, nahiz eta eskubide hori ez zen II. Errepublika arte gauzatu. Estatu Espainiarren lehen aldiz emakumeek 1933. urtean bozkatu ahal izan zuten. Hala ere, gerra zibila eta Frankoren diktaduraren ondorioz guzti hori ezer ezean geratu zen, feminismoaren mugimendua erabat geldirik eta atzenduta geratzeraino. Nazional Katolizismoa zen

nagusi, emakumeen eskubideak gauza zitezen egindako borroka trabarik baino ez zuen izan.

Hori dela eta Frantziako 1968ko maiatzeko mobilizazioak (Bigarren Olatu feminista) Euskal Herrian ez ziren 70. hamarkada arte gauzatu. Hortik aurrera sei une garrantzitsu daudela esan genezake, Euskal Herriko mugimendu feministan: Leioako hiru, Basauriko bat eta Irun eta Hondarribiko bi:

-Leioan izandako jardunaldiak:

1977an izan zen Lehen Jardunaldi Feministak markatzen du une garrantzitsu horietako bat. Beste biak 1984 eta 1986 izan ziren eta jardunaldi bakoitzak une haietan ziren kezka nagusiak plasmatzeko balio izan zuen.

-Basauriko epaiketak:

1979an hamar emakume eta gizon bat epaitu zituzten abortuak izan, egin edo bideratzeagatik. 1982an atera zen epaia, abortua izandako emakumeak errugabetzat jo zituzten, ez ordea emakume eta gizon bat. Abortua egin edo bideratu izanaz auziperatu eta erruduntzat jo baitzituzten. Epai hau zela eta emakumeen mugimenduak indar handia erakutsi zuen.

-Irun eta Hondarribiko alardeak:

1996an hasi ziren emakumeak lehenengo aldiz, soldadu, eskopeta eta guzti desfilatzen. Ordurarte kantinera baino ez ziren ateratzen. Festan parte hartzeko gizonetzkoen eskubide berak aldarrikatu nahiz izan zituzten. Bere garaian dezenteko zalaparta eta iskanbila sortu zituen aldarrikapen honek. Gaur egun giroa nahiko baretu bada ere tirabirak bere horretan dirau.

Sei une esanguratsu hauez gain 1988.an Emakunde sortu zen: Emakumearen euskal erakundea. 2000. Urtean "Andra" aldizkariaren sorrera ere ezin aipatu gabe utzi. Horretaz gain hainbat talde eta ekimen ere aipa genitzake: Egizan, Bilgune Feminista, Plaza Andreok, "Emakume eta Gizarte errealitatea" kongresua... bakoitzak bere esparruan garrantzitsuak dira eta izan dira, emakumeen eskubideen alde egiteko konpromisoa izan baitute edo dute gaur egun ere. (Del Valle, 2001)

Ikusi dugun bezala feminismoa mugimendu ezberdinak izan dira, eta, emakume guztiak berdinak ez direnez, erraz uler daiteke feminismo barnean ere talde ezberdinak izatea; horri helduko diogu hurrena:

#### 2.1.3.5. Talde feministak.

-Feminista liberalak.

*Korrante nagusia* edo *berdintasunaren feminismoa* ere esaten diote. Feminismo taldeen artean moderatuena bezala dago ikusita. Oso oinarri sinpleak ditu: pertsona guztiak berdinak gara sortzez eta, beraz, ez luke generoa dela-eta inolako eragozpenik egon behar. Berdintasunarekin bi generoak aterako lirateke irabazten, baita gizonak ere. Feminista liberalen oinarriak Argien Garaiko ideietan daude: arrazionaltasuna, heziketa, gizon eta emakume guztiek berezko dituzten oinarrizko eskubideak. John Stuart Millek idatzitako *The Subjection of Women* lanean dago oinarrituta eta berak emandako mezuan:

Gaur egun emakumeen berezkozat hartzen dena artifizia da, norabide batetik datorren indar azpiratzailea, beste batzuentzat berezkoa ez dena (Stuart Mill, 1869)

Emakumeek batera lan egin dezakete sistema plural batean, eta taldekideak mugiaraz ditzakete, gizartean aldaketa egokia gerta dadin. Eskatutakoak lortuko dira mobilizazioak ongi egokituak eta egiten den indarra zabala eta indartsua bada (Deckard, 1983).

Feminismo liberalaren arabera, gizartea ez da goitik behera aldatu behar emakumeek boterea eta zentzuzko eta berdinoak diren rola izan ditzaten. Ikuspegi hori klase ertaineko emakume profesionalak defendatzen dute batik bat; euren ustez, heziketak eta lorpenek garrantzi handia dute. Emakumeek badituzte baliabide ekonomikoak izateko aukerak, gizonekin hobekiago lehia daitezen hala posizio sozialetarako nola lan aukeretak. Feminismo liberalak batez ere korrante nagusiari jarraitzearen aldeko emakumeen artean ditu jarraitze gehien. Oro har, emakume horiek ez dute gizartearen sistema aldatu nahi, gizonen eta emakumeen berdintasuna bakarrik bilatzen dute. Emakumeen Organizazio Nazionala (The

National Organization for Women, NOW) 1966an sortutako amerikar talde feminista. Sortzaileetako batzuk: Betty Friedan, Pauli Murray, Shirley Chisholm) euren helburu nagusia generoen rol murriztaileekin amaitzea eta gizon eta emakumeek aukera berdinak izatean datza.

-Feminista kulturalak.

Feminista kulturalak ere aurreko taldean sartuko genituzke, emakumeen boterea generoen rolei begiratzuz lortu nahi dutelako: zaintza, laguntza, besteekiko begirunea... Arazoa sortzen da zenbat emakume diren berdinak eta zenbat ezberdinak aipatzen denean. Bere horretan talde ezberdin bat osatzen ez badute ere, gizonen eta emakumeen eztabaida dela eta, beste talde batzuetan sartzeko modukoak dira. Dena den, haien pentsamendutik gertuena feminista liberalak leudeke.

-Feminista sozialistak.

*Marxista feministak* ere esaten diete. Oro har, aurretik aipatutako Marx-Engelsengan oinarritzen den modeloa hartzen dute oinarri: haien ustez, klaseetan oinarritutako okapitalismoak eta gizarte kapitalistetako familia patriarkatuek azpiratuta dago emakumea. Feminista sozialisten arabera, sexismoak eta kapitalismoak elkar elikatzen dute. Soldatarik gabeko etxeko lanen eta aldi berean ordezkotako langile soldatapeko patriarkatu kapitalistaren alde egiten dute. Feminista sozialista ugari — emakume eta gizon— diote behar ekonomikoak behar emozionalekin batera doazela; beraz, emakumeak ez badu askatasun ekonomikorik, senarrak erabateko boterea izango du emaztearengan. Kapitalismoa birrindu egin behar da, eta sozialismoa ezarri horren ordean. Bai etxean eta bai lantegietan. Sexismoak eta zapalkuntza ekonomikoak elkar elikatzen dutenez, beharrezkoa da iraultza sozialista, biak alda daitezten.

Feminista sozialistek batez ere emakume langileen artean dituzte jarraitzaile gehien, kapitalismoak aukera ekonomikoak murriztu dizkiela sinesten baitute. Bide garrantzitsua egin dute Latinoamerikan eta garatze bidean dauden beste hainbat herrialdetan. Ironikoa bada ere, iraganeko Sobietar Batasuna da haien ideien

adibiderik garbiena; hala ere, emakumeek etxeko lan ugari egin behar izaten zituzten kanpoko soldatapeko lanaz gain.

Nahiz eta sozialismo feministak marxismoarekin loturak izan, bien artean ere badago ezberdintasunik: marxistek batez ere jabetzari eta egoera ekonomikoari begiratzen diote, eta feminista sozialistek sexualitateari eta generoari. Gizonak eta emakumeak haien genero taldean geratzen dira; beraz, ez dago argi, sozialisten arabera, ea gizonak eta emakumeak biek ote dituzten zailtasunak. Sozialismoak feminismoa gerturatu behar luke, eta adostu gizarte berrian zein pribilegio utzi beharko lituzketen gizonak.

-Feminista erradikalak.

Badirudi Vietnamgo gerraren aurkako mugimenduetatik sortu zela, emakumeek gizonekin batera eskubide zibilen alde borrokan ari zirela iritzia eman ezin eta hala sortu zirela banatutako entitate moduan. Euren buruak zapalduta zeudela ohartu ziren euren iritzia eman eta gizonak isekak eta gutxiespenak egiten zizkietelako. *Bigarren olatu feminista*<sup>31</sup> deiturikoan, Estatu Batuetako mugimendu feministaren birsortu zen. Emakumeak konturatu ziren haien ustezko kide zirenek ez zituztela aintzakotzat hartzen eta bigarren maila batean jartzen zituztela. Ameriketako mugimendu feministaren oinarriak esklabotzaren aurkako mugimenduetan emakumeek jasotako mespretxuetan aurki genitzake. Garai haietan, gizonen jarrera "babeslea" zela eta, emakumeak konturatu ziren generoaren gaineko menpekotasuna jasaten zutela; horregatik hasi ziren elkartu eta antolatzen. Mende bat beranduago gauza bera gertatu zen.

Gaur egungo feminista erradikalek pentsatzen dute sexismoa dela patriarkatuaren mamia, eta, ondorioz, diote gizarteko instituzio guztietan sexismoa adierazten dela. Feminista liberalek lan mundua eta legeak aldatu nahi baldin badituzte, feminista erradikalen ustez, familia patriarkatuak dira zabalkuntzaren eta nagusitzearen giltza. Euren ustez, instituzio guztietan hainbesteko eragina dagoenez, ezinezkoa da

---

<sup>31</sup>Feminismoaren bigarren aroa. Zabalago gai honetan bertan aurreraxeago.

sexismoari zentzuz aurka egitea. Emakumeak menpean baldin badaude, gizonen nagusitasunagatik da; beraz, gizona baldin bada arazo, ez du arazoa konponduko ez kapitalismoak ez sozialismoak ez eta gizonak agintzen duen edozein sistemak ere. Beraz, emakumeek eurengan oinarritutako instituzioak sortu behar dituzte, gizonen esku ez baina emakumeen esku egongo direnak. Ondoren, balio femeninoak diren banatzean eta babestean oinarritutako gizartea eta emakumearekin identifikatutako mundua sortu beharko dira.

Jakinda sexismoa instituzio guztietatik ezin ekidin dutela, feminista erradikalek maila lokalean egiten duten lan. Euren auzoetan emakumeak soilik gidatutako irabaziak nahiz irabaztea helburu ez den instituzioak sortzen dituzte emakumei laguntzeko: enpresa txikiak, eguneko zaintza zentroak, aholku zentroak eta etxe seguruak, etxe indarkeriatik ihes egin duten emakumeentzat.

Beste edozein taldetan baino ezberdintasun gehiago aurki daitezke taldekideen artean, batez ere sexu orientazioari eta arrazari lotuak. Instituzio horiek eraketa, helburu eta filosofia ezberdinak dituzte helburuak lortzeko orduan. Beste feminista mugimenduek bakarka egiten dituzten ekintzak feminista erradikalek talde moduan egiten dituztelako bereizten dira gehienbat. Gizartean gizonaren nagusitasuna eta emakumeen menpekotasuna dagoela sinesteak egiten ditu bereizgarri, eta ideia horrek elkartzen ditu talde moduan.

-Feminista kulturaliztunak eta orokorrak

Begi bistakoa da feminismoak garrantzia ematen diela ezberdintasunaren gaineko gaiari, kultur anitzetan eta orokorrean oinarritzen baitira. Feminismoaren talde honek lotu egiten ditu generoa eta arraza, eta klasea, kolonizazioen gaineko gaiak eta garatzeko bidean diren herrialdeetako emakumeek jasaten duten esplotazioa. Feminismo orokorrak nazio ezberdinen mugen gainetik egiten du lan. Mundua askea da, eta askeagoa bihurtzen ari da. Eurek zera aldarrikatzen dute, munduan emakumeak menpean dauden bitartean ez dagoela emakume askerik. Kulturaliztasunaren feminismoa batez ere historian eta kulturaren hainbat osagarritan oinarritzen da emakumearen menpekotasuna azaltzeko. Latinoamerikan, esaterako, hainbat erregimen militar egon dira. Erregimen horien aurka egin duten

emakumeek zigor eta sexu indarkeria gogorrek pairatu izan dituzte. Feminismo orokorrak boterea eman nahi die Asia hegoaldeko eta Ekialde Hurbileko emakumei. Kasu askotan ez baitute hezkuntzarik, osasunik eta soldatapeko lanik izateko eskubiderik; arrazoi bakarra emakumeak izatea da. Ez dute onartzen izaki bizidunen eskubideak urratzen dituen kulturaren erlatibismorik; esaterako, erlijioen izenean neskatilek hezkuntzarako eskubiderik ez izatea. Emakumeen Nazio Batuen konferentziara etorri zirenek ikuspuntu hori zuten.

-Ekofeministak.

Emakume batzuk feminismora ingurumenaren aldeko ekintzetatik etorri dira, eta ekofeminismoa pizteko balio izan du. Ekofeminismoa feminismoaren talderik berrienetakoa da. Emakumearen desegitea eta menpekotasuna ekosistemaren desegitearekin lotzen dute. Lurrari lotutako espiritualtasuna marraztuz, munduko erlijioek erantzukizun etiko bat dutela diote, eta aurka egin beharko lieketela globalizazioaren sistema patriarkatuari, hark eraman baititu lurra eta bertako biztanleak egoera latz honetara. Planeta osa daiteke, eta harmonia ekologikoa berreskuratu, espezie guztiek berdintasunaren printzipioa baldin badute. Euren ezberdintasunak gorderik, bikote ona egin dezakete ekofeministek eta feminista Orokorrek.

Talde guztiek generoa gizarteko beste kategoria garrantzitsu batekin lotzen dute, eta talde bakoitzeko kideek euren beharren eta lehentasunen arabera adosten dute generoaren eraketa; hemendik sortzen dira feminismo motak (Lindsey, 2010).

Feminismoaren barnean dauden taldeak aztertu ditugu; historian zehar feminismoak izan duen eraldaketa ere aztertuko dugu ala emakumeek bere horretan talde bat osatu izan ote dute?

#### 2.1.4. Esentzialistak eta esentzialistak ez direnak.

Gainean egin dugun galdera horri erantzuteko, gizarte zientzietan oso ezaguna den bereizketa bat azalduko dugu: “esentzialistak” eta “esentzialistak ez direnak”. Ondoren ikusiko dugun bezala, olatu feministekin oso lotuta doa. Baina zertaz ari gara *esentzialistak* esaten dugunean? Hitza bera *esentzia*-tik etorriko litzateke; beraz, *muina* edo *izatasuna* ere itzul genezake. Ideia bera zabalduta, zerbait mugiezina, finkoa edo kategoria baten barnean dagoen aspekturen bat da, non kide guztiek izango duten eta beste kategorietatik bereiziko dituen.

Gurera itzuliz, honela deskribatzen du Deborah Cameronek 1998an <sup>32</sup> : Esentzialismoaren lehenengo deskribapenak eta ezagunenak dio gizonen eta emakumeen lotura biologikoa edo “berezkoa” dela. Baina deskribapen horretatik aurrerago joanda eta sexuaren eta generoaren ezberdintasuna aintzakotzat hartuta, feministen artean esentzialismoa beste era honetara ulertzen du gehiengo batek: badirela emakumeak *emakume* egiten dituzten eta berebiziko garrantzia duten hainbat berezitasun, emakume guztiek dituztenak eta *emakume* kategoriaren barnera sartzea ahalbidetzen dutenak. Esentzialistak ez direnak, bestalde, ez dute uste *generoa* ezer finkoa denik; haien ustetan, ez dago inolako bereizgarririk, berezko edo eraikirik, gizon edo emakume egiten dituenik.

Feminitatearen eta maskulinitatearen bertsioak bakarrak ote diren ere eztabaidagarri da feministen artean. Oraindik urrunago joanez, esentzialistak ez direnen arteko batzuek eztabaidatzen dute ba ote dugun inolako generoren identitate finkorik. Eurek nahiago dute “generoa egitea” —ideia hori elkarrekintza sinbolikoaren teoriarekin lot genezake—. Horrek zera esan nahi du: generoa ez dela “gauza” bat, baizik eta sekula bukatu ez den “prozesu” bat. Egoera ezberdinetan generoa ezberdin “egingo” dugula adierazten du horrek. Baita gizon eta emakume mailan ere, ez dagoela mugitu edo aldatu ezin den funts edo genero jarrerarik.

Gaur egun, feminista gehienak ez-esentzialistak dira, lehen olatu feministan aritzen ziren bezala generoaz ezin dela termino globaletan edo orokorretan aritu ulertzen

---

<sup>32</sup>Oxfordeko Unibertsitateko Ruper Murdoch katedraduna Hizkuntza eta Komunikazioan.

baitute. Errealitatean emakumerik pribilegiatueneen esperientziak bakarrik hartzen ziren kontuan, esperientzia horiek emakume guztienak balira bezala; hori horrela ez izanik. Jakina ezberdintasunak egon badaudela, eta horiek ezagutu eta teorizatu egin behar direla diote; gehienak ez daude ados, ordea, azken muturreraino joaten diren ez- esentzialistekin. Aurretik aipatutako hainbat ideia, esaterako: feminista batzuei zail egiten zaie onartzea emakumeek kategoria bezala ez dutela inolako loturarik; aurretik ikusi dugun moduan, bigarren olatu feministako batzuk sartuko lirateke hor, ideia horrek ezinezkoa egiten baitu zentzuzko analisi feministarik egitea. Adibidez: lanarekiko; sexuen banaketa ez da berdina izango komunitate guztietan, baina ezin al da oro har hitz egin komunitate guztiek dutela lanaren banaketa?

Teoria postmodernisten eztabaidekin arazoak dituzte. Teoria horien arabera, “genero banaketak” ez du inolako zentzurik. *Emakume* terminoa erabiltzeari utzi nahi diote; “esentzialistek” asmatua omen da, eta ordainsari baxuagoekin, jazarpen sexualarekin, bortxarekin eta etxeko indarkeriarekin lotzen dituzte.

Beraz, esentzialistak eta esentzialistak ez direnen arteko bereizketa historian zehar kokatuko bagenu, lehen begiratuan, lehen olatu feministakoak esentzialistak lirateke —horien artean, Virginia Woolf, Simone de Beauvoir, Mary Wollstonecraft...—, emakume guztiak multzo berean sartzen dituztelako. Hortik aurrera, esan genezake oro har feminista gehienak ez direla esentzialistak, emakumeen artean ezberdintasunak badirela onartzen baita eta generoa ez dela gauza finkoa ulertzen baita.

Hala eta guztiz ere, gauzak ez dira hain errazak. Bigarren olatu feministatik aurrera, badira feminista talde batzuk emakumeek euren artean inolako loturarik ez dutela sinesten dutenak. Guztia patriarkatuak eratua dela eta *emakume* izena ere ez litzatekeela erabili behar diotenak. Ikuspegi horretatik, hirugarren olatu feministakoak esentzialistak izango lirateke. Emakumeen artean ezberdintasun ugari daudela eta ezin dela “emakume batez” aritu onartzen bada ere —baizik eta “emakume ezberdin askoz”—, onartzen dute funtsean badela zerbait emakume egiten dituen —zer den adostasunik ez badago ere—. Beraz, emakumeen artean,

berdintasunak ere onartzen dira. Hala eta guztiz ere, azken muturreko ideia horien jarraitzaileak gutxiengoak dira. Gehientzat, ez-esentzialismoa emakume izateko modu ezberdinak daudela onartzean datza.

Mende askoan, sexua izan da gizonak eta emakumeak ezberdintzen zituen bakarra. Bereizketa biologikoa bakarrik ote da? Eta zatiketa erabat binarioa?

## **2.2. Sexuaren eta generoaren gaineko teoria batzuk.**

Segidan, sexuaren eta generoaren gaineko teoriak ikusiko ditugu; aurretik bi terminoak agertu badira ere, oraingo honetan bien arteko ezberdintasunei zehazkiago begiratu nahi genieke.

### 2.2.1. Sexua:

“Arra edo emea bereizten dituen ezaugarri fisikoen multzoa” (Euskaltzaindia, 2012).

Aurretik sexismoarekin gertatu zaigun moduan, definizioa oso labur geratzen zaigu, terminoaren erabilerak askotarikoak izan baitaitezke. Beraz, goazen esanahi zabalago baten bila. Sexuaren gainean iritzi eta teoria asko dago; guk garrantzitsuenak aztertuko ditugu, Michael S. Kimmel<sup>33</sup> eta Amy Aronson<sup>34</sup> egileen *The Gendered Society Reader* lanaren bitartez (2008).

Hainbat diziplina daude teoria horien atzean, eta hainbat bide hartzen dituzte, gizonen eta emakumeen ezberdintasunak azaltzeko. Hona hemen iritzirik ezagunenak:

#### 2.2.1.1. Sexu bereizketaren gaineko hainbat iritzi.

Horien artean, soziologoak eta psikologo eboluzionistak leudeke; esaterako, David Buss (2008) edo Richard Lewontin (1979); horiek diote gure erreproduzitzeko anatomian datzala ezberdintasun nagusia: erreproduzitzeko estrategia ezberdinak

---

<sup>33</sup>New York Stony Brook Unibertsitateko Soziologiako katedraduna: Generoaren ikasketetan aditua.

<sup>34</sup>New Yorkeko Fordham Unibertsitateko katedraduna Kazetaritza eta Media ikasketetan,

ditugunez, emakumeek energia eta denbora asko erabiltzen dute haurra bizi dadin ziurtatzen. Euren eboluziorako instintu “naturalak” behartu egiten ditu monogamiara eta bikoteak aukeratzeko orduan oso zorrotzak izatera. Gizonek, ordea, bikote bat baino gehiago izateko joera dute; horien kasuan, erreproduzitzeko estrategia ahalik eta arrautzarik gehienak erretzean datza, inolako lotura emozionalik gabe. Biologoek zera diote, sedukzioa erabiltzeko gai ez diren gizonak bortxa erabiltzeko gai izan daitezkeela ondorengoak izango dituztela ziurtatzeko.

Beste iritzi batzuk, ordea, beste bide batetik doaz; esaterako, zientzialari batzuen ustez, sexu bereizketa garunaren funtzionamendutik eta garunaren kimika ezberdinetatik etorriko litzateke (Swaab, 2004). XIX. mendearen bukaeran, hainbat ikerketak adierazi zuten gizonen garuna emakumeena baino astunagoa eta konplexuagoa zela. Ondorioz, emakumeak ez zirela nahiko helduak hauteskondeetan bozkatzeko edo goi mailako ikasketak egiteko —antzeko ikerketek pertsona zurien garuna beltzena baino astunagoa zela adierazi zuten—. Gaur egun, teoria horiek gehienak erabat baztertuta daude, nahiz eta tarteka horien aldekoak atera. Irakur genezake gizonek eta emakumeek garuna ezberdin erabiltzen dutela edo garun zatien arteko lotura ezberdina dela (Ruigrok, 2014).

Azkenik, hainbat biologok diote pubertarotik aurrera hormonek sortzen dituzten bigarren mailako sexu ezberdintasunetan dagoela giltza. Testosteronak agresibitatea sortzen du, eta, gizonek emakumeek baino testosterona gehiago dutenez, horrek argituko luke gizonen agresibitatearen zergatia eta bide batez sozialki, politikoki nahiz ekonomikoki gailendu izana (Sapolsky, 2008).

Beste hainbat zientziatako ikerle, ordea, ez dago batere ados biologoek azalduko emaitzekin (Mead, 2008; Herdt, 2008); ez direla batere argiak diote. Gure gizartearen beharretara egokitutako emaitzak direla; gizonen eta emakumeen ezberdintasunak gehiegi markatzen direla eta horretaz gain gizonek eta emakumeek elkarrekin izan ditzaketen berdintasunak gutxiesten dituztela.

Argi geratu da biologiak ez dituela zientzialari guztiak asetzen. Sexuen arteko ezberdintasunen gaineko galdera batzuk argitzen badituzte ere, euren emaitzek erantzunik gabe uzten dituzte beste hainbat galdera, ezin baitira emaitza horiek unibertsalizatu.

Sexuaren esanahian bestelako teoria batzuk bilatu nahian, psikologo ebolutiboena joko dugu ondoren. David M. Bussek<sup>35</sup> dio sexu ezberdintasun handienak sexuari eta estaldariari estu lotutako ataletan gertatzen direla, sexu aukeraketari lotutako psikologiako teoriak iragarri bezala (Buss 2008). Arlo horren barnean, sexu psikologikoen ezberdintasunak gizonak eta emakumeak eboluzioaren historian zehar arazoak izan dituztenetan agertzen dira. Honela, bada, kasu gehienetan, sexu ezberdintasunen eboluzioen hipotesiak azterketa enpirikoak egin eta sexu ezberdintasunak ezagutu baino hamarkada bat edo bi lehenago sortu ziren. Modelo horiek, beraz, ahalbidea dute etorkizuna asmatzeko eta iragartzeko.

Psikologia ebolutiboak sexu ezberdintasunen diskurtsoa zabaldu egiten du. Lehenik, ez emakumeak ez eta gizonak ere ez dira bata bestea baino gehiagotzat hartu behar. Hegaztien hegoak, arrainen hegatsak edo kanguruen hankak gehiago ez diren neurrian. Sexu bakoitzak ingurura egokitzeko moduak ditu, batzuk antzekoak eta beste batzuk ezberdinak. Beraz, ez du inolako zentzurik esateak psikologia ebolutiboaren ikuspegitik sexu bat bestea baino gehiago dela.

Teoria horren arabera, sexu bereizketa sexu aukeratze prozesu bategatik gertatu zen, baina horrek ez du esan nahi aldagaitza denik; guztiz kontrakoa, jatorria ezagutzeak abantaila handia eman dezake bereizketak noiz gertatuko diren iragar genezakeelako —bikotekidea lortzeko txapelketan, adibidez—, eta beraz neurriak hartzeko aukera izango genuke .

Azkenik, sexu bereizketaren jatorria eboluzioan dagoela jakiteak kezkatzen ditu batzuk. Horien ustez, horrek arazoa zuritu egingo bailuke. Hala nola oso baliagarria

---

<sup>35</sup>Austingo Texas Unibertsitateko katedraduna psikologian.

gerta daitekeelako oraindik ere sexu ezberdintasunak onartzen ez dituztenen artean. Ezagutza boterea da, hanka sartze handiak egin daitezke itsu-itsuan aldaketak egin nahi badira. Psikologia ebolutiboak biologiaren eta gizartearen zatiketa dualista amaitzen du, biak lotuta daudela azalduta. Testuinguru sozialean aurki daitezkeen ezberdintasunak ulertzen oso zaila baita gaur egun dauzkagun baliabide psikologikoen bidez.

Sexu bereizketan pauso bat aurrerago eginez, gaur egun gizartean gertatzen diren gizonen eta emakumeen ezberdintasunak ezin azaldu ditu "sexu" ezberdintasunak bakarrik. Gizonen eta emakumeen ezberdintasunez ari garenean, sexu ezberdintasunaz gain "genero" ezberdintasunez ariko gara.

Beraz, hori izango da gure hurrengo pausoa. Sexuak guztia argi ez dezakeenez, *generoa* zer den argituko dugu.

### 2.2.2. Generoa:

Gizarte zientzietan, kultura jakin batean, norbait gizasemetzat edo emakumetzat hartzeko kontuan hartzen diren ezaugarrien, jarreraren eta eginkizunen multzoa. *Eusko legebiltzarreko mahaiak babesa eskaini die genero indarkeria jasan duten emakumeei. "Hezkidetza" generotik at egiten den pertsonen hezkuntza da, gizon eta emakumeei egokitutako rol, balio, portaerak eta abar kontutan hartu gabe heztea. (Euskaltzaindia, 2012)*

Aurretik sexuarekin gertatu zaigun bezala definizio orokorrak ezer gutxi adierazten digu:

Generoa aztertze aldera, hainbat ikerle aritu da azken hamarkadetan gai horren gainean. Adostasuna erabatekoa ez bada ere, gehientsuenek parametro hauetan bereizten dituzte sexua eta generoa:

Mary Talbotek dio gizarteak eraikia duen sailkapena dela generoa (Talbot, 1998). Pertsonak ezaugarri maskulinoak edo femeninoak hartzen dituzte. Eguneroko hizkuntzan, badu zentzurik gizon femenino edo emakume maskulinoari buruz hitz

egiteak. Sexua ez bezala, generoa ez baita binarioa; esan genezake gizon bat bestea baino maskulinoagoa dela.

Pertsonak, “generotuta”<sup>36</sup> gaude. Bakoitza bere generoan barneratzen da, ezberdintasunak areagotuz. Bestalde, “bakarrik sexu batei” edo “sexu bakoitzaren ezberdintasunei” buruz ari garenean generoari buruz ari gara. Kultura bakoitzean “benetako” gizon edo emakume izateaz aritzen garen bezala. Ezberdintasunak biologikoak bakarrik balira, kultura guztietan sexuen arteko ezberdintasunak berdinak lirateke. Errealitatean, ordea, kultura batean edo bestean ezberdintasunek alde handiak dituzte.

Antropologiari begiratzen badiogu, Mendebaldean hain “naturalizat” hartzen ditugun jokamoldeak ez dira unibertsalak. Edo, bestela esanda, hain arraro egiten zaizkigun ohiturak “naturalak” dira beste kultura batzuetan. Adibidez, gaur egun Indian bada hirugarren sexua deiturikoa, *hijras*. Horiek komunitate erlijioso bateko kide dira; gizonen sexu organoak kentzen dizkiete kirurgia bidez, baina ez diete baginarik eraikitzen. Emakumeentzat ohikoak diren ezkontza errituak kopiatzen dituzte, eta emakume arropak janzten. Haien dantzetan, emakumearen sexualitateari estu lotutako mugimenduak egiten dituzte, baina ez dira emakume moduan ikusten euren gizartean. Ezin dute haurrik izan, eta emakumearentzat inolaz ere ohikoak ez diren jarrerak dituzte. Baina, gizonen sexu organorik ez dutenez eta inpotenteak direnez, gizontzat ere ez ditu hartzen gizarteak (Nanda, 1992).

Polinesian badago antzeko kasurik: Tahitin, Hawaii, Zeelanda Berria... *Mahus*-ak dira; hirugarren entitate bezala deskribatu izan dira. Nahiz eta gizonen sexu organoekin jaio, emakumeentzat ohikoak diren lanak egin eta sexu harremanak gizonekin izaten dituzte, baina ez dira emakumetzat hartzen. Gizontzat ere ez dira hartzen, ordea, *mahus*-ak dira. Gizon homosexualetatik bereizten dituzte, oro har, espiritualagotzat hartzen baitira (Nanda, 1999).

---

<sup>36</sup>Talbotek *gendered* erabiltzen du, eta guk *generotuta* itzuli dugu.

Sexua eta generoa bakoitza bere aldetik ikusi ditugu, eta, ondoren, elkarrekin konparatuko dugu. Badira hainbat leku talka egiten dutenak; horietara joango gara hurrena:

### 2.2.3. Sexua eta generoa: antzekotasunak eta ezberdintasunak:

Hau guztia borobiltzeko eta sexuaren eta generoaren loturak ulertzeko, Judith Lorber<sup>37</sup> egilearen *Believing is seeing: Biology as Ideology* lanera joko dugu (Lorber, 2008):

XVIII. mende arte, Mendebaldeko filosofoek eta zientzialariek sinesten zuten sexu bakarra existitzen zela, emakumeen genitalia gizonen kanpoko genitaliaren aurkakoa zela, umetokia eta bagina, barneratutako zakila eta eskrotoa zirela, alegia. Gaur egun, Mendebaldeko pentsamenduan gizonak eta emakumeak hain ezberdin ikusten dira, badirudi bi espezie ezberdinetakoak direla. Ehunka urtean zorrotz aztertutako gorputzak ez baitira aldatu. Aldatu dena da generoen arteko ezberdintasunen onarpena.

Izaki bizidun guztien maila soziala, naturak egina edo jainkoak emana zela sinesten zen garaian, biologiak ez zuen garrantzirik. Klase ezberdinetako gizon eta emakume bakoitzari bere lekua egokitzen zitzaion. Zientzialariak sailkapen sozial hori zalantzan jartzen hasi zirenean eta orduko jakintza ezagutza enpirikoarekin ordezkatzeko hasi zirenean, konturatu ziren emakumeak gizonengandik oso ezberdinak zirela; batez ere umetokia eta hilerokoa zituztelako. Horrelako ezberdintasun anatomikoek gizonak eta emakumeak erabat bizitza sozial ezberdina izatera bultzatu zituen patuak.

Gaur egun, badakigu gorputzen materia bera dutela gizonak eta emakumeak, eta, ugalketarako hormonak eta organoak kenduta, gizon-emakumeen gorputza antzekoa da. Horretaz gain, XIX. mende erdialdetik jakina den moduan, gizonen eta emakumeen sexu organoak fetuaren ehun beretik eratzen dira. Beraz, haur

---

<sup>37</sup>Soziologian eta Emakume Ikasketetan katedraduna, The Cuny graduatu ondoko zentroan, New Yorkeko Unibertsitateko Brooklyn Collegen.

jaioberriak zalantza sor dezaketen sexu organoekin jaiio daitezke. Jaiotzen direnean, biologiara jotzen da, eta maiz, edonolako aukera egiten da. Haur intersexualitatean —pertsona berean gizonezkoen eta emakumezkoen ezaugarriak aurkitzen direnean (oro har, gizon eta emakume oro intersexualtzat jo daiteke, maskulinitatea eta feminitatea polo banatan duen *continuum* batean koka baikenezake gizon bakoitza eta emakume bakoitza— jakitun diren sei sendagileri galdetu zitzaaien zein bide erabiltzen zuten XY kromosomak eta argia ez den sexu organoa zuen haurrari sexua aukeratzeko orduan; erantzun nagusia zera izan zen zakilaren neurriari begiratzen zitzaiola neska edo mutila zen jakiteko. Zakilaren neurria txikia bazen, haurra neska izango zen, eta sexua aldatzeko kirurgia egingo zitzaion bagina artifiziale eraikita. XIX. mendearen bukaeran obulutegia izateak bereizten zuen emakumea edo hermafrodita izan. Haurrik izan ez zezakeen emakumea ez zen emakumea osoa.

Oraindik, Mendebaldeko kulturetan bi sexu ezberdin eta bereizgarriak diren bi genero banatzen ditugu, gizartea bi motatako jendez osatuta baitago, gizonez eta emakumez. Behin genero kategoria eman denean, pertsonaren ezaugarriek ere sailkapena dute: emakumea bada “emea” izan behar du, eta gizona bada, berriz, “arra”. Gizartearen kategorien eraketa aztertuz; *ar eta eme, gizon eta emakume* eta *homosexual eta heterosexual* deitzen zaie kategoria ezberdinei. Horrek guztiak ezberdintasunen gainean mamitutako ideologia eta boterea azaleratzen ditu.

Gizartean ezagunak diren bi arlotan, adibidez, kirolean eta teknologiaren erabileran, kontaezinak diren ezberdintasun psikologikoak aurki daitezke; hala ere, itxuraz antzeko generoa izan dezaketen pertsona horiek eraldatu egiten dira. Ikuspuntu feministak onartzen duen gutxiengotik urrunago doa. Feministen ustez, generoa ezberdintasun psikologikoen estalgarri kulturala da. Ikuspegi horrek zera onartzen du, alde batetik bi sexu oso antzekoak gizartearen eraginagatik bi genero bihurtu direla edo bi sexu ezberdintasun handiekin gizartearen eraginagatik bata bestarengandik erabat ezberdin bihurtzen direla. Zera azpimarratu nahi da: jakina da gorputzek ezberdintasun handiak dituztela psikologikoki, baina erabat aldatzen dira gizartearen eraginez, gizarteak berak eraikitako kategorietan sar daitezten; gehien erabiltzen direnak: “emea-arra” eta “emakumea-gizona” dira.

Sexua zein generoa ez dira kategoria nahasi gabeak: generoaren estatusa eraikitzen denean, ez dira aintzakotzat hartzen argiak ez diren geneak, sexu organoak, hormonak, psikologia nahasia, identitate sexuala, itxura edo jarrera bezalako bereizgarriak.

Hilerokoak, bular emateak, haurdunaldiak ez ditu emakumeak gizonengandik bereizten. Emakume batzuk bakarrik egoten dira haurdun eta bolada batez bakarrik; emakume batzuek ez dute umetokirik edo obariorik. Boladaka emakume batzuek ez dute hilerokorik izaten; beste batzuk menopausiara iristen dira, eta beste batzuei histerektomiak egiten zaizkie. Emakume batzuek edoskiarazi egiten dute, baita gizon batzuek ere. Hilerokoa, edoskitzea, haurdunaldia emakume izatearen banakako eskarmentuak dira, baina ez dira ezinbestekoak *“emakume”* gizarte kategorian sartzeko. Edo eta *“emean”* sartzeko ere. Gizonak ere ez baitira beti esperma sortzeko gai, eta esperma sortzen duten guztiak ere ez dira gizon. Gizon-emakume transexuala emakume izan daiteke gizartearen aurrean ebakuntza egin aurretik (Kessler, 1990; Mckenna, 1978), espermak sor ditzake edo sortuko ditu.

Judith Lorberren arabera (2008), kiroletan oso zorrotza da generoaren banaketa, lehiakideak gizon edo emakume bereizten dituzte. Kromosomen bidez egiten dute banaketa, eta horrek kirolari bakoitzak zein kategoriatan lehiatu behar duen adierazten du. Hala ere, irregulartasunak ez dira kasu bakan batzuetan bakarrik izaten; hainbat nazioarteko kirol txapelketa garrantzitsutan agerian geratu den bezala, genetika arazoengatik, XY kromosomek ez dute sortu gizon gorputza edo psikologikoki gizona; emakume horiek emakume dira kiroletarako. Oso famatua den International Amateur Athletic Federationek<sup>38</sup> sexuaren aukera sexu organoak ikustearekin bakarrik egin dadila eskatu du. Transexualek azterketa hori pasatuko lukete. Adibidez, horrela egin zuen Renee Richardsek —gizonetik emakumera aldatutako transexualak—; gai horren gaineko auzia irabazi, eta, ondorioz, tenis lehiaketa bat emakume moduan jokatzeko aukera izan zuen, nahiz eta gizonen kromosoma izan. Harrigarria badirudi ere, generoa sailkatzeko garaian erabiltzen

---

<sup>38</sup>Nazioarteko amateurren atletismo federazioa.

diren hautagaiek, kromosomek edo sexu organoek ez dute inolako zerikusirik kirolerako trebetasunarekin.

Joko olinpikoetan, kromosomek ez badute argi agertzen, emakumeak hainbat azterketa ginekologiko eta fisiko egin beharko ditu lehiatzeko “nahiko” emakumea ote den ikusteko. Gizonei ez zaizkie azterketak egiten. Azterketa horien zeregina ez da gizonak edo emakumeak egoki sailkatzea, baizik eta gizonek emakumeekin lehia daitezen eragozte. Uste baita parte hartuko lukeen gizon horrek bai neurriagatik eta bai indarragatik abantailak izango lituzkeela. Itxuraz ez dirudi oker egiten dutenik, ustea baitago gizon guztiak neurrietan zein indarrean antzekoak eta emakumeengandik ezberdinak direla. Hala ere, Joko Olinpikoetan boxeoa eta borroka librea gizonak pisuaren arabera sailkatzen dira. Emakume batzuek, beraz, egoera antzekoan eurekin lehiatzeko aukera izango lukete kirol askotan (Carlson, 1991).

Emakumeak ez ziren maratoian lehiatzen duela hogeitau urte arte. Urte hauetan, emakumeek amaierako denbora hobetu dute ordu bat eta ordu bat eta erdi, eta etorkizunean, gizonen denbora bera edo gizonen denbora hobetuko dutela iragarri dute, baita beste luzera batzuetan ere. Euren markak gizonenak baino azkarrago hobetu dituztelako.

Biologiako eta gizarte zientzietako bi sexu eta bi genero daudelako sinesmen itsua eta gezur epistemologikoaren eragina kirolariei egiten zaizkien kromosoma nahiz sexu organoen azterketetan ezartzen da. Azterketa gehienak ez daude diseinatuta trebetasun eta gaitasun fisikoak emakumezkoetan gizonezkoetan baino ohikoagoak ote diren aztertzeko. Gizarteko bi kategoriekin hasten dira —“emakume” eta “gizon”—; biologikoki ezberdinak direla onartzen da —“eme” eta “ar”—; lehenik bien arteko antzekotasunak eta ezberdintasunak topatu, eta gizarteko kategorietan nahiz sexu ezberdintasunetan aurkitutako ezaugarriak ezartzen dizkiete. Azterketa horiek ez dute ia inoiz eztabaidan jartzen euren subjektuak bi taldetan bakarrik banatzea, maiz talde barnean taldeen artean baino ezberdintasun gehiago baldin badago ere. Sexuan eta generoaren bereizketan oinarritzen den gizartearen ikuspuntua alde aurretik bitan zatitu ordez —ar, eme, gizon eta emakume—, agian

genero ikerketen ikuspegitik egokiagoa litzateke talde jarrerak biltzea eta ondoren jarrera horietara egokituko litzatekeen jendea ezagutzeko ezaugarriak edo bereizgarriak bilatzea.

Txapelketetako kirola, mutil-gizonetan, jokalaria zein ikusle moduan, identitate maskulinoa eratzeko modu bat bihurtu da. Indarkeria eta erasoak kaleratzea onartzen da, eta goranzko norabidea hartzen dute. Mendebaldeko kulturetan, gizonentzat, gaitasun fisikoa maskulinitatearen ezaugarri garrantzitsua da. Profesioaletan nahiz unibertsitate mailako kirolean adierazten diren ezberdintasun fisiologikoen emakumearen bigarren mailako estatusa justifikatzen dute, generoaren estatusa gaitasun fisiologikoetatik urrunago doalako frogak baldin badaude ere.

Emakumearen fisiologia aintzakotzat hartzeak eragina izan du txapelketen arauetan eta ondorioz gizon-emakumeen kirol txapelketetako trataeran. Gimnasiako ekipamendua argal, zaildu eta pubertate aurreko nesKentzat da, ez emakume helduentzat. Gizonetan, berriz, alderantziz; gizon gihartsu eta helduentzat dago egina, ez argal, zaildu eta pubertate aurreko mutilentzat. Mutilak neskekin lehia litezke, baina ez diete uzten. Emakume gimnastak kanpoan uzten dituzte, eta neska gimnastak aukeratu, hazten direnean kanpoan utziko dituzten neska txikiak. Gizonak, berriz, estatusa dute. Emakumeen saskibaloian, baloiaren neurria eta baloia erabiltzeko arauak joko mantsoagoa eta intentsitate txikiagokoa bihurtu dute gizonen saskibaloian baino. Neguko Olinpiadetan, gizonak irristaketan hiru salto egitera behartuta zeuden, emakumeak, berriz, debekatuta zuten bat baino gehiago egitea. Arau horiek biak zigortzen zituzten gizon zein emakume irristalariak. Beraz, esan daiteke Mendebaldeko kirolak fisikoki landutako gizonentzat eraikiak daudela.

Kirol antolatuak negozio handiak dira; ekitatez banatzen da nork dituen aukerak eta zein neurritan. Oro har, ekonomikoa, politikoa eta ideologikoa da gizon eta emakume kirolarien estatusaren gaia. Banakoen gaitasunak baino zerikusi handiagoa du gizartearentzat estatus horrek duen garrantziak, eta batez ere horretatik guztitik nork definitzen dituen kirol ekitaldiak edo txapelketak eta nork jasotzen dituen horko irabaziak.

Title IX<sup>39</sup> delakoaren gertaeratik 40 urte baino gehiago igaro diren honetan, unibertsitateko kirolen helburua hurrengo 60 urterako %60 gizon eta %40 emakume parte-hartzea, beka, eta diru laguntza izatea da. Ideologiaren edo moralaren barnean dago diru laguntzak nola jaso eta zabaltzen diren, eta gizartearen gehiengo batek horrela justifikatzen du. Hedabideetan eta komunikabideetan atleta gizonak erabat goraiatzea eta emakumeak ahaztea da hori egiteko modu bat. Horretaz gain, atleten izenak esatean ere ezberdintasun handiak topatu dituzte: gehienetan, emakume atletei ponte izenez deitzen zaie, gero atleta beltzei eta, azkenik, oso gutxitan atleta gizon zuriei; horiei gehienetan abizenez deitzen baitzaie. Horrekin batera, emakumeen unibertsitateko kirol taldeei sinbolikoki gutxitutako edo femeninotutako izenez deitzen zaie. Gizonenak “Tigers” eta emakumeenak “Kittens”.

Gizonen eta emakumeen gorputzen eta euren ahalbideei buruzko ideia txertatuek zaildu egiten diete emakumeei baliabideak eta sariak eskuratzea. Komunikabideetako gaur egungo gizonen irudiak indarra, boterea eta bortxa irudikatzen ditu; emakumearen irudiak, berriz, feminitatearen edertasuna eta grazia —beraz, ez dira benetan atletak— edo argal, txiki, zail eta gorputz androgenoak —beraz, ez dira benetan emakumeak—. Emakume atleten balentria handia litzateke emakume heldu bezala agertuko balira, kirol ekintzen antolatzaileak eta ikusleak emakumeen gaitasunen estereotipoen gaineko gogoetara behartuko balituzkete. Honela, bada, gizonen gorputzak boteretsuak izateko eraikiak daude; emakumeenak, ordea, sexualak izateko.

Kirolak emakumeen “genero gorputzak” eraiki dituenek, teknologiak genero gaitasunak eraiki ditu. Genero ezberdintasunaren gainean egindako meta-analisiek diote gizonek emakumeekiko abantaila handia dutela mentalki irudi bat biratzen, abantaila nahikoa dutela bertikalki eta horizontalki ikusteko eta matematiketarako eta abantaila txikia dutela objektu bat eremu batean topatzeko. Ikastetxeetan,

---

<sup>39</sup>Ameriketako Estatu Batuetako 1972ko Hezkuntza Hobekuntzarako hezkuntza programetan edo laguntza federalak jasotzen dituzten ekintzetan pertsonak babestu nahi dira sexu baztertzetik.

etxean eta lanerako erabiltzen diren tresnetan, generoen banaketa dator. Ordenagailuen munduan ere, ezberdintasunak handiak omen dira (Hyde, 1990).

Gizonek programak, ordenagailuentzako merkatuak, gerra, zientzia eta artea egiten dituzte ordenagailuekin. Emakumeek, berriz, ordenagailuak egiteko lantegietan, data sartzen aritzen dira erabat informatizatutako bulegoetan. Mutilak bideojokoetan aritzen dira; sozializatu eta lege haustekak egiten dituzte ordenagailuaren bidez; neskak, berriz, gutxitan ikus daitezke ordenagailuen gaineko talde, kanpaldi eta ikasgeletan. 1940an, ordenagailu programatzaile aritzeko hartzen zituzten emakumeak, lanbideak idazkari lan simple baten antza zuelako. Lanek, ordea, logika abstrakturako eta makineriarako goi mailako abilezia eskatzen zuten, eta emakumeek ondo betetzen zuten euren lana. Programatzaile lanari exigentzia intelektuala onartu zitzaionean bihurtu zen erakargarri gizonentzat.

Komunerako arazoak oso ondo adierazten du, bestalde, emakumeen eta gizonen psikologiak gizarteari begira egin duen aldaketa. Komunak bitan banatuta dituzten eraikin gehienek normalean komun kopuru bera izaten dute gizonentzat eta emakumeentzat. Jendetza dagoenean, emakumeen komunitan beti ilara askozaz luzeagoak izaten dira. Arrazoi kultural, fisiologiko eta demografiko askotarikoengatik, hilerokoak eta haur zainketak direla eta, emakumeek komuna gehiago erabiltzen dute gizonek baino. Lehen begiratuan komun kopuru bera izateak egokia badirudi ere, berdintasunari begira emakumeek komun gehiago beharko lituzkete, edo, denbora baterako bada ere, gizonen komunitara joatea ahalbideratu. Komunaren arazoak oso argi adierazten du Mendebaldean nola neurtzen diren gorputzak generoari begira. Gizonen gorputzak dira izaki biziduna neurtzeko eredu. Horretarako, 100 urtean erabili izan den *Gray's Anatomy*<sup>40</sup> delakoak, izaki bizidunen gorputza aurkezteko orduan, gizonaren gorputza erakusten zuen, eta emakumeen gorputza gizonengatik ezberdintasunak adierazteko bakarrik erabiltzen zen.

Genero bereizketa ez da psikologiarengatik edo hormonengatik sortzen, gizartearen osaketak behartuta baizik. Batez ere jateko eta gizarterako kide berriak sortzeko

---

<sup>40</sup>Grayren anatomia. Henry Grayk ingelesez idatzitako anatomiari buruzko testuliburua. Lehenengo argitalpenetan, *Anatomy: Descriptive and Surgical* (Gray, 1858) izenburuarekin argitaratu bazen ere, izen laburragoarekin erabiltzen zen. Argitalpen berriagoak *Gray's Anatomy* izenburuarekin argitaratu zituzten.

beharrak eragindakoa da bereizketa. Erlijioak ezarritako nahitaezko moralak eta gizarteko hainbat irudikatzen indartu egin zuten generoen zatiketa, genero bakoitzari zer eskatzen zitzaion, zer onartzen zitzaion, zer zen “tabu” argi adieraziz.

Gaur egun oraindik ere, gizartearen gehiengo batek bete egiten ditu eskakizun horiek. Botere politikoak baliabide urriak kontrolatzen ditu, eta, beraz, altxamendua eta erresistentzia baldin badago eta generoaren ordenari eusteko botereak indarra erabili behar badu, erabiliko du. Hala ere, gehienek bere gogoz jarraitzen dituzte gizarteko agindu horiek, arauak eta aurreikuspenak izaki bizidun izatearen eta identitatearen gainean eraikiak baitaude. Gizartearen modua modu “naturala” dela uste baitute. Sinesmen horiek hedatu egiten dira gure pentsamoldean, ikusteko, entzuteko eta hitz egiteko modura, fantasiara, baita sentitzeko modura ere. Ez dago ez mami ez arrazoi nagusirik izaki bizidunengan sexua eta generoa bezalako prozesu bat eraikitzeko. Hauxe da “izaki bizidunen patuaren” paradoxa; Judith Butler<sup>41</sup> (1990): “Beti agertzen den esanahia kulturala da. Gizarte loturak, botere politikoak, biologia ez, kultura da gure patua”.

Aurretik komunikabideak aipatu ditugu, eta, Melissa Milkieren arabera, emakumeek gizonekiko euren irudiari begira duten desabantailarik handiena zera da, sinesmen eta estereotipo kulturalak irudi itxuragabea, murrizta eta mingarria zabaldu dutela (Milkie, 2008). Indartsuak dira emakumeek zein itxura beharko luketen edo zer egin beharko luketen azaltzen duten ideiak, eta emakumea kontrolpean izatea lortzen dute. Imagina horiek femininitatea definitzen dute, eta, horrekin batera, emakumeen eguneroko zereginak eta diskurtsoa, emakumeen eta nesken gain eragin indartsua eta ezkorra izanez. Mendeko kultura honen giltzarri garrantzitsua, feministek urte luzeetan aztertu dutena, hedabide —aldizkari, telebista eta film— bidez erakusten den emakumeen edertasunaren ideia sarkorretan datza (Smith, 1990).

---

<sup>41</sup>Amerikar filosofoa eta generoaren teorian aditua. Berkeleyn, Kaliforniako Unibertsitatean Maxime Elliot katedraduna Literatura Konparatiboan. Haren lanik ezagunena: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*.

Hala ere, azken ikerketa batzuen arabera (Van Zoonen, 1994), emakumeek eta neskek indartsu egiten dute ezarritako ideia horien aurka; hala ere, komunikabideen gainean egiten diren ikerketek oso gutxitan hartzen dituzte kontuan aurkako iritzi horiek.

Azken hamarkadan, sare sozialak ezinbesteko bihurtu dira gazteentzat, euren gizarteko harremanak aldatzeraino, eta aurretik ezagunak ziren parametroak aldatu egin dituzte, bai denboran eta bai espazioan; horrek guztiak ohitura berriak sortu ditu; hala ere, mundu fisikoaren ispilu dira:

Las formas de relacionarse en estas redes sociales virtuales no dejan de ser un reflejo de las que tienen lugar en el mundo físico, y suelen ser complementarias a éstas, la diferencia es que de alguna manera se obvia el parámetro de tiempo y distancia (concepto de vecindad), siendo estos conceptos banales, pasando a un segundo plano, ya que el concepto de globalización en este tipo de relaciones ya está implementado totalmente. (Callejo eta Gutierrez, 2012)

Feminismoak aspaldidanik jarri izan du zalantzan gizarte zientzietako kategorien sailkapena; hala eta guztiz ere, kategoria unibertsaleko “gizon” eta “emakumetik” soziologia feministak ez du askorik aurrera egin. Gaur egun, bi kategoria horiek unibertsalak ote diren eta sailkapen horretan “arrazak” eta “klaseak” gehitu behar ote liratekeen da eztabaida. Norabide zuzenean baldin badoaz ere, *klasea* eta *arrazak* kategoria globalak dira. Sexua, sexualitatea eta generoa desegitean aukera izan genezake gizarteko beste hainbat jarrerari eta eskarmenturi lotutako kategoriak sortzeko.

Sexismoa zer den aztertzen aritu gara atal honetan; aurretik ikusi dugun moduan, sexismo mota bat baino gehiago dago —aurkakoa, borondate onekoa eta modernoa— (Glick eta Fiske, 1996; Sarrasin, Gabriel eta Gygax, 2012). Nahiz eta guztiek emakumea gutxitu, guztiak ez dira hain argiak; esaterako, borondate onekoa oharkabean ere pasa daiteke, zalduntzaren izenean, edo modernoa, gizon-emakumeen arteko berdintasuna lortutzat ematen baita kasu askotan. Gutxitze horren arrazoiak ere aurkitzen saiatu gara zenbait iritziren bidez. Guztietan, gizona

eta emakumea ikusteko moduak daudela ikusi dugu: bi kategoria aztertu ditugu; biologiari begira, *sexua*, eta, kulturari begira, *generoa*. Konturatu gara bien definizioak ez direla uste bezain argiak eta unibertsalak. Sexuaren eta generoaren azterketa egiteko feminismoak historian zehar izan dituen aldiak aztertu ditugu; horrekin batera, generoa bereizteak batez ere emakumeei ekarri dizkien arazoekin eta gutxiesteekin topatu gara. Generoaren gainean, azkenaldian, badira aldaketak; Alemanian, adibidez, haur bat jaiotzen denean, eta, *sexua* argi ez bada, ez da ezer jartzen haur horren nortasun agirietan. Ez dugu esango irtenbiderik onena denik haur hori “estigmatizatu” egin baitezakegu horrelako formulekin; agian, egokiena kategoria bera ezabatzea litzateke. Guk horri guztiari alde ona ikusi diogu, ordea: arazoa mahai gainean jarri dela, eta ez da gutxi. Arazo horiek edo antzekoak, bestalde, gure inguruko gizarte guztietan daude, baina mundu guztietan horrela ote da? Noiztik?

### **2.3. Gizarte eredu batzuk aztergai**

Maiz esan izan dute feministek, gure gizarte ikuspegi patriarkatu batetik ikusten dugula eta emakumea aztertu bada ez dela osotasunean aztertu. Horrela dio Dale Spenderrek<sup>42</sup> hain ezaguna den bere *Man made Language* liburuan (Spender, 1981).

Feministen ekarpenik handienetako bat zera izan da, emakumeak kodifikatutako ikasketetatik kanpo utzi zirelako premisa. Gizonek euren gaineko azterketak egin dituzte emakumeak ikusezintzat edo ezgaitzat hartuz; feminismoaren ekarpenik handiena izan da emakumeen autonomiaren gainean hitzik ez dela esan deskribatu eta analizatzea.

Horretaz gainera, feministak ez diren ikertzaileek ere antzeko aldarrikapenak egin dituzte; honela dio Marvin Harrisek (1993):

Froga ugari dago, batez ere emakume etnografoek emanak (Kaberry, 1970; Mathews, 1985; Sacks, 1971; Sanday, 1981), emakumeen boterea gizonek maiz gutxietsi edo gaizki ulertu dutela diotenak, duela gutxi arte horiek baitziren edozein

---

<sup>42</sup>Australiar feminista. Akademikoa, irakaslea eta idazlea.

kulturatan generoaren rola ikertzen zuten bakarrak. Etnografia munduan hain ezaguna den Bronislaw Malinowskik<sup>43</sup> berak ere, Trobriand irlako biztanleak ikertu zituenean, ez zuen jakin genero-rolen ikuspegi orekatua ematen (Malinowski, 1922). Uzta garaian, trobriandar mutilek euren arreben senarrei batatak oparitzen zizkieten. Batata horiek aginte politikorako tresnak ematen zizkieten trobriandar buruzagiei. Malinowskik ulertu zuen uzta emaztearen familiak senarrarenari ematen ziola urteroko opari moduan, eta, beraz, gizonaren boterea indartzen zuela. Annette Weinerrek<sup>44</sup>, berriz, azaldu zuen uztatik lortutako batata emaztearen izenean ematen zela eta beraz emakumearen boterea gizonaren pareko jartzen zela (Weiner, 1976). Malinowskik ez zuen azaldu opariak beste opari bat behar zutela ordainetan eta horretaz gain oparia jasotzen zuena ez zela emaztearen anaia, baizik eta emakumeak jasotzen zuela batataren ordainetan. Trobriandar senarrek emazteak daramatzaten soinekoen edo apaingarrien arabera eman behar dizkiete ondasunak, horiek baitira emakumearen aberastasunaren ezaugarri. Gonak eta hostoak publikoki erakusten dira heriotzaren gaineko ospakizunetan eta beste mota bateko ekitaldietan. Senarraren egiteko nagusia emaztea ondasunez hornitzea da. Malinowskik berak, modu laburrean bada ere, egiten du aipamenik, baina garrantzi handirik eman gabe, “emakumearen kultura baitzen.”

Beraz, dagoeneko hainbat ikerketaren metodologian arazo bat baino gehiago topatu ditugu: alde batetik, duela urte gutxi arte emakume ikertzailerik ez izatea eta, beste alde batetik, emakumeen kultura ulertzeko ikertzaileak (gizon edo emakume) trebatuta ez egotea. Horretaz gainera, emakumeei gizartean izan beharko luketen lekurik ez ematea.

Hala eta guztiz ere, esan behar azkenaldian egoera zertxobait hobetu dela eta, beraz, pixkanaka badirudi hainbat kulturatan emakumearen lekua ez zela uste zen bezalakoa; kultura asko dago munduan, eta batzuek ez dute generorik aintzakotzat hartu ere egiten; beste hainbatetan, aurretik sexuaren atalean ikusi dugun bezala, bi

---

<sup>43</sup>XX. mendeko antropologorik garrantzitsuenetakoa, poloniarra. Haren lan ezagunen artean, *Argonauts of the Western Pacific* (Ozeano Barearen Mendebaldeko argonautak).

<sup>44</sup>Amerikar antropologoa, haren lanen artean, azpimarratzekoa *Women of Value, Men of Renown: New Perspectives in Trobriand Exchange*.

genero baino gehiago dituzte, edo generoa modu askotara ulertzen dute. Horrek guztiak ezinbestean eragiten dio gizarte eraketari, eta, nola ez, gizartearen antolakuntzari. Betiere generoari begira, gizartea osatzeko modu bat baino gehiago ezagutzen ditugu, hurrena horri lotuta hainbat definizio aztertuko ditugu.

-Patrilineala: aitaren aldeko genealogia nagusi den gizarte-sistemaz esaten da.

-Matrilineala: amaren aldeko genealogia nagusi den gizarte-sistemaz esaten da.

-Patrilokalitatea: bikotekidea senarraren familiarekin edo ondoan bizitzea.

-Matrilokalitatea: bikotekidea emaztearen familiarekin edo ondoan bizitzea.

Hainbat termino ere aurki genitzake, *abunkulokalitatea* —bikotea senarraren amaren anaiaren etxean edo ondoan bizitzen jartzea—, *neolokality* —bikotea bakarrik bizi da; ez dira ez bataren ez bestearen familiarekin edo ondoan bizi—... Guztiak ezberdinak izan arren, gizarte mota horrek ahaidetasuna nola ulertzen duen adierazten du.

Ahaidetasuna garrantzitsua bada ere, gizartearen eraketa politikoa aztertu nahi genuke ondoren. Hainbat eraketa politiko egon badaude, baina, generoari begira, bi azpimarratu nahi genituzke.

### 2.3.1. Matriarkatua

-Patriarkatua:

Aitaren aldeko genealogia nagusi den eta familiaren eta ondasunen gaineko agintea eta eskumena osorik edo nagusiki gizonezkoari aitortzen dizkion gizarte sistema. Gizonezkoek eduki ohi duten aginte soziopolitiko eta lehentasuna alor gehienetan.

-Matriarkatua:

Aginte soziopolitiko eta familiaren burutza emakumeen esku dagoen gizarte sistema hipotetiko. Gaur egun, antropologo eta soziologo gehienek ustez, gizarte hertsiki matriarkalik ez da sekula gauzatu, kultura batzuetan amaren aldeko genealogia nagusi izan den arren.

Gainean aipatutako bi definizio hauek orokorrak dira, eta patriarkatuaren gainean asko idatzi bada ere, gure lanerako matriarkatuak garrantzia handiagoa duenez patriarkatua alde batera utzi eta matriarkatuari helduko diogu zuzenean

Marvin Harrisen arabera, iraganean, matriarkatua gizarte eraketaren aldi bat bezala hartzen zen, patriarkatuaren aurrekoa, alegia (Harris, 1993); gaur egun, ordea, antropologo gehienek ustez, goian definitu dugun matriarkatu modukorik izan denik ez dute uste. Adibide moduan, New York estatuko irokesak<sup>45</sup> jartzen dira: Dan McCallen<sup>46</sup> hitzetan (1980), emakumeek bazituzten bai aginte politikoa eta bai etxekoa ere. Haien gizartea matrilineala eta matrilokala zen europarrak iritsi aurretik, eta batez ere gerrak gehitu arte. Baina Danek berak onartzen du behin europarrak iritsi ondoren gizonek hartu zutela agintea kontseilu nagusian. Beraz, badirudi gizarte matriarkalaren teoriari arazo batzuk sortzen zaizkiola. Gizarte matriarkala izan zela onartzeko dagoen arazo nagusia zera da: europarrak etorri aurretik gerrek ez zuten ohikoa izan behar. Gerrak ohikoak ziren kasu horietan, gizonek agintea hartzea izan baita nagusitu den egoera, eta, beraz, emakumearen botere politikoa gutxituta geratu da; ondorioz, matriarkatuaren eredutik at. Badirudi gerrak ordea ohikoak zirela. Hala eta guztiz ere, ez da zalantzan jartzen emakume irokesek botere politikoan nahiz etxeko agintean indar handia zutenik.

Matriarkatuak ez izate horretan garrantzi handia du generoen hierarkiak, baina ez zaio duen garrantzia baino gehiago eman behar. Horrek ez du esan nahi gizarte

---

<sup>45</sup>Ipar Ekialdeko Amerikar natiboen konfederazio indartsu eta historikoa. "Iroquois League" eta geroago "Iroquois Confederacy" ere esaten diete. Sei naziok osatzen dute: Mohawk, Onondaga, Oneida, Cayuga, Seneca eta Tuscarora.

<sup>46</sup>Amerikar antropologoa. Haren lanen artean, guretzat *The Dominant Dyad: Mother Right and Iroquois Case* da bereziki aipagarria.

guztietan gizonak emakumeek baino botere handiagoa zutenik. Gizarte askotan generoaren rolak ez du ezberdintasunik ekarri eta (Harris, 1993).

#### 2.3.1.1. Matriarkatua: birdefinitutako gizarte eredua.

Idea horri heldu nahiko genioke ondoren; alde batetik, gaur arte ez baita frogatzerik izan emakumeak botere politiko osoa izan zutela eta gizonen gainera egon zirela; eta, beste alde batetik, ohartu baikara emakumearen botere politikoa eta garrantzia aztertzeke orduan oker metodologikoak ere egon direla. Beraz, aurreko ideiarekin lotuta eta emakumeak gizartean izan duen lekua aztertu nahian, beste modu batera heldu nahiko genioke gizarte matriarkalaren ideiarekin. Horretarako, lehenik matriarkatuaren ideia aztertuko dugu, Heide Goettner-Abendrothengana<sup>47</sup> joko (Goettner-Abendroth, 2012-2013):

Matriarkatuaren gaia ez da ideia berria. XVIII. mendeko hainbat idatzitan aurki daitezke; hala ere, ikerketa formal moduan Bachofen lana hartzen da aitzindaritzat.

##### 2.3.1.1.1. Bachofen:

Johann Jakob Bachofen hartzen da matriarkatuaren ikerkuntzaren aitzindaritzat. 1861ean hasi zuen eztabaida *Das Mutterrecht* (Amaren eskubidea) lanarekin. Haren aurretik, Joseph-François Lafitau misiolari jesuita, irokesekin bizi izan zen Kanadan (Lafitau, 1724), eta haien bizimoduari buruz idatzi zuen. Amerikar indioen ohiturak antzinako europarren ohiturekin konparatu zituen; batez ere, emakumeen rolen gainekoak jaso zituen xehetasun handiz. Haren idatziak aztertzean, tentuz ibili behar da, ordea, orduko ikuspuntua dela eta, baina, hala eta guztiz ere, oso baliotsuak izan daitezke, lana idatzi zuen garaian zuriak ez baitzituzten oraindik irokesak hain mendean hartuak, geroago gertatuko zen bezala, eta, beraz, informazio esanguratsua izan daitezke, dudarik gabe. Bere emaitzak konparatu egin zituen antzinako gizarte klasikoei buruz zuen ezagutzarekin. Bera, ordea, misiolaria zen. Ez

---

<sup>47</sup>Alemaniar akademiko eta ikertzailea. Gizarte matrilinealak eta berak deituriko *gizarte matriarkatuak* zabal ikertu ditu. Lanik garrantzitsuena, *Das Matriarchat*.

zuen ikerketetan interes handirik, eta matriarkatuaren kontzepturik ez du argitzen idazkietan; horregatik hartzen da Bachofenena aitzindaritzat, berak ireki baitzuen ikerketa berriaren bidea *Das Mutterrecht*<sup>48</sup> lanean, matrilinealismoa aipatuz, eta, horrekin batera, gizarte arauak ere aipatu zituen. Gainera, *Gynaiokratie*<sup>49</sup> hitza erabiltzen du; terminoa eztabaidagarria gerta daiteke, *emakumeen nagusitzea* bezala ulertzen baita eta Bachofenen ikerketetan ez baitago emakumeek gizonen baino botere handiagoa zuten inolako aztarnarik. Truka daitezkeen bi ideia bezala erabiltzen ditu Bachofenek *emakumearen eskubidea* eta *Ginokrazia*, eta horrek nahasmena eta arazoak baino ez ditu sortu gaur egun matriarkatua aztertzeko garaian.

Bachofenen ikerketak gaur egungo matriarkatuaren historia eta kultura atalaren oinarri dira, eta haren ekarpenek izaki bizidunen bilakaera ulertzeko modu berria zabaldu zuten. Antzinaro klasikoko historiagileen lana hartu eta oso argi azaldu zuen —bere garaiko ikuspuntuek ez bezala— amaren eskubidea ez zela Asia hegoaldeko bitxikeria exotikoa. Askozaz ere zabalduagoa zegoela Indian, Persian eta Egipton, baita Mediterraneoaren ekialdean ere, Grezia barne, eta leku bakoitzean geroagoko kulturaren oinarri izan direla. Horretaz gain, fenomeno hori ez zela arraroa frogatu zuen, kultura zabalago baten patua baizik, eta berez gizarte eraketa perfektua osatzen zuela. Haren hitzetan, ez zen talde bakar batzuen artean bakarrik gertatu, Antzinaroko kultura askotan baizik.

Bachofenek zehatz-mehatz azaldu zuen ikerketetan zer-nolako metodologia erabili zuen: mitoak aztertu, eta, ahal zen neurrian, aztarna historikoekin konparatu zituen; horrela ez dira mitoak interpretatu egiten bakarrik; historiako molde konparatibo bat sortzen du. Harrigarria bada ere, aukera eman zion denbora tarte handi batean antzekotasun handiak topatzeko. Ikuspuntua indartzeko, argudiatu zuen mitoak historiaren ikusle izan daitezkeela, hitzen ordeztu irudiekin hitz egin dezaketela. Mitoak seriotasun osoz hartu zituen iraganeko gertakizun historikoen eta ikuspuntuaren adierazle.

---

<sup>48</sup>Euskaraz, *amaren eskubidea* itzuliko genuke.

<sup>49</sup>Ginokrazia.

Nahiz eta metodologia arrakastatsua erabili, arazotsuak dira Bachofenen ondorio teorikoak eta bere lan zabalean erabiltzen dituen azalpenak. Teoriak erromantizatu egiten ditu, eta matriarkatuaren ideia ezin da frogatu haren iturriekin. Ikuspuntua itxuraldatuta dago, berak emakumeei buruz zuen ideiarengatik —orduko balio patriarkengatik—, genero hipotetiko batean (emakumeak) oinarritzen da amaren eskubidea azaltzeko; hiru aro markatzen ditu:

-Promiskuitate aroa:

Sexu-askatasuna; emakumeak edonorekin edozein unetan sexu harremanak izan zitzaizkien (inolaz ere ez da frogatu adierazpen hori).

-Demeter aroa:

Monogamia eta kastitatea. Aurreko aroaren bilakaera. Aurreko aroz nekatuta, emakumeek egoera aldatzen dute euren eskubideak erabiliz, eta monogamia eta kastitatea bultzatzen dituzte. Bachofenek *demeter principle* deitzen dio jarrera aldaketa horri —Bachofenen garaiko kristautasunaren balio atzerakoiak islatzen dira, beste behin—.

-Amazoniarren aroa:

Bachofenen teoriari jarraituz, matriarkatuaren Demeter aro bertutetsua, amazoniarren etorrerarekin eta euren jarrera basatiekin amaitu zen —basatiaren aipamena patriarkatuaren ideietan dago oinarrituta, amazoniarrak ez baitziren monogamiaren jarraitzaile eta ez zituzten gizonak gustuko—.

Amazoniar aro kaotikoaren ondoren, patriarkatua ezarri zen bere kabuz, aurreko aroetatik geratutako ondareetatik. Onartzen da behar den bezala egin zirela gauzak, gizonen izaerari jarraituz, noski —hori ere hipotetikoa—. Gizonek bata bestea hiltzea eta guda egitea berezko gaitasun bezala ikusten zituen, heroi moduan; gizonentzat berezko patua zen botere gehiago eskuratzea, botere guztia eskuratu arte. Hori guztia begi onez ikusten zuen, gizonek emakumeek baino gaitasun handiagoa

baitzuten. Gizontasunaren ideia hori *Appolonian Principle*<sup>50</sup> kontzeptutik hartuta dago, non jainkoak bere burua emakumearen loturetatik askatu zuen erabat —hori da patriarkatuaren ideiarik oinarritzkoena—. Haren lana horrelako fantasietan oinarrituta dagoenez, ez diogu denbora gehiago emango; hala ere, azpimarratzekoa da lan horrek eta batez ere klixeeek garrantzi handia izan dutela gerora matriarkatua eta patriarkatua ulertzeko garaian.

#### 2.3.1.1.2. Morgan:

Matriarkatuaren eta patriarkatuaren ideiekin jarraituz, ezin utzi Lewis Henry Morgan<sup>51</sup> aipatu gabe. Bachofen garaikidea, Morganek ere irokesak aztertu zituen. Lehenengo aldiz, posible izan zen “gizarte matriarkal” bat kanpotik aztertzea, baina Morganen lanak, Bachofenen lanak bezala, arazo bat baino gehiago ditu; batez ere, hauek: ez duela analisi kritiko bat egitea lortzen bere ikuspegi patriarkatua alde batera utzita eta ikerketetan huts egiten duela bere pentsaera islatzen baita lanetan. Hala ere, aitzindari izan baita, merezi du aipamenik.

Hiru aro izan zirela azpimarratu zuen: basatia, barbaroa eta zibilizatua —termino horiek aurreiritziak dira, arrazistak ez esatearren—.

##### -Aro basatia:

Familia lotura askeak, bereizketarik gabeko sexu harremanak, poligamia. Ez dago odolezko familia loturarik.

##### -Aro barbaroa:

Ezkontzari lotutako erlazio mugatuagoak gizartea tribuetan elkartzea bultzatu zuen. Irokesak aztertuta, tribu moduko gizarteak ez omen zituzten familiek osatzen — Neolito garaian familiak ezezagunak ziren—; klanetan bizi ziren, eta horiek

---

<sup>50</sup>Oinarria greziar mitologian duen kontzeptu filosofikoa. Apolo eta Dioniso, Zeusen semeak dira. Apolo arrazoiaren eta arrazionaltasunaren jainkoa da, eta Dioniso, irrazionaltasunarena eta kaosarena.

<sup>51</sup>Amerikar etnologoa (1818-1881), antropologia zientifikoaren sortzaileetakoa. Batez ere, ahaidetasuna aztertu zuen, eta, horrekin batera, “gizarte bilakaeraren teoria”.

matrilinealak zirela zioen, eta askozaz beranduago patrilinealak. Hainbat klanek jadanik adostutako ezkontza araei jarraituz tribua osatzen zuten. Gizarte horietan, gizarteko loturei begiratuta hartzen ziren erabaki politikoak, eta sekula ez loturei bizkarra emanez. Identitatearen alderdi horrek, oinordekotza mota gehi botere politikoaren erabakiak, gizartea homogeen gordetzen zuen. “Antzinako Asiako, Europako, Afrikako, Amerikako eta Australiako gizarteen oinarri unibertsala” deitzen die Morganek. Hori izan zen antzinako kulturak bateratuta eduki zituen euskarria, nagusitze politikan sartu gabe. Berak aipatzen duen garaia, patriarkatuaren sorreraren gainekoa, historian berandu antzean kokatzen du; ahaidetasun matriarkatuaren amaieran, aro berria dator. Gizarte patriarkek indigenei emandako trataerak ere jasotzen ditu Morganek —egungoen antzekoak—.

-Aro zibilizatua:

Gizonek ezarritako ondasun pribatuarekin eta lurraren jabearekin, klan matriarkatuetatik klan patriarkatuetarako aldaketa gertatu zen. Dirudienez, inolako istilurik gabe. Gizateria arrapaladan joan zen “zibilizazio” mota horretara, eta horrekin batera, monogamiara. Ezin aipatu gabe utzi erlijio monoteistetarako aldaketa. Horretaz gain, haren ustez monogamiaz bakarrik lor zitekeen bi bikotekideek eskubide berak eta estatus bera izatea —Mendebaldean oso zabaldutako ideia, batez ere klase ertainen artean—. Azken ideia hori ez dator bat aurretik aipatutakoarekin, ordea. Monogamiaren bidez gizonek ondasunen kontrola izatea lortzen dute, emakumeen interesen aurka. Bai iraganean baina baita gaur egun ere. Morganek zioen emakumeek sakrifikatu egin behar izan zutela gizateriaren onerako.

Irakurritakoak irakurrita ere, oraindik antropologiaren “aitatzat” hartzen da Morgan. Beste hainbat autore, ikertzaile eta filosofo aipa genitzake, baina, ezberdintasunak alde batera utzita, gehienek Bachofenen terminoetan ulertzen dute matriarkatua, emakumeen gailentzea. Ideia horrek ez dakar arazoak besterik, ordea; gaur arte ezin izan baita horrelako gizarterik izan denik frogatu. Hala ere, bada emakumeak gizonen gainetik egon gabe parekidetasun handiagoa zelako teoriarik; horri helduko diogu ondoren:

2.3.1.1.3. Heide Goettner-Abendroth:

Guk matriarkatuaren beste definizio bat ekarri nahi genuke Heide Goettner-Abendrothen<sup>52</sup> eskutik (Goettner-Abendroth, 2012-2013):

Gizarte matriarkalak generoen artean berdintasuna dagoen gizarteak dira; horrek zera esan nahi du, bi generoek egiten dituztela ekarpenak, eta, emakumeak erdigunean kokatzen badira ere, gizarte mota horien ezaugarri nagusiak bideragarritasuna eta bi sexuen askatasuna lirateke. Gizarte matriarkalak ez lirateke gizarte patriarkalaren aurkako isla bezala ulertu behar —emakumeak gizonen gainetik egotearena, alegia—, gizarte mota hauek ez baitute inoiz honelako gizarte hierarkikorik behar izan. Gutxiengo batek gerraren eta konkistaren bidez gizarte oso bat menpean hartzen duenean nagusitzen da patriarkatua. Egoerari bere horretan eusteko, euren legea indarrez ezarri eta zaindu behar dute, ondasun pribatuekin, kolonialismo garaiko arauekin eta erlijioaren bilakaerarekin batera. Horrelako gizarte eraldaketak berriak dira historian; k.a. 4000-3000 arte, ez ziren gertatuko. Munduko leku askotan, oraindik eta beranduago; hala eta guztiz ere, patriarkatua zabaltzen eta indartzen joan zen.

*Matriarkatu* hitzaren esanahia argitze aldera, garrantzitsua litzateke hitz beraren jatorri linguistikoa aztertuko bagenu. Eztabaidagarria da, gure ustez, gizonaren ikuspuntutik hartuta dagoen *emakumeen agintea* edo *amen nagusitzea* definizioa. Horiek patriarkatuaren parekoak baitira; ezberdintasun bakarra sexuan egongo litzateke. Bi hitzek antzekotasun handia dutenez, badirudi gizartearen eraikuntzan lerrokatuta egon behar dutela.

Beste joera bat termino berriak asmatzearena izan da; gizarte mota hau era askotara definitu izan da, *matrilineal, matrifokal, matristik, gylanci, matriarkalismo...*<sup>53</sup>

---

<sup>52</sup>Bigarren olatu feministako alemaniar akademikoa. Filosofian doktore eta Nazioarteko Matriarkatu ikasketen sortzaile.

<sup>53</sup>Andres Ortiz-Osesen terminoa, antzinako Euskal Herriaren eraketa soziala deskribatzeko. Aurrerago, sakonago aztertuko dugu.

Goettner-Abendrothen arabera, termino horiek guztiak ez dira ez argiak ez eta nahiko indartsuak horrelako kontzeptu bat definitzeko. Bazterrak nahastea baino ez da lortzen horiek erabilia. Berak dagoeneko ezaguna den *matriarkatu* terminoa erabiltzea proposatzen du: alde batetik, jada indartsua delako eta, beste alde batetik, ezaguna ere bai; baina esanahia aldatuta.

Grezieratik datorren *arche*-ren esan nahi ezagunena *nagusitzea* da, nahiz eta bakarra ez izan. *Hasiera* bezala ere itzul daiteke. Izatez, bigarren definizio hori lehenengoa baino zaharragoa da. Bi definizioak ez dira sinonimoak, eta ezin dira trukatu bata bestearengatik. Inork ez du *arkeologia* —euskaraz, *arkeologia* idazten dugun arren, erroa *arche* litzateke— *nagusitzearen ikasketak* bezala ulertzen. Patriarkatuaren unibertsaltasunaz sinesten dutenek, ordea, patriarkatua izaki bizidunen sorreratik gaur arte eratorritako gizarte eraketa balitz bezala ulertzen dute, nahiz eta bestelako froga argiak egon. Ez dute besterik ikusi nahi edo ikusteko gaitasunik. Ehunka fikziozko istorio erabiltzen dituzte patriarkatuaren teoriaren jarraitzaileek, euren teoriak zabalduak eta onartuak izan daitezzen. Matriarkatuaren gainean, ez dute onartzen eurena ez den inolako ideiarik.

Idea hori aurretik adierazi bezala *nagusitzea* da. Emakumeak nagusi direlako kulturaren inolako frogarik aurkitu ez dutenez, ez dago matriarkaturik haientzat, eta ez da sekula izan. Heide Goettner-Abendrothen ustez, pentsamendu horrek ez du inolako zentzurik, eta, horretaz gainera, kalte baino ez dio egiten zientziari.

*Arche*-ren esanahirik zaharrena hartuz gero, *hasieran amak ziren*<sup>54</sup>. Hori biologiatik hartutako ideia da, amek erditzen baitituzte haurrak. Beraz, eurak dira bizitzan lehenengoak, eurak egin zuten kulturaren hastapena. Patriarkatua ere berez *aitak hasieran* edo *aiten nagusitzea* bezala itzul genezake, baina ideia horrek aitaren nagusitasuna jartzen du agerian, eta, naturari lotutako arrazoirik ez dutenez, ideia hori zabaltzeko, *hasiera*-ren ideia indarrez ezarri behar izan dute. Emakumeek, aldiz, ez dute izan horrelako jarreraren beharrik. Haurrak izan zitzaketenez eta hurrengo

---

<sup>54</sup>Ingelesez, *the mothers from the beginning*.

hamarkadak ziurtatu, matriarkatuaren ideia horren *amak hasieran* oso egoki datorkie.

Aurreko guztia ikusi ondoren eta matriarkatuak definizio berria izan dezakeen aukera onartuz gero, ezinbestekoa gertatzen da matriarkatua aztertzeko bide berriak jorratzea. Hori egiten saiatuko gara ondoren. Gizarte matriarkalak beste gizarte mota batzuetatik nola bereizten diren azalduko dugu; hauek lirateke punturik garrantzitsuenak:

-Ekonomia mailan:

Gizarte horiek ekonomia orekatua dute; emakumeek banatzen dituzte ondasunak; beti saiatzen dira baliabideak modurik egokienean erabiltzen.

-Gizarte mailan:

Matrilinealak eta matrilokalak dira, baina, batez ere, berdintasunezko molde batean eraikitako gizarteak. Beraz, ez dira hierarkizatuak, gizarte horizontalak baizik.

-Politika mailan:

Adostasuna da nagusi; klanaren etxean hartzen dira erabakiak, bai herrikoak bai eskualdekoak. Maiz ordezkari bat bidaltzen dute —askotan gizona—. Gizarte horietan, adostasunez hartzen dira erabakiak; horrek berdintasunezko gizarte bat egiten du; ez bakarrik generoari begira, baita oro har ere.

-Kultura eta pentsamolde mailan:

Biztanle guztiak sakratutzat dituzte, baina batez ere feminitate sakratu baterantz jotzen dute.

Gizarte matriarkalak zer diren azaldu dugu. Goazen matriarkatua bera aztertzea eta berau ezagutzeko izan ditzakegun bideak ikustera. Horretaz gainera, gizarte matriarkalak izateko ezaugarriak ikusiko ditugu. Badira ezaugarri batzuk bere osotasunean beharrezkoak ez direnak; beste batzuk, berriz, beharrezkoak dira. Gizarteak aztertzeko garaian, zaila da eremua zehaztea; ez da estuegi ez eta zabalegi

egin behar; estuegia baldin bada, talde berean beharko luketenak kanpoan geratuko dira, eta, bestela, alderantziz. Alde batera edo bestera ongi egiten ez bada, ikertzeko garaian ez dugu data garbirik izango, eta erabat zailduko edo ezinezko gertatuko da ikerketarik egitea.

Hauek izango lirateke matriarkatua izateko ezaugarri nagusiak:

Amak gizartearen erdian kokatzen dira; matrilinealak dira, eta amek banatzen dituzte ondasunak —edo emakumeek, oro har—, generoaren berdintasuna ardatz hartuta. Ezaugarri hauek betetzen badira, gizarte bati *matriarkatua* dei geniezaioke.

Matrilinealitatea ezinbestekoa da, gizarte osoko hartu-emanak eraikitzen baitituzte, emakumearen oinordetzarekin erabaki politikoak hartzeko eskuduntza eskuratzen baita. Horrek guztiak gizartearen erdian jartzen ditu emakumeak, eta genealogia matrilinealak lehenengo arbasoenganaino eramaten ditu emakumeak, beren lerroari jarraituz, espiritualki ere gizartearen erdian jarriz. Gizarte matriarkalak ez daude, generoari begiratzen badiogu, hierarkizatuak. Bi sexuek leku bera dute gizartean; bat ez dago bestearen gainetik, baina matrilinealitatea eta generoen arteko berdintasuna ez dira aski gizarte bat matriarkatua dela esateko. Horretaz gain, emakumeen esku egon behar du ondasunen banaketa. Ezaugarri hori ezinbestekoa da baliabideak ahal den egokiena erabiliko badira. Horrelako banaketarik ez legoke ondasunak gizonen esku baleude; batez ere, buruzagiek ondasunak bereganatzen badituzte, nahiz eta gizarte matrilinealak izan. Badaude horrelako gizarteak, baina horiek matrilinealak dira, ez matriarkatuak.

Zentzua badu hainbat ezaugarri ezartzeak matriarkatua definitzeko garaian. Batez ere hainbat aldagarri gehitzea, horrek gizarte matriarkalak askotarikoak izan daitezkeela adierazten baitu. Adibidez, matrilokalitatea edo amaren etxean bizitzea ezaugarri bat izango litzateke, baina ez ezinbestekoa. Gaur egungo matriarkatuetan, bizilekua aukeratzeko garaian eredu asko aurkitzen ditugu, baina horrek ez du esan nahi gizarte horiek matriarkatu ez direnik.

Metodologiari begira, garrantzitsua da gizarte matriarkalek azkenaldian eraldaketa handiak jasan dituztela konturatzea. Haien arbasoen kultura defendatzeko borroka

luze baten ondoren eta gaur egun patriarkatua inguruan izateak duen eraginarengatik, gizarte matriarkal horiek aldatu egin dira. Beraz, gizarte horiek ulertzeko eta batez ere matriarkatuak direla adierazteko, ezinbestekoa da horien historia aztertzea. Horretaz gain, gizarte horiek bere horretan ulertu behar dira, euren berezitasunekin eta balioekin, betiere gizarte patriarkalen erreferentziarik bilatu gabe. Hala ere, ez gara gizarte matriarkalaren eredu bakar batez ari, lehen esan bezala bat baino gehiago baitaude. Gizarte talde batzuk ere ezin esan osoki matriarkatuak direnik, nahiz eta osagarri batzuk izan. Horrez gain, urte luzeetako patriarkatuaren kutsadura kontuan hartu beharreko alderdia da argazkia ongi egin nahi bada. Hauek dira Goettner-Abendrothen ustez arriskurik handienak:

-Matriarkatuan generoen artean dauden harremanak eredu patriarkaren jokamoldeetatik eta arauetatik epaitzea.

-Matriarkaturik badenik bere osotasunean ez onartzea edo izan ditzakeen egiturak eta balioak aintzakotzat ez hartzea.

-Matriarkatua oso egitura urrunekotzat eta exotikotzat hartzea, bai lekuz eta bai denboraz ere, "antzinakotzat" hartzea. Iraganeko gizarte patriarkalei ez zaie horrelako izenik ezartzen, nahiz eta gure garaitik oso urrun egon.

-Gizarte matriarkaletan eginiko lorpenak ez dira aintzakotzat hartzen; antzinako patriarkatuenak direla esaten da, kultura matriarkatua ahantzaraziz eta betidanik patriarkatua izan dela aldarrikatuz.

Matriarkatuaren definizio berriak eta nondik norakoak ikusi ditugu, non kokatzen diren eta nolakoak diren aztertuko ditugu ondoren:

Gizarte mota horiek Ameriketara, Asian, Afrikan eta Ozeanian kokatzen ditu autoreak; Europari buruz dio gaur egun ez dagoela matriarkatua dei geniezaiokeen gizarte eraketarik, iraganean bazirela, baina gaur egun matriarkatuen hainbat bereizgarri

izanagatik ez dagoela matriarkatu osorik. Goettner-Abendrotek bere liburuan (2012) gizarte matriarkal asko aipatzen ditu; hauek dira esanguratsuenak, gure ustez:

Badago hainbat froga Asia ekialdeko mendi gailurretako ubideetan —batez ere, Sichuan probintzian— kultura matriarkatuen —Heide Goettner-Abendrothen definizioaren arabera betiere— sorleku izan zirela. Gero, hortik Txinara, Indotxinara, Tibetera, Assamera... Mantso-mantso, migrazioen bidez, Asiako ekialdetik kanpora Indonesia, Melanesia, Polinesia eta Ozeano Bareraino. Talde horretan kokatuko genituzke Txinako indigenak, Txina hego-mendebaldeko mosuoak, Txinako ipar-mendebaldeko chiangak, yaoak, miaoak eta beste indigena batzuk, Txinako hego-mendebaldeko yueh kultura... Guztiek beren kultura izan arren, ezaugarri batzuk berak dira.

Ekonomia mailan:

Batez ere ekonomiaren oinarria nekazaritza da; abeltzaintzak ere badu garrantzia, baina betiere nekazaritzatik sortuta eta nekazaritza ardatz hartuta —adibidez, Tibeten—. Ehungintzarekin lotutako lan guztiak —brodatzea, ehuntzea, zetaren artea—, teknikak, produkzioa... Emakumeek eredu matriarkaletan asmatu zituzten.

Etxe mota ugariaren eraikuntzen atzean, gizarte matriarkalak daude; batez ere, klanaren zurezko etxe handiak, solairu askotako harrizko etxeak. Etxe zaharren eraikuntza mota oso ongi egokitzen da egoera askotarikoetara —angeluzuzena, pinoiz eginiko teilatuak, eta zatika edo osorik metatuta egina—. Oro har, emakumeek antolatzen dituzte gertuko azokak —nekazaritzako produktuak, eskuz eginak, eltzeak, buztinez egindako tresnak, metalezko objektuak...—.

Gizarte mailan:

Adin gehiagoko emakumeak eta esperientzia dutenak nahi izaten dira ezkontzeko. Patrilinealtasunak zein patriarkatuak matriarkala den egoera bat patriarkal bihurtzean, gizarte matriarkalek badute gizarte egiturari eusteko edo berritzeko modurik. Gizon eta emakume indartsuei zor zaie. Euren aurkako kanpoko presioa

gehiegizkoa bihurtzen bada, borrokatzea edo guztiak beste leku batera joatea aukeratzen dute.

Politika mailan:

Kontrakorik esan bada ere, ez da posible eredu matriarkal batetik eredu patriarkal batera bere kabuz igarotzea —inolako kanpoko indarrik gabe—. Aldaketak kanpotik eragindako indarrek sortzen dituzte; oso mantso gertatzen dira, gizarte matriarkaletan bizi direnek pasiboki naiz aktiboki aurka egiten baitiete.

Kultura mailan:

Heriotzaren eta birjaiotzearen ospakizunetan, apaizak —erritu horiek zuzentzen dituztenak— emakumeak ziren iraganean, baita familiako apaizak ere. Apaizak, xamanak ziren; dantza, musika, estasia eta trantzeen beste alderako bidaia egiten zuten, arbasoei bidea markatu behar baitzitzairen birjaiotzeko. Xamanismoa, iraganeko sinesmenetatik sortua, seguruenik emakumeek garatu zuten, eta denbora luzean euren fenomeno bakarririk izan da (Goettner-Abendroth, 2012:105-130).

-Trobriand Irltako biztanleak:

Irla txiki eta handi askok osatzen dute Melanesia, edo Irla Beltzek. Kolonizatzerak etorri zirenek eman zieten izen hori, hango biztanleek azal kolore hori zutelak eta. Mendebaldetik Ginea Berria eta Australia —bietara distantzia bera— eta Polinesia ekialdera. Papua Gineako azal ilun-ilunen eta Polinesiako azal marroi argikoen ondorengoak dira melanesiarrak; Polinesiakoak, zehazki, Ozeano Bare guztian zehar hedatu ziren. Trobriand irlak Ginea Berriko ekialdeko muturrean kokatzen dira; hor bizi dira Melanesiarrak.

Gizarte mailan:

Birilokalak badira ere, matriarkatua dei geniezaioke matrilinealitateari jarraitzen baitiote; emazteak familiarengandik jasotzen baititu ondasunak, eta, beraz, ez du senarrarekiko ondasunen loturarik. Horretaz gain, azpimarratzekoa da anai-arreben arteko lotura berezia. *Gift economy*-an oinarritutako gizarteak dira; ez bakarrik klaneko pertsonen artean, baita herrixkara eta ibarrera ere zabaltzen da. Oparien

bidez, harreman onak izaten saiatzen dira, eta balio gehiago ematen diete harreman horiei, lanabesen trukaketari baino.

Kultura mailan:

Amatasuna ez da biologikoa bakarrik; sorkuntzaren kultura ere bada. Matriarkatuek birjaiotzean sinesten dute; horrek azaltzen du zergatik aitatasun biologikoa zer den ez dakiten, eta, baldin badakite ere, ez diote garrantzirik ematen. Haien ustez, haurrak ez dira gizonengandik sortzen, baizik eta arbasoen mundutik eratorritakoak dira. Beste mundutik berriz ere klan berera jaiotzen dira, eta, beraz, aitatasuna ezagutzen bada ere, ez du inolako leku berezirik.

Aita biologikoa ezagutzen den kasuetan, matriarkatuetao aitak maitasun berezia adierazten die emaztearen haurrei, eta hazkuntzan laguntzen du. Horrek ez du zerikusirik patriarkatuetao aitekin —hasieratik bera jartzen baita familiaburu, emaztea eta haurrak azpian geratuz— (Goettner-Abendroth, 2012:177-189).

-Ozeano Bareko kulturak:

Europarrak iritsi aurretik, mikronesiarrak eta polinesiarrak bizi ziren Ozeano Barearen lurralde osoan, mikronesiarrak polinesiarrengandik ezberdinak dira; txikiagoak dira, eta Asia hegoaldeko jatorri nabarmenagoa dute. Mikronesiar koral eta atoloi txiki, lehor eta agorretan kokatu ziren. Polinesiarrak, berriz, Pazifikoaren lurralde zabaletan; zati bat tropikoan, eta bestea tropikoaren azpian. Polinesiarrak iparraldera Hawaiiraino eta hegoaldean Zeelanda Berriraino iritsi ziren. Horretaz gainera, Lurrean dagoen lekurik bakartuenera ere iritsi ziren, Easter Islandera.

-Kultura mailan:

Eraikin megalitikoak mundu guztian aurki daitezke, kultura matriarkalak eta nekazaritzari lotutakoak kokatu direnean. Formarik ohikoenak: harri landugabeak, harri borobilak, harri laukiak eta piramideak; kulturako eraikin edo hilerri bezala erabiltzen ziren.

Patriarkatuaren ezaugarriak lurraren gabeziagatik joan ziren agertzen, eta migrazio handiak jasan behar izan zituzten bizitzeko lur eremu baten bila. Migrazio horietan

karisma handiko buruzagiak agertu ziren, eta jarraitzaile asko bildu zituzten inguruan, gudarien isileko elkarreak ere bai. Horrek guztiak gizartearen maskulinizazioa ekarri zuen. Beste pertsona batzuk baztertuz gerlari horiek kultura batzuetan buruzagi bihurtu ziren; Ozeanian, esaterako (Goettner-Abendroth, 2012:189-210).

Kultura batzuetan, patriarkaturako zantzuak agertzen dira, eta kasu horietan, patriarkatuko zein matriarkatuko osagarriak izango ditu kultura horrek; esaterako, matriarkatuaren ahaidetasuna: kasu horietan gizona zein emakumea egon daitezke agintean. Ama erregina-ama edo alaba izan daitezke erregina; erregea urrun badabil edo gaixorik baldin badago, alabak edo amak hartuko du agintea, eta agintzeko eskumen guztiak izango ditu. Erregeak, agintean dagoen erregina-amaren semeak, agintea eskuratuko du erregina-alabarekin ezkontzen bada —intzestu dinastikoa—; gizarte matrilinealetan erabiltzen den herentzia sistema; adibidez, Polinesiako noblezian (Goettner- Abendroth, 2012:205).

Gizonek tenpluak eurentzako bakarrik dituzten kasuetan, erregina-ama edo bere alaba izango da klaneko apaiz erreala, goiengo maila sakratua duena; adibidez, Polinesiako noblezia (Goettner- Abendroth, 2012:205).

Goettner-Abendrothen arabera, ez da posible gizarte eredu bakar batez hitz egitea; horretaz gain, emakumeak bakarrik agintea duten kulturarik gaur egun arte ezagutzen ez bada ere —matriarkatuaren definiziorik zabalduena—, haren ustez, badira kulturak non matriarkatuak dei diezaiokegun, gizonek zein emakumeek tartekatzen baitute boterea betiere matrilinealitatea zainduta.

Horretaz gainera, ez da posible patriarkatuaren eredu bakarra dagoela esatea, boterearen gehiengoa gizonen esku baldin badago ere emakumeen egoera oso ezberdina baita; demagun, eskandinaviar herrietan edo Saudi Arabian.

Zer esan dezakegu Euskal Herriaz, berdintasunari begira? Zer-nolako gizartea ote gara edo ote ginen?

### 2.3.2. Euskal Herriko gizartea berdintasunari begira.

Aurretik gizon-emakumeen gaineko berdintasunari lotutako hainbat sailkapen ikusi ditugu, bai estatu mailakoak eta bai nazioartekoak, eta horietan, Euskal Herria ez da gailurreko mailan agertzen<sup>55</sup>. Hala eta guztiz ere, indize horiek hainbat galdegai hartuta egiten dira, eta, nazio edo herrialde bat konparatzeko balio badute ere, euren balioa ez da hortik urrunago ulertu behar: nazio edo estatu baten kultura, ekonomia, eta osasuna neurtzea oso konplexua delako.

Euskal Herria aztertu nahi genuke ondoren, eta, horretarako, historiaurretik hasia eta pixkaka-pixkaka gure garaian amaitzea iruditu zaigu egokiena, aurretik aztertu ditugun gizarte eredu batzuekiko lotura egin nahi baitugu.

Hori guztia aztertzeko, arrazoi nagusi bat dago: euskara. Oraingo honetan, ez dugu hizkuntza bera aztertuko, baizik eta “Euskararen Herria”; horiek izango dira gure mugak<sup>56</sup>. Badakigu ez dela hizkuntza indoeuroparra, eta, askorik aztertu gabe ere, antzeman daiteke horrek gure inguruko hizkuntzetatik ezberdin egiten duela. Baina hizkuntza ez da entitate soil bat; kultura dakar altzoan. Euskarak bizirik iraun badu, zergatik ez bere inguruko kulturak. Horixe da hurrena aztertu nahi genukeena:

#### 2.3.2.1. Historiaurretik Erdi Arora

Antropologo batzuei gustatu ez arren —Del Valleri, esaterako—, oso entzuna da Euskal Herria gizarte matriarkala zela, indar eta botere handia zuela emakumeak. Goettner-Abendrothen eta Harrisen ideiei jarraituz gero, argi geratu da *matriarkatu* esaten dugunean zertaz ari garen; ez gara patriarkatuaren aurkako ideia batez ari, baizik eta emakumea eta gizona pareko ziren gizarte batez.

Horri guztiari buruz zabal idatzi du Andres Ortiz-Osesek (1988). Bere liburuan, *El matriarcalismo vasco*, sailkapen antzekoa egiten du, baina, *matriarkatua* deitu

---

<sup>55</sup>Euskal Herria bere horretan agertzen ez denez, alde batetik nazioarteko indizeetan Espainiako eta Frantziako datuak aukeratu behar dira, eta beste estatuko indizeetan, Nafarroakoak eta autonomia erkidegokoak.

<sup>56</sup>Euskal Herria entitate kulturalaz ari gara oraingo honetan, ez politikoaz.

ordez, *matriarkalismo* deitzen dio. Ortiz-Osesek argi eta garbi adierazten du ez dela ezagutzen emakumeak gizonen gainetik egon diren kulturarik, eta, beraz, ez du *matriarkatu* hitza egokia ikusten. Aurretik, Heide Goettner-Abendrothek antzeko gogoeta egiten du, baina, haren ustez, *matriarkatu* hitzaren esanahia eraldatuta erabili beharko litzateke. Gu ez gara orain hitzaren beraren balioaz edo balio ezaz ariko, ez baita gure helburua. Guk Goettner-Abendrothen teoriari Ortiz-Osesen lana gehitu nahi genioke, iraganeko Euskal Herrian emakumeak gizonarekiko zein botere zuen jakiteko. Horretaz gain, beste hainbat iritzi ere aztertuko ditugu; horien artean, Teresa Del Valle, Barandiaran, Caro Baroja, Basterretxea...

Euskal iragana aztertzen lehenetarikoa Barandiaran izan zen; hari esker hasi ginen euskaldunon arbasoak nola eta non bizi izan ziren ezagutzen; hala eta guztiz ere, euskal "matriarkatuaren" ideia, lehengo aldiz, Caro Barojak azaldu zuen, gero Ortiz-Osesek zabaldu, forma eman eta teorizatu bazuen ere.

Lehenik kokatu egingo gara; denboran atzera eginez, Paleolito garaian geundeke. Euskal Herriaz arituko bagara ere, ez gara, zehazki, gaur egungo mugez ariko, baizik eta eremu zabalago batez. Ortiz-Osesek *cultura vasco-cantabra*-ri buruz hitz egiten du; Caroja Barojak (1977), berriz, "Los pueblos del norte de la Peninsula Iberica" aipatzen du.

Behin kokatu garenean, kulturari helduko diogu: zer-nolako sinesmenak zituzten, gizartea nola zegoen eratuta, herentziak, oinordekotza, errituak... Kontuan hartu behar da ez dagoela datu askorik ikerketak egiteko; beraz, Ortiz-Osesek zein Barandiaranek mitologia eta euskal ohiturak erabiltzen dituzte euren ikerketetarako. Has gaitezen, orduan:

Gizona eta emakumea parekideak ziren gizartean, gizonak agintea eremu publikoan zuen; emakumeak, berriz, eremu pribatuan. Bakoitzak bere zereginak zituen, baina bi aldeei aitortzen zitzaien parekoa izan zitekeen garrantzia. Hori frogatzeko, hainbat puntu aipatzen ditu. Gure ustez garrantzitsuenak diren puntuak azalduko ditugu ondoren (Ortiz-Oses, 1988):

-Indoeuroparren aurreko garaietan kokatzen du euskal gizartea; Paleolito garaian, ondasunen eskuduntzara sinbologia eta magiaren bidez gailentzen ziren emakumeak. Ama lurra goستن zuten. Mari<sup>57</sup> hartzen zuten aintzakotzat, euskal mitologian dagoen pertsonaiarik garrantzitsuena; ama lurra eta naturaren indarrak adierazten zuen, eta kristautasunaren aurreko sinesmen zaharren aitzindari zen.

-Gainbehera Neolitiko garaian hasi zen, nekazaritzaren sorrerarekin eta herri indoeuroparren etorrerarekin.

-Gizarte matrizentrista eta matrifokalista<sup>58</sup> zirela aipatzen du; era berean, gizarte indoeuroparrak ez bezala, ez zen jabetza pribaturik, lurrak komunak edo klanarenak ziren.

-Herentziak eta ahaidetasuna amarengandik jasotzen ziren, eta emakumearen garrantzia azpimarratzen du, Paleolitoan janaria jasotzetik Neolitoan lurra goldatzeraino iraun duena.

Bereizgarri hauek guztiak zalantzan jartzen ditu Teresa Del Valle (1985); batez ere, Caro Barojak, Barandiaranek eta Ortiz-Osesek erabilitako metodologia, hein batean mitologiaren erabilpena.

Teresa Del Valleren ustez, Ortiz-Osesek *Matriarcalismo Vasco* lanean erabiltzen dituen argudiorik garrantzitsuenak mitologiatik hartuak daude. Terminologia eta datu etnohistorikoak batez ere Barandiaran eta Caro Barojaren lanetatik. Hona Teresa Del Valle (1985) Ortiz-Osesen lanaren gainean egiten duen laburpena:

---

<sup>57</sup> Beste herri batzuetako izaki mitikoei erantsi zaizkien funtzioetatik asko bereganatu ditu gure herrian jenio batek —emakumezkoa, euskal mitologian agertzen diren bezala—. Gainontzeko jenioen buruzagitzat hartzen da. Dituen izen guztietatik, badirudi *Mari* dela zaharrena. Hitz horrek *emakumea* esan nahi du gure herriko zenbait tokitan, eta zentzu hori ematen omen zaio pertsonaia mitiko hari. Herri bakoitzeko sinesmenaren arabera, jenio hura agertzen den mendi edo leizearen izena *Mari* izenarekin lotuta doa (Barandiaran, 1988).

<sup>58</sup> Ama/emakumea erdigunetzat duen eredu psikosoziala; Mari, ama lurra/natura islatzen ditu. Euskal Herriko jainkorik garrantzitsuena (Ortiz-Oses, 1988).

- Lehena: bazela, kultura paleolitoa gorenean zegoen garaian, kultura matriarkal bat.
- Bigarrena: Neolito garaian, aginte modua patriarkatua oso bereganatua zuten kulturek akulturazio prozesu gogor bat eragin zutela.
- Hirugarrena: euskal gizarteak gogor egin ziela aurka eredu patriarkalak zekartzan elementuei —kristau erlijioaren eta Erromaren bultzada, batez ere— eta gogor eutsi nahi izan ziela ohitura matriarkalei.

Horren ondorioz, bizikidetzan arazo larriak sortu zirela dio, bi gizarte mota kontrajartzen baitziren; bertakoa, “matriarkatua”, eta kanpokoa, patriarkatua. (Del Valle, 1985).

Honela dio, ordea, Ortiz-Osesek matriarkatuaren gainean (1988):

“En este librito se habla de “matriarcalismo” pero no de “matriarcado”. Los antropólogos no suelen usar con agrado este último término por resultar excesivo, ya que apenas si es posible hablar de “matriarcado” en el mismo sentido obvio en que se habla de “patriarcado”, es decir, en el sentido de una sociedad realmente “dominada” por la Mujer. El caso es que, mientras el patriarcado o dominio de la mujer por el hombre es un hecho generalizado y notable de la civilización indoeuropea, un matriarcado estricto no es fácil descubrirlo; por lo demás, ello parece estar de acuerdo con la propia teoría antropológica según la cual, efectivamente, el poder o dominio político-estatal estricto ha sido propiamente una “conquista caballeresca” específicamente masculina, y por ello desde que el hombre (varón) se apropia de las viejas potencias femeninas, de sus artes, sortilegios y artilugios, magias e inventos que, como el de la agricultura primitiva o de laya, el hombre reincorporará, transformará y proyectará a su imagen y semejanza, o sea, fácilmente, agresivamente, competitivamente, antinaturalísticamente.

Hablemos, pues, de matriarcalismo, y no de matriarcado. Mientras el matriarcado mienta una improbable realidad bruta o realidad objetiva impositiva, el matriarcalismo implica una “estructura psicosocial” en la que el arquetipo matriarcal-femenino impregna, coagula y cohesionan el grupo social de un modo diferenciante. Más que una realidad objetiva, el matriarcalismo dice una realidad intersubjetiva, la cual, en cuanto estructura profunda o vivida, ha de ser sonsacada por el hermeneuta”.

Gure ustez, Del Vallek ez ditu Ortiz-Oses ideiak azaldu, hark argi eta garbi esaten baitu ez dela “matriarkatu” tradizional batez ari —emakumea boterean gizonaren gainetik—, horregatik berak “*matriarcalismo*” deitzen dio. Ideia hori gehiago zabaltzeko, Mari Carmen Basterretxearen <sup>59</sup> lanera joango gara; bi arrazoi nagusirengatik: batetik, beste hirurak ez bezala, haren lana XXI. mendean argitaratu da, eta, bestetik, ez du “matriarkaturik” aipatu ere egiten. Berak *gizarte matrilineala* aipatzen du, baina deskribatutako kulturaren kontzeptua Barandiaranen, Caro Barojaren eta Ortiz-Osesen antzekoa da.

Euskal kulturako balio nagusiak “eredu matrilinealeatik” abiatzen direla dio Basterretxeak, eta *matrilinealitate* kontzeptua eguneroko bizitzaren antolaketa komunitarioan, auzolanean, islatzen dela, kolektibitateak antolaketa soziala eta lan sistema komunitarioa —beraz, ekonomikoa— antolatzen dituela. Eredu matrilineala ulertzeko, zera argitu behar da: eredu hori ez dela feminismoaren atala edo gaia; Eredu hori euskal gizonak eta euskal emakumeek sortu zutela eta euskal gizartearen hasieratik beretik euren bizitza aurrera ateratzeko; eta eredu horren bidez bizitza pertsonala, soziala eta herriaren nortasuna egituratu zituztela. Eredu horren aztarnak XXI. mendera arte heldu direla ere esaten du.

Euskal gizartean hasieratik, gizonetakoek ulertu zuten emakumezkoek ama lurraren ezaugarri antzekoak zituztela hainbat alderditan: bizitzaren sortzaileak eta euren umeen zaintzaileak, emankorrek eta eskuzabalak... Hori horrela ulertzeak ez du esan nahi gizonetakoek euren eredurik ez zutenik; euren balioak zituzten, horiek ere natura eredutzat harturik: indarra, ugalketarako nahiz lanerako, edo familia eta herria defendatzeko; langile izatea, laguntzailea, eta abar (Basterretxea, 2013).

Del Vallek, ordea, teoria horiek ez ditu begi onez ikusten; horretaz gain, Barandiaranen gainean, zera esaten du (Del Valle, 1985): Barandiaranek batez ere baserriko emakumea aztertu zuela eta ondorioz oso erreferentzi gutxi daudela beste emakumeei buruz. Horretaz gain mitologia aztertu zuela, non pertsonaia femeninoek

---

<sup>59</sup>Antropologia sozialean doktore.

indar handia zuten. Emakumea aztertu bazuen familiari edo erlijioari lotuta aztertu zuela bakarrik.

Hala ere, kritikak batez ere Ortiz-Osesen lanari egiten dizkio; hauek dira Ortiz-Osesen lanaren kritikaren gaineko punturik garrantzitsuenak:

Teoria horiek guztiak euskal kulturaren antzinakotasunean oinarritzen direla; atzerriko ikertzaile<sup>60</sup> batzuen lanean oinarrituta, Caro-Baroja eta Barandiaran baino oraindik atzerago kokatzen dira denboran; zehazki, Paleolito garaian. Horretarako, “Mari” eta Siberiatik Pirinioetaraino hain ezagunak ziren ernalkuntza eta haurrak izateko gaitasunari lotutako jainko emeak parekatzen dituztela.

Euskal mistikotasunarekin duela zerikusia; gaur egun irakurketa politikoa izan dezaketen “ona edo eta hobea” izatearekin lotu daiteke. Batez ere “Mari”-ren ideia erdi-erdian dagoela. Haurdunaldiek zuten misterioaz gain, elikatzeak eta magiak emakumeak etxean zuen garrantzia aipatzen dira. Mari ez da “ama lurra” bakarrik, bizitzaren ordena naturala ere islatzen du.

Matriarkalismoa patriarkalismoarekin ordezkatu izana aipatzen dute hurrena, non lehena zuzenbidean eguzkia gurtzean eta arrazoian oinarrituta zegoen; Mari, orduan, azti eta sorgin bihurtzen da, ezkorra den elementua. Nahiz eta eredu maskulinoa ezarri, euskal memorian beti geratuko dira Ortiz-Osesek dioen “*extracto psicomatriarcalista*” delakoaren trazak. Lau elementu dira: naturalista, komunala, lurtarra eta magikoa. Lau elementu horiek eredu patriarkatu ofizialean gatazkak sorraraziko dituzte; oro har, bien artean balantza izango da, nahiz eta aurreko elementuek maiz gaina hartuko duten. Hori adierazteko, Goñiko Teodosioren istorioa erabiltzen du; haren hitzetan, Teodosio Goñikoaren istorioa kristau patriarkalismo berria euskal matriarkalismoari gailentzen zaion adibide garbientakoa da. Istorio horretan, Goñiko zaldunak bere iragan paganoa ahanzten du; bere gurasoak nahi gabe hiltzen ditu, eta ondoren penitentzia egiten du,

---

<sup>60</sup>E. Bornemanek eta E. Mayrrek, Ortiz-Osesekin, *Antropología vasca: símbolos, mitos y arquetipos*. *Baskische Hermeneutik* izeneko liburua argitaratu zuten, 1980an.

barkamena lortzeko. Istorioa modu ezberdinetara kontatu izan da, eta horietako batean, Goñiko Zaldunak printzesa bat askatzen du mitikoa den dragoiaren atzaparretatik; hemen, berriz ere mito patriarkala agertzen zaigu, zaldunak printzesa askatzen baitu. Behin betiko bere jatorria utziz eta zaldunak berekin duen arima hartuz.

Honela ulertzen du Del Vallek (1985):

Goñiko Teodosio eta Berñardo bezalako heroi euskaldunak, hispaniarrak diren beste heroiekin —Cid eta Don Juan— aurrez aurre jartzen dira. Lehenek amagandik libratu nahi dute, eta bigarrenek aitagandik, azken horiek borroka maskulinoarekin lotuz: matxismoarekin.

Gure ustez, Goñiko Zaldunaren istorioak<sup>61</sup> ez du zehazki amagandik urrundu nahi. Gogoratu behar da pertsonaia kristaua dela bere gurasoak diren bezala; Amagoia da euskal ohitura zaharren jarraitzaile, Aitorren leinuko pertsonarik garrantzitsuen, apaiza eta bere haranean agintzen duena; Goñin, Teodosioaren aita Migelek agintzen du, nahiz eta amaren esku geratu etxea gobernatzea. Bestalde, Teodosio ez da heroi “Hispanoa”, Nafarra baizik. Garai ezberdinetako heroiak dira; hala ere, guk ez dugu horrelako ezberdintasunik ikusten; biek egiten dute kristautasunaren alde eta bien emazteek gorriak eta bi ikusten dituzte senarraren ideiak jarraitzeagatik, baina ez bata eta ez bestea ez dira emakume borrokalariak, senarraren ondoan dauden bi emazte zintzo baizik.

Teresa Del Valleren ustez, obra horretan guztian bi kultura parez pare jartzeko nahia dago; bat ofiziala, atzerritarra, kolonizatzailea eta bestea bertakoa, beste jokabide batzuk zituen. Beraz, kultura patriarkatu ofiziala berez matriarkatuaren aurka jartzen da; eta azken hori komunitatean oinarrituta dago, eta batez ere ekintza kulturaletan eta mitoetan gordetzen da. Horrez gain, Mari-ama eta Mari-sorgina parez pare jartzean, emakumea-ama ona edo emakumea-sorgina txarra jartzen dira.

---

<sup>61</sup>Begiratu F. Navarro Villosladaren *Amaya o los vascos en el siglo VIII* lanari.

Ortiz-Osesek gizonen literatura zientifikoan erlijiosoan eta filosofian erabilitako ideia berak erabiltzen ditu, non emakumea gizonak nahieran erabil dezakeen objektu bezala azaltzen den; gainera, azken horren kasuan, elementu pasibo bezala azaltzen da non emakumearen zeregin bakarra ama eta emaztea izatea diren. Laburbilduz; matriarkalismoa patriarkalismoaren aurka jartzen du, lehengoa hobetsiz.

Egiten den beste kritika gaur egungo emakumearengandik oso urrun egotea da. Del Vallek dio Ortiz-Osesen deskribapenek ez dutela zerikusirik gaur egungo emakumearekin (Del Valle, 1984: 46):

“Este estudio es una respuesta a todo un cúmulo de invenciones acerca de la mujer vasca, invenciones mayoritarias de los hombres con los que poco tiene que ver la mujer vasca de hoy”

Ez du inork esan iraganeko emakumeek gaurkoekin zerikusi handirik izango zutenik —emakumeak ere ez ziren denak berdinak izango<sup>62</sup>— gaur egun ez diren bezala, baina ez eta gizonak ere. Gai horren gainean, gogoeta interesgarria egiten du Oihane Oliveri-Kortak<sup>63</sup> (Oliveri-Korta, 2002).

Haren ustez, edozein gizarte konfigurazio —bai ekonomiaren arloan, bai sexuen arteko harremanetan, bai gizarte horrek eurei buruz dituen ideietan— denboran zehar gertatutako prozesu baten ondorioz sortua denez, gizarte errealitateek genealogia bat dute; ez dira bat-batean gertatzen, eta ez dira betidanik eta betiko sortuak ere. Gizarte errealitateak egitate historikoak direla dio, eta emakumeari eta sexuen arteko harremanei buruz gaur egun ditugun ideiak eta kontzeptuak ere prozesu baten ondorioz sortu direla.

Horretaz gainera, uste dugu emakumeen bizimoduen gainean ikerketa zehatz bat egiteko arkeologiako eta antropologiako metodologiaz gain beste metodologia

---

<sup>62</sup>Horixe da lehen olatu feministatik bigarren olatu feministara dagoen ezberdintasunetako bat: emakume guztiak ez direla berdinak onartzea.

<sup>63</sup>XVI. mendeko Gipuzkoa aztertu du, erregimen zaharra eta batez ere emakumeen bizimodua.

batzuk ere erabil litezkeela guztiakin argazki zehatzagoa lor baitaiteke; emaitzak ez dute zertan kontrajarriak izan.

Metodologiari begira, Sonia Polok<sup>64</sup> (1997) dio egia dela arkeologiak ezin izan duela frogatu emakumeak aginterik ote zuen, asko edo gutxi ehizatzen zuen edo haitzuloetako marrazkiak margotzen ote zituen baina aurkakorik ere ez dela frogatu. Frogarik gabe ezarri digute gure kobako etxeoandrea, oso kultura zehatz eta askoz beranduagokoa den imajina. Oso argi eduki behar dugu, Poloren ustez, emakumeen rola gizonarena bezain garrantzitsua eta nabaria dela, Euskal Herriaren prehistoria hemen egon ziren gizon-emakumeen prehistoria dela.

Aurretik aipatu dugun Heide Goettner-Abendrothek (2012) ere mitologiaren erabileraren alde egiten du, gizartea aztertzeke baliozko tresna delakoan; hala ere, onartzen du mitologiaren erabilerak arazoak izan ditzakeela eta kontuz ibili beharrekoa dela:

Folkloreak (abestiak, esaera zaharrak, ohiturak, sinesmenak, mitoak, istorioak...) antzinagoko kulturen aztarnak izan ditzakeela; gure testuinguruan, matriarkatuarenak patriarkatuaren azpian bizi izan direla denbora luzean. Batez ere emakumeak azken talde horretakoak izanda ez dela arraroa historia, istorioak, mitologian emakumeak indarra izatea boterearen azpian egondako talde horietan emakumeek indar handia izan baitute.

Beraz, mitologiak iraganeko pentsamenduak nola izan zitezkeen aztertzeke bidea ematen digu, baina ahaztu gabe, denborak zenbateraino alda eta distortsiona dezakeen garai haietan izan zitezkeen pentsamendua. Oliveri-Kortak (2002) dio Antropologiak gizarte-antolaketa haiei “begiratzeko” modu berria garatu behar izan duela europarrak ez diren gizarteak aztertzeke orduan, eurozentrismoa alde batera uzteko. Horrela, alteritate kontzeptua garatu behar izan duela, gure antzinako gizarteak “bestelako” gizarte batzuk direlako guretzat ere.

---

<sup>64</sup>Historiagilea. Bilbon 1997an Euskal Herriko emakumeen historiari buruz egindako ikastaroan aurkeztu zuen txostena.

Horretaz gain, orduko legeak, Elizak eta abarrek guztiek sinesten zuten emakumeak gizonaren azpitik zeudela, eta, beraz, hori horrela agertzen da orduko idazkietan, baina benetan horrela ote zen eguneroko bizitzan, eta garrantzitsuena emakumeak eurek hori horrela ulertzen ote zuten? Idoia Estornesek (1995) artikuluan batean adierazi zuen beste errealitate bat izan zitekeela. Autorearen iritziz, nahiko frogadago, iraganean euskal emakumeak ez zirela babesik gabe egon eta euskal kodigoetan babesaz bazutela.

Kritiken beste puntu batera joanez, aztertzaileen gainean, Del Vallek adierazten duenez zera esan genezake: gizonak direla hori gehien azertu dutenak. Ez gara orain eztabaidan hasiko emakume aztertzaileak izateak duen garrantziaz, eta orain arte egon diren gutxiak ere ez dira aintzat hartu, zorionez azken urte hauetan egoera aldatzen hasi bada ere. Zuzen jokatu nahi badugu ordea, hori ez dela aski ere aldarrikatu beharko dugu. Gizonen munduan eta gizonen teoretatik ikasitako emakumea, gai izango ote da emakumea izateagatik bakarrik gauzak ezberdin aztertzeko eta interpretatzeko? Hori izan da feministen aldarrikapen nagusietako bat eta genero ikasketen sorreren arrazoi nagusia (Bhavnani, 1997: 39).

“A key aspect of Women’s Studies<sup>65</sup> is that we develop academic enquire and projects which overcome the invisibility of women, and thus stop us being hidden from history. Almost by definition, such work will not only ‘add women in’ to the information, but through such ‘additions’ it will be able to transform received ideas, and thus understand women’s myriad resistances and forms of exploitation”<sup>66</sup>

Horri guztiari gehitzeko, gauza pare bat adierazi nahi genituzke iritzi horien gainean: “Mari” Euskal Herrian dagoen mitologiako pertsonaiarik garrantzitsuena dela ez du ez Barandiaranek ez eta Ortiz-Osesek asmatu. Herri indoeuroparrak iritsi baino eta batez ere kristautasunaren etorreraren aurreko sinesmenen barruan kokatu behar da —denbora luzean bi sinesmenak batera bizi izan dira edo dira<sup>67</sup>—; antzeko

<sup>65</sup>Hasiera batean emakume ikasketak bezala eratu bazen ere, gaur egun, *genero ikasketak* esaten zaie.

<sup>66</sup>Emakume ikasketak edo genero ikasketek ez dute emakumea gehitzea bakarrik nahi baizik eta aurretik aztertutakoa ezberdin interpretatu ahal izatea, beste errealitate bat agertuko baita.

<sup>67</sup>Pello Zabala Arantzazuko fraide eta eguraldian adituak honelako izenburua jarri zion artikuluan bati: “Ama lurra bai jakin...” (Zabala, 2014).

pertsonaiak aurkitu dira beste kultura batzuetan: “Gaia” —greziar mitologiako pertsonaia—, “Pachamama” —inken eta Andeetako kulturen mitologiako pertsonaia—...; sinesmen horiek ez ziren Euskal Herrian bakarrik.

Gauza bera ez bada ere antzeko terminoetan dihardu Mari Carmen Basterretxeak (2011); Ortiz-Osesen, Barandiaranen eta Caro Barojaren bide beretik doa Mari aipatzen duenean, beste gehigarri bat adierazten du *sorgina*:

Neolito garaian, k.a. 5000. urtean gutxi gorabehera, euskaldunen erlijioak jainko ezberdinak zituen. Garrantzitsuena Mari, euskal jainkoa, zeina garai hori baino zaharragokoa den. Badaude beste jainko batzuk ere, baina ez maila berean. Adibidez, basoan dauden jainkoak, errekakoak eta oro har uretako jainkoak, mitologiako pertsonaia bezala interpretatu baldin badira ere, euskal erlijioaren zati dira.

Marik gauza asko adierazten ditu: ama lurra, haurrak izateko gaitasuna, jakiak, zaintza, uzta, eguraldi aldaketak (euriak, lainoak, ekaitzak). Horretaz gain, justizia, zorrotasuna, borondatea, ontasuna, errespetua, edertasuna eta horrelako balioak; guztiak ere irudi femenino bat agertzen duten jarrerak.

Euskaldunen erlijio animistan, Mari edo ama lurra jainkorik garrantzitsuena da; irudi horrek garrantzi handia du “Mari” eta “sorgina” lotzen dituen gizarte eraketan. Lotura hori matrilinealtasunaren ardatz da, horretatik ateratzen baitira gizartearen jarrerak eta jakinduriaren transmisioa. Azken finean, euskal kulturaren transmisioaren ardatza da.

Garrantzitsua iruditu zaigu Mariz gain sorginak ere aipatu izana. Sorginez ari garenean, ordea, ba al dakigu zertaz ari garen? Ortiz-Osesek (1988:43) sorgina eta sorginkeria euskal tradizioa zaharrarekin lotzen ditu —sorginkeria, magia, mitologia— eta kristau tradizioa, kultura femeninoa kultura maskulinoaren aurkakotzat ditu; honela deskribatzen du:

“Digamoslo más claro: es a lucha entre el principio femenino de la vida (divinación de la materia, el lado oscuro, siniestro y demoniaco de la vida) y el principio masculino de la vida (culto diurno, espiritual y racional al Dios- Logos, derecho romano, Deus-Sol invictus). Pero si en un sentido originario esta confrontación puede ser vista positivamente por cada parte desde su propia perspectiva, posteriormente y con vencimiento del principio femenino por el principio masculino, aquél será declarado negativamente como gentil, herético, malo; al respecto es interesante notar que Mari es calificada en diferentes relatos como “desobediente”, desobediencia relativa a su madre, a cual, maldeciéndola- conjuro mágico femenino-, la convierte en numen subterráneo y bruja mayor”

Teresa Del Valle, ordea, gauzak oso bestela ulertzen ditu; Mari ez du garrantzizkotzat jotzen, eta eredu matriarkala defendatzeko argudio nagusi bezala erabili dela dio, guztia asmatua dela (Del Valle: 1985:25).

“Hacemos incapié en el tema de Mari debido a que siempre sale a la luz cuando se hace referencia a estudios sobre la mujer vasca y temas como el matriarcado vasco, siendo éste un argumento fuerte en la defensa de tales tesis. Con ello se recurre a la utilización de construcciones culturales como si de datos reales se tratara, mezclando de esta forma dos planos diferenciados de la realidad, tal como veremos más adelante sucede en Ortiz-Osés. Más aún, si consideramos la figura de Marí como construcción cultural, podemos llegar a entenderla con características tales que difícilmente serían transferibles a la situación real de la mujer.

Desde este análisis, si algo destaca en la figura de Mari es su versatilidad, su variedad, su disparate, y en medio de todo esto, su consistencia en resumir las contradicciones y en vivir con ellas”

Bi ikuspuntu horiek aintzat hartuta, egia da bateragarriak izan daitezkeela, baina, gure ustez, ikuspuntu ezberdinetatik ari dira; alde batetik, Ortiz-Osesek Mari ez du pertsona arrunta denik esan, euskal sinesmenetan Jainkoaren pare kokatu baitu, eta, beraz, gaur egungo emakumearekin ez du zertan antzik izan. Baditu Jainko zantzuak, eguraldia kontrola baitezake, eta justizia banatzeko gai da. Bestalde, Mariren gainean, ez da batere harritzeko bai izenean eta bai jokamoldean ezberdintasun handiak izatea; mende askoan bizirik iraun duen sinesmena da; batez ere ahozko tradizioan belaunaldiz belaunaldi igaro da, eta, orduko sinesmenekin batera,

aldatzen joan da. Kristautasunarekin batera bizirik iraun du, nahiz eta horrek ahalegin guztiak egin desager zedin. Ez da lehen aldia “ona”zen emakumezko pertsonaia bat “gaizto” bihurtzea. Kristautasunaren barnean, badago adibiderik; agian, esanguratsuen Maria Magdalenaren<sup>68</sup> kasua izango da.

Horri guztiari oso lotuta, sorginak egongo lirateke; txikitandik atso zahar, gaizto, beldurgarri, anker izan dira guretzat —ez bakarrik Euskal Herrian, baita Mendebaldeko kulturetan ere; adibide ezagun bat, *Halloween*<sup>69</sup>—, eta, oraindik ere askorentzat, gaiztoak eta beldurgarriak dira. Horretaz zabal idatzi du Caro Barojak.

Teresa Del Valle, berriz, honela dio (1985):

“Según la opinion popular, las brujas tienen un aire entre terrorífico y burlesco. La última estrofa de una famosa canción vasco-francesa que habla de las brujas, “iragan besta bigara muniain”, menciona como van al Akelarre cuatro viejas, tres solteras y una viuda, comadres y compañeras en juegos y diversiones. Caro Baroja, al referirse a la personalidad de la bruja, dice “la bruja rural, vieja más veces que joven, al margen de la sociedad, temida, despreciada, parece ser una mujer nerviosa, sujeta a grandes crisis, que tiene en su haber conocimientos limitados de curandera, emplastera, saludadora, que a veces practica la adivinación y acaso busca el consuelo de los paraísos artificiales que la flora europea le pueda administrar”

Basterretxearen ustez (2011), berriz, “sorgina” euskal emakumea “Mari” jainkoaren eta bizirik direnen arteko lotura da, espirituen unibertsoarekin, azken batean arbasoekin komunikatzeko modua. Sinesmenei dagokienez, figura nagusia eta sinesmenen gizarteratzea “sorgina” zen. Sorginen unibertsoa heriotzaren gaineko errituetan, gaixoaletan, garbitze-errituetan, sendabelarren ezagutzan eta iragarpenetan kokatzen da. “Sorgina” euskal gizartean instituzio bat zen. Euskaldunen erlijioan, ama lurraren irudikapena da Mari, eta, beraz, emakumeak gizarte antolakuntzan garrantzi handia du. Garrantzi hori Mariren eta sorginen

---

<sup>68</sup>Teoria batzuen arabera Maria Magdalena Jesusen emaztea eta apostolurik maiteena zen geroago eliza katolikoak “emagaldutzat” hartu baldin badu ere (King, 2013).

<sup>69</sup>Kristautasunaren aurreko festa. Herri zeltekin lotzen da; batez ere, Irlandarekin. Gero AEBetan egin bada ere ezagun.

arteko lotura estuan islatzen da. Lotura horrek ardatz matrilineala eraikitzen du, eta, ardatz horretan, ereduak, jarrerak eta, beraz, balioak egituratzen dira. Baita kultur ereduak nola transmititzen den eta transmisioaren arduraduna zein den ere. Transmisio horren arduraduna emakumea da. Ardatz matrilinealak XV. mendetik XVIII. mendera bitartean bere historian izandako erasorik handiena eta bortitzena pairatu zuen. Elizak eta agintariak, euren kultura ezartzeko (kultura patriarkala), euskal kultura ezabatu egin behar zuten. Kultura patriarkal horrek sistema pribatua ezartzea suposatzen zuen: feudalismoa. Hau da, aberastasuna Elizaren eta agintarien esku izatea. Horretarako, euskal kulturarekin amaitu behar zuten, eta bereziki, kultura horren transmititzaile zen emakumearekin.

XV. mendean, Euskal Herrian estatu berria indarkeriaren eta erailketaren bidez inposatu zenean, Elizak eta agintariak sorgina izenari *bruja* esanahia eman zioten. *Bruja* hitza eta esanahia Elizak asmatuak dira; *brujeria* tratatuetan Elizak sortzen duen definizioan, *bruja*-k hitzarmena du deabruarekin. Hala, Inkisizioa gure sinesmenak ezabatuz joan zen, sorginkeria salaketaren bidez. Errepresioa handia izan zen: jendea sutan erretzea, atxilotzea, torturatzea...

Jendea *katoliko* bilakatu zen, beldurraren bidez. Euskal sinesmenak sinkretismoaren barnean gorde ziren, baina gure sinesmenen kontzientzia galdu dugu. Horrela bada ere, gure sinesmenen aztarnak XXI. mendean bizirik dira; adibidez, Euskal Herriko elizek gehienetan amabirjinen figurak baitituzte. Egitate horrek erakusten duenez, euskal kulturaren gure gidaria edo ereduak ez da gizonezkoa, emakumezkoa baizik. Jainko ama lurraren irudikapena eta interpretazioa dira, jainko gorena Mari izanik. Bestalde, oraindik ere, erritu batzuk aurki ditzakegu. Hainbat herritan, etxea babesteko tximisten aurkako errituak bizirik dirau: ereinotza jartzen da atarietan. Sendabelarrak gaixotasunak sendatzeko edo uxatzeko erabiltzen dira, eta segitzen da txarkeria uxatzeko inauteriak egiten ere. Gizarte egiturari eta ekoizpen egiturari dagokienez, auzolanak eta txalapartak harreman zuzena dute.

Gure ustez eta Basterretxearekin bat eginez, sorginez hitz egiten denean bereizketa pare bat egin behar da, kristautasuna etorri aurretik sorginek gizartean zuten funtzioaz. Aurretik aipatu bezala, sendabelarrak erabiltzen zituzten jendea

sendatzeko; emaginak ere izango ziren, eta kasu askotan, erlijio zaharrear, apaiz modukoren bat. Boterea zuten gizartean, eta, beti agintzen ez bazuten ere, eurek esana aintzat hartzen zen, beste munduarekin lotura baitzuten. Kristautasunaren etorrerarekin, bi jainko jarri ziren elkarren ondoan, bata emea eta bestea arra. Urte luzeetan biek elkarren ondoan iraun zuten. Kristautasuna nagusitzen joan zen, ordea. Kristautasunak, erlijio monoteista izanik, ez du beste jainkorik nahi ondoan; adibide moduan, kristautasunaren lehen mandamendua: “Jainkoa maitatuko duzu gainontzeko guztiaren gainetik”. Hortik aurrera, gutxika-gutxika, emakumeak indarra galtzen joan zen gizartean, legeari begiratzen badiogu, bederen. Era berean, gizona emakumearen gainetik zegoelako ideia zabaltzen joan zen. Hala ere, batzuentzat ez zen nahikoa, emakumea azpian nahi zuten, kontrolpean, eta hori izan zen Inkisizio Santuaren egiteko nagusia: erlijio zaharra suntsitzearekin batera emakumeak erabat gizonen kontrolpean izatea. Horretarako, aurreko sinesmenak deabruarena edo txarra izan behar zuen; hori lortzeko, bide erabat ankerrak erabili zituzten, batez ere emakumeen aurka. Adibide, moduan: Zugarramurdiko sorginkeria prozesua. Hartan, inkisizioak Zugarramurdiko eta haraneko 300 herritarri sorginkeria egitea egotzi zien; horietako 40 Logroñora eraman zituen atxilotuta, eta haietatik 11 sutan errez hil zituzten —haietariko bost lehenago hil ziren, espetxean, eta haien irudiak erre zituzten—. Ezagunena prozedu hori bada ere, hainbat eta hainbat herritarri leporatu zitzaion sorginkeriarekin harremana izatea. Horrek guztiak izua eta beldurra baino ez zuen ekarri. Ondorioz, mendez mende, ahozko transmisioz pasatutako sinesmenak eta kultura zaharra alde askotatik eten egin zen. Horrekin, ez dugu esan nahi kristautasunaren helburua emakumea suntsitzea zenik, baizik eta gizarte mota bat ezarri nahi zutenek erlijioaz baliatu zirela hura lortzeko.

Horretaz gainera, beste gehigarri bat eransten diete matriarkatuaren teoria gustuko ez duten batzuek; abertzaletasunak matriarkatua erabili izana Euskal Herria Espainiatik ezberdina dela adierazteko; bata bertakoa eta bestea kolonizatzailea (Juaristi, 1987). Abertzaletasunak emakume mota bat idealizatu du, baserritarra, ama, emaztea... (Del Valle, 1985: 61)

“Entendemos que el nacionalismo vasco como ideología política ha elaborado un concepto de mujer vasca unilateral, en base a atributos de la mujer rural, en la que se destacan los elementos de la mujer madre y su aspecto socializador de la lengua y cultura vasca”

Gure ustez, hori beste era batera ere uler daiteke; abertzaleak ez diren batzuk Espainiako Estatuko herri guztiek kultura bera dutela adierazi nahi dute, ezberdintasunak ukatuz. Ezberdintasunak, ordea, badira, eta bat eta nagusia adieraztekotan Euskal Herriaren kasuan bederen, euskara bera guke; nahiz eta hainbat ikertzailek hori ere ezberdina dela ukatu izan duten; hala ere, gaur egun, teoria horiek guztiz baztertuak daude. Gure lanaren oinarrietako bat hizkuntzaren eta gizartearen arteko lotura da;<sup>70</sup> bata besteari eragiten diola ikusi dugu, behin eta berriz; gizarteak hizkuntzan eragina duela, beraz, Euskal Herriko gizarteak ezberdina dela esatea, ez dugu uste ezer asmatzea denik. Beste kontu bat da abertzaletasunak emakume baserritarra idealizatu izana; agian, euskara eta euskal kultura bertan gorde delako egokiena hartu da eredutzat, baina ez dugu uste hori Euskal Herrian bakarrik gertatu denik. Gai honetan bertan aurreraxeago ikusiko dugun bezala, ama ona eta emazte ona izatea zen emakumearen eredu desiragarria, bai Euskal Herrian bai Euskal Herritik kanpo ere. Emakume indartsu eta gogorrarena, berriz, baserria ezagutzen duen edonork daki, halaber, izan beharko zuela emakumeak indartsua eta gogorra, familia eta baserria aurrera aterako baziren. Gaur egun, ordea, ereduak aldatu egin dira, baserriko emakumeak ez du iraganean zuen zamarik, ez eta ama ona eta emazte ona izan beharrik. Baserrian mota askotako emakumeak daude. Abertzaletasunaren gainean ere, ez dago abertzalea izateko modu bat; aniztasun handia dago; beraz, ez dugu uste gaur egun, bederen, emakume baserritarra idealizaturik dagoenik.

Emakumeen sinesmenen gainean aritu gara. Ondoren, haien bizimodua aztertuko dugu; batez ere, baserri mundua. Hori da Barandiarani egiten zaion beste kritika bat, deskribatzen den emakumea baserritarra eta herri txiki batekoa dela, ez dela hiriko emakumerik aztertu. Arrazoi nagusia agian baserri munduak Euskal Herrian izan duen garrantzia izan daiteke, bai hizkuntzan eta bai ohituretan, eta, beraz, kulturaren

---

<sup>70</sup>Hurrengo atalean, zabalago azalduko dugu hizkuntzak eta gizarteak sexismoari begira duten lotura.

bereizgarriren bat aurkituko bazen, ezinbestekotzat ikusten dugu hortik hastea. Mundu horretan, jakina da nekazaritza nolako garrantzia duen, eta horretan, ezbairik gabe, leku berezia dute emakumeek (Aristegi<sup>71</sup>, 1997).

Nekazaritzan lehen aztarnak Neolito garaian agertzen dira; garai horretan, izaki bizidunentzat garrantzitsuak izango ziren aldaketak gertatu ziren (k.a. IV. mende bukaeran eta III. mendearen hasieran). Garai hartan, harraparia zen, eta ekoizle izaten hasi zen; honekin batera, gizartearen antolaketa hierarkizatua eta lanena arteko banaketa etorri ziren, baita gizonen eta emakumeen artekoa ere.

Hori mende luzeetako ibilbidea izan zen; pixkanaka, emakumeek aurretik izan zituzten eskubideak galtzen joan ziren. Aitzinaroa alde batera utzita, aro modernoagoetara joango gara.

#### 2.3.2.2. Erdi Aroa:

Erdi Aroan kokatuko gara orain. Lehen zerbait aipatu badugu ere, Oliveri-Kortak dioen bezala (2002), XIV. eta XV. mendean aldaketa handiak izan ziren Gipuzkoan<sup>72</sup>:

Behe Erdi Aroan, batez ere XIV. eta XV. mendeetan, aldaketa prozesu sakon bat jasan zuen Gipuzkoak. Aldaketa prozesu hori ez zen, gainera, baketsua izan; denok ditugu bandoen gerrak buruan. Prozesu horretan, Aitzinako Erregimeneko Probintziaren oinarri izango ziren zenbait errealitate garatu ziren. Oinetxeetan eta ahaidetasun harremanetan oinarritutako komunitate zaharrak ordezkatu egin zituzten hiribildu eta auzotasun harremanetan oinarritutako komunitateek. Lurraldeak garrantzia irabazi zuen komunitatearen antolaketan. Hiribilduek forua zuten; lur komunitate pribilegiadunak ziren, eta antolaketa politiko berri baten protagonista bihurtu ziren. Prozesu horren azkenerainoko garapenak probintziaren sorrera ekarri zuen.

---

<sup>71</sup>Maite Aristegi. Baserritarra. EHNEko idazkari orokor ohia.

<sup>72</sup>Gipuzkoa diogu, ikerketak batez ere Gipuzkoaren gainean topatu ditugulako.

Emakumeak nola kokatzen dira honetan guztian? Zein motatako lanak zituzten? Hori guztia aztertzeko, garai hartako dokumentuetara joan behar da, eta legedia ordurako ez zela emakumeen aldekoa ere pentsa dezakegu; hala ere, benetan hain azpiratuta ote zegoen emakumea?

Lehenik eta behin, emakumez ari garenean, eta batez ere Erdi Aroan —komeni da bereiztea—, emakume guztiek ez zuten egoera bera. Ez zen berdina alaba zaharrena izatea edo gazteena izatea, familia aberatsekoa eta boteretsukoa izatea edo behartsua izatea, baserritarra, kostakoa edo kalekoa. Ezkondua, ezkongabea edo alarguna. Legeari begira ere, ezberdina zen, hirietan gaztelako legea baitzegoen indarrean; herrietan, berriz, foru legea.

Ezkontza, maiz, batez ere aberatsen eta boteretsuen artean, ez zen maitasunari begira egiten, elkarketa horrek bi familientzako ekar zitzakeen onurei begira baizik. Beraz, ezkongaik ez zuten izaten aukeratzeko eskubiderik; pertsona bat ez zen *indibiduo*-tzat hartzen, talde baten zatitzat baino. Emakumea ikuspegi horretatik aztertu behar da, gure ustez. Horri lotuta, ezin uka Euskal Herrian baserriak duen eta izan duen garrantzia; beraz, ezin aipatu gabe utzi herentziak eta batez ere maiorazkoak.

Aristegik aipatzen duen bezala (1997), XV. legeari begiratu gero, emakume zein gizon izan zitekeen maiorazko, errealitatean lehentasuna gizonak bazuen ere. Hala ere, Euskal Herriko haran batzuetan ia maiorazko guztien erdiak emakumeen esku geratu zirela ere aipatzen du, hori gero gutxitzen joan bazen ere.

Beraz, emakumea eta baserria aipatzeko garaian, Erdi Aroan, bederen, zenbait ezaugarri aipatzen dituzte autore gehienek:

-Amaren garrantzia: egonkortasuna sortzen du baserrian; horretaz gain, euren gain daude inguruekiko eta auzoekiko harremanak.

-Baserriko ardurak erdibanatzea; ekonomiari begira emakumeena zen ardura nagusia.

-Herentzian gizon eta emakumeen arteko diskriminaziorik eza, legeari begira, bederen.

Hala ere, Aristegiren arabera, baserriko lanari dagokionez, sexuen banaketaren gainean, arauak argiak dira: emakumea etxeko antolaketaz arduratzen da, eta berak du agintea. Emakumea kanpoko lanean aritzen den kasuan, berriz —uzta bilketan, adibidez—, gizonak du agintea. Bestelako lanak: umeak zaindu, sozializazioa eta hizkuntzaren transmisioa emakumearen gain geratzen dira. Egia da, oro har, emakumeek baserrian kalean baino aginte handiagoa zutela; hala ere, erabaki “handi” bat hartu behar bazen —animalien salerosketa, esaterako—, gizonen gain geratzen da erabakia. Azokena adibide garbia da; barazkien eta fruituen azokan emakumeek agintzen dute. Animalien azokan, gizonak. Diru mugimendu handia gizonen esku, eta txikia, berriz, emakumeen esku (Aristegi, 1997).

Hala ere, Azpiazuk adierazi bezala (1995), gauza bat da legeak markatzen duena eta beste bat errealitatea.

Ondoren, Erdi Aroa utzi, eta Aro Modernora pasatuko gara.

### 2.3.2.3. Aro Modernoa

Beste aro batean sartuagatik eta lege estuagoak jarriagatik, ez zirudien eragin handia zutenik:

XVI. mendearen bukaera arte, bederen, Elizak bere arauak ezarriagatik, Euskal Herrian testiguen aurrean ahozko zina eta eskua ematea nahikoa ziren ezkontza gauzatzeko.

Antzeko terminoetan kokatzen du Oliveri-Kortak emakumeen egoera (2002). Lehenik eta behin, badirudi aztertutako emakume kaparek bazituztela zenbait jarduera espazio etxearen gobernuan, eta espazio horiek autoritate eta boterea barneratzen zituztela; nahiz eta etxearen barruan, legez eta tradizioz, gizona, hau da, *pater familias* zelakoa izan botere eta autoritatearen buru. Botere espazio horiek loturik

leudeke emakumeak etxeak izatearekin eta, batez ere, etxeak andereak izatearekin. Puntu bat azpimarratu behar bada: etxeak jaun-andereak zituen, eta, alde horretatik, ezkon bikotearen garrantzia berebizikoa zen. Behe Erdi Aroan, oinetxeetan bizi ziren komunitateek leinu forma hartzen zuten, eta ondarea leinuari lotzen zioten transmisio modu zehatz batean. Prozesu horrek aldaketa sakonak ekarri zituen etxearen barneko ahaidetasun-harreman antolaketan. Alde batetik, hierarkia garbi bat sortzen zen neba-arreben artean; oinordekoa beste neba-arreben gainetik bereizten zen. Berak jasoko zuen etxearen ondarea, eta hura izango zen etxearen nagusi berria, senarrarekin edo emaztearekin batera. Neba-arreben aukerak ondarearekiko, ezkontzarekiko eta abarrekiko haren menpe geratzen ziren. Gainera, neba-arreba horiek lurraren jabetzaz kanpo geratuko ziren, jasotako herentzia dote eta legitima moduan jasoko baitzuten. Emakumeengan eragin zuzena izan zuen prozesu horrek; kasu gehienetan, haiek geratuko zirelako ondare higiezinetik kanpo.

Baina, era berean, leinuen sorrerak eta ondare lerro garbien sorrerak ezkon bikotearen garrantzia azpimarratzen zuen, hartan gauzatzen baitziren belaunaldi belaunaldi etxearen burutza, ondarearen buruko eskubideak, autoritatea eta etxea komunitatean errepresentatzeko lana. Horrek lerroak garbi eduki beharra eskatzen zuen. Garbi gera zedin zein ziren etxearen jabeak eta etxeak, eta gainerako ahaideen aurrean eta komunitatearen aurrean. Horrek handitu egin zuen emakumeak eta andere modura zeukan eginkizunaren garrantzia. Gure ustez, horrela, etxeak anderearen figura indar berriz agertzen da Antzinako Erregimeneko gizartean. Emakumeek, etxeak andere gisa, funtzio ezberdinak zituzten: adibidez, komunitatearen aurrean etxearen errepresentazio-lana bere gain hartzen zuten, gizonezkoek bezala.

Azpimarratu, bestalde, aurreko paragrafoan aipatutako emakumeak “elitearen” zati direla, eta, beraz, bazuten boterea. Beste maila batzuetako emakumeekin alderatuz gero, behintzat.

Garai hartako legeei begiratzen badiegu argi dago emakumeek ez zutela gizonek zuten babes bera, bigarren mailako hiritartzat jotzen zirela, eta, kasu askotan,

erabakirik hartzeko gaitasunik ere ez zitzaien aitortzen. Hala ere, sinesgarria ote da goserik, bakarrik, haurrak hazi behar eta babesik gabe den emakumeak ez diola ihes egingo legeak ezarritako hertsitasunari?

Azpiazuk oso egoki islatzen du kontraesan hori:

“Las crónicas, las leyes, la misma Iglesia, todo parece ponerse en contra de la posibilidad de una vida digna para la mujer del siglo XVI. La historia que se ha escrito en nuestro tiempo, basada en los escritos que nos llegaron los hombres y las instituciones de aquella época, tampoco ha logrado profundizar en la realidad de la vida cotidiana.

Hay alguna posibilidad de acercarse a lo que realmente ocurría en la vida cotidiana de nuestro antepasados? M. W Lagarbe [Erdi Aroko historian aditua, bere liburu ezagunenetako bat: *Women in medieval life: a small sound of the trumpet*] dice en su libro sobre la historia de la mujer en el Medievo que para conocer esta realidad hay que abandonar las crónicas, dejar el camino trillado e indagar nuevas fuentes.”

“La historia oficial, las crónicas, los grandes códigos legislativos ofrecen, a veces más con la voluntad de que así sea, una sumisión de la mujer al hombre. En la historia pequeña, en la vida real del acontecer diario, de la impresión de que ofrecen otras alternativas, otras posibles interpretaciones de que disponemos sobre la realidad de la mujer vasca, y más que probable que esto no fuera una excepción.

¿Será verdad que los nuevos caminos a los que alude Labarge para acceder a un verdadero conocimiento de la mujer tengan que pasar por olvidarse de los textos legales y en los lugares comunes como escudo y recurso fácil para una historia ya gastada en muchos aspectos?”

Azken bi autore horiei so eginez, badirudi orain arte jaso dugun azpiratutako eta menperatutako emakumeen argazkia ez zela bakarra, agian bazirela beste argazki batzuk ere. Jarrai dezagun Azpiazurekin, zeinak garai hartako emakumeen beste irudi bat azaltzen duen. Haren hitzetan, legediak berak ematen dizkigu hori horrela ez zelako lehenengo pista; gizona emakumearen gainean egoten saiatu zen horretarako bereiziki eginiko legedia erabilita. Horretarako, emakumearen laguntza behar zuen, ordea; gizonaren ohorea emakumearen fideltasunean zetzan, eta hori ez zen erraza

ezartzen. Emakumearen laguntza behar izateak lerro bat markatzen zuen, eta gizonaren ahulezia azaleratzen; beraz, emakumeak egin zezakeen lan fisikoaz gain, beste zerbait ere onartu behar izaten zitzaion, legez kanpokoak izanagatik. Ohorearekin bakarrik ez, ekonomiarekin ere antzeko egoerak gertatzen ziren: batez ere familiek emakumeak behar zituztenean, ez pasiboki bakarrik, baita familiak aurrera ateratzeko, produkziarako edo enpresak kudeatzeko ere. Hori guztia ezin zen lortu emakumeak bigarren mailan edukita; ustez gizonentzat bakarrik ziren eremuetan emakumeak sartzen hasi ziren, euren beharra derrigorrezkoa baitzen kasu askotan, eta, beraz, ez ziren salbuespenak. Emakumeek hartzen zituzten egoera horiek orduko pentsamenduan gizonenak bakarrik ziren hainbat eskumen, nahiz eta legeari begiratu ezinezkoa izan. Gizonek gizonentzat egindako legedia, maiz, emakumei eskumen handiak eman beharrean gertatzen zen. Hori da, behintzat, hainbat testu aztertu ondoren, Azpiazuk uste duena. Euskal gizartea hiritartua zen dagoeneko, eta haren ekonomiaren berezitasunagatik, kanpokoekin harreman ugari zituzten; beraz, legedi hori atzerakoia zen behar haietarako. Hurrengo puntuan, Azpiazuk pista garrantzitsu bat ematen digu euskal emakumeek zergatik zituzten eskumen gehiago ulertzeko. Haren ustez, euskal gizarteak nahitaezkoa izango zuen legeak malguki erabiltzea, ez baitzuen inguruko beste herrien aldean, gaztelar herria, esaterako, baliabide naturalik. Ondorioz, ezinbestekoa izango zuten emakumeak erabiltzea gizartea aurrera aterako bazen. Gaztelar herriak baliabide natural gehiago zuenez, ez zuen emakumeen beharrik aurrera ateratzeko, eta lege estuagoak eduki zitzaketen. Hori izan daiteke XVI. mendean egoera berezietarako ziren legeak hainbestetan erabiltzearen arrazoietakoa bat, batez ere gure aldameneko gizarteekin alderatuz gero. Nahiz eta lege horiek egoera berezietarako eginak izan, egoera bereziak markatuta espero zitekeen baino emakume gehiagok erabiliko zituen legeak ematen zituen eskumenak.

Beraz, emakumeak etxetik kanpo ere bazuen lekua. Gehienetan, emakume alarguna lotzen da garai haietako negozioekin; hala eta guztiz ere, ez zuen alarguna izan beharrik. Familia zen garai haietan gizarteko eremu guztietan garrantzi handiena zuen instituzioa, eta babesteko moldaketak aurkitu behar izan zituzten.

Azpiazuren esanetan, garai haietan ohikoa baitzen senarrak zendu edo luzaroan etxetik hurrun bizi behar izatea; adibidez, arrantzaleek, merkatariek, itsas gizonak eta abarrek hilabeteak egiten zituzten urrun, eta, kasu askotan, ez ziren etxera itzultzen. Beraz, familiak babesik gabe geratzen ziren. Batez ere senarraren gabeziak bultzatu zituen emakume asko notarioengana, beharrezko agirien bila. Adibidez, alargun batek armadan hil zaizkion senarraren eta hiru semeen soldatak eskatzen ditu. Indian hil zaion semearen ondasunak eskatzen ditu beste batek. Ohikoa da armadan hildako senarraren edo semeen soldatak jasotzeko eskakizunak aurkitzea agirietan —Oñatiko Artxiboan aurki daitezke—. Hori guztia ikusita, ez zen harrizkoa izango emakume ugari negozioetan aritzea; batzuek beharrezkoetatik egingo zuten, baina beste batzuek “Errege Lizentzia” lortu zuten Ingalaterratik hainbat ondasun ekartzeko; horretarako, 50 dukat ordainduta —Gracia de Irigoyen hondarriarrak, senarra etxetik kanpo zela-eta ordaindu zuen (Azpiazu, 1990)—.

Euskal Herrian, emakumeek eskumen gehiago izateak ez du inolaz ere esan nahi horiek erabiltzea bide erraza izango zenik. Eskumenak izanagatik “gizonen” munduan ibili beharko zuten, eta, orduko pentsamendua nolakoa zen jakinda, argi dago oztopoz oztopo eta trabaz traba ibili beharko zutela beren eginbeharrak bete behar bazituzten. Ez da inolaz ere gure nahia euskal emakumeak “heroi” modura azaltzea, ez eta ingurukoak baino ausartagoak edo hobeak zirela adieraztea. Eskumen eta botere gehiago izan bazituzten, euren familia eta oro har gizartearen beharrak asetzeko izango zen.

Beste askotan, senarrak denbora luzea egin behar bazuen etxetik kanpo, senarrak berak, notarioaren aurrean, ondasunen gaineko eskubidea uzten zion emazteari, familiaren beharrak ase zitzaion eta, horrekin batera, senarraren negozioen gainean erabakiak har zitzaion. Emazteak ezkontzak ematen zion eskubidea erabil zezakeen, zenbait ordainketa egiteko. Adibidez, sendagileak ordaintzeko. Beste kasu batzuetan, senarrak ez bazuen inolako agiririk utzi notarioarekin, beharren arabera, herriko alkateak berak emango zion eskubidea senarraren ondasunak erabiltzeko. Kasu horretan, gehienetan, familia behar gorrian egoten zen, eta emazteak ez zuen alkatearengana joan beste aukerarik, familia aurrera aterako bazen.

Azpiazuk dioenez, Errenazimentu garaiko pentsamenduak, legediak bezala, emakumea gizona baino maila apalagoan ezartzen zuen. Esanguratsuak baina ohikoak ziren, “gizon ez osoa” eta “umetoki ibiltaria” bezalako esaldiak. Gizartean, oso begirune gutxi zuten. Emakumeek eremu publikoan lekurik ez bazuten ere, eremu pribatua ia dena haientzat zen. Hor, ia ez baitzuen lekurik gizonak. Eremu pribatuak izanik, ohiko historian ez da ia horien aipamenik egiten, baina ezin uka emakumeen bizitzan eremu horiek garrantzi handia zutela. Estatuari begira, boterea eta legeak gizonen eskuetan bazeuden ere, eremu pribatua erabat bestelakoa zen; hori emakumeen esku zegoen.

Jakina da Mendebaldeko kulturetan historian zehar familiak zenbaterainoko garrantzia izan duen; Euskal Herrian, garrantzi harik eta handiagoa. Errenazimentu garaian, ordea, familiaren garrantzia eztabaidan jarri zen orduko elitearen zati handi baten artean. Europan eta batez ere Euskal Herrian, familiak garrantzi handia zuen, ordea, eta, orduko eliteetan eragina izan bazuen ere, jende xehearen artean, ezjakina eta eskolagabea izaki, ez zuen aldaketarik eragin. Horren adibide, lehen aipatu duguna, alargunek familia barruan boterea izaten zutela, baita inguruan ere. Alargunek garrantzi handia izaten zuten batez ere lan munduan, ekarpen handiak egiten baitzituzten. Alarguna bere aitak emandako ezkonsari osoaren jabe egiten zen ezkontzean; ekonomikoki aske sentitzen zen. Maiz bere hildako senarraren negozioekin jarraitzen zuen. Horrek bere inguruan oso pertsona esanguratsua bihurtzen zuen, eta erabakiguneetan sartzen zen. Euskal dokumentuek oso argi adierazten dute hori.

Asko aipatu eta garrantzi handia eman zaio beste bereizgarri bati: herentziari.

Herentzia oso garrantzitsua da familiaren sistema ongi ibil dadin, ondasunen zatiketek maila hierarkikoak ezartzen baitituzte. Puntu hori oso garrantzitsua da emakumeek familia zuten lekua ulertzeko garaian. Historiagile batzuen arabera, XV. eta XVI. mendea bereizgarriak izan ziren emakumearentzat, Izendapen Askearen<sup>73</sup> legearekin emakumeei gizonen pare jartzeko aukerak gehitu egin zitzaizkien eta.

---

<sup>73</sup>*Libre designación.*

Alvaro Navajas sakon aritu da Gipuzkoako ondasunen transmisioaren ikerkuntzan (Navajas, 1975). Haren ikerketen arabera, XV. menderako, gipuzkoarrek Oñatiri emandako errege dekretuaren bidez —Erroko Ondasunak<sup>74</sup> (baserria, lurrak eta mendiak, nekazariak bizitzeko beharrezko zutena)—, testamentu egilearen esku geratzen zen bere ondasunak nola banatu; ez zuen zertan banatu, zatitzeak arazo handiak sortzen baitzituen. Semearentzat edo alabarentzat zatitu gabeko etxea geratzeaz gain, etxeko bi belaunaldiak babestuta geratzen ziren, bikote zaharrak eta bikote gazteak baserrian lortutako ondasunak elkarrekin banatuta. Lege hori ona zen emakumeentzat; bikotekidea hiltzen bazen, bizirik geratzen zenak aurretik aipatu dugun herentzia jasotzen zuen; beraz, emakumeak alargun geratzen zirenean, babesturik geratzen ziren. Are eta garrantzitsuagoa zen gipuzkoar emakumearentzat herentziaz jaso zezakeena, 1534ko Madrilgo legeak ez bezala, Gipuzkoan posible zen herena eta bosten bat gehiago jasotzea herentzian. Gaztelar legeak ematen ez zizkien baliabideak izan zituzten gipuzkoar emakumeek, iraganetik zetozen legeak —gizon eta emakumeekiko berdinagoak— erabiltzeko gai baitziren. Adibide moduan, honako hau:

“Las mujeres intervenían ellas mismas en cuestiones de herencia, como ocurrió con Jerónimo Pérez de Hubillus, vecino de Zumaya, hijo natural y heredero de Francisco de Hubillus, ya difunto, que fue poderoso mercader y constructor de barcos. La viuda, Beatriz de Padilla, no sólo aceptó (o intervino en la decisión, dadas las circunstancias) la designación del hijo natural mencionado como heredero, sino que lo denominó “mi hijastro”. Puesto que el poder económico, o el tutorial si fuera el caso, ha pasado a manos de la viuda, ésta introduce a Jerónimo en los negocios y en los asuntos familiares, dándole en concreto poder para que cobre del mercader Antonio de Oquendo la suma de 5.000 ducados, para lo que debe viajar a la ciudad de Sevilla.”<sup>75</sup>

Eliza da emakumeak garrantzia izan duen beste estamentu bat. Elizan agintea eta boterea gizona izan badu ere, ezin da ukatu emakumeak izan duen garrantzia. Alde batetik, serorengatik, eta, beste alde batetik, emakumeak izan direlako etxearen ordezkari gizartearentzat hain garrantzitsuak ziren errituetan. Hileta elizkizunak,

---

<sup>74</sup>*Bienes de raíces.*

<sup>75</sup>AHPO, Zumaia L. 3315, f 167.

bataioak, hilerrien zaintzea... Eliza antzezleku bihurtu zen; hor islatzen ziren ezberdintasun sozialak, familia arteko liskarrak...

Bada datu bat, aipatu beharrekoa: XVI. mendean, Trentoko Kontzilioa izan zen, eta Elizaz kanpoko ezkontzak legez kanpo geratu ziren; horrekin batera, sexuen arteko harremanak eta Elizako gizon-emakumeen bizimoduak nolakoa izan behar zuen arautu zituzten. Arauak jarri baziren ere, Azpiazuk dio ez zela erraza izango gizartean jada txertatuta zeuden ohiturak, sinesmenak eta pentsamenduak aldatzea (Azpiazu, 1995).

Ezkontzak, diruaz gain, beste hainbat gehigarri zituen, erlijioaren eta gizartearen gainekoak; XVI. mendean, gizartearen historian, instituziorik garrantzitsuenetakoa zen. Hainbat erritu eta ekitaldi erlijiosorekin zetorren; erritu batzuk iragan urrunetik zetozen, baina Elizak bereak ezarri nahi izan zituen, horrela gizartearen gainean kontrola izatea errazten baitzitzaion Elizari. Iraganeko erritu sozialak eta garai hari zegozkion ekitaldi erlijioso berriek elkarren artean iraupen borroka izan zuten. Tradizioa Erreformaren aurka.

Trentoko Kontzilioaren aurretik, Elizak ezin izan zuen bere estiloa eta morala ezarri. Beste arrazoi askoren artean bat, behintzat, oraindik euren dotrina ez zegoela garbi. Biren artekoa izan behar zuen loturak; garai hartan, kontratu itxura handiagoa zuen sakramentuarena baino, ezkon bikotearen gain uzten baitzen erabakia. Elizak ontzat hartzen zituen hainbat ohitura, gizarteko konpromiso eta Erdi Aroko jokabide, non ezkontza balizkoa izateko nahikoa zen erlazio sexualak izatea. Trentoko Kontzilioaren ondoren, ordea, egoera aldatzen joan zen; iraganeko ohiturak utzi, eta pauso zuzenduagoak ezarri ziren, eta Elizaren erritu bihurtu zen pixkanaka. Trentok ezkontzen gainean zegoen tradizioa hautsi, eta garai hartako “adostasunaren”<sup>76</sup> aurka egin zuen, moral arduragabearen eta arriskutsuaren iturburua zelakoan; hori guztia ezkontzaren instituzioarekin indartzen saiatu ziren.

---

<sup>76</sup>Gaztelaniaz “Consensualismo” erabiltzen du autoreak

Eliza aldaketak egiten saiatu bazen ere, argi ulertu behar da garai hartan ezkontzak kontratuak zirela, ez zutela maitasunarekin zerikusirik eta beraz familiei komeni bezala egiten zirela. Maiz, bikotekideek elkar ezagutu ere ez zuten egiten ezkontza egunera arte. Ezkonsariak, lurrak, ondasunak maiorazkoak, horiek guztiak hartzen ziren kontuan, eta bikoteak ezkondu nahi bazuen eta ez bazuen ez zen garrantzizkoa. Ondasunak gehitzeko edo gordetzeko erabiltzen zen ezkontza, eta emakumeen eginbehar nagusia ondorengoak izatea zen. Hori familia dirudunetan gertatzen zen, batez ere. Alde horretatik, ez da harritzekoa maitaleak eta ezkontzatik kanpoko haurrak izatea.

Emakumeen beste egiteko garrantzitsua serorena zen. Serorek elizak garbitu, kanpaiak jo eta prest edukitzen zituzten —gaur egun, oraindik, badago bakarren bat—, eta iraganean, botere handia zuten. Elizak emakumearekiko izan duen jarrera ikusita, aipatzeko irudia da. Zera dio Azpiazuk: serorak, freirak edo benediktak parroketako elizkizunetan laguntzeko eta baselizak zaintzeko jarritako emakumeak ziren. Ez dakigu, zehazki, noiz sortu zen erakunde hori, ez eta noizkoa den ere. Halere, aspaldiko Elizako diakonesekin lotzen dituzte. Elizaren barruan, ez zen oso garbia haien betebeharra; beraz, erakunde hori Elizaren gustuen aurkako bihurtu zenean, ez zitzaion batere kostatu serorak ofizialki suntsitzea. Halere, Euskal Herrian horrelako emakumeek oso izen ona izan zuten, eta esan genezake gaur egun arte iraun dutela. Gure herrian, serorek garrantzi handia izan dute, bai elizan eta bai gizartean. Haien jokaeraren bidez, hauxe sumatzen da: gure gizartearen barruan, emakumeak ezohiko presentzia eta ustekabeko indarra izan dutela giza historian.

#### 2.3.2.4. Aitzinako Erregimenaren amaiera

Miguel Angel Barcenillaren ustez (2001), emakumeek, nahiz eta legea aurka izan, jakin izan zioten egoerari buelta ematen; seroren kasuan, arropagintzan eta ehungintzan arituta dirua egiteko gai ziren; beraz, baita maileguak egiteko ere; horrek boterea ematen zien. Horretaz gain, ez zioten inori men egin beharrik. Gerora elizak seroren aurka egin bazuen ere, herriak babestu egin zituen; horren adibide, serora izateko herrietan izaten zen zerranda luzea. Babes horren esanahia

garrantzitsua da; ez ziren eliza zaintzaile hutsak, askoz indar handiagoa zuten, bazekiten eurek zituzten baliabideak erabiltzen.

Bestalde, emakumeen lan egoeraren gainean gehiegi aipatzen ez bada ere, etxeko edo baserriko lanez gain emakumeek beste hainbat lanbide zituzten. Familia behartsu batekoa zenarentzat edo herentzia galdu edo jaso ez zuenarentzat, maiz ez zegoen aukerarik; neskame joan behar zuen. Ez dago esan beharrik garai hartan familia gehienak ez zirela aberatsak eta beraz neskame asko zegoela. Haien bizimodua askotan oso gogorra izaten zen; soldatarik ere ez zuten jasotzen — nagusiak eman nahi ez zielako, nahiz eta legeak bestela esan—. Soldata ez jasotzeaz gain, ohikoa zen nagusiaren, nagusiaren semearen edo beste zerbitzariren baten jazarpena jasotzea. Agian zortedunenek gizon aberats batekin haurrak izan eta horiek hazteko dirua jasoko zuten. Baziren gizartean maila handia lortzen zuten neskameak ere, baina gehiago izango ziren, seguruenik, haurrak izan eta ez lan ez diru geratzen zirenak. Behartsua izatea ez zegoen gizartean ongi ikusita; zilegi zen mespretxuzko trataera ematea; azken finean, aberatsen begietarako, zerbitzatzeko zeuden. Zerbitzariak edozein lan mota egitera behartuta zeuden; etxeko lanak zein kanpokoak; legeak estualdian jarriko zituenak ere bai, noski.

Barcenillaren ustez, beste hainbat lekutan ez bezala, Euskal Herrian XVIII. mende erdi arte, ez zuten lortu jende xumeen artean, bederen, Elizak eta agintariak nahi zuten moral hertsia ezartzerik. Jendeak gogor egin zuen ideia zorrotz horien aurka — aurretik aipatu ditugu: Trentoko Kontzilioa, Inkisizioa—; garai hartako eliteek lehenago hartuko zituzten ohitura horiek. Paradoxikoa bada ere, orduantxe hasi ziren Europako goiko esferetan moral estu horren lehen zartadurak agertzen. Emakume ikasiak agertzen hasi ziren; gai ziren elizaren moral estutik ihes egiteko eta senarrarengandik edo aitarengandik aske bizitzeko. Adibidez, Parisko eta Frantziako beste hiri batzuetako saloietan; guztiak ere, emakumeek irekiak eta gidatuak. Emakumeek euren ideiak zabaltzeko lekua aurkitu zuten; monarkia aurka zuten, saloi haietan babesa ere aurkitu zuten. Bitxia badirudi ere, oihartzunik handiena zuten emakumeek esaten zuten emakumeak gizonak baino adimen gutxiago zuela

eta beren zeregin bakarria senarra, etxea eta haurrak zaintzea zela, nahiz eta eurak beste zeregin batzuetan aritu.

Beste leku batzuetan, emakumeak etxetik ateratzen hasi ziren; ordu arte, gehientsuenek, behintzat, hortxe egiten zuten euren bizitza. Europako hainbat hiritan, Euskal Herriko hiri garrantzitsuenetan ere bai, paseatzeko ohitura ezarri zen. Europako hirietan, emakumeak leku publikoetan elkartzen hasi ziren; adibidez, kafetegietan. Aristokraten artean, modan jarri zen gorte egitea. Ordu arte, emakumeen irteerak betiere euren eguneroko lanei zegozkienak ziren (errotara, iturrira, okindegira...). Emakumeak, lehen aldiz, kalera ateratzen hasi ziren aisialdian; lehenago, gizonek bakarrik egin zezaketen.

#### 2.3.2.5. Iraultza liberalak

Barcenillaren arabera, iraultza liberalek atzerakada ekarri zuten emakumeen bizitzetan, Antzinako Erregimeneko pribilegioak deuseztatu baitzituen. Pertsona guztientzako eskubide unibertsalak eta legearen aurrean guztiek eskubide berak izatea eskatzen zen. Hala ere, emakumeek ez zituzten lortu, orduko ideien aurka, pertsona guztiek merezi zituzten eskubideak; ez ziren talde horretan sartu. Beraz, pertsona guztiek merezi zituzten hiritartasunik eta eskubide juridikorik gabe geratu ziren.

Garai horretan definitu zen generoa, aurretik aipatu dugun bezala gizartean eratutako sailkapen kulturala, ez biologikoa. Emakumeentzat iraultza gaintetik pasatu zen, eta estatu liberal berriek moral tradizionalan oinarritutako genero loturak ezarri zituzten: ezkontza zen emakumeek lortu beharreko jo muga; amatasuna eta etxearen zaintza ziren emakumearen egiteko bakarrak. Emakumeek jaiotzatik besteen menpe egon behar zutela txertatu zen gizartean. Lehenik aitaren menpe, gero senarraren menpe eta azkenik semeen menpe. Haien lan bakarria etxeko zoriontasuna gordetzea zen; senarra pozik edukitzea eta haur asko izatea.

Beraz, emakumeen patua ezkontzea zen, eta familiaren etxea euren mundua. Etxearekin lotuta zeuden eginkizunek behartuta bakarrik atera zitezkeen etxetik — ura ekarri, arropak garbitu, etxean egiterik ez zen janaria erosi—; horretaz gainera,

hileta elizkizunetara joan. Ez zegoen ongi ikusia bestelako arrazoi gehientsuenengatik etxetik ateratzea; emakumeari kargu hartuko zitzaion.

Barcenillak dioen bezala, egoera hori, ordea, ez zen berria emakumeentzat, legeari begira bederen; zergatik hitz egin beraz atzera pausoez? Legeari begira ez zen, agian, atzera pauso handirik izango, baina bai emakumeen eguneroko bizitzetan. XVIII. mendearen erdi aldera generoen sistema tradizionala ezartzean gertatu zen, emakumeek orduan hasi zuten eraldaketa. Emakumeak espazio publikoan euren lekua izaten hasi ziren, esaterako, euren aisialdirako denbora hartzen... Bestalde, nazio estatuak botere handiagoa zuten XVIII. mendeko monarkia zentralistek baino, eta, lege aldetik ere, baliabide gehiago hartu zituzten. Ohituren gaineko kontrol handiagoa ezarri zuten, bizitzaren esfera guztietan sartzen baitziren, bai bizitza sozialean bai pribatuan. Gainera, Estatuak eta Elizak euren artean borrokatzen zuten, liberalismoa gailendu zenetik, nork izan gizartearen identitate nazionala nahiz moralaren kontrola. Arrazoi ekonomikoak ere ez ziren falta borroka horretan. Bat zetozen, hala ere, generoaren joeraren gainean.

Estatu nazioen mugak, oro har, boteretik kendutako monarkia absolutuen muga berberetan ezarri ziren agintean. Monarkiak, errege berberaren agintepean, herri ezberdinak elkartzen zituen, kultura ezberdinen jabe zirenak, hizkuntza, ohitura, lege, instituzio, mito... Hori zen, beste batzuen artean, Espainiako eta Frantziako estatuen kasua.

Hala eta guztiz ere, estatu berriek muzin egin zieten ezberdintasun horiei; estatu bakar bat bezala jaio ziren —estatuaren nazionalismoa—, eta, beraz, estatua herri bakarra zen —gehienetan, estatu horretako herri baten identitatea hartu zen guztien balizko identitate—. Frantziako eta Espainiako estatuetan, boterera iritsi berriek bazekiten estatuen identitate hori eraikitzeaz zegoela, eta, beraz, guztientzako instituzioak, ekonomiaren eremu bateratu bat eta eskolak eraikitzeari ekin zioten; eskolak izango baitziren estatu berriaren identitatearen gaineko ezaugarriak zabalduko zituztenak, mito historiko eta literarioen bidez.

Horren guztiaren bidez, herriek galera handiak izan zituzten euren kulturaren ezagutzan, hizkuntzan, legeetan, bizimoduan... Egia da kasu askotan monarkiarekin

hasi zirela galera horiek —esaterako, euskararen galera, Gaztelaren mugetatik gertu—. Galera horiek areagotu egin ziren, ordea, estatu nazioek tresna boteretsuak baitzituzten. Eskolak eta soldaduskak doktrinamendu lana ongi bete zuten, eta legelariak arau eta lege zorrotzak ezarri zituzten aurretik ohiturak eta lege komunalak zeuden lekuetan. Horretaz gainera, estatuko funtzionarioak sartzen joan ziren lurraldeko eremu guztietan; aurretik, monarkiek ez zuten hain barruraino sartzerik izan, tarteka baino ez zuten eragiterik lortu.

Pertsona guztiek legearen aurrean eskubide berak zituztela aldarrikatzen zen; estatu guztian lege berak ezarri zituzten, eta ordu arte herri bakoitzak zituen foruak deuseztatu. Espainiako Estatuak euskal foruak pribilegio eta ez justu bezala ikusten zituen, espainiar guztiak ez baitziren berdinak horrela. Hala eta guztiz ere, legearen berdintasuna urrun samar geratu zen praktikan. Militarrek, esaterako, legedi propioa ezarri zuten; justizia zibiletik kanpora, epaitegi militar propioak zituzten. Administrazioak berak ere legedi berezia izan zuen lehenengo unetik; bestelako foru bat, Administrazioarekiko Auzien Jurisdikzioaren Legea. Horretaz gain, justizia penalaren eta zibilaren antolaketan zerikusi handia izan zuten diruak eta estatus sozialak. Horrek guztiak argi uzten du hasiera bateko ideia (“guztiak berdinak legearen aurrean”) osorik behintzat ez zela betetzen.

Lege zibil bakarra ezartzeak, aurretik aipatu bezala, foruen deuseztatu zituen. Horrekin batera, herri bakoitzeko ohituretan, oro har, emakumeentzat onuragarri ziren legeak zeuden; euskal kasuan, adibidez, herentzian. XIX. mendean, ordea, estatuak Napoleonen kodetik eratorritako legedia ezarri zuen. Hor, oso argi adierazten zen foruetan hain argi agertzen ez zena. Beraz, hemen, paradoxaren, berdintasunaren eta askatasunaren izenean altxa zirenek, generoari begira, bederen, sistema tradizionala ezarri zuten, errealitatean emakumeentzat atzera pausoa izan zena.

1804an Napoleonek Frantziako Kode Zibila ezarri zuen, erromatar zuzenbidean eta Ilustrazioaren arrazionaltasunean oinarritua. Kode Zibil hori eredu izan zen Europako beste hainbat estatutarako; horien artean, 1889ko Espainiako Kode Zibila eratzeke.

Kode horren arabera, ezkondurik ez zegoen emakumeak ezin zuen aitaren baimenik gabe gurasoen etxea utzi hogeitabost urte bete arte, ezkontzeko ez bazen. Ezin zuen testamentu batean lekuko izan, larrialdirik edo epidemiarik ezean. Ezta tutore edo tutoreorde izan ere. Ama ezkongabea bazen, haurren zaintza galduko zuen haur horien izatezko aitak euren zaintza eskatzen bazuen —aitak bakarrik, amak ez—; tituluak eta lurak ustiatzeko garaian, gizonak lehentasuna zuen.

Emakume ezkonduak gizonaren esanari jarraitu behar zion, eta gizonak bizilekua ezartzen zuen lekura, edonora izanda ere, jarraitu egin behar zion. Emakumeak gizonaren nazionalitate eta maila sozial berak izaten zituen. Bikotekidea bizi zen artean, ez zuen emakumeak haurren zaintza legalik, eta aitak edonoiz eman zitzakeen haurrak zaintzan, amaren baimenik gabe. Emaztea alargundu eta berriz ezkontzen bazen, lehen ezkontzako seme-alaben zaintza legala galtzen zuen, hil aurretik senarrak testamentuan espreski esan ezean. Emakumeak galarazia zuen epaiketetara joatea, bere aurkako epai kriminalaren edo senarraren alde edo aurka egiteko ez bazen. Ezin zuen bere izenean inolako ondasunik eskuratu, ez eta bere ondasunak —ezkonsariaz gain zituenak— hipotekatu ere, senarraren baimenik gabe. Komertzioan aritzeko, senarraren baimena behar zuen.

Senarra emaztearen legezko ordezkari eta administratzaile zen; horretaz gain, ondasun irabazpideen eta emaztearen ezkonsari zenbatetsigabearen jabe ere bai.

Senarrak banaketa eska zezakeen —ez zegoen dibortziaz—, emaztearen adulterioa zela eta; senarraren adulterioa, ordea, ez zen nahiko arrazoi emazteak banaketa eska zezan. Eskatzeko arrazoi bakarrak senarra eta maitalea senarraren etxean bizi baziren edo senarraren etxetik kanpo bizi izanagatik maitalea modu irekian bazuen.

Banaketatik edo ezkontzaren baliogabetasunetik okerren beti emaztea ateratzen zen. Alde batetik, beraz, kargu egingo zen pertsona bat behar zuelako. Ezkon etxetik atera behar zuen, legalki ez baitzen bere etxea, senarrarena baizik; ohea, eguneroko arropak eta hiru urtez azpiko haurrak eramane zitzakeen. Auzitara joan zena emaztea

bazen eta ez bazen senarrarekin adostasunera iristen, epaileak aukeratzen zuen emaztearen zaintza nork hartuko zuen. Auzitara joan zena gizona bazen eta adostasunik ez bazegoen, senarrak aukeratzen zuen nork hartuko zuen emaztearen zaintza. Epaia emanda, errudunak haurrak galtzen zituen; horrez gain, emazteak ez zuen jarritako ezkonsaririk jasotzeko eskubiderik, ez eta ondasun irabazpideak ere. Ondasun guztiak senarraren esku geratzen ziren, emaztea errugabea bazen ere. Emakumeak ezin zuen berari egokitutako ondasunik saldu, baimen judizialik gabe. Argi eta garbi ikusten da, adibide horien guztien bidez, espainiar legerako emakumea adingabeen edo ahalmenik gabekoen parekoa zela.

Aurretik aipatu bezala, kode zibila Napoleonen Kodean oinarrituta zegoen, baina kode hori 1804an egin zuten, eta Espainian ia mende bat beranduago ezarri zen. Gorago esan bezala, ordea, foru zuzenbidean gauzak ez ziren horrelakoak. Europa guztian, jada, nabaria zen emakume talde txikien eragina; horrek guztiak aldaketak eragin zituen Napoleonen legedian. Aldaketak txikiak izan arren, esanguratsuak ziren; esaterako, Frantziako Estatuan 1907an emazteak berak erabaki zezakeen lanaren bidez irabazitako ondasunen gainean; Alemaniako Kode Zibilak gauza bera 1900an onartu zuen. Beste kode batzuk ere pixkanaka onartzen joan ziren; ez, alabaina, Espainiako Kode Zibila, ez baitzuen horrelakorik onartu.

1870ean, Espainiako Zigor Kodeak emakumeen gaineko legea ezarri zuenean, gero Kode Zibilak esango zuenarekin bat egin zuen. Sexuarekin zerikusia zuten delituek betiere emakumea babestu eta euren ohorea gordetzea zuten helburu nagusi. Praktikan, ordea, emakume ezkongabeen kasuan, birjintasunari eustea zen helburua, eta, ezkonduen kasuan, euren osotasun sexualari. Horretaz gainera, ez zuten inolako askatasunik, senarraren edo aitaren zaintzapean baitzeuden. Izan ere, orduko pentsamoldean, aita edo senarra ziren galtzaileak emakumeak ohorea galduz gero. Aldatuta bada ere, Antzinako Erregimenean ohikoa zena txertatuta geratu zen garai berriagoetan ere. Beraz, ez da harritzekoa adulterioa hain gogor zigortzea. Bazeuden, ordea, ezberdintasunak, emaztea eta maitalea gogor zigortzen zituzten; senarra, berriz, aske geratzen zen, maitalea ezkondua izan ezean. Senarrak emaztea eta maitalea batera topatzen bazituen, legea bere esku har zezakeen, hil edo larriki zauritzen bazituen erbestera bidal zezaketen; bestela, ez zuen zigorrik izaten.

XIX. mendean, Erregimen Liberalak ezarritako legediak bigarren errepublika arte iraun zuen.

#### 2.3.2.6. Hezkuntza

Hezkuntzari begiratzen badiogu, XVIII. mendean Ilustratuek hasi zuten lanari eutsi zioten, eta nesken hezkuntza bultzatu; hala ere, horrek ez du esan nahi neskei eta mutikoei ematen zitzaien heziketa bera edo antzekoa zenik, neskena askozaz eskasagoa baitzen.

Ilustratuek hezkuntza publikoa zabaltzearen beharra ikusi zuten, ez gizarteak berak eskatzen zuelako, estatuak populazioan eragiteko eta kontrolatzeko tresna erabilgarria zelako baizik. Horretaz gain, ekonomiarako erabilgarriagoak izan zitezkeen langileak forma zitzaketen eskolaren bidez. Estatu liberalak pausoka-pausoka lortu zuen egitasmu hori aurrera eramatea, ez trabarik gabe, ordea. Ilustrazio garaitik jasotako ideiare, nazio izaera eta ezaugarriak gehitu zizkieten, estatuko herri ezberdinak bakar bat bihurtu nahian, herri bakoitzaren berezitasunak eta kultura ia ezabatzeraino. Teorian, hezkuntza denentzat baldin bazen ere, nesken hezkuntza, irakurketaz eta idazketaz gain, batez ere *emakumeen lana* deiturikoa egiteko bideratuta zegoen. Mutikoen hezkuntza lan mundura eta gizartean lekua izatera bideratuta bazegoen, neskena etxerako eta familia bat hezteko zegoen pentsatua.

Berriz absolutistak boterera iristean, hezkuntza publikoaren proiektu horiek etenda geratu ziren. Hirurteko Liberalaren<sup>77</sup> ideia berreskuratu bazen ere, ez zen proiektua gauzatzerik izan. Hala ere, Fernando VII.aren erregimen absolutista boterera heldzean, hezkuntza publikoaren beharra ikusi zuten; neskek gutxienez katekesia irakurtzeko gaitasuna eta oinarritzko idazmena lortzea zen helburua. Horrekin batera, etxerako lanen gaineko ikasgaien zerrenda luze bat. Edozein moduz, alde batetik proiekturako dirurik jarri ez zutelako eta bestetik irakaslerik prestatuta ez zegoelako, ia ez zuen nesken hezkuntzan eraginik izan.

---

<sup>77</sup>Gaztelaniaz: *Trienio Liberal*. Espainiaren historia garaikideko epea, 1820tik 1823ra bitartekoa.

1838 arte, Espainiako Estatuak ez zuen nesken hezkuntza aintzat hartu. Ehun biztanle baino gehiago zituen herrietan, eskola bat irekitzera behartuta zen, eta mutikoei nahitaez joan behar zuten; neskek, ordea, gomendioa baino ez zuten. Horrekin batera, hezkuntza pribatua bultzatzen zen, eta maisu-maistren hezkuntza hobetzea. Lehen hezkuntzan, eskolako gaiak berak ziren bi sexuentzat: erlijioaren hastapenak, irakurmena eta idazmena, aritmetikaren hastapenak eta gaztelaniaren gramatika. 1847 arte, ez zen beharrezkoa 500 biztanle baino gehiagoko herrietan nesken eskola bat izatea. Dena den, legeak hala aginduagatik, agintariek zabarkeria handia erakutsi zuten eskolak eraikitzekeo garaian, eta, erlijioak eta moralak nesken hezkuntzan zuen garrantzia dela medio, erlijiosoek esku geratu zuten nesken hezkuntza, batez ere 1851n Konkordatu sinatu ostean. 1957an, Moyano legeak behartu egin zituen Espainiako Estatuoko biztanleak eskolaratzera; helburua askozaz beranduago lortu zen, edonola ere. 1847ko programaren oso antzekoa zen; hala ere, mutikoei nekazaritzako, industriako eta merkataritzako ezagupideak gehitu zitzaizkien, eta neskei bere sexuarekin egoki zihoazen lanak.

Saio horiek guztiek ez zuten espero zen emaitzarik eman; 1900ean, oraindik, nesken eskolatzea oso txikia zen Espainiako Estatuan. Emakumeen analfabetismoa %71koa zen; gizonena, berriz, %55ekoa. Hego Euskal Herrian, datuak zertxobait hobeak ziren; batez ere, bai udaletxeek eta bai foruek garrantzi handia ematen baitzieten hezkuntzari, seguruenik orduko gobernariak Europa osoan ilustrazioak zabaldutako ideien eragina jaso zutelako. XVIII. mende erdirako, esan daiteke Gipuzkoako herri guztietan bazegoela behintzat eskola bat. Hezkuntzaren zabalkunde hori neurri txikiagoan bada ere, neskengana iritsi zen. Beraz, 1900 Hego Euskal Herrian zegoen Espainiako Estatu osoan nesken analfabetismo tasarik apalena; zehazki, %46. Horrek erakusten du neskak alfabetatzeko egin ziren ahaleginak emaitzak izan zituela — heziketa guztia, jakina, gaztelaniaz, euskararik batere ez—.

Espainiako Estatuan ez bezala, Hego Euskal Herrian jada 1880rako nesken eta mutikoen eskolatze tasa ia berdina zen. Ezberdintasun bakarra: mutikoak eskola publikoetara joaten ziren; neskak, berriz, pribatura. Guztiak ordena erlijiosoek

ziren, eta batez ere hirietan zeuden. Gehiago Gipuzkoan eta Bizkaian, Nafarroan eta Araban baino.

Berdintasuna bigarren hezkuntzan hausten zen, ordea; XX. mende hasierara arte ia ez baitzegoen neskarik. Hala ere, XIX. mende bukaeran eta familia burgesen artean, neskek heziketa hobea behar zutela hedatu zen. Gizonentzat mundua gero eta konplexuagoa eta zorrotzagoa zen; beraz, emakumeak ere heziketa maila handiagoa behar zuen senarrari lagunduko bazion. Hala berean, haurrentzako aparteko hezitzailea izango bazen eta gizartean familiaren ordezkari ona izan eta itxura egokia zabalduko bazituen. Emakumeentzako eskola berezi batzuk ere ireki zituzten; liberalei lotutako entitate pribatu batzuek eskola profesionalak ireki zituzten: garrantzitsuenak, merkataritzakoak, posta zerbitzua eta etxeko irakasletza. 1979an ireki zuten azkenetako bat Gasteizen.

Hala eta guztiz ere, oro har, eskola horiek ez ziren salbuespena baino izan, emakume gehienek heziketa oso murrizta jasotzen baitzuten: heziketa erlijiosoa, arau moralak, etxea eta haurren zaintza. Gainera, gizartean emakumeek lehen hezkuntzarekin nahikoa zutela pentsatzen zen, baita familia burgesetan ere; bigarren hezkuntzako urteak oso garrantzitsuak ziren ezkontza prestatzeko. Horrela adierazten dute datuek: 1914-1915ko ikasturtean 43 neska baino ez baitziren Gipuzkoan, Bizkaian, Araban eta Nafarroan; ikasle guztien %3 (Davila, 1988).

Ipar Euskal Herrian legedia ezberdina bazen ere, errealitatean Hegoaldekoaren oso antzekoa zen. XIX. mendean, iraultzak eskola unibertsala, beharrezkoa eta laikoa bultzatu zituen. Heziketa laikoa eta errepublikanoa txertatuta geratu ziren une horretatik. Sexu bereizketaren sistema ezarri zen lehen hezkuntzarako. Nahiz eta intelektualki bi sexuen berdintasuna bultzatu, ez du inolaz ere esan nahi hezkuntza bera zenik. Gizonentzat zientzia bultzatzen bazen, emakumeentzat etxea, senarra eta haurrak zaintzera bideratzen zen. Horretaz gain, emakumeentzako kaltegarritzat hartzen zen gehiegizko hezkuntza.

Kontzeptu horiek aplikatuz, iraultzak itxi egin zituzten konbentuak —XVIII. mendean nesken hezkuntza bideratzen zituzten bakarrak—, eta hezkuntza errepublikazale eta

laiko baten alde egin. Hala ere, ekintza hori hutsean geratzen joan zen; alde batetik, gurasoak aurreko erregimenaren aldekoak zirelako eta gobernuaren doktrinamendua gustuko ez zutelako eta, beste alde batetik, irakasleei ordaintzen ez zitzaenez, horiek ere aurka altxatu zirelako. Hasiera batean isilpean izan bazen ere, itzultzen hasi ziren konstituzioari zin egin nahi ez eta erbesteratutako irakasleak. Iparraldean asko izan ziren horrelako kasuak, eta irakasle horietako asko hezkuntzan sartu ziren. Horretaz gain, Frantzian, emakume asko erlijioso sartu ziren: 1808an, 13.000 emakume erlijioso baldin bazeuden, 1880an 130.000 egon ziren (Gonzalbo eta Ares, 2004); gehienak hezkuntzara joan ziren. Horrela, ez da harritzeko erlijio katolikoa indartu izana. 1876an, eskolaurrean, haurren %80 ikastetxe erlijiosoetara joaten zen. Neskak gehiago mutilak baino. Horrek guztiak adierazten du Iparraldean Eliza Katolikoak zer-nolako garrantzia izan duen, Frantzian gehienetarikoa.

1880ko hamarkadan, Errepublikarrek eskola laikoa bultzatzen zuten; 1882an lege bat eginez, eskola plan laikoak ezartzen ziren, eta, 1886tik aurrera, eskola publikoko langileak laikoa izan behar zuen. Horrek ez du esan nahi, halere, nesken eta mutikoen ikasgaiak berak zirenik. Unibertsitaterako behar zituzten gaiak — esaterako, latina eta filosofia— galarazita zituzten neskek bigarren hezkuntzan.

Unibertsitate ikasketak galarazita egon ziren Europan XIX. mende erdi arte. 1841ean, Concepcion Arenalek gizonez jantzita joan behar izan zuen Madrilgo Zuzenbide Fakultateko eskolak hartuko bazituen; jakin zenean, zalaparta handia sortu zen. Horren ondoren, ez zen Espainiako unibertsitatean beste emakumerik graduatu 1882 arte. Eta 1910ean, emakume graduatuak oso gutxi izan ziren; arazo handiak gainditu behar zituzten. Lehenik eta behin, nesken ikasketek ez zituzten latina eta grekera bezalako gaiak, unibertsitatera joateko ezinbestekoak zirenak; beraz euren kontura edo eskola berezietan ikasi behar zituzten; eskola horiek, ordea, ez zeuden nonahi. Frantziako Estatuak, esaterako, ez zuen kendu sexu banaketa 1924 arte. Ate bat irekitzen zenean, ordea, legeak arazoak baino ez zituen sortzen. 1888ko lege bat zela eta, emakumeek unibertsitatean ikasteko baimen berezi bat behar zuten; lege hori 1910 arte egon zen indarrean. Hori gutxi ez eta beste arazo larri bat zuten

emakumeek: unibertsitate ikasketak eginagatik emakumeek debekaturik zuten lan horietan aritzea (Anderson eta Zinsser, 1991).

Euskal Herrian horri guztiari beste arazo bat gehitu behar zitzaion, unibertsitate bakarra zegoen: Deustuko Unibertsitatea —1886. urtean Deustuan eraikia—. Beraz, ikasketak egin nahi bazituzten, gehienek etxetik urrun joan behar zuten, baita Euskal Herritik kanpora ere, eta horrek sekulako arazo pila ekartzen zien emakume gazteei.

### 2.3.2.7. Familia eta emakumeak lanean

Hezkuntza alde batera utzita, Euskal Herriko lan munduan sartuko gara hurrena. XIX. mendearen erdi aldera Euskal Herriak industrializazio prozesua hasi zuen; prozesu horrek aurretik areagotu egin zuen estatu liberalaren generoen sistema. Egia da industria gehienbat Gipuzkoan eta Bizkaian zabaldu zela indartsu, nahiz eta bi lurraldeetan ez izan abiadura bera. Nafarroan eta Araban ere nabaritu zen beste bi lurraldeen eragina. Beranduago XX. mendearen hasieran, bi hiriburuetan industriagune txikiak eraiki ziren eta horrek nekazaritzan eragin zuen.

Kapitalismoak, industriak ekarritako aurrerakuntzak motor moduan erabiliz, hiriak handiarazi zituen, eta hala, soldatapeko lana eta etxea bi esparrutan banatu zen. Ekintza horrek gizonen eta emakumeen esparruak erabat bereizi zituen, eta emakumea lan mundutik ateratzea erraztu zuen. Hiriko biztanleak proletario bihurtuta, lanaren gaineko soldatetatik familia osoak bizi behar izatera behartu ziren asko eta asko. Eta, hala, galdu egin zituzten nekazaritzan izan zitzaizkiren ondasunak (lur, etxebizitza...) eta hortik jaso zitzaizkiren errentak, gehi lur komunaletatik jaso zitzaizkirenak. Horrekin guztiarekin, garai bateko familia handiak desagertu egin ziren hirietatik; baserrietan, ordea, iraun zuten oraindik.

Familia mota berri horrek oraindik gehiago markatu zituen bi sexuen arteko ezberdintasunak: gizonak laneko espazioa eta espazio publikoa zituen; emakumeak, berriz, amatasunerako eta etxeko lanetarako bideratzen zenez, etxea bakarrik. Familia mota hori ez da berria, ordea. Iraganean, boterean zeuden kutsu erlijiosoko

agintariek familia eredu hau bultzatzen zuten; boterea eskuz aldatuagatik —orain liberalak zeuden— eta erlijio kutsua galduagatik, ez zen generoaren gaineko eredurik aldatu; bere horretan jarraitu zuen. Lehen erlijioak bultzatzen bazuen, orain zientzia sozialak eta medikuntza zientifikoak bultzatzen zuten.

Espazioaren banaketa hori hasiera batean eredu ideala baldin bazen, denborarekin gizarteko eredu bakar bihurtu nahi izan zen. Etxeko andrearen irudia sortu zen feminitatearen gailur moduan. Familiaren ideia horrek arrakasta batez ere familia burgesetan izan zuen; ezkondu aurretik emakumeek familiako negozioetan lan egiten bazuten ere, ezkondu eta gero, etxean geratzen ziren zerbitzari eta etxearen kargu. Langileen artean, ordea, egoera hori itxuraz baino ez zen gertatzen; emakumeek, ezkongabeak nahiz ezkonduak izan, familiarentzako ezinbestekoa zen diru sarrera ekartzen zuten etxera; batez ere industria zen tokietan. Probintzia batetik bestera bazeuden ezberdintasunak, ordea; Bizkaian eta batez ere Nerbioi ibaiaren inguruko industrialdean eta Meatzaldean, gizonak ziren nagusi; Gipuzkoako eta Bizkaiko zati batean, ordea, industria arinagoa zenez, emakume gehiago zegoen, adibidez, arropa eta janari industrian. Aurretik aipatu bezala, soldata bat ez zen nahikoa familiaren iraupena ziurtatzeko, eta, beraz, emakume ezkondu askok etxean egiten zuten lan: adibidez, jostunek, arropa garbitzen, abarketaritzan. Beste batzuk zerbitzari joaten ziren dirudunen etxeetara. Lan horiek, jakina, ez ziren estatistiketan agertzen; beraz, ez ziren existitzen. Emakume langileen gehiengoa ezkongabea zen, eta zerbitzari lanetan aritzen ziren. Lan egiten zuten emakume ezkonduak beharrak jota egiten zuten; ez zuten, berez, soldatapeko lan bat bilatzen, ezta independentzia ekonomikorik edo bere buruarekin ongi sentitzeko moduko lanik ere. Garai haietan ia ezinezkoa zen horrelakorik. Kontuan hartu behar da legalki senarraren menpean zeudela eta emakumearen lanak ez zuela inolako begirunerik. Soldata ere gizonen erdia zen gutxi gorabehera; emakumeak bere burua mantentzeko adina ere ez zuen irabazten. Horretaz gain, emakume langileek presio gogorra jasaten zuten etxeko lanak eta haurren zaintza ongi betetzen ez zituztela eta. Hori gutxi ez eta, emakumeek bi lan egiten zituzten: kanpoko eta etxekoa; gizonak ez baitzuten gehienetan, behintzat, etxean inolako lanik egiten (Campos eta Rodriguez, 2000).

Barrencillaren arabera, XIX. mendearen bukaeran eta XX. mendearen hasieran, emakumeek gizonen presio latza jasan behar izan zuten: gobernuak, eliza, zientzia eta langileak (gizonak) erabat baitzeuden emakumeek —batez ere, ezkonduak— etxetik kanpo lan egitearen aurka. Hala eta guztiz ere, familiaren beharrak zirela-eta enpresariak emakumeak lanerako hartuta etekin handiagoak lortzen zituztenez, etxez kanpoko emakume langileak mantso-mantso gehitu baino ez ziren egin. Hori bai, ez zen publikoki egiten, gizonak izan behar baitzuen familiaren beharrak asetzen zituen bakarra.

Euskal Herrian ere, iraganean, emakumeen lana errespetatua bazen, liberalen garaian, apaltzen joan zen errespetu hori, nahiz eta emakume langileak iraganean adina izan. XX. mendearen hasieran, industrian eta zerbitzuetan baino gehiago nekazaritzan egiten zuen lan emakumeak, eta bazuen onspena. Hala ere, prentsak, zientziak eta diskurtso ofizialak, oro har, ez zuten emakumeek egindako lana aintzakotzat hartzen. Emakumea etxeko andretzat bakarrik hartzen zuten, zer eta irudi hori benetan familia burgesetan bakarrik egonik. Beraz, emakumeek egindako edozein lan eredu hauetan sartzen ez bazen, ikusezin bihurtzen zen —etxeko lanari jada ez zuen baliorik ematen ez baitzen soldatarik jasotzen—. Saihestu ezin zenean, familiari ekartzen zion galera aipatzen zen. Emakumeak kanpoan lan eginda ezin baitzen ganoraz familiarik hazi.

Emakume euskaldunen kasua are eta latzagoa zen oraindik; alde batetik, lanean zuten egoera eta beste alde batetik euren kulturarena. Gehienen hizkuntza euskara bazen ere, eskolan, instituzioetan, komunikabideetan eta abarretan ez zen existitu ere egiten. Estatuak hizkuntza bakarra ezartzen baitzuen beste guztien gainetik, besteak erabat gutxituz. Adibidez, euskarak ez omen zuen hezkuntzarako, ez eta zientzietarako balio. Paradoxikoa baldin bada ere, euskara desagertzeko zailtasun handienak emakumeen eremua deiturikoetan izan zen. Etxean, erritu erlijiosoetan, gehiengo handi batean emakumeek lan egiten zuten lantegietan. Prestigiosko lekuetan, berriz, eremu publikoetan, gizonaren eremua deiturikoetan, arinago egin zuen atzera azken karlistaldira arte (Barcenilla, 2001).

XIX. mendean estatu batzuk kezkatzen hasi ziren Europa osoan jaiotzaren tasa txikia zela eta; nazionalismo liberalak estatuaren botere militarra ahul ikusten zuen, azken finean estatu ahul baten errua jaiotze tasa txikiari botatzen zitzaion. Beraz, arazoa aztertzen jarrita, jaiotze tasa txikiagotzea baina aldi berean haur jaioberrien hiltze tasa handia izatea jo zuten arazotzat. Hala, haur gehiago izateko neurriak hartzen hasi ziren. Berriz ere emakumea jarri zen arazoaren erdian: alde batetik, amatasuna bultzatu zen, eta, beste alde batetik, emakume langileen bizimodu gogorra hartu zen kontuan. Haurraren osasuna amaren osasunarekin lotzen baitzen. European emakumeen osasuna babesteko neurriak hartzen hasi ziren, baita amatasuna laguntzeko diru laguntzak ematen ere. 1892an, Frantziako Estatuak galarazi egin zien emakumeei gauez hainbat sektoretan lan egitea, eta 1893an, haurdun zeuden emakume behartsuei doako osasun zerbitzua eskaintzea onartu zuen. 1909an, beste lege batek onartzen zien emakume langileei erditzea zela-eta zortzi astean lanera ez joatea; lanpostua galdu ez, baina soldatarik gabe (Cova, 1996). Espainiako Estatuak beranduxeago onartu zituen antzeko neurriak. 1900ean, lege bat atera zuten, gero 1908an zabaldu zutena, non emakumeei lan arriskutsuak eta zikinak egitea galarazten zitzaizkien bere osasunerako eta haurrak izateko kaltegarri zirelakoan. 1902an, haurrek eta emakumeek egin zitzaizkien orduak arautu zituzten, eta 1912an galarazi egin zitzaizen emakumeei gauez lan egitea. Nahiz eta lan arautze horiek objetiboki emakumeen lan egoera hobezaketan; aurkako ahotsak ere altxatu ziren: alde batetik aurretik egiten zituzten lanak ez egiteak ekartzen zizkieten arazoengatik eta beste alde batetik soldata hoberako aukerak galtzen zutelako. Espainiako Estatuan aldarrikatu bezala, gizonei traba egin zieziaieketen postuetan bakarrik arautu zuten; esaterako, arropa garbitzea araututako edozein lan bezain edo gogorragoa izan zitekeen, baina, emakumeak bakarrik aritzen zirenez, ez zuten inolako debekurik jarri (Borderias, 1993).

Hirietako behartsuenak emakumeak izatea iraganetik zetorren kontua zen; hala ere, industrializazioak areagotu egin zuen arazoa. Kontuan hartu behar da langileek soldata apalak zituztela eta beti pobreziaren ateetan egoten zirela. Hirietan, familia zabalak desagertzearekin, ez zegoen horrelako laguntza sarerik. Beraz, langile familia bateko amak senarra galtzen bazuen, pobreziara joaten zen. Gaurko moduan, nahiz

eta lana lortu, behartsuenetan behartsuenak izango ziren. Bi talde zeuden kategoria horretan: amaren karguko langile familia eta adineko langilea.

Familia burgesen artean bakarrik betetzen zen emakumearen eredu idealizatu hori. Emakume burgesek, ordea, etxea gobernatzeaz gain, gizartearen aldeko ekintza ugari egiten zuten; besteak beste, gizarteko behartsuenen premiazko beharrak betetzen saiatu; laguntza hori gabe nekez iraungo baitzuten gizarteko txiroenak. Bide batez, ekintza horiek familiaren izena goraiatzeko zuten.

#### 2.3.2.8. Emakumea eta erlijioa

Genero liberal burgesa gizartean eta batez ere emakumeengan txertatu bazen, ezin dugu aipatu gabe utzi hori lortzeko Elizak izan zuen garrantzia, seguruenik eskolak baino handiagoa. XIX. mende bukaeran, oraindik haurren erdia baino ez zegoen eskolatua; elizara, berriz, populazioaren gehiengo handi bat joaten zen. Bestaldetik, neskatoen eskola heziketan, garrantzirik handiena erlijio eta moralak zuten. Horri gehitu behar zaio, aurretik aipatu bezala, ordena erlijiosoaren gain zegoela nesken hezkuntza.

Bai Elizarentzat eta bai Estatuarentzat, emakumeak ama edota emazte izan behar zuten. Haren lekua etxea edo, bestela, konbentua ziren. Kastitatea, otzantasuna, haurrak euren buruaren aurretik jartzea eta horrelako balioak obsesioz ematen zitzaizkien emakumeei, kristau bizitzaldien oinarri zirelakoan. Gehien begiratzen ziren dohainak ziren; bai pulpituetatik, bai aitorlekuetan, bai kalean eta bai etxean. Erlijioan parte hartzea oso handia izan zen euskaldunen artean 1970eko hamarkada arte; gehiago emakumeen artean gizonen artean baino. Horretaz gain, gizonen artean, batez ere nerabezaroan eta hirietan, garrantzia galduz joan zen. Emakumeen artean, bizitza osoan izan zuen garrantzia. Emakumeek, bestalde, badirudi gehiago sinesten zutela erlijioaren balioetan, seguruenik arauak estuagoak zirelako eurentzat eta arau erlijiosoak betetzen ote zituzten gehiago begiratzen zitzaielako. Bereizgarritasun horren arrazoi nagusia emakumea gizona baino gutxiago zelako pentsamendutik dator. Emakumea bekatuaren aurrean ahulagoa zen, baina, hala eta

guztiz ere, arriskutsua, gizona bekatu egitera bultzatzen baitzuen. Beraz, emakumeentzat erabat debekatua zena gizonei onartu egiten zitzairen. Dantza lotuaren eta gona motzen debekua, etxera etortzeko ordutegia eta abar, beste gauza askoren artean, apaizek moralarekiko zuten obsesioan sartzen ziren. Mezu hori zabaltzeko, Elizak Estatuaren laguntzaz gain gizon gehienek laguntza eta emakume batzuen ere izaten zuen. Misoginiako mezu hori gizartean erabat txertatuta baitzegoen.

Emakumeek erlijioarekin lotura handiagoa zuten, elizak eta inguruko beste hainbat taldek lagunduta, haurrak erlijioko praktikan hasten zituzten, familiako gizonen jarrerak zaindu eta etxeko errezoak gidatzen zituzten. Honela, etxean euren lekua azaltzen zuten nahiz eta errealitatean aitaren edo senarraren menpean egon

#### 2.3.2.9. Lehen aldaketak generoaren gainean

XX. mende hasieran, erabat txertatuta zegoen euskal gizartean aurretik deskribatutako generoaren sistema; ez zen horren aurkako inolako ahotsik nabaritu. Gizarteko beste alderdi batzuetan, desadostasunak baldin bazituzten, adostasuna erabatekoa zen generoaren kontuan.

Amaren maitasunaren mitoak garrantzi handia izan zuen eta emakumeentzako estereotipo bakar bihurtu zen. Dударik gabe, emakumearen jokabidea kontrolatzeko modu bat zen. Esaten zenaren aurka, amaren maitasuna, konformitatea bezala hartuz gero behintzat, haurrak gauza guztien gainetik jarri behar zirela eta horren moduko ideiak ziren nagusi; ideia horiek, ordea, ez ziren nagusi izan beti. XVIII. eta XIX. mendeetan, bestelakoa zen sentimendu hori, batez ere agintarien artean eta hirietan —herrietan, beranduago—, baita Euskal Herrian ere. Ilustrazio garaian, suspertu egin zen, baina benetan, ez zen XIX. mende arte ezarri ideia hori gizartean (Badinter, 1981).

Amaren maitasun mota horren ideia indartzen joan zen heinean, zientzia, bere garapen naturalagatik, ordu arte gailendu zen emakumearen gaineko tesia baztertu

beharrean aurkitu zen. Emakumea fisiologikoki eta biologikoki gizona baino ahulagoa zelako kontua, alegia. Teoria horren hondarra, ordea, ondo txertatuta geratu zen gizartean; biologikoki ez bazen ere, intelektualki ez omen zen gizona bezain azkarra.

Beste dotrina zientifiko bat asmatu behar izan zuten, funtzionalismoa. Kasu horretan, emakumeak berezko zuen haurrak zaindu eta etxea zaindu nahi izatea, naturala zen. Horri gehitzeko, emakumeak ez zuen gaitasunik etxeaz kanpoko lanik egiteko edo bizitza publikorako. Dotrina horren ustez, gauza horiek guztiak gizonentzako eginak zeuden, eta emakumeak, esaterako, bizitza publikoa izatea haren berezko izatearen aurka zihoan. Medikuntza, biologia eboluzionista edo antropologiatik, lanen banaketa naturaren agindua zela zabaldu zen. Teoria horrek berak beste mito bat ezarri zuen “etxeko aingeruarena”.

Gizarteak emakume mota bat goraiatzen zuen, bere familiaren beharrak bere buruaren aurretik jartzen zituenena. Erabaki guztiak besteei begira hartzen zituen, senarraren eta haurren beharrak bere beharren aurretik jarrita. Testuinguru horretan, emakume ezkongabeak prestatu behar zuen ezkontzean izango zituen betebeharrak egiteko, ama eta emazte izateko. Familiako kideak zaintzea eta haurrak ongi heztea izango ziren betebeharrak.

Amaren maitasunaren mitoa hazten joan zen neurrian, amaren ardurak ere handitzen joan ziren. Ohikoez gain (janztea, jaten ematea...) heziketa, bere seme-alabek egin zitzaketen gauzen gainean beste hainbat ardura gehitu ziren (gaixotasunak, arau hausteak...).

Ama gizarteak markatutako bidetik ateratzen bazen —familia zaintzea—, gaitzetsi egiten zen; batez ere langileen artean, eta, oraindik gehiago, emakumeek euren artean. Alabei, beraz, ongi erakusten zieten eginbeharra. Bizilagunak, bestalde, beste emakumeen jokaerak begiztatzen zituzten, batez ere herri txikietan eta hiriko auzoetan. Kanonetan sartzen zirenak emakume onak eta zintzoak ziren; emakume txarrak kanon horietatik kanpora geratzen ziren.

Familiaren kontroletik alde egitea, ostera, ez zen batere erraza emakumeentzat. Ez baitzuten euren kabuz bizitzeko inolako baliabiderik; aberatsak ez baziren, behintzat, senarraren edo aitaren menpean bizi behar zuten. Europa guztian gertatzen zen modura, euskal emakumeak etorkizuna ziurtatuko bazuen, ezkondu egin beharra zeukan. Gehienentzat, beste aukera bat bakarra zegoen; erlijiosoa. Ikasketarik gabe eta emakumeen soldatekin erabateko txirotasuna zuten ateetan edo marjinazioa — eskean edo prostituzioa—.

Kontrol hori dela eta, badirudi XX. mendean euskal emakumeak erabat lotuta zeudela estereotipo horri, eta, beraz, gehienek eredu horri jarraituko ziotela. Hala ere, ezin ahantzi da, aurreko mendeetan ikusi dugun bezala, legeak eta gizarteko eredu batzuk markatuagatik, beti izan direla euren patua aldatu izan dutenak legea saihestuz. Horretaz gain, legeak eta ohiturak ikuskari asko zituztenez, lekuan lekuko ezberdintasunak ere bazeuden; beraz, herri batzuetan emakumeen egoera beste batzuetan baino latzagoa izango zen. Hala ere, oro har, herri txikietan eta mendialdean apaizen kontrola handiagoa zen hiri handietan baino. Ideia berriak eta sekularizazio handiagoa zegoenez, elizak ez zuen hainbesteko kontrolik.

Egoera horretan, ezinezkoa zen emakumearen egoeraren gainean masa kritiko bat sortzea, eta, beraz, ez Espainiako Estatuan eta ez Euskal Herrian ez zen emakumeen eskubideen aldeko mugimendu feministarik sustatu; ahots batzuk baino ez ziren altxatu, emakumeen hezkuntza eta lan egiteko eskubideak aldarrikatzeko.

Hala ere, XX. mendearen lehen bi hamarkadetan, hain estu loturik zegoen generoaren banaketan, lehen pitzadurak agertzen hasi ziren; aldaketarako lehen atea, gero I. Mundu Gerraren ostean aldaketa apal batzuk egiteko erabiliko zena.

Nazio estatuaren sorreran bertan nazio estatuaren kontraesan handienetakoaren gainean ireki zen lehen atea. Hiritar guztiek eskubide politiko eta askatasun berak zituztela aldarrikatzen zen; hala ere, oso argi geratu zen hiritarren zati handi batek, —emakumeek, esaterako— ez zituztela eskubide horiek bermatuta. Paradoxikoki, emakume gehienak ez ziren horretaz ohartu ere egin. Konturatu ziren bakarrak

herrialderik industrializatuenetan, aurretik ikusi dugun moduan, batez ere Erresuma Batuan hirietan bizi ziren emakume burgesak izan ziren —Britainia Handian XIX. mendean hasi ziren—. Ikusi zuten euren aldarrikapenak ez zituztela entzuten eta eskubide politikoa eskuratzea beste aukerarik ez zutela. Horrela bakarrik aldatuko baitzen euren egoera soziala. Feministak emakumeen boto eskubidea aldarrikatzen hasi ziren Europan. Hori guztia hamarkada batzuk beranduago gertatu zen Euskal Herrian.

Beste aldaketa bat emakume burgesek ekarri zuten; horiek etxea gobernatzeko zerbitzarien laguntza zuten, ez zuten etxean denbora askorik egiten; ongintzan igarotzen zuten denborarik gehiena. Horrek familiaren irudia hobetu egiten zuen, eta, beraz, garrantzi handia ematen zitzaion. Horretaz gain, senarrari lagundu behar zion hainbat ospakizun sozialetan. Horretarako, emakumeak jantzia behar zuen, eta heziketa ona erakutsi. Lehen, haurrei hezkuntza ona eman eta senarrari laguntzeko ikasten bazuten emakumeek, orain beste arrazoi batzuk gehitu zitzaizkien; konturatu ziren emakume ikasiak izateak abantailak zituela.

Berrikuntza horrek emakumeak profesionalizatzea ekarri zuen; lanbide batzuk argi eta garbi emakumeentzat zirela ulertzen zen; erizaintza, irakaskuntza... Emakumeentzat, etxez kanpoko lanak egiteko aukera suertatu zen, baina betiere “emakumeen lanetan”. Nazio Industrializatuetan, emakumeak zerbitzuen sektorean sartzen hasi ziren. Frantzia, 1906an telegrafoetako eta telefonoetako langileen %22 emakumea zen. Britainia Handian, sektore berean, 1911n, %51. Garai horietarako, Europako lekuri urbanizatuenetan nahiko ohikoa zen emakumeak bulegoetan, bankuko leihoetan, supermerkatu handietan lanean ikustea (Campos eta Rodríguez, 2000).

#### 2.3.2.10. I. Mundu Gerraren eragina

Europako lehen gerra handia, I. Mundu Gerra, genero rol tradizionalak aldatu gabe, emakumeentzako aldaketarako gunea izan zen. Gerra zela eta, emakume aberatsek askozaz aukera handiagoak zituzten etxetik ateratzeko. Lehenik eta behin, gerrara

joandako gizonak utzitako lanpostuak bete behar ziren, eta, bigarrenik, emakume askok gudan bertan parte hartu zuten. Kasu batzuetan, erizain, baina, beste batzuetan, espia, edo borrokan bertan. Joera hori hasieran aberatsen artean gertatu bazen ere, gero, gutxika-gutxika, Europako populazio guztira zabaldu zen. Horrek guztiak hankaz gora jarri zuen gizartean emakumeen gaineko mitoa: emakumea fisikoki eta mentalki gizona baino gutxiago zela eta gizonak egiten zituen lanak egiteko ez zela gai. Garai horretan, hainbat estatuk emakumeen eskubide politikoak aldatu zituzten, eta emakumeei boto eskubidea eman zien; 1918-1919 bitartean, Erresuma Batuak, Alemaniak, Sueziak, Herbehereak, Austria eta Luxenburgoko. Sortu berria zen Sobietar Batasunak 1917 eman zien boto eskubidea emakumeei. Belgikak, hasieran, gerran senarra galdu zuten alargunei eman zien bakarrik. Leku askotan, boto eskubide hori gerraren eskubidetzat jotzen zuten bakarrik. Hamarkadaren bukaeran, hogeit hamar estatutan baino gehiagotan zuten emakumeek boto eskubidea; gainera, partidu politikoek eta sindikatuek emakumeak kide izan zitezten ahalmenu zuten, euren taldeetan emakumeen azpitaldeak sortuta eta pixkanaka-pixkanaka kargu publikoetarako ateak irekita.

Gerra garaian, janzkeran eta jarrera publikoan aldaketa nabarmenak egin zituzten emakumeek. Neska gazte burgesak kalera zaintzailerik gabe ateratzen hasi ziren, gizonekin ere erlazio handiagoa izan eta kirola egin zezaketen. Arropak ere nabarmen aldatu ziren, batere erosoak ez zen kortsea alde batera utzi zuten, eta ilea moztu. XIII. mendetik ia aldatu ez zen gonaren neurria ere moztu egin zuten, erosotasunaren alde. Aldaketa horiek ez ziren estetikoak bakarrik; sexuarekiko jarrerak ere aldaketa nabarmena izan zuen; antisorgailuen erabilera zabaldu zen. Horiek aberatsenak eta ikasiak zirenek bakarrik erosten zituzten hasieran, behintzat, baina gero, besteengana ere zabaldu zen, horrela amatasunaren gainean zuten jarrera aldatuta.

Guda bukatzean eta gizonak bueltatzean, emakume askok etxeetara bueltatu behar izan zuten, aurretik egindako lanak gizonak egingo baitzituzten. Hala ere, gerra garaian izandako aldaketa asko bere horretan geratu ziren. Berrikuntza horiek ez zuten berehalako oihartzunik izan euskal gizartean, Miarritzeko eta Donostiako

familia burgesetan salbu. Garai haietan, atzerriko turismoaren gune garrantzitsuenak ziren, eta hori dela-eta nabaritu zen zertxobait. Gainerako biztanleak, ordea, horretatik guztitik kanpo egon ziren hurrengo urteetan.

Euskal Herrian, Eliza katolikoak zuen indarra zela eta, ez zen talde feministarik sortu. Eratu zen bakarra Accion Catolica de la Mujer izan zen. Eta beste lekuetako olatuekin batera sortutako talde feministen lekua hartu eta besteei atea itxi zien —XIX. mendearen bukaeran, Eliza katolikoak Europan sortu zuen Accion Catolicaren adarra; Elizaren dotrinari jarraitzen zioten—.

1922an, Hegoaldeko Emakumeen Batza sortu zen, partidu politiko bateko emakumeen lehen adarra. EAJren zuzendaritzari lotua, gizonen taldeen gehigarri bezala agertzen zen, eta batez ere emakume tradizionalaren mezua zabaltzen zuen, baina generoan ezberdintasun handi batekin. Emakumeak politikan zuen bazterketa gaitzesten zuten, eta esfera publikoan lan egiteko modua ematen zuten. Euskal abertzaletasunaren mugimendua hasi zenetik, emakumeak beti prest azaldu ziren politikan parte hartzeko. 1907an, EAJren prentsa eta propaganda zabaltzen aritu ziren. Garai hartan saiatu ziren talde modura partidu politikoan sartzen, baina gizonak ez zieten utzi. Beraz, emakumeei onartzen zitzaizkien lanetan aritu ziren. 1908an, Euskal Arropategia (Ropero Vasco) sortu zuten, beharrean zeuden familiei ondasunez eta diruz laguntzeko; hortik sortu zen 1922an erakunde politikoa. Hurrengo urtean, ordea, Primo de Riveraren diktadura ezarri zen; erregimen berri horrek alderdi abertzaleak debekatu zituen, eta emakumeak berriz boluntario izatera itzuli ziren.

Ikusi dugun bezala, gerra ondorengo garaietan, emakumeak eremu publikora atera ahal izan ziren Europan; ez, horrela, Espainiako Estatuan. Hala ere, 1918an emakumeak funtzionario izan zitezten ahalbidetu zen; harrigarria badirudi ere, aldaketa gehienak 20ko hamarkadan gertatu ziren, Primo de Riveraren diktadurapean. Horrek, 1924an, emakumeak kargu publiko izan zitezten ahalbidetu zuen, lehenengo aldiz. Batzar Nagusian, hamabost eserleku eskaini zitzaizkien; gehienak talde katolikoetakoak ziren, eta udaletxeetan zinegotzi izan zitezkeen. Familiaburu ziren emakumeei ere herriko bozetan parte hartzeko eskubidea eman

zitzaien; hala ere, eskubide hori ez zuten sekula erabili, gobernuak aukeratzen baitzituen karguak. Gobernuak atzerrian eman nahi zuen modernitate itxurarekin zegoen lotuta eskubide emate hori. Aldaketa horiek, ordea, ez ziren bakarrik izan, mantso bazen ere, hobekuntzak lortu zituzten lan baldintzetan eta ikasteko eskubidean. Horrela, aukera handiagoak etorri zitzaizkien euskal emakumeei, eta zertxobait igo zen erizain, irakasle eta funtzionario emakumeen kopurua. Emakume langileek ere soldata hobeak zituzten lanean, postu hobeak lor baitzitzaketen zerbitzuan eta industrian baino.

Gizartean, gauzak aldatzen ari ziren, horren adierazgarri 1926ko apirilaren 26an Espainiako Estatuko artzapezpikuek argitaratutako eskutitza, zeinetan emakumeen eratasun eza salatzen zen. Bai janzkeran eta bai jendaurreko jarreretan, baita emakume sinistedunetan ere. Agiri horrek oso ongi adierazten du orduko Eliza osatzen zutenen kezka, emakumearen jarrera aldaketa zela eta. Ordu arte emakumearen gorputzean eta bizimoduan hainbeste esku hartze egiteko eskubidea izan zutenek indarrak ahulduta ikusten zituzten, eta Elizak sumatzen zuen ez zuela hori bakarrik galduko, beste berrikuntza askoren atarian baitzegoen.

#### 2.3.2.11. Bigarren Errepublikaren eragina

Errepublikaren aldarrikapenarekin, Espainiako Estatuko indar politiko laiko eta sekularizatzaileak boterera iritsi ziren. Eliza konturatu zen monarkiaren babesik gabe indarra galtzen ari zela. Berritzearen aldeko indarren eta Elizak kontrol sozialari eustearen aldekoen artean, okerrera egin zuen borrokak. Ondorioz, erlijioa borroka politikoaren erdi-erdian kokatu zen. Erradikalak, errepublikanoak eta sozialistak estatu europarren antzera berritu nahi zuten, baina babes sozial nahikorik gabe, ez zuten etorkizun handirik. Horretarako, beharrezkoa zen gizartea sekularizatzea, Eliza eta Estatua banatzea. Horren bidez, ateak zabalduko zitzaizkion gizarte modernoari, eta Errepublikaren aurka zeuden oligarkia tradizionalak xahutuko.

Idea horiekin eratu zen 1931ko Errepublikako Konstituzioa, eta esku hartu zuten hezkuntzan, erritu publikoetan, zentsuran eta ezkontzaren eta dibortzioaren gaineko legedian. Horretaz gain, gizon-emakumeen berdintasuna aldarrikatzen zuten, eta

horiei bozkatzeko eskubidea ematen zieten. Harrigarria badirudi ere, konstituzio hori idatzi zutenek ez zuten alde aurretik emakumeen egoera aldatzeko aldarrikapenik egin. Legedia berriarekin, Elizak emakumeen eraikuntza sinbolikoan eta bizitzen gainean zuen indarra galtzen zuen, eta, beraz, puntu horrek bultzatu zituen benetan aldaketak.

Aldaketa horiek, ordea, ez zuten espero zen eraginik izan generoan, traba ugari baitzeuden; alde batetik, Kode Zibilean zeuden hainbat artikuluk emakumea gizonaren menpean jartzen zuten, bai juridikoki bai ekonomikoki. Beste alde batetik, antzeko zerbait gertatzen zen lanaren gaineko eskubideekin ere: senarrak emazteari lanera joatea eta soldata jasotzea eragotz ziezaiokeen. Horri gehitu behar zaizkio lan mundukoan zegoen sexu banaketa eta enpresariak lege berriak ez aplikatu nahi izatea.

Gizartean bertan zeuden kontrol sozialek ere ez zuten batere lagundu. Familiak eta auzoak presio handia ezartzen zuten emakumea mendean egon zedin eta sexu banaketa eten ez zedin. Adibidez, dibortzioaren legeak ez zien emakumeei espero zen hobekuntzarik ekarri —autonomia pertsonalari dagokionez, bederen—, ez baitzitzaion presio bera egiten dibortziatua emakumea edo gizona izan. Horrela, banandua zen gizon batek emakumeekin harremanak izatea normalizat hartzen zen; emakumeen kasuan, berriz, onartezina. Hala, aurretik bananduta zeuden ezkontzak legeztatu ahal izan ziren lege horren bitartez (Nash, 1996).

Zigor aldetik ere, gizonen eta emakumeen egoerak berdindu nahi zituen lege horrek. Legeditik, adulterioa eta ohaidetza kendu zituzten, emakumeek zigor handiagoa baitzuten, eta gizonari emaztea eta maitalea eta aitari alaba eta maitalea hiltzeko eskubidea kendu zitzaien.

Euskal Herrian, estatuan bezala, aldaketa horiek ez zuten lortu gizonen eta emakumeen jarrera aldatzerik. Benetako aldaketak gerta zitezten, denbora behar zuen legediak. Aldaketen aldeko gizarte taldeak sortu, gizarteak pixkaka-pixkaka iritzia alda zezan, baina ez zen horretarako denborarik izan. Hala ere, erlijioak indarra

galtzean, hegoaldeko hirietan ideia berriak sartu ziren. Gizonen indar tradizionalak aurka egiten zuen, ordea, ideia berri horiek eragozteko.

Gainera, 1933an eskuina gobernura iristearekin batera, traba administratiboak gehitu ziren sozialekin; ezkerrek hilabete batzuk baino ez zituen izan Franco etorri aurretik aldaketak gauzatzeko.

Errepublikaren garaiak sindikatu eta alderdi politikoaren suspertzea eragin zuen, emakumeentzako lekuak zabalduz. Emakumeen boto eskubideak partituek emakume taldeak izan zituzten gauzatu zuten betiere gizonen zatiaren menpean. Emakumeenak ziren partiduak ere sortu ziren baina gutxiengoak izan ziren. Hego Euskal Herriko emakume talderik garrantzitsuenak Margaritak (Alderdi Karlista) eta Emakume Abertzaleen Batza (EAJ) izan ziren (Nash, 1983).

Bi taldeek Eliza Katolikoaren dotrian zegoen emakumearen eredua bultzatzen zuten, amatasuna, etxea, familia hobesten zituena, eremu publikotik kanpora, eurek egiten zutenaren justu aurkakoa. Haien ustez, familia tradizionala eta erlijioa arriskuan zeudenez, euren lana zen hori defendatzea, ez politika egitea; horregatik ateratzen ziren plazara. Euskal Aberria ere babestu behar zen, guztien etxea, egoera larri hartan. Margaritak euren taldeburuak kenduta, gehienak bileretara joan baino ez zuten egiten. EABkoek, berriz, politika egiten zuten, eta garrantzi handiagoa hartzen joan ziren, betiere gizonen alderdiaren menpean. Beraz, 1933an emakumeak alderdian sartzea ahalbideratu zuten, aurretik esandako balioei jarraitzen zietelako argudiopean.

30eko hamarkadan emakumeek etxetik kanpora fabriketan lan egin izanak, mantso baina iritzia aldatzen lagundu zuen. Aurretik ikusezin zen lana ikusgai bihurtzen joan zen: emakumeek lantegietan, dendetan eta abarretan lan egiten baitzuten, eskuineko politikariek ere ez zuten onartu beste aukerarik izan. Hala ere, baziren politiko, teologo, sendagile eta beste emakumeen etxez kanpoko lana gaitzesten zutenak, eta bazuten oihartzunik gizartean. Horien ustez, emakumeen egiteko bakarra ama eta emaztea izatea ziren; lanera joan eta soldata bat ekartzeak

senarraren duintasuna eta familia arriskuan jartzen zituen. Hala ere, emakume batzuek —oraindik gutxi— ezkontzaz gain lanari lotutako beste helburu batzuk zituztela aipatzen zuten.

Errepublikar legediak emakumeei lan egitea eragozten zien legeak kendu zituzten; hala eta guztiz ere, estatuan ez zen emakume langileen kopurua askorik igo; ez, behintzat, ezkonduena; Hego Euskal Herrian, agian gehixeago. Krisi ekonomikoak gogor jo zuen Bizkaiko industria; hemen batez ere gizonek egiten zuten lan. Gipuzkoako industriak, emakume gehiago zituenak, hobeto eutsi zion. Hala ere, krisi garaian, arazoak etorri ziren, gizon eta emakume langileek elkarri konpetentzia egiten baitzioten. Aurretik sindikatuak ezezkoa esan bazuten ere, emakumeei lanerako jarri zitzaizkien oztopoak onartu zituzten.

Beraz, errepublika garaian, generoaren gainean aldaketak egin nahi izan ziren, baina, denbora gutxi iraun zuenez eta eredu tradizionala erabat txertatuta zegoenez, ez zen aldaketa handirik gertatu. Garai horretan, emakumearen sexualitatea, jaiotzen kontrola, abortua eta beste eztabaidatu ziren, baina eztabaidak oso zirkulu txikietan egin ziren; ez zen izan gizarte osoaren eztabaida.

#### 2.3.2.12. Frankismoaren diktadurapean

Erregimen Frankistan, muturreko nazionalismoa —non errepublika garaian liberalek proposatutako ideien aurka agertu ziren (konstituzionalismoa, parlamentua, botereen banaketa...)— eta Eliza Katolikoa elkartu ziren —Euskal Herriko Elizaren gehiengoa salbu—, zeinaren doktrina erabili zuten altxamendua arrazoitzeko (Cenarro, 1998).

Estatu berria indarrez sortu zen, eta lehen urteetan, modu basatian ekin zion abertzaleen eta ezkertiarren aurka, aurre egingo zioten indarririk sortu ez zedin. Bere lekua hartu zuenean ere, ez zituen erregimenak bere moduak aldatu. Guztiz aurkakoa, errepresioz jo, eta gizartea begirada zorrozpean eduki zuen, eta horri esker lortu zuen agintean hainbeste urtez egotea. Diktaduraren ondorioz, pertsona asko hil zen Euskal Herrian; milaka preso eta erbesteratu, eta haietako asko, gainera,

emakumeak. Bai euren partaidetzagatik edo errepublikaren aldekoekin, abertzaleekin edo langileekin harremana izateagatik.

Emakumeek, gainera, errepresio berezia jasan behar izan zuten, akain-belarraren (*Ricinus communis*) olioia edatera behartzen zituzten, eta publikoki buruko ilea ebakitzen zieten “garbitzeko”. Emakumea ama eta esaneko emaztea izatera bakarrik zegoen bideratua.

Euskal Herrian beste errepresio modu bat ere erabiltzen zuten estatuak: euskal kutsua zuten edozeren aurka egin eta bertakoa zen edozein identitate zeinu desagerraraztea. Horrek guztiak jende guztiarengan zuten eragina, baita erregimenaren aldekoengan ere. Erregimenak euskararen erabilera galarazi zuten, baita festa eta ohitura herrikoi batzuk ere, abertzaletasunaren irudi zirelakoan. Iraganean gertatu bezala, bai euskarak eta bai ohiturek ere etxean jaso zuten babes; berriz ere emakumeen lana agertzen da, eurak gorde baitzuten bizirik euskara belaunaldiz belaunaldi bere lanaren eta indarraren eraginez. Horretaz gain, 50eko hamarkadan, eurak sortu zituzten, ezkutuan, lehen ikastolak euren etxeetan (Aranburu, 1990).

Espainiako Elizak errepublikaren aurkako altxamendua gogo biziz babestu zuten, eta “Gurutzada” izenez legezatu zuten. Euskal Herrian, ordea, apaiz gehien-gehienek legediaren aurka agertu ziren; horren ondorioz, hamalau apaiz hil zituzten agintaritz frankistek, eta beste mila bat espetxeratu edo erbesteratu. Elizaren eta militarren batasunarekin, Elizak ezarri zuten erregimen berriaren dotrina, eta horrek, jakina, aplikatu egin zuten. Moral berria familian oinarrituta zegoen, ez banakoan eta bere eskubideetan. Erregimen Frankistaren familiaren gaineko diskurtsoa katolizismoaren ideietan zegoen oinarrituta, gizarte zibila baino lehenagotik zetorren ideietan, non aitak Jainkoarengandik jasotzen zuten agintzeko eskubidea; hierarkia horretan, emakumeak ez zuten aukerarik haurrei ideia horiek zabaldu baino. Kontzeptu horrekin, gizonen eta emakumeen lanen banaketa areagotu baino ez zen egin. Emakumearen irudirik tradizionalena bakarrik onartzen zen, errepublika garaiko ideia berritzaileagoi atea itxita. Ezkontza sakralizatu egin zen; hori zen

emakume guztiak amestu behar zutena; beraz, ezkongabea izatea galtzaile moduan ikusten zen.

Amatasuna bultzatzeko, bazegoen beste arrazoi politiko bat ere, inperialismoarena. Erregimenak inolako konplexurik gabe erabili zuen: Espainiako handitasunak hazi egin behar zuen behialako munduko potentzia berriz ere izango bazen, eta, beraz, hori gerta zedin, beharrezkoa zen hazkunde demografikoa, gero hazkunde militarra izateko.

Beraz, errepublika garaian egindako aurrerakuntza batzuk aldatzen hasi zen diktadura, muin tradizionala berreskuratzeko asmoz. 1939an, ezkontza zibilaren legea baliorik gabe utzi zuten, eta 1889ko Kode Zibila jarri zen berriz ere indarrean. Ordu arteko ezkontza zibilak eta dibortzioak baliorik gabe geratu ziren, eta makina bat arazo pertsonal sortu ziren. Delitutzat hartu ziren berriro ere 1944 adulterio eta ohaidetza, baita senarrak maitaleak hiltzeko eskubidea ere.

Diktadurak hastapenetan, ahalegin handiak egin zituen gizonen eta emakumeen espazioak banatzeko, eta, beraz, emakumeak eremu publikotik aldentzeko. Lehenik, eskoletan, non maisu eta maistren artean, "garbiketa" egin zuten; gero, banandu egin zituzten neskak eta mutikoak, eta, gainera, irakaslea haurren sexu berekoa izan zedin ahalegindu ziren. Gaien banaketa ere gauzatu zen, neskei ez zitzaizkien zientzietako gaiak erakusten; horiei etxearen zaintzaren eta haurren zaintzaren gaineko gaiak bakarrik.

Saiatu ziren banaketa hori kalean ere ezartzen. 1937an, Accion Catolicak *Cruzada femenina española de austeridad y modestia* izeneko kanpaina hasi zuen, Euskal Herriko agintari zibil eta erlijiosoak gustura bultzatutako ekintza. Kanpaina horretan, zera eskatzen zuten, gizonek parte har zezaketen txangoetan, kirolean eta horrelakoetan emakumeek ez parte hartzea. Behar-beharrezkoa ez bazen, emakumeek ez zuten joan behar tradizioz gizonak joaten ziren kafetegi eta tabernetara ere; beharrezkoa bazen, aitak, anaiak edo senarrak lagunduta joango ziren. Arau horiek eta beste hainbat, ohiko arau bihurtu ziren apaiz, agintari,

falangista eta Accion Catolicako emakumeen sailaren begirada zorrozpean (Sanchez Erauskin, 1994).

1938an, Lanaren Fueroaren bidez, erregimenaren helburua zen emakume ezkondua lantegiko lanetik “askatzea”; beraz, emakume ezkonduak lan egitearen debekua ezarri zen. Emakumeek ezin zituzten enpresetako eta administrazioko lan asko egin, eta berriz ere senarraren baimenaren beharra ezarri zen emakumeak lan egin edo bere soldata izateko.

Hori guztia gutxi ez, eta, Elizaren laguntzarekin berriz ere, kontrola jarri nahi izan zen emakumeen sexualitatearen gainean. Dogma zaharra berreskuratu zuten: familiaren ohorea emakumeengan zegoen, eta, beraz, moralitatearen eta garbitasunaren aldeko mezua zabaltzeari ekin zioten. Sexuen banaketaz gain, emakumeek nola jantzi behar zuten ere arautzen saiatzen ziren: emakumeek ez zuten aurpegirik margotu behar, ez eta besoak edo bularraldea erakutsiko zuen arroparik jantziko ere. Familiako gizonak emakumearen sexualitatearen gaineko kontrola izan zezaten nahi zuten. Nola ez, abortua eta antisorgailuak erabiltzea zigortu zitezkeen.

Aurretik aipatu bezala, erregimenak ardura berezia agertu zuen jaiotze tasaren gainean; errepublikari egotzi zion haur gutxiago jaiotzearen errua, nahiz eta jaiotze tasaren jaitsiera errepublika garaian baino lehenago hasi. Ardura hori zela eta, jaiotze tasa haz zedin neurri bereziak hartu zituzten: aurretik aipatutako abortua eta antisorgailuak legez kanpo uztea eta horretaz gainera haurrak zituzten familiak diruz laguntzea. 1938ko uztailaren 18ko legearen arabera, haur asko zituzten familiak diruz lagunduko zituzten, aitaren soldatarekin nahikoa ez eta ama lanera joan ez zedin. Horretaz gain, ezkontzeko lana uzten zuten emakumei sariak ematen zizkieten, baita emakumeak 30 urte baino gutxiago eta gizonak 35 urte baino gutxiago zituzten bikoteei ere.

Jaiotzen gaineko presio hori nahiko arrakastatsua izan zen, baina ez zuen Gerra Zibilaren aurreko zenbakietara iristerik lortu; hala ere, 1940ko eta 1960ko hamarkaden artean egonkortasuna izatea lortu zuen, eta aurretik zetorren gutxiera

geratu (Alvarez Uria, 2011). Gipuzkoan eta Bizkaian ere ez zen gutxiera geratu, gazteak atzerrira joan baitziren. Hala ere haur jaioberrien hilkortasun tasaren jaitsi egin zen, eta, gobernuak emandako laguntzen bidez, bi herrialde horietan ere igo egin zen.

Emakumeak lan mundutik bidaltzeko ahaleaginean ez zuten nahi bezalako fruiturik izan. Bitxia bada ere, XX. mende guztiari begiratzuz gero, 1940-1960 bitartean hazi egin zen gehien soldatapeko emakume langileen tasa. Soldaten jaitsierak bizimodu latza ekarri zuen langileentzat, eta, beraz, familien beharrak emakumeak lan mundura behartu zituen debeku guztien gaintik. Hori garaipen txiki bat izan zen emakume ezkonduentzat. 1939-1970 bitartean, %22koa zen emakume langileen kopurua; 1975ean, berriz, sekulako aldaketa azaleratzen dute estatistikek, %40 baitzen etxetik kanpo lan egiten zuten emakumeen tasa (Borderias, 1993).

1959an, erregimenak, ordura arte izan ez zuen nazioarteko babesaren bila, bira politiko bat egin zuen, eta atzerriko ekonomietara ireki zen. Atzerriko onarpenaren beharrak 1961eko legea ekarri zuen, non emakumeek lan egiteko zeuzkaten eragozpen gehienak indarrrik gabe uzten zituen; horretaz gain, lan bera soldata bera onartzen zituen, baina horrek guztiak indarra galtzen zuen, emakumeak lana egiteko oraindik senarraren baimena behar baitzuen.

60ko hamarkadan, Espainiako ekonomiak zabalkunde handia izan zuen. Garai horretan, Hego Euskal Herriak industrian oinarritutako ekonomian hazkunde handia izan zuen, baita zerbitzuetan ere. Ondorioz, biztanleak hirietan bildu ziren, eta ordu arteko gizarte egiturak aldatu egin ziren. Testuinguru horretan, erlijioak gizartean zuen indarra eta erabakimena galtzen joan zen. Kasu batzuetan, ezkutuan beste batzuetan, ez hainbeste: sindikatu, alderdi politiko eta bestelako gizarte taldeak sortzen joan ziren.

Frankismoa arazo pare batekin topatu zen Euskal Herrian, alde batetik gizarte egitura moderno batekin eta beste alde batetik gorantz zioan nortasun abertzalearekin, erregimenaren makinaria politikoaren aurka talka egiten hasi baitzen. Erregimena

zilegitasuna galtzen ari zen Euskal Herriko sektore askotan, eta hori sistemak aurka egiteko arrazoi nagusi bihurtu zen. Testuinguru horretan, berriz ere emakumeak espazio publikora atera ziren, eta erregimenaren aurkako mugimenduetan parte hartzen hasi ziren indar handiz. Frankismoaren aurkako presoan alde, eguneroko bizimodu garestiaren aurka, gizarte zerbitzuak hain garestiak izatearen aurka...

Gizartearen bilakaera horretan, batetik indarra erabilera etorri zen, eta beste alde batetik erregimenak zituen elementurik arkaikoenak aro berrietara egokitu ziren. 1963an, *Venganza de la honra* (Senarrak maitaleak hiltzea). Zigor Kodetik kendu zuten. 1966an, emakumeak senarrik gabe edo senarraren baimenik gabe epaitegietara joan zitezkeen (Nuño, 1999). 1970ean, aitari amaren baimenik gabe haurrak adopzioan emateko eskubidea kendu zitzaion. 1972an kendu egin zuten emakumeak ezkontzeko ez bazen hogeita bost urtez azpitik etxetik ateratzeko aitaren baimena behar zelako legea. Azkenik, 1975ean emakume ezkondua legearen aurrean heldu bihurtu zen, ez baitzuen senarrak esana nahitaez egin behar, ez eta ezkontza agirik behar bere ondasunen edo soldataren jabe izateko, ez eta komertzioan aritzeko ere.

#### 2.3.2.13. Demokrazia garaia

Euskal Herriko politika mundu konplexuak —alderdi ugari eta mugimendu sozial sendoa— bere eragina izan zuen, eta Espainiako gobernuko presidente Adolfo Suarezren erreformismoari aurre egin zion, Suarez bera baitzen Espainiako trantsizio politikoaren diseinuaren arduraduna.

Eusko Legebiltzarkideen Biltzarrak osatu ziren lehenik eta Eusko Kontseilu Nagusia gero (1978); horrek guztiak prozesu autonomikoaren hasiera iragarri zuen. Hala ere, prozesu horrek talka egin zuen Koordinadora Abertzale Sozialistaren barnean zebilen hausturaren aldeko nazionalismoarekin. Biltzar barruan sozialisten eta nazionalisten artean zeuden desadostasunak batetik, eta Nafarroako UCD alderdiak horretarako egindako ahalegina bestetik, azkenean Nafarroa erregimen aurreautonomikotik bereizi zen.

1978an erreferendum bidez bozkatu zen Espainiako Konstituzioa. Espainian onartu egin zen konstituzioa; Araban, Bizkaian, Gipuzkoan eta Nafarroan, berriz, ezezkoa atera zen. Euskal alderdi guztiek, EAJ barne, abstentziorako deia egin zuten, konstituzio horrekiko desadostasuna agertzeko. Euskal Herriko abstentzioa, Espainiakoarekin alderatuta, oso handia izan zen, eta probintzien artean ezberdintasunak egon ziren: Gipuzkoako eta Bizkaiko abstentzioa handiagoa izan zen (%56), eta Araban eta Nafarroan txikiagoa —%41 eta %33, hurrenez hurren— (Gamboa, Garaio eta Ruiz, 2007).

1979ko urriaren 25eko erreferendumean, erroldatutako botoen %57,77k baietza eman zion Gernikako Estatutuari, eta abstentzio politikoa eta teknikoa %41,14koa izan zen. Onartutako testuan, hezkuntza, kultura, ekonomia, administrazio eta polizia eskumenak biltzen ziren, geroxeago euskal eta espainiar gobernuaren arteko eztabaidagai bihurtu zirenak.

Euskal Autonomia Erkidegoko 1979ko lehen hauteskunde autonomikoak EAJk irabazi zituen Herri Batasunaren eta PSOEn aurretik, eta Carlos Garaikoetxea izan zen gobernuko lehendakaria.

1979an, Foru Parlamentua —Espainiako lehen ganbara autonomikoa— eta Foru Diputazioa aukeratu ziren, sufragio unibertsal bidez. Hurrengo urtean, Nafarroako esparru juridikoa eta erakundeak berritu nahian, itun baten negoziazio prozesuari ekin zioten. Prozesuaren emaitza 1982ko Nafarroako Forua Berrezarri eta Hobeagotzeko Lege Organikoa izan zen. Esan dezakegu horixe dela gaur egungo Nafarroako Zuzenbide Publikoaren funtsezko esparrua.

1982an Nafarroako Foru Hobekuntzarako legea onartu zen, eta bertan Euskadiko Autonomi elkartean sartzeko bide berezi bat zehaztu zen. Kasu horretan, ez zen erreferendumik egin.

Hegoaldea bi administrazioetan banatu eta bakoitzaren barruan erakundeak osatu eta gero, alderdi politikoek hainbat arazori egin behar izan zieten aurre: erakundeak

sendotzea, langabezia, gatazka politikoaren konponbide baketsua, hizkuntza normalizatzea...

Ipar Euskal Herria askoz ere lehenago sartu zen Europako Ekonomia Erkidegoan Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroa baino. Izan ere, Frantzia izan zen 1957ko martxoaren 25ean Erromako Ituna sinatu zuen herrialdeetako bat, eta Arabak, Bizkaiak, Gipuzkoak eta Nafarroak ez zuten sarbiderik izan, 1986an Espainia sartu zen arte (Barcenilla, 2001).

Europar Batasuneko kide izateak pertsonen eta kapitalen zirkulazio librea, diru bakarra eta Europa osoko politikak baldintzaturiko estatu politikak ekarri ditu. 2005. urtean, batasuna osatzen duten herrialdeak Europako Konstituzioa eztabaidatu eta onartzeko prozesuan murgilduta daude.

Aldaketa politiko horiek guztiek eragin zuzena izan zuten gizartean, eta, batez ere emakumeen bizitzetan batzuk denbora gutxian gertatu baziren ere, beste batzuek hamarkadak behar izan dituzte:

-Emakume gehiago sartu ziren soldatapeko lan mundura, denbora berean krisi ekonomikoa areagotu zen.

-Emakumeen ikasketa maila handiagotzearekin batera, bizitzeko eredu berriak sortu ziren, eta, horrekin batera, ezkontzeko adina atzeratu zen.

-Haur jaioberrien tasa jaitsi egin zen; lehen haurra izateko adina atzeratu zen, eta haur batetik besterako tartea handitu.

-Antisorgailuen erabilera onartu zen, baita eragindako abortua ere.

-Teknologia berriek eragina garrantzitsua izan zuten.

Datu horiek guztiek emakumeak euren buruaren jabe egiten ari zirela adierazten dute, familiarengandik bereizita. Europako beste nazioetan gertatzen den moduan,

sekularizatzen ari da gizartea, bere kabuz hartzen ditu erabakiak. Gaur egun, euskal gizartean, emakumeak aukera du haurrak izan edo ez izan eta zenbat izan erabakitzeko. Amatasuna ez da emakumearen sozializatzeko modu bakarra. Emakumeek heziketa handia izan ez badute ere, alabentzat oso garrantzitsutzat ikusten dute. Gaur egun, emakumeak berrogei urterekin lan mundura edo ikasketetara sartzen dira, eta beste emakume batzuk damututa agertzen dira beren lana ezkondukoan utzi izanaz, eta gauza bera ez egiteko gomendatzen diete alabei. Oro har, emakumeak lan mundura sartzea izan da azken hamarkadetako aldaketarik handiena; horrek autonomia eta zirkulu propioa eman baitizkie —eurenak bakarrik diren lagunak—.

Feminismoaren eragina zuzena edo zeharkakoa nabari da gizartean agertu diren modelo berrietan. Esate baterako, gorputzen irudien gainean eta modari begiratzen badiogu, bakoitzak bere modari jarraitzen dio; horrek ez du esan nahi joerarik ez direnik, baizik eta bakoitzak bere modura jarraitzen diela. Sexualitateari garrantzi handiagoa ematen zaio, eta emakumeek plazer sexuala eskatzen dute. Oro har, abortua (nahitakotzat) ohikotzat hartzen da. Sexualitatea haurrak izatetik banandu da, eta bikotearen edo pertsona bakarraren plazer bezala ulertzen du gehiengo batek, iraganeko pentsamenduak alde batera utzita. Horrek guztiak emakume mota ugari izatea ekarri du, eta emakumeetan gizonetan baino aldaketa gehiago nabari da. Gero eta emakume gehiago dago lanean erabaki guztiak berak bakarrik hartu nahi dituenak, eragin egin nahi duena... Eta horren guztiaren fruituak jaso nahi dituenak. Hori guztia bozkatzearekin identifikatzen da (Euskosare, 2015).

## **2.4. Laburbilduz**

Atal honetan lehenik ikusi dugu gizonen eta emakumeen berdintasun eza gizartean zergatik eta nola gertatzen den; horretarako, nazioartean nahiz estatuan hainbat indize egin dira, eta, horien bitartez, gizonen eta emakumeen ezberdintasun maila neurtu da. Konturatu gara oso gizarte ezberdinak daudela eta berdintasunik inon ez badago ere nazio batetik bestera aldeak handiak direla. Horrekin batera, alde horien

zergatia eta sexuen eta generoen ezberdintasunaren gaineko hainbat iritzi ikusi ditugu, zatiketa binarioak dakartzan arazo guztiekin.

Ondoren, euskal gizartea aztertu nahi izan dugu. Gure ustez, orain arte ikusi dugunarekin, ezin esan liteke Euskal Herria matriarkatua izan denik. Ez, behintzat, emakumeak gizonak baino boteretsuagoak zirenik, baina horrek ere ez du esan nahi gizarte guztiak berdinak zirenik edo direnik —GGI ikusi besterik ez dago horretarako—. Batzuetan besteetan baino azpiratuagoak zeuden emakumeak, bai legez eta bai gizarteko ohituretan ere. Azpiratuak egoteak, ordea, ez du inola ere esan nahi botererik izan ez dutenik. Azpiazuk, Basterretxeak, Oliveri-Kortak eta bestek frogatu dutenaren harira, euskal emakumeek iraganean inguruko herrietako emakume askok baino botere handiagoa izan dut. Ez dugu inolaz ere esan nahi euskal emakumeak ingurukoak baino hobek eta azkarragoak zirenik, baizik eta kasu askotan nahita baino gehiago egoerak behartuko zituela botere hori hartzera familia aurrera aterako bazuten. Antzinako erregimena erortzean eta erregimen berriak herritarrengan kontrol handiago izanik —lege zein ikuskaritza aldetik—, badirudi euskal emakumeek aurretik ezagututako boterearen zati bat bederen galdu zutela; hala ere, legearen aurrean botererik eduki ez arren, badaude boterea izateko beste modu batzuk ere, eta emakume asko azpiratuta egon baziren ere beste askok jakingo zuten egoerari zirrikituak bilatzen. (Gipuzkoako Foru Legeetan legez egoera berezietarako bakarrik erabil zitezaketen eskumenak ohiko eginez) Emakumeak legez gutxituta egonagatik horrek ez du esanahi emakume guztiek hori sinetsiko zutenik, ezta gutxiagorik ere.

Atal horren arabera, badirudi gizon-emakumeen ezberdintasunek gizarteko esparru guztietan dutela eragina; beraz, pentsatzekoa da hizkuntzan ere izango duela, baina zenbatekoa ote da benetan sexismoak hizkuntzan duen eragina?

### **3. Hizkuntza eta gizartea**

Sexismoari begira hizkuntzak nolako garrantzia duen aztertuko dugu ondoren. Lehenik, hainbat terminoren definizioak emango ditugu; gero, hizkuntzalaritzan dauden teoria esanguratsuenei begirada bat emango diegu, betiere sexismoari begira, eta zenbait hizkuntzatan generoaren erabilera nolakoa den ere aztertuko dugu. Ondoren, hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko eman diren pausoak eta baliabideak aztertuko ditugu, eta, azkenik, ikerketa baten bidez sexismoa ekiditeko neurriak jarri diren eta ez diren hainbat kasu eta emaitzak ezagutuko ditugu.

#### **3.1. Hizkuntzaren sexismoaren gaineko ikuspegiak**

##### 3.1.1. Hizkuntzaren gaineko ikuspegi batzuk

Hizkuntzalaritza hizkuntzaren zientzia da; duela 2.500 urte, jada, hizkuntza aztertzen bazen ere, zientzia moduan aztertzea askozaz berriagoa da: gramatika —zer zen zuzena eta zer ez—, erretorika —sinesteko moduan erabili—, poesia —kritika literarioa— eta filologia —analisi historikoa eta beste hizkuntzekiko konparaketak—. Lehen liburua 1916an Ferdinand de Saussurek argitaratutako *Cours de Linguistique Générale*<sup>78</sup> litzateke. Saussurerenaren aurreko hizkuntzaren gaineko ikerketak filologia konparatiboaren barnean sartzen ziren; hizkuntzen arteko loturak eta euren aurrekoak aztertzea zen ikerketa lerroa. Saussurek, ordea, hizkuntza historikoki aztertzeak analisi sistemikoa egitea galarazten zuela pentsatzen zuen; garai haietan, bakarrik denbora hartzen zenez kontuan, haren ustez, sistemikoa ez zen fenomenoa bakarrik azter zitekeen. Hark ez zuen garapena ikusi nahi; une konkretu batean geratu, eta une horixe mikroskopiaoren aurrean jarri nahi zuen, barnetik nola zegoen eraikita ikusteko. Denboran une konkretu batean hizkuntzan gertatzen zen guztia aztertu nahi zuen, eta une hori izoztu. Une horri *synchronic* deitu zion, *diachronic* ikerketa historikoaren aurkakoa.

---

<sup>78</sup>Suitzar hizkuntzalararen liburua bere ikasleek argitaratu zuten, 1913an hil baitzen.

Saussurek idealizatu egin zuen ikertzeko modu hori, hizkuntza une konkretu batean hartu eta “argazki” hori azter zezakeela pentsatu zuenean, hizkuntzak beti aldatzen ari baitira. Horretaz gain, edozein hizkuntz komunitatetan denboran zehar une konkretu guztiak daude, hiztunak adinez aldatzen baitira. Hala ere, garrantzitsua izan zen hizkuntza historia kontuan hartu gabe azter zitekeelako ideia. Gaur egun, hizkuntzalaritza sinkronikoak hizkuntzalaritza diakronikoari lehentasuna kendu dio.

Jende askok Saussure pentsalaritzat hartzen du linguistatzat baino gehiago. Estrukturalismoaren sortzailetakoa izateagatik eta semiologia izeneko diziplina sortzeagatik da famatu. Hala ere, haren ideien elementurik garrantzitsuena hizkuntzaren (*langue*) ideia garatzean datza; *lengoaia*<sup>79</sup>, *hizkuntza*<sup>80</sup> eta *hizkera*<sup>81</sup> bereizi zituen hark. Bereztasunak azaltzeko, hizkuntza bere horretan sistema bezala ulertu behar dela zioen, eta ez fenomeno historiko, arazo filosofiko edo tresna pedagogiko edo sozial bezala. Saussurek esan zuen bezala: hizkuntza bere horretan aztertu behar da.

Iraganean hizkuntza ez zen bakarrik aztertzen, beti beste gai bat zuen aldamenean, zer ote zeukan hizkuntzak bere horretan aztertu behar izateko? Galdetuko zuen batek baino gehiagok. Saussurek zera zioen, hizkuntza zeinu sistema bat bezala ulertu behar zela. Hizkuntzalaritza zientzia berriaren erdi-erdian jarri zuen, “zeinuen zientzia”. Gizarte barruan zeinuen bizia aztertuko zuen zientzia bat onargarria zen haren ustetan, gizarte psikologiaren barnean egongo zena eta *semiologia* deituko zitzaiona. “Semiologiak zeinuak nola osatuta dauden, jarraitzen dituzten arauak aztertuko ditu”, esan omen zuen Saussurek. Beste hitz batzuetan: izaki bizidunek sistema sinbolikoa —hizkuntza, esaterako— eraikitzeke duen gaitasuna. Gaur egun, zientzia indarrean dago hori, neosaussuretarrek eta semiologistak egindako lanari esker. (Cameron 1988)

---

<sup>79</sup>*Langage*: gizakiek beren pentsamendua azaltzeko eta elkarrekin komunikatzeko duten ahalmena, zeinu-sistemaz —ahozkoa nahiz grafikoa— gauzatzen dena, hizkuntza. Hizkuntzalaritzaren ikuspegitik, giza gaitasuna da; soziolinguistikak, berriz, portaera soziala den aldetik aztertzen du.

<sup>80</sup>*Langue*: giza talde bateko kideek elkarrekin komunikatzeko duten hitzezko adierazpidea. Zeinu sistema.

<sup>81</sup>Hizkera: pertsona edo izaki bizidun talde baten hitz egiteko era. Hizkuntza jakin batetik hiztunak egiten duen erabilera konkretua (Zarraga, 2010).

Zeinuez ari garela, zer ulertzen ote dugu zeinu linguistikoez? Harkaitz Zarragak honela definitzen du (2010: 27):

Adierazle edo irudi akustiko baten eta kontzeptu baten elkargo da. Zeinu linguistikoaren teorian, teorian, zeinuak izaera bikoitza du; hau da, objektu edo kontzeptu bati erreferentzia egiteko (adierazia), erreferente bat erabiltzen da (adierazlea). Adierazlea hiztunaren ahotik irteten den kate fonetikoa da (*mahaia* hitza). Adierazia, berriz, solaskideak adierazlea jasotzean egiten duen buru-irudia (mahi baten buru irudia).

Cameronek zera dio (1988):

Zeinu linguistikoa arbitrarioa da; soinuek eta kontzeptuek ez dute elkarren artean inolako loturarik, edozein hitz aukeratzen dugula ere: demagun *katu*: lau hankadun animalia da guretzat, baina guk horrela erabaki dugulako bakarrik; beste edozer izan zitekeen, erabaki hori gizarteak konbentzioz hartu baitu. Zeinuak arbitrarioak badira, kontzeptuak ez du horrelako garrantzirik; garrantzia duena zera da, objektu bat bestetik bereizi ahal izatea; bestearekiko ezberdintasunek definitzen dute objektu bat. Zeinu horiek elkarren ondoan jarrita, elkarri lotzeko arauari jarraituz, sistema bat sortzen da, gramatika edo sintaxia.

Saussureren ideia horiek 1950eko hamarkadaren amaiera arte jarraitu ziren amerikar hizkuntzalaritzan. Amerikar estrukturalistek, ordea, ez zuten gustuko desagertzeaz zeuden Ameriketako hizkuntza natiboak nola deskribatzen zituzten. Haien teknika praktikoa behar zituzten analisi linguistikoak egin zituzten.

Erabilitako modua *corpus* bezala deskriba daiteke, lehen hizkuntza zuen hizlari baten hitzaldia. Euren gramatika hizkuntza horren elementuen zerrenda zen —soinuak, hitzak eta forma gramatikalak— elementu bakoitzaren kokapenarekin batera. Hizkuntzalari horiek, nahiz eta Saussureren teoriari zuzen-zuzen jarraitu ez, estrukturalistak ziren, haien analizatzeko moduari begiratzen badiogu.

Amerikar estrukturalismoa ez bezala, saussuretarra da semiologia. Hala ere, ez da hizkuntzalaritzaren tradizioaren zatitzat hartzen, ez hizkuntzalarien aldetik ez eta semiologiaren jarraitzaileen aldetik ere, psikologiako zati bezala baizik.

Hizkuntzalaritza teorikoa gaur egun ezagutzen den bezala, batez ere angloamerikar zientzietatik eta gizarte zientzietatik dator. Tradizio hori burgesa, espirizista eta positibista da. Beste hitz batzuetan esanda, Saussureren garaitik helburuak eta metodologia aldatu badituzte ere, oraindik jarraitzen du “zientzia” bezala.

Semiologia, ordea, beste tradizio baten barruan sartzen da, ez angloamerikarrek eta zientifikoan, frantsesean eta literarioan baizik. Burgesiaren eta enpirizismoaren aurkakoa eta zientziaren metodologia ez du gustuko. Marxismotik eta freudismotik hartu dituzte ideia nagusiak; beraz haien tonua, helburuak eta metodologia ez dira hizkuntzalaritzarenak.

Zaila egiten da, beraz, eta, zuzena ere ez agian, britaniar-amerikar hizkuntzalaritzaren gaineko teoriak frantses semiologiarekin batera aztertzea. Teoria horiek ez baitute helburu bera, ez feminismoaren aldetik ez eta hizkuntzalaritzaren aldetik ere. Beraz, ez du zentzu handirik batera aztertzeak.

Semiologiak hizkuntzalaritza feministari egin dion ekarpena bikoitza dela aipa genezake. Lehenik, literaturaren kritika: badu zer esanik emakumeen hizkuntz erabileran: esaterako, asmatutako literaturan, emakumeen kreatibitatean, eta, bigarrenik, “generoaren subjektibitatean”. Lacanen psikoanalisitik eratorria den ideia horrek dio emakumeak gizartetik kanporatu egiten direla gizonen hizkuntza ikasi behar dutelako.

Nahiz eta naiz bi termino horiek —*semiologia* eta *estrukturalismoa*— batera azaltzen diren, goian aipatu bezala, esaterako: hizkuntzak. Levi-Strauss (1958), Barthes (1957) eta Lacan (1966) pentsalariak, ordea, semiologoak dira, horien ikerketa objektua — ahaidetasuna, mitoak, testu literarioak eta inkontzientea...— zeinu sistemak zirela ziotelako. Eta, Saussurek berretsi bezala, baita hizkuntzak ere. Estrukturalismoa,

berriz, batez ere zeinu sistema aztertzeko metodologia da, non ezberdintasunak eta loturak garrantzia duten. Semiologistek erabili badute ere, horiekin inolako loturarik ez duen testuinguruan ere erabili izan da. Laburrean, semiologia diziplina bat da, eta estrukturalismoa metodologia.

Saussureren ustez, semiologia gizarte psikologiaren zati da, eta ez hizkuntzalaritzarena, eta hizkuntzalariek ez dute ukatu hizkuntza “buruan” zegoela. Amerikar estrukturalismoak, ordea, “jarrera psikologiarekin” lotu izan du, eta garrantzi gutxi eman dio hizkuntzaren “buruko” ideiare. Hala, beraz, amerikar estrukturalismoan ez da barneko prozesurik aztertu, morfologia aztertu izan da (Cameron, 1988).

Guztiak, ordea, ez zeuden horrekin gustura; 1957an, Noam Chomskyk (1967) gramatika sortzailearen oinarriak ezarri zituen, izaki bizidunok hizkuntzarako ahalbidetzen gaituen gorputz atala dugula adierazi zuenean. Atal horrek hizkuntzen jabekuntzan zuzenean eragiten du, arau sintetikoak gureganatzea ahalbidetzen baitigu.

Hizkuntzaren mugagabetasuna eta sortzea azpimarratzeaz gain, hizkuntzaren jabekuntzaren gaineko teoriak astindu zituen. Garai hartako behavioristek hizkuntza imitazioz eta errefortzuz ikasten zela defendatzen zuten. Chomskyk, berriz, azaldu zuen izaki biziduna sekula entzun gabeko esaldiak egiteko gai dela; izan ere, egitura sintaktikoak ezagututa, esaldi kopuru mugagabea egin dezake. Estrukturalismoaren ondoan sortzailetasuna eraldatu zen bezala, psikologian kognitibismoa gailendu zen; hau da, izaki bizidunak ez du modu pasiboan ikasten, irrika-ahalegin-erantzun jokoaren arabera baizik, eta aktiboki ulermenaren bitartez errealitatea interpretatuta.

Chomskyren ustez, hizkuntzarako ahalbidetzen gaituen atal horrek gramatika ezberdinak eratzeko gaitasuna ematen digu. Hori horrela izanik, hizkuntza guztietan errespetatzen den “gramatika unibertsal” bat dagoela erakutsi zuen. Noam Chomskyren gramatika unibertsalaren teoriaren arabera: gizakiok jaiotzez dugu

hizkuntza prozesatzea ahalbidetzen digun gorputza atala. Horri esker, hizkuntza arauak sortu, jaso eta barneratzeko gaitasuna dugu. Ondorioz, bada hiztun orok jaiotzez dugun gramatika unibertsal bat eta munduko hizkuntza guztiak horren araberakoak dira. Horren guztiaren adierazgarri, gramatika guztiak printzipio bertsuak izatea.

Aurretik adierazi bezala, estrukturalismoak morfologia aztertzen du; Chomskyren jarraitzaile sortaileek, berriz, sintaxiari ematen zioten garrantzia. Horrela, hizkuntzaren ezaugarri lexikoak eta sintaktikoak bereganatuta, hiztunak hizkuntz gaitasuna<sup>82</sup> edo gaitasun linguistikoa eskuratzen du (Zarraga, 2010).

Hala ere, hizkuntz gaitasunaren kontzeptuak kritika zorrotzak jaso zituen, Cameronen arabera; izan ere, hizkuntz gaitasuna gaitasun komunikatiboaren alderdi bat baino ez dela leporatu zioten Chomskyri. Hizkuntza zuzen erabiltzen jakitea ez da nahikoa egoki komunikatzeko. Egoera eta testuinguru askotan hizkuntza modu egokian erabiltzea lortu behar du hiztun batek, gaitasun linguistikoaren ondoan komunikazio gaitasuna<sup>83</sup> ezarrita.

Egituren deskripzio hutsera bideratuta oso labur geratzen zen, sistemara mugaturik. Elementu batzuk eta haien arteko lotura sistematikotik eta izaki bizidunen gaitasunetik harago doa hizkuntza. Funtsezkoa da hizkuntza komunikatzeko bitarteko moduan hartzea; fonemak, morfemak, lexikoa eta gramatika baino gehiago da. Elementu horiek guztiak helburu bat betetzeko baliatzen diren aldetik baino ez dute zentzurik. Zehatzago esanda, izaki bizidunok talde batean komunikatzeko erabiltzen dugun zeinu sistema da hizkuntza.

Horren ondoan sortu zen soziolinguistika, baina, diziplina moduan egituratu aurretik ere, hizkuntzalariek hizkuntzaren izaera sozialari eta gizartean betetzen duen

---

<sup>82</sup>Hizkuntz kompetentzia. Hizkuntzaren gaineko ezagutza inplizitua. Beste azpigaitasun batzuk barnebiltzen ditu: gaitasun lexikoa, gaitasun gramatikala, gaitasun fonologikoa, gaitasun ortografikoa...

<sup>83</sup>Egoera eta testuinguru ezberdinetan, hizkuntza modu egokian erabiltzeko ahalmena. Beste azpigaitasun batzuk barnebiltzen ditu: gaitasun linguistikoa, gaitasun soziolinguistikoa, gaitasun diskurtsiboa eta gaitasun estrategikoa.

funtzioari buruzko kezka bazegoen, eta artikulu eta liburu asko idatzi ziren gai horren gainean. Ikuspegi soziokultural batetik ikusiz gero, hitz egitea gizarte loturen bitartekotzat ikusten da, gizarte rola adierazteko modu bat, eta kulturaren erakusgarri eta aldi berean eragile.

Amerikar estrukturalistek lotura estua izan dute beti antropologiarekin; ezezagunak ziren hizkuntza eta ezezagunak ziren kulturen arteko analisisia egin behar baitzuten. Horretaz gain antropologo askoren ustez, hizkuntzak garrantzi handia du kulturak antolatzeke garaian. Hizkuntza data erabili izan dute gizartearen osagarriak azpimarratzeko, eta zer aztertu den jakiteko gida garrantzitsua da.

Antropologiaren tradizioan galdera arazotsu bat sortu da, ordea, erlatibotasuna hizkuntzaren determinismoan. Erlatibotasunarekin, errealitate objetiboa adierazi nahi da kasu horretan, kultura ezberdinek ezberdin ulertzen dituztela egoera ezberdinak, determinismoak dio, ordea, badela zerbait aldaketa eragiten duena. Jende multzoen artean aurki daitezkeen muturreko aldeak hizkuntzari leporatzen dizkiete antropologo batzuek. Adibidez: hopi bezalako aditzaldirik gabeko hitzun batentzat ezinezkoa izango da ingelesezko aditzaldiak ulertzea. Teoria hori *Sapir-Whorfen hipotesia*<sup>84</sup> esaten zaiona, Edward Sapir (1929) eta Benjamin Lee Whorf (1956) hizkuntzalariek asmatu zuten.

Cameronen ustez, antropologiak feminismoari egin dion ekarpenik handiena teorikoa izan da. Batetik, aipatu Sapir-Whorfen hipotesiak eta, bestetik, Edwin eta Shirley Ardeneren talde mutuen teoriak —feministek sarritan erabiliak— oso argi adierazten dute hizkuntzak nolako rola duen pentsamenduan eta kulturean. Antropologiak beste kulturetan gizartearen ordenari eusteko hizkuntzak nolako garrantzia duen ulertzen laguntzen digu, eta horrek antzekotasunak egiten ditu hizkuntza sexistaren eta ahozko indarkeriaren artean, eta erakusten digu hizkuntza zenbateraino erabiltzen den gizartea kontrolatzeko; adibidez: emakumeek jendearen

---

<sup>84</sup>Edward Sapir eta Benjamin Lee Whorfen teoria, bi linguista horiek erlatibistak ziren.

aurrean hitz egiteko dituzten zailtasunak, hitzaldien estiloa, sexistak diren izaeraren gaineko teoriak indartzea...

Horretaz gain, antropologian sexuaren gainean dauden ezberdintasunen data ematen du, sexuaren gaineko politiketarako nahiz linguistikarako garrantzitsua dena. Soziolinguistika zabalago ondorengo atalean aztertuko dugunez eta berriz ez errepikatzearen, soziolinguismoak feminismoari egindako ekarpenak aztertuko ditugu. Hizkuntza gizartean testuinguru batean kokatzen dutenez, soziolinguistikatik lortzen diren datuek fruitu handiak ematen dituzte sexuen ezberdintasunaren gainean. Horretaz gainera, feminismoaren kezka hizkuntza eta desabantailak ulertzeko bidea ekar dezake; azken hamarkadetan, material emankorra sortu dute hitzaldi, gizarte azterketa eta lorpen faltaren gainean. Batez ere gutxitutako arraza eta langileen artean —gehienetan gizonen adibideak erabili badituzte ere—, baina emakumeen zapalkuntza aztertzen duten ikasleentzat erabilgarria izan daiteke (Cameron, 1988).

Ondoren, hainbat ikuspegi aztertuko ditugu hizkuntzaren eta sexismoaren gainean:

### 3.1.2. Hizkuntza sexista edo erabilera sexista

Maiz entzuten galdera da hau, gurean ere ez da arraroa: “Euskara sexista ote da?”. Topiko horren gainean dauden iritzi nagusiak jasoko ditugu ondoren, iritzi horiek aurretik aipatutako hizkuntz teoria ezberdinekin egongo lirateke lotuta.

#### 3.1.2.1. Sistema sexista:

Harreman dialektikoa dute arauak —*sistema*, *hizkuntza* edo *gramatika* ere deitua— eta erabilerak —*hizkera* eta *mintzaira* ere deitua—; hau da, hizkuntzaren bi aldeek dute zeresana, eta horiek biak izan behar dira kontuan sexismoa gaindituko bada.

Kultura/errealitatea da sexista, eta, hori aldatuz gero, hizkuntz sistema ere aldatuko da; horren ondorioz, ez dago hizkuntzan aldaketarik egin beharrik edo, behintzat, ez da lehentasunen arteko eginbeharra hizkuntzaren sexismoarena.

### 3.1.2.2. Erabilera sexista:

Horren harira egin dira gaur egun ezagutzen ditugun gomendio asko; horien arabera, erabilera da sexista —hizkuntz sistema ez da sexistatzat jotzen— (Alvarez-Uria, 2003).

Beraz, iritzi horien arabera, batzuek pentsatzen dute gizartea sexista denez hizkuntzak ere nahitaez sexista izan behar duela gizarteak eraikia baita. Gauzak argitze aldera, teoria feministari begiratzen badiogu, esango genuke normalki hizkuntza bera gehienek sexistatzat hartzen dutela. Hona hemen Susan Ehrlicheta Ruth Kingek zer dioten *Gender-Based language reform and social construction of meaning* lanean (Ehrlich eta King, 1998: 165):

“Feminist theorists have generally assumed that language is not neutral and transparent means of representing reality. Rather language is assumed to codify an androcentric world-view”

Deborah Cameronek, berriz, hauxe dio (Cameron, 1998: 9):

“On the whole, feminists have concluded that our languages are sexist. They represent o 'name' the world from masculine viewpoint and in accordance with stereotyped beliefs about women, men and relationship between them”

Euskal Herrian ere, iritzi antzekoak topa ditzakegu. Adibidez, honela dio Amaia Alvarez Uriak (2004):

“Argi dago erabilera ez-sexista egiteko aukera ematen digula euskarak. Hala ere, erabilera sexista egiteko aukera dagoen neurrian ez al da hizkuntza hein batean sexista? Gainera, onartzen badugu gaztelania, frantsesa, ingelesa... beste hizkuntza (batzu)k sexistak direla, zerk ezberdintzen du euskara?”

Agurtzane Juanenak (1991):

“Kultura sexistatik mintzaira sexista dator eta mintzaira sexistak kulturaren sexismoa iraunarazten du”

Bestelako iritziak ere aurkituko ditugu, hizkuntza bera sexista ez dela baizik eta erabilera dela sexista diotenak. Honela dio Amelia Barquinek (2008) *Euskara ez sexista* liburuan:

Hizkuntza batzuk beste batzuk baino sexistagoak al diren galdetzen da. Haren ustez, galderen formulazioa ez da egokia. Ulergarria dirudi gizarteen izaera historiko ez-parekoek hizkuntzetan aztarnak uztea. Susmatzen da munduko hizkuntzetan aurki daitezkeela gizarteetan egon den eta dagoen generoen ezberdintasunaren marka. Euskaran ere aurkituko ditugu: hitz batzuen esanahia, termino batzuen adieraren ezberdintasuna emakumeei edo gizonei aplikatzen zaizkielarik... Eta, aldi berean, esan behar da hiztunen ekoizpenean hautemandako sexismoa hizkuntzaren erabileran dagoela gehienetan eta ez hizkuntzaren sisteman. Hiztunak, beraz, adierazteko modua aukeratu ahal du, eta erabilera egokia egin dezake; hizkuntzak ez du desegoki adieraztera behartzen.

Ibon Sarasola (1998) honela dio EITBn Kike Amonarrizek aurkeztutako *Tribuaren berbak* programan (Amonarriz, 2013):

“Gizartea matxista baldin bada, hizkuntza matxista izango da; eta gizartea aldatzen den neurrian, hizkuntza aldatzen da”.

Bai Amelia Barquinek eta bai Ibon Sarasolak uste dute gizartea aldatu behar dela hizkuntza aldatzeko, baina Amelia Barquinen kasuan, hizkuntzaren erabilera ere aldatu behar dela dio; Ibon Sarasolak gizartea aldatzearekin hizkuntza aldatuko dela uste du.

Era batera edo bestera, argi dago gehienok erabiltzen dugun hizkuntza sexista dela. Gu orain arte hizkuntzari buruz aritu gara, oro har. Hala ere, hizkuntza nahiz gizarte guztiak ezberdinak dira, eta pentsa genezake hizkuntza guztietan erabilera sexista baldin badago ere guztietan ez dela berdina. Hizkuntza batzuetan errazagoa izango dela erabilera neutroagoa egitea.

Orain arte ikusi ditugun adibide guztietan, nahiz hizkuntza sexista nahiz erabilera sexista, ez da hizkuntzen arteko ezberdintasunik egiten. Baina Alvaro Garcia Meseguerrek (1996:17) honela dio *Es sexista la lengua Española?* lanean:

“Hasta hace pocos años mi respuesta a la pregunta que da título a este libro habría sido positiva. Hoy mi respuesta es negativa: no, la lengua española (a diferencia de otras como el inglés) no es sexista. En la comunidad hispanohablante, el origen del sexismo lingüístico radica en el hablante o en el oyente, pero no en la lengua”

Honela arrazoitzen du gaztelera sexista ez dela esatea:

“(The murderer and his victim) Es sexista en inglés, al marcar como macho al asesino obligados por la regla de concordancia (que se hace por sexo); pero no es sexista en español, lengua en la que la concordancia se hace por género”

Gure ustez, Garcia Meseguerren gaztelera sexista ez delako argudioak erantzun erraza du; bere hautua izan da *“the murderer”* maskulinoa izatea. Kontestuaren arabera, edozein moduz, femeninoa berdin izan daiteke; era berean, esan zezakeen *“the murderer and her victim”* edo *“the murderer and the victim”* edo *“the victim and his /her murderer”*. Gaztelera, *“el asesino y su víctima”* *“la asesina y su víctima”* ordeztuta hauta daitekeen moduan, edo esaldiari buelta eman, *“la víctima y el/la asesino/a”*. Berak genero gramatikala aukeratzen dela dio, eta, beraz, ez sexista, agian “generista” izango dela. Euskarak horretan agian abantaila txiki bat badu bi hizkuntza horiekiko: *“Hiltzailea eta haren biktimia”*, esango genuke, eta ez du ez generorik ez eta sexurik markatzen. Eztabaida ugari sortu izan du, hizkuntzalarien artean, genero gramatikalak eta genero sozialak —*genero natural* ere esaten diotena— elkarrekin duten loturak. Iraganean esaten zen ingelesak ez zuela genero gramatikalik, baizik eta genero naturala zuela. Nahasmen handia sortzen zenez, gaur egun esaten da ez duela generoa bereizteko markarik; izenak ez doaz artikuluei edo adjetiboek konkordantziak lotuta. Baina sexua bereizten da (*his/her*) eta gaztelaniaz ez (*su*) (Meseguer, 1994). Luce Irigarayren arabera (2008), linguista gehienek ustetan genero gramatikala “arbitrarioa” da, eta ez du sexuarekin inolako loturarik. Haren

ustez, genero gramatikalari ongi begiraturaz gero, kasu gehienetan sexua agertzen da. Sonia Gonzalez ere iritzi berekoa da (2002):

“Gramatikari askorentzat generoa kategoria gramatikal hutsa da... maskulinoa sexu bietarako erabiltzea zerbait natural eta funtzionala dela esan izan digu... ez da kontu gramatikal hutsa, semantikoa ere bada”

Oro har, hizkuntza sexista ote den edo erabilera ote den sexista argudioan, gure ustez, hizkuntza guztiak ez direla berdinak kontuan hartuta, onartu beharrekoa da euskarak beste hizkuntza batzuen aldean errazagoa egiten duela erabilera ez sexista izatea, baina horrek gaztelera, ingelesa eta beste sexistak egiten ditu eta euskara ez?, euskarak ez al du generorik batere markatzen?, zer gertatzen da beste hizkuntzekin? Nola egin hizkuntzaren erabilera ez sexista? Egiterik ba al da? Nola aldatu? Hurrengo puntuan hizkuntzak nola eta zergatik aldatzen diren ikusiko dugu:

### 3.1.3. Hizkuntzak nola eta zergatik aldatzen diren

Hizkuntzak nola eta zergatik aldatzen diren ikusteko Harkaitz Zarragarengana jo dugu (2010). Zarragaren ustez, edozein hiztunek daki bere hizkuntza ez dela beti berdina ez hizkuntz komunitatean, ez hizkera komunitatean, ez eta bere jardunean ere. Jakina da hizkuntza ez dela beti berdina erabiltzen. Ahoskera, intonazioa, lexikoa eta egitura sintetikoak aldatu egiten dira, bai, historian zehar, baina baita garaikideen artean ere, garai bereko pertsonak ere ez baitute berdina hitz egiten: adibidez, aitona-amonek eta neska-mutilek. Horrez gain, egoeraren arabera, erregistro ezberdinak erabiltzen ditugu; ez da gauza bera lanean erabiltzen den hizkuntza jantzia, zaindua, teknikoa —betiere lanaren arabera— eta familia artean edo lagunekin erabiltzen duguna. Gizarteko taldeak eta azpitaldeak ere gehitu behar zaizkio (argotak). Ezin ahaztuta utziko dugu aldaera geografikoa: dialektoa, azpidialektoa... Horretaz gainera, Suzanne Romaineren ustez (2003), hizkuntzak bi aldaera ditu: “goikoa” —formalagoa, gizarteko hierarkiaren goialdekoa— eta “behekoa” —gizarteko hierarkian behealdekoa—. Eta honela dio William Labovek (1990):

“Gender is critical here too. Women, particularly in the lower middle class, lead in the introduction of new standard forms of many of the phonological variables studied in the United States, the UK, and other industrialized societies such as Sweden, while men tend to lead in instances of change from below”

Zarragak dioenez, hizkuntza ezaugarria da hura etengabe aldatzea. Hizkuntzalaritza tradizionalako ikertzaile batzuek pentsatu izan dute aldaketak berez gertatzen direla, ez dutela arrazoi nagusirik; beste batzuk, ordea, arrazoiak aurkitzen saiatu dira, bi galdera nagusi plazaratuta: zergatik gertatzen dira eta nola gertatzen dira aldaketak?

Hizkuntzetan, bi indar kontrajarri aritzen dira elkarren talkan arituko balira bezala; alde batekoek ez dute hizkuntza aldatzerik nahi eta haren batasuna bultzatzen dute. Beste aldekoak aldaketaren alde daude; irabazleak hizkuntzaren patua bere aldera ekarriko du. Beraz, indartsuena egonkortasunaren aldekoa bada, aldaketak mantsoago gertatuko dira, eta, alderantziz bada, aldaketak arinago gertatuko dira. Uriel Weinreich<sup>85</sup>, William Labov<sup>86</sup> eta Marvin Herzog<sup>87</sup> (Weinreich, Labov eta Maravin, 1968) hizkuntzalariek zera zioten, hizkuntzak egitura heterogeneoak direla eta aldaketak modu askotara gertatzen direla. Labovek ondorio batzuk atera zituen bere ikerketetatik, eta horietatik, guretzat interesgarrienak, hizkuntzak zerk aldatzen dituen. Horrela adierazten du:

-Hizkuntza aldaketak erdi mailako gizarteetatik sortzen dira.

-Horren barruan, berritzaileak estatus handieneko pertsonak izaten dira.

-Berritzaileek gizarte-elkarreraginean dentsitate mailarik handiena dute.

-Hizkuntz aldaketa gehienetan, emakumeak gizonen aurretik doaz.

---

<sup>85</sup>Poloniar-amerikar hizkuntzalaria, lanik garrantzitsuenak soziolinguistikan eta dialektologian egin zituen.

<sup>86</sup>Amerikar hizkuntzalaria. Soziolinguismo bariasionistaren ikertzaileak entzutetsuenetakoa.

<sup>87</sup>Kanadiar hizkuntzalaria, yiddish hizkuntzan aditua.

-Sartzen diren etnia-talde berriek eskubideak eta pribilegioak lortzen hasten direnean hartuko dute parte hizkuntz aldaketan.

Zarragak dioenez, hizkuntzak aukera asko ematen dizkigu gauza bera esateko; elementu jakin baten ordez bestea erabili eta esanahia aldatzen ez denean gertatzen da hori. Aldagaia emaitza ezberdinak eman ditzakeen balioa da. Soziala eta linguistikoa izan daiteke; adibidez, sexua edo adina gizarte aldagaiak dira; guri gure lanerako sexua zaigu interesgarri, eta, beste aldagaiak garrantzia badute ere, guk aldagai sozialei helduko diegu; batez ere, sexuaren aldagaiari.

Dialektologian ere ezagunak izan dira sexuen arteko hizkeren ezberdintasunaren inguruko kezkek. Inkestak-eta egiteko, emakumeak lekuko onak izan daitezkeen ala ez eztabaidatu izan da ikertzaileen artean. Dena dela, Euskal Herriko Atlas Etnolinguistikoa bertan, gizonezkoen testigantzak baino ez ziren hartu. Ikertzaile batzuek inkestetarako egokiagoak direla uste izan baitute; beste batzuek forma arkaikoak hobeto batzen dituztela; aldi berean, esan izan da emakumeek berrikuntzak gehiagotan erabiltzen dituztela ere; Moreno Fernandezek uztez, egindako ikerketetan erabilitako datuak ez dira oso objektiboak eta erregularrak izan; horregatik, ez da frogatu emakumezkoa ez kontserbatzaileagoa ez berritzaileagoa denik. Horri dagokionez, Manuel Alvarrek (Moreno Fernandez, 1998) Andaluziako herri batean egindako ikerketa batean ondorioztatu zuen arkaismoa edo berrikuntza, emakumeetan, sexuarekin baino bizimoduarekin duela zerikusi handiagoa: gizonezkoek, egiten duten lanagatik, mugikortasun handiagoa dute: hori dela eta, hizkera gaztelaniaren normatik hurbilago dago. Emakumeek ordea, ez daukate beste aldaera bateko hiztunekin kontaktu handirik, eta hortik datorkie kontserbatzaileagoak izatea. Gainera, ondorioak ezin dira estrapolatu, ez baitira unibertsalak. Izan ere, hainbat lekutan, gaur egun emakumezkoen egoera soziala eta gizonezkoena ez dira hain ezberdinak.

Hiztun talde bakoitzean aldagai horrek duen garrantzia ezberdina izanik ere eta ikerketa batzuetan sexuak beste eragile batzuek baino garrantzi handiagoa hartzen duela argi geratu arren, ikerketa gehienetan, handiagoa izan ohi da adinaren ala

ikasketa mailaren garrantzia; hau da, neska gazte baten hizkerak gazte ezaugarri gehiago izan ohi ditu emakume ezaugarriak baino.

Esan al daiteke, beraz, emakumeen eta gizonen hizkera ezberdinak direla edozein hizkuntza komunitatetan? Hots, egia unibertsala da hiztunaren sexuak benetan eragiten duela hitz egiteko moduan? Gaian esan denez, ikerketari ekin baino lehenago, datu fidagarriak lortzekotan, aztertuko den eremuko gizarte antolaketari behatu egin behar zaio, eta, gero, beste gizarte batzuetan egindako ikerketen emaitzekin alderatu.

Hala eta guztiz ere, badaude, Zarragaren ustez, generoaren eta hizkuntz aldaeraren lotura frogatzen dituzten zenbait datu, munduan zehar hainbat komunitatetan egindako ikerketetatik ateratakoak. Adibidez, emakumezkoek, diskurtsoa antolatzean, gizonezkoek baino gehiagotan erabiltzen dituzte izena edo aditza indartzen dituzten adjektiboak edo adizlagunak (guztiz, zeharo, erabat, batere...); gauza bera gertatzen da betegarriekin; hau da, isiluneetan erabiltzen diren hitz edo formulekin —*badakizu...*, *horixe ba...*, *zera esan behar nizun...*—; kortesia adierazteko asmoz, zeharkako eskaerak ere gehiagotan erabiltzen dituzte gizonezkoek baino...

Beste adar batetik helduz gero baina gai berarekin jarraituz, Robin Lakoffek (1975) *Language and Woman's Place* lanean dioenarekin lotuko dugu. Haren ustez, haurrek, neskek zein mutilek, hasiera batean, amaren hizkuntza —emakume hizkuntza— ikasten dute, denborarik luzeena amarekin egoten baitira. Gero, gizartearen presioa dela eta, hizkuntza aldatu egiten dute mutikoek; hizkuntza gogortu egiten da. Inguruak “neskek bezala ez hitz egiteko” esaten omen die eta. Ezberdintasun hori areagotu egingo omen da haur hori hazten doan heinean.

Gure aburuz, Lakoffek arrazoi izan dezake neurri batean emakumeek eta gizonen hizkuntza bera ez dutela hitz egiten adierazten duenean, eta horretan, gizarteak ezartzen duen zamak zeresan dezente izan dezakeela azaleratzen du. Zarragak berak antzekoa adierazten du, nahiz eta beste aldagai batzuk ere gehitzen dizkion emakumeek ezberdin hitz egitearen ideiarri. Esan al daiteke, ordea, emakume guztiek

badutela zerbait berezia, emakumeen hizkera deitu geniezaiokeena? Hori da Lakoffen ideia nagusia. Emakumeak aipatzen dituenean, ordea, ez du ia emakumeen artean bereizketarik egiten; emakume guztiak maila sozial, etnia, adin —helduak, bederen— berezkotzat hartzen ditu. Ez dugu ukatzen gizarteak tabua ezartzen diola oraindik ere emakumeari —biraoak, oso gora hitz egitea...—; hala eta guztiz ere, neska gazte baten hizkuntzak antzekotasun handiagoak izango ditu bere adineko mutil gazte baten hizkuntzarekin adineko emakume batenarekin baino bederen.

Gauza bera esan genezake etnien edo klase sozialen gainean, antzekotasun handiagoak egongo direla klase sozial edo etnia bereko gizon-emakumeengan klase sozial edo etnia ezberdineko emakumeengan baino (Ash, 2013).

Hizkuntzan, aldea, ordea, egon badago; horrela, ulertzen du gizartearen gehiengoak, bederen. Gizonek, oro har, aginduak emateko ohitura handiagoa dute emakumeek baino, horiei hizkera “finagoa edo leunagoa” erabiltzea eskatzen baitzaie. Adibide oso argia homosexualena da; horiek gizonak badira ere, askotan, “emakumeek bezala” hitz egiten dutela esaten zaie. Homosexual horiek, ordea, emakumeak badira “gizonak bezala” ari direla (Lakoff, 1975).

Konparaketak egin behar badira, aurretik aipatutako aldagai horiek guztiak eta agian beste batzuk —bizi den herria edo hiria, ikasketa maila...— kontuan hartuta egin beharko dira, gaur egun dugun egoera eta hizkuntzaren erabilera sexista aldatuko bada.

Esango genuke kezka hori gutxi edo asko gure inguruko hizkuntza gehienetan izan dela, eta aldi berean hizkuntza egokitzearen aurkako indarrak ere leku guztietan daudela ikus dezakegu. Horren guztiaren gainean arituko gara ondoren (Ehrlich and King, 1998).

Testu bat “genero neutroko hizkuntzan” —euskarari buruz ari garenean, “hizkuntzaren erabilera sexistaren” gainean hitz egiten dugu—, maiz testuinguru soziala dela eta, sexista bihur daiteke. Badirudi maiz hizkuntza gizonentzat “egina”

dagoela eta emakumeak moldatu egin behar dutela hizkuntza horretara, bigarren maila batean geratuta.

Gizarteko beste hainbat eremutan bezala, hizkuntzan ere aldaketa horren berri sumatu dute hainbat ikertzailek, linguistak, soziolinguistak... Batez ere esanahiaren gainean agertu dute kezka nagusia. Jakin badakigu esanahia ez dagoela hizlariaren baitan bakarrik, entzuleak edo hartzaileak ere garrantzi handia duela mezua jasotzeko garaian (Ehrlich and King, 1998). Hala eta guztiz ere, ukaezina da esanahi linguistikoa oso lotuta doala kulturarekin. Ez da zorakeria esatea nagusi den kulturak ezartzen dituela hein handi batean kultura horretako balioak eta jarrerak. Hasiera batean neutroak ziren terminoak “sexista” bihur daitezke sexista den gizarte baten ahotan. Hizkuntzaren erabilera sexista ez da hizkuntzaren arazoa bakarrik; “markatu” gabeko esamolde bat ez da, nahitaez, esamolde neutro bat bezala erabiliko eta are gutxiago ulertuko.

Moda kontua ere bada, hasiera batean funtzio bat zuten hitzek aldaketak izaten dituzte egoeraren arabera. Iraganean, ezkerreko korrante batetik sortu baziren ere, terminoa gizartean nagusitu denean, itxuraldaketa nabarmena izan du. Adibide garbienetakoa aurretik aipatutako ingeleseko *Ms*-rekin gertatutakoa da. Feministen mugimenduak sortu zuenean, termino neutroa zen, baina gizarteak berak espero ez zen buelta eman dio esanahiari, eta gaur egun, ezin esan markatu gabea denik. Euskaraz harik eta okerrago, sexismorik ez zegoen lekuan sexismoa sortu baitugu, argienetakoak *-sa* atzizkiaren erabilera eta *aitak* gurasoen sinonimotzat hartzea.

Hizkuntzaren erabilera sexista zer den aztertu eta ekiditeko bide garbiak ezarri beharko lirateke; denean adostasunik egongo ez bada ere, gutxienekoak markatu behar dira. Horretarako talde berezi bat sortu behar bada, sortu egin behar da —gurean, Euskaltzaindiak eta Emakundek bete dute, batez ere, gaurdaino lan hori; adostasun osorik ez badago ere, inguruko beste akademia batzuen ondoan (RAE, esaterako), esango genuke gizartearen beharrei erantzuten saiatzen direla—, eta, azkenik, eta ez garrantzi gutxienekoa, gizarte osoaren inplikazioa behar da hizkuntzaren erabilera sexista ekidingo bada.

Aurkako indarrak ere badaude; esaterako, hainbat unibertsitatetan oraindik *gizon* erabiltzen dute *izaki biziduna* aipatzeko —RAEk berak modu berean onartzen du *hombre*-ren erabilera—, edo York unibertsitateko zientzietako fakultateak ez zuen hizkuntzaren erreforma onartu, “naturala” ez zelako. Naturala izatearen arrazoipean onartzen dira eta onartu izan dira emakumea gutxiesten duten gizarteko hainbat ohitura. Adibidez, emakumeek etxean dutela lekua, ezin dituztela hainbat ogibide izan “naturaz ahulak direlako”... Hizkuntzan ere jokamolde bera da. “Betiko” hizkuntza dela egokiena diote hainbatek, aldaketak eginez gero hizkuntza zabartu egingo litzatekeelako argudiopean. Adibide moduan, Torontoko unibertsitatetik egindako bi gogoeta:

“English is a rich language, and it seems to me that one ought to be able to overcome gender-biased problems by working within the language such”

“As an editor I am concerned with racism and sexism as I am with the purity and elegance of the English language” (Ehrlich and King, 1998: 174)

Bi paragrafo zati horiek askoren iritzien ispilu dira; hizkuntza ez sexista erabiltzeak hizkuntza zarpaildu eta itsusitu egiten omen du, eta eurek, nahiz eta ez sexistatzat izan euren burua, hizkuntza ez dute ukitu nahi. Paragrafo honetan, *gizon* hitzaren erabilera generikoa arrazoitzen saiatzen dira, gure ustez argumentu ahulekin.

“I also personally believe that use of “Man” in a scientific context is correct and without any connotation of gender. The word comes directly from the dead language of Anglo Saxon in which it means person. The gender specific terms require prefix to man, viz. wear-demman, a male person, and wifman a female person. Only the latter has come down to us in vernacular (as woman). The word is also used in the gender free sense in other modern Germanic dialects. One of the advantages of using dead languages (such as ancient Greek and Latin) to specific terms is that the meaning is more likely to remain frozen, since there is not parallel constantly changing vernacular”<sup>88</sup> (Ehrlich and King, 1998: 174-175)

Ez da gauza berria hitzaren jatorria erabiltzea gaur egungo erabilera onartzeko, eta, jatorria hilda dagoen hizkuntza batean baldin badago, oraindik egokiago, esanahia ez

---

<sup>88</sup>*Man* terminoa anglosaxoia da berez, eta *persona* esan nahi omen zuen.

baita aldatuko. Horrelako arrazoiekin, esklabotza oraindik indarrean legoke, baita emakumeen bozkatzeko eskubide eza ere. Susan Ehrlichek eta Ruth Kingek goian aipatzen duten bezala, bere garaian *betikoa*, *naturala* eta horrelako hitzak erabiltzen ziren, egoerak bere horretan jarrai zezan. Erabiltzen den beste argudio bat hiztegian agertzearena da. Ikusi dugu aurretik RAEn nolako sarrerak aurki ditzakegun, eta, beraz, zergati horrek ere ez du inolako indarrik.

Gurean ere izan ditugu horrelako ezadostasunak; horietako batzuk aipatzearen, *giza* hitzetik eratorritakoak: *gizarte*, *gizalege*, *gizaldi*... Batzuek sexistatzat hartzen dituzte; beste batzuek, jatorria *giza* dela onartu arren, ez dute horrelakorik ikusten.

Hori gutxi balitz, bakarren batzuek burugabetzat jotzen dituzte sexismoaren aurka egin diren aldaketak. Gogorarazi nahi genuke gaur egun hizkuntza gehienetan egin diren aldaketak azalekoak izan direla, erakundeak tentu handiz ibili direla erabakiak “muturrekoegiak” izan ez daitezen. Horretaz gain, aldaketa horiek gomendiozkoak izaten dira; batzuek, ordea, hori ere ez dute onartzen.

“I trust, however, that in your committee’s efforts to foster a greater respect for women, respect for the English language will also be demonstrated. I am appalled by some of the “gender-neutral solutions” adopted by other institutions which reveal and almost complete disregard for the etymology of many words.

What would bother me, and very deeply, would be the slightest possibility that they (the members of the University of Toronto’s Ad Hoc Committee on the status of Women) were chosen for other than their knowledge of and respect for the nuance and absurdities, richnesses and traditions of the language itself” (Ehrlich and King, 1998: 175)

Modu bereko adibideak jar genitzake komunikabideen gainean. Jakina da gehientsuenek “estilo liburu bat dutela”, eta teorian, bederen, komunikabide horretako langileek jarraitu beharko lieketela hor ematen diren araei, baina argi dago guztiek ez dituztela betetzen. Hona, adibide moduan, Torontoko *Toronto Star* egunkarian argitaratuoa:

“What a seller would want (could afford) to lose a serious buyer who had already sold his existing home?” (Ehrlich and King, 1998: 176)

Estilo liburu horretan erabilera sexista ekiditeko hainbat modu baldin badaude ere, idazle batzuek ez jarraitzea erabakitzen dute; hona hemen arrazoietakoz batzuk:

“When asked why they used the sexist language, a variety of responses were given. A gossip columnist announced that she “wasn’t performing brain surgery” but was just reporting the news and that she “gives” the audience what they want to read” A Business writer quoted from his copy of the Star style guide: “ it specifically says to use chairman or chairwoman but not chairperson” not realizing that his 1983 edition was out of date. A second business writer said that he “didn’t realize that there was a rule”. Attempts to justify usage included an appeal to relative length of man vs person (this from a music writer): “ the nature of the newspaper game is to shorten person has six letters and man has three” (Ehrlich and King, 1998: 177)

Hizkuntzaren gainean hartu beharreko erabakiak hizkuntzalariek bakarrik hartu behar lituzketela diote, ez edozein hizkuntzalarik, hizkuntza “aldatuko” ez dutenek baizik. Hizkuntza, ordea, entitate bizia den heinean, ez du zentzu handirik aldaketa guztiei muzin egiteak. Ez dugu ukatuko tentuz eta ongi aztertuta hartu behar direla aldaketak egiteko erabakiak; hala eta guztiz ere hizkuntza, gizarteko beharretara moldatzen ez bada, beste hizkuntza bat erabiliko da behar horiek betetzeko, latinarekin gertatu zen moduan.

### **3.2. Generoaren azterketa zenbait hizkuntzetan**

Bada euskal hiztunen eta euskal hiztunak ez direnen artean euskarak generorik ez duelako sinesmena.

“Euskarak ez du genero gramatikalik; hau da, beste hizkuntzetan ez bezala, euskaraz forma berbera erabiltzen da bai maskulinorako, bai femeninorako. Horrela, esaterako, Ume esaten dugunean, maskulino zein femenino izan daitezke” (Zubiri eta Zubiri, 1995:101)

Horrek ez du esan nahi sexua bereizten ez denik:

“Hala ere zenbait kasutan hitz desberdinak erabiltzen dira sexu desberdinetarako (Adib.: gizon/emakume), baina bereizketa hauek lexiko mailan baino ez dira ematen; izan ere hitz hauek adjektibo bat hartzen dutenean, forma bera erabiltzen dugu maskulinoan zein femeninoan” (Zubiri eta Zubiri, 1995)

Lehenik eta behin, ezberdintasun horiek guztiak ulertzeko, garrantzitsua litzateke euskararen jatorriari buruzko aipamen batzuk egitea. Gaztelaren eta ingelesaren jatorria argi dago; hizkuntza indoeuroparrak dira. Gaztelera hizkuntza erromantzea da, eta latinetik dator; ingelesa, berriz, hizkuntza germanikoa. Euskara, berriz, jatorri ezezagunekoa da.

Teoria asko ezagutu izan ditugu: bereberra, kaukasiarra, indoeuroparraren aurretikoa... Azkenaldian, teoria hori ari da indar gehiena hartzen, euskara indoeuropar familien aurrekoa dela, eta, beraz, gaur egun, Europako hizkuntzetatik lehena litzateke kontinentean. Euskaraz ari garenean, ez gara gaur egungo euskaraz ari, noski, euskara arkaikoaz<sup>89</sup> baizik. Horrela agertzen da *Euskararen jatorria: enigma europar bat* izeneko dokumentalean (Etxeberria, 2011). Hasier Etxeberriaren eskutik, hainbat hizkuntzalariren iritziak eta aurkikuntzak azaltzen dira. Izen bereko ikerkuntza taldeak ere antzeko aurkikuntzak egin ditu. Lan horretarako eta oraindik nahiko ziurtasunik ez dugunez, euskararen jatorria *ez jakintzat* joko dugu.

Horretaz gain, hiru hizkuntzek egoera ezberdinak pairatzen dituzte; lehengo biak, gaztelera eta ingelesa, munduko hizkuntzarik mintzatuenetakoak dira, bakoitza milioika hiztun dituenak, eta euskara, berriz, hizkuntza gutxitua. Unescok<sup>90</sup> “*vulnerable*” (egoera ahulean) dagoela ezartzen du euskara; euskaren iraupena ez dagoela bermatua esan nahi du.

Ezberdintasun ugari daude; adibidez: ingelesa eta gaztelera nahiko finkoak dira: *subjektua-aditza-objektua* ordena dute. Euskaraz, ordea, aukera gehiago daude.

---

<sup>89</sup>1600. urtea baino lehenagoko euskara.

<sup>90</sup>Unescok, 2011n sarean argitaratuta, hizkuntzen mapan euskarari *egoera ahulean* izendapena ezarri dio; sailkapenean, arriskuaren lau kategoria daude: *egoera ahulean, arriskuan, arrisku handian, egoera kritikoa*.

Zer gertatzen da orduan generoarekin? Hizkuntza genero gramatikalez hitz egiten da. Nola bereizten da? Zergatik?

Zer esan nahi du generorik ez bereizteak?, hizkuntza ez sexista dela? Alvaro Garcia Meseguerrek *Language y discriminación sexual* lanean (1977), zenbakitan jartzen du hizkuntza batzuen pisu sexista —hurrengo lanetan iritzia aldatu bazuen ere, aurretik ikusi dugun moduan—:

-Euskara %5

-Ingelesa %18

-Frantsesa %40

-Gaztelera %80

Begoña Muruagak aipatzen duen moduan (2003), kontuan hartzen badugu, G. Meseguerrek liburua 1977an argitaratu zuela eta euskararen ikerketa semantikoa nahiko murrizta zela oraindik, ausardia dezentekoa dirudi horrelako adierazpena egitea.

Lehenago begiratuan, badirudi generoaren zatiketak ez duela arau zehatzik eta, are gehiago, ez duela inolako harremanik kulturarekin edo bizikidetzarekin. Honela dio Julio Borregok<sup>91</sup>:

“La gente suele confundir el género gramatical con el sexo y eso es totalmente erróneo porque son cosas distintas” (RDL, 2012)

Luce Irigaray<sup>92</sup>, ordea, ez da iritzi berekoa (2008), eta maila ezberdinetan egiten dela dio; alde batetik eta modurik arkaikoenean, sexuarekin lotzen dela dio; beraz, “*la terre*” emakumea da, eta “*le ciel*” anaia. “*Le soleil*” gizona, jainko gizona eta “*la lune*” emakumea, gizon jainkoaren arreba. Bada beste modu bat ere, generoaren izatea argi uzten duena: gauza biziak, animatuak eta kulturarekin lotura dutenak

---

<sup>91</sup>Salamanca-ko Unibertsitateko katedraduna eta RAEkokide.

<sup>92</sup>2. Olatu feministako idazle frantsesa

maskulinoak dira, eta bizirik ez dutenak eta kulturarik gabeak femeninoak; adibidez: “*le moissonneur*” —uzta biltzailea, frantsesez maskulinoan— eta emakumea bada “*la moissonneuse*” —hala beharko luke, baina kasu honetan, ez da emakumea uzta biltzeko makina baizik—. Eta euskaraz, zer gertatzen da?

Sakonago begiratzen badiogu, oinatzak badaudela ikusiko dugu, eta, hain garbiak ez badira ere, euskarak berak ere badituela genero bereizkeriak (sexismoa); hori azaltzen saiatuko gara ondorengo atalean: morfologia eta semantika-lexikoa.

Hizkuntzak aztertzeko modu asko dago, eta, guk zenbait alderdi aztertu nahi ditugunez, hizkuntzan gramatikari begira dauden atal nagusiak ukitu nahi izan ditugu. Ziur gaude beste hainbat puntu aztertzeari ere oso garrantzitsua litzatekeela, baina ezinezkoa zaigu lan honetan, bederen, guztiak sartzea. Beste proiektu batzuetarako geratu beharko dute. Beraz, morfologia eta sintaxia-lexikoa aztertuko ditugu, batik bat; batez ere hizkuntzaren formari begiratuta, gure ustez, atalik garrantzitsuenak baitira. Horretaz gain, gaur egun hizkuntzaren ereabilera sexistaren gainean argitaratzen diren gida gehienetan, hizkuntzaren forma da atal nagusia, eta guk erabilitako adibideak agertzen dira —adibidez, *Euskaren erabilera ez sexista*, Barquin, 2008; *The Feminist Critique of a Language*, Cameron, 1998; eta *Manual del lenguaje administrativo no sexista del ayuntamiento de Malaga*, Ayala, Guerrero, Medina, 2002—. Bestalde, hizkuntza guztietan erabilera sexista egonagatik, hizkuntzetako adibideak ikusita, batez ere konparaketak egin nahi izan ditugu, argazki zabalagoa izan dezagun. Lehenik, euskara; gero, ingelesa; eta, azkenik, gaztelera. Atal berezia izango dugu ponteko izenentzat, generoarekiko lotura hizkuntzatik harago doan konbentzioetan oinarrituta baitago, aurrerago ikusiko dugun bezala. Badakigu hizkuntzek atal asko dituztela, eta guk horiek aukeratzeko arrazoi nagusia, lan honetan bederen, hizkuntzaren formari begiratu nahi izatea da.

Beraz, has gaitzen:

### 3.2.1. Morfologia

#### 3.2.2.1. Euskara

Euskarak duen bereizgarrietako bat da bigarren pertsona singularrean generoa bereiztea:

“Euskaraz, solaskidea edo hizketa-laguna tratatzeko modu batzuk ditugu. Alde batetik, pertsona-izenordain bat baino gehiago daude hizketa-lagunari erreferentzia egiteko: hi, zu, xu, berori. Beste alde batetik, izenordain jakin batzuk aukeratuz gero (hi, adibidez), aditz berezi bat —“alokutiboa” deritzona— erabili beharra dago: NOR, NORI eta NORK sintagmei dagozkien pertsona-markez gainera, hizketa-lagunari dagokion pertsona-marka agertuko da halako aditz alokutiboetan” (Salaburu, Goenaga eta Sarasola, 2011)

-Nik ikusi haut. (Toka)

-Nik ikusi haunat. (Noka)

Lehengo kasuan, ikusi dugun pertsona gizona dela adierazten digu aditzak; bigarren kasuan, berriz, emakumea dela. Bi kasuetan bereizten ez dena hizlaria da; goiko adibidean ikus dezakegun bezala.

Mendeetan jendartea bizikidetzarako osatzen joan den arauz dago hornitua hiketa. Goian ikus dezakegun bezala, hitanoa bi zati ditu, *toka* eta *noka*. Lehenengoaren erabilera oso zabaldua ez bada ere, are eta murriztagoa da nokarena. Erabilerari begiratzen badiogu, euskalkien artean ezberdintasun ugari dago. Toka Zuberoan eta Nafarroa Beherean aritzen da gehien, eta noka eta toka, naturaltasunez, gehien, gipuzkeraz eta iparraldeko goi nafarreraz (Salaburu, Goenaga eta Sarasola, 2011).

Oro har, ingurune askotan emakumeari hika aritzea “itsusia eta errespeturik gabe” aritzea zen iraganean; mutilen artean edo aitak semeari hika aritzea egoki ikusten zen, ordea; eta, ez hainbeste, emakumeen artean edo alabari.

Hori guztia argiago adierazteko, hikaren erabilerari buruzko arau batzuk adieraziko ditugu. Arau horiek adibide bat baino ez dira, eta, dudarik gabe, hainbat ezberdintasun aurkituko ditugu herrian-herrian; bat artzearren, Azpeitiko Euskara

Patronatuak bilduak aukeratu ditugu; gure ustez, nahiko orokorrak dira, eta gehienak Euskal Herri osora zabal daitezke (Azpeitiko Euskara Patronatua, 2003):

-Ezin da erabili autoritatea dutenekin (alkate, sendagile, apaiz, irakasle, polizia...).

-Ezin da erabili adineko pertsonekin edo norbera baino zaharragoekin (guraso, aitona-amona, izeba-osaba).

-Anai-arrebekin erabil daiteke, baina ez da egokia adinean alde handia badago eta batez ere familiaren ohituren arabera.

-Lagun minekin erabil daiteke (haurtzaroko lagunak, aspaldiko lagunak...).

-Senar-emazte edota emaztegaien eta senargaiaren artean ez da egokia nahiz eta aurretik lagun minak izan eta erabili.

-Jainkoari ez zaio hika egin behar, baina deabruari, bai.<sup>93</sup>

-Bakarrizketan ari garenean.

-Jendaurreko hitzaldietarako ez da egokia.

-Animaliekin hitanoz aritzea egokia da, baina toka, animalia emea izan arren; salbuespen batekin, erleak: horiekin beti zuka aritu behar da.

-Gelakideekin erabil daiteke, baina irakasleekin, beti zuka.

Lehen aipatu bezala, hitanoaren erabilera ez da zabalegia; gehienbat euskaldun zaharrek erabiltzen dute; herri txikietan hirietan baino gehiago. Sexuari begira,

---

<sup>93</sup>Salbuespenen barruan, Joanes Leizarraga dugu (1506-1601). Apaiz lapurtar horrek hika egin zion Jainkoari, "Gure aita zeruetan aizena" (Leizarraga, 1571).

gizonetan gehiago erabiltzen da emakumeetan baino, eta, erabilpenari begiratzen badiogu, batez ere usadioak markatzen du, familian zein herritan bizi garen.

Azkenaldian, ordea, hikaren usadioetan aldaketa bat baino gehiago topatu dugu, eta horrek arazoak sortu ditu; honela dio Amelia Barquinek (2008):

-Iragarkietan eta kantetan:

Erabilpenean, arazoak sortzen direla dio solaskidea pertsona bakarra ez denean edo genero bakar batek osatutako taldea denean. Kasu horietan, hitanoa desegoki erabiltzen dela maiz dio: atzizki maskulinoak erabiltzen dira. Eta hori gertatzen da bai ahoz (lagunartean, familiarrean, abestietan...), bai idatziz (oharretan, iragarkietan...).

Alternatiba moduan: alde batetik, zukako tratamendua erabil daiteke, baina baita beste estrategia batzuk ere: inperatiboan, adibidez, ez da ezinbestekoa aditz laguntzailea jartzea. Hona hemen adibide batzuk, eta alboan, aukera egokia — lehenengo hirurak iragarkietatik datoz; azkenekoak, abestietatik—:

-Erretzeari utzi iezaio - Erretzeari utzi

-Kirola gustatzen zaik - Kirola gustatzen zaizu

-Ekar ezak hire proposamena - Ekarri hire / zure proposamena

-Kanta ezak euskalduna, kanta ezak hire herrira - Kanta ezazu euskalduna, kanta ezazu zure herrira

-Euskal Herria diagu zain - Euskal Herria dugu zain

Gure ustez, leloetarako ez dago hiketa erabili beharrik, eta, zuketaren erabilerak zuzena izateaz gain, sexismoaren arazoa saihesten du. Herri kantuen beste kontu bat da; kasu askotan, errima ere kontuan hartu behar baita. Argi dago *Euskal Herria dugu zai* motzegia dela, eta, beraz, kasu horretan, bederen, bi aukera ditugula; orain

arte ezagutu duguna, “*diagu*”, edo “*dinagu*”, hots, “*Euskal Herria dinagu zai*” lasaitasun osoz erabil daiteke; errima aldetik, bederen, ez baitago eragozpenik.

Beste puntu batera pasatuz, gazte hizkeraren kontura polemika ere sortu zen; Amelia Barquinen *Euskararen erabilera ez sexista* lanean horri buruz idatzi zuen, eta *Sustatu.com*-en erantzun egin zioten, eta azkenik, berak ere eman zuen erantzuna:

“Hitanoaren erabilpen desegokia saiheste aldera, aukera aitzindari bat aipatu ahal dugu: femeninoa era maskulinoaren atzizkiak elkartzea. Antton Olariaga marrazkilariak estrategia hori erabiltzen du “Zakilixut” izeneko komiki-tiran (*Berria* egunkarian argitaratzen da). Horrela zuzentzen zaio tiraren protagonista egunkariaren irakurleari:

*-Bestela, amaitu ondoren jasoko dunk fruiturik lehorrena*

*-Infernuetarako jaitsieran, ustez galdutako trenetik jaitsarazten gaitiztenk*

Lehenengo adibidean ez da agertzen ez “dun” ez “duk”, baizik eta “dunk”. Bigarrean ez “gaitiztek” ez “gaitizten”, baizik eta “gaitiztenk”.

Telebista programa baten izenburuan estrategia berbera erabili da: “Wazemank” (“goazen” aditzaren baliokidea hitanoan, telefonoen sms-n estiloa erabilita). Aldizkari batean bere zuzendariari egindako elkarrizketa baten titulua hauxe izan zen: “Anjel Alkain. Harrapazank!”

Estrategia horren erabilpena murrizta da; denborak esango du zein hedapen lortzen duen”

Eta hona zer idatzi zuten *Sustatu* aldizkari digitalean (2008):

“Euskara ez sexista erabil ezank!

"Hitanoaren erabilpen desegokia saiheste aldera, aukera aitzindari bat aipatu ahal dugu:femeninoa era maskulinoaren atzizkiak elkartzea", proposatzen du Emakunderen liburu berriak, Euskararen Erabilera Ez Sexista delakoak (sarean dago eskuragarri). Adibidez, "Bestela, amaitu ondoren jasoko dunk fruiturik lehorrena". Antton Olariagaren Zakilixut tira eta ETB1eko Wazemank zena aipatzen ditu gidaliburuak. Baina, errealismoz, gehitzen du: "Estrategia horren erabilpena murrizta da; denborak esango du zein hedapen lortzen duen". Horrez gain, hitanoaren erabilpen nagusiki maskulinoaz dokumentatua dago liburua: animaliei horrela egin zaiela, edo nork bere buruari, emakumeen kasuan ere, maskulinoz egin izan dela. Berria egunkariak aipatu du kontua eta blogosferan ere ikusi dugu”

Ondoren Barquinen beraren erantzuna (Sustatu, 2008):

“Kontxo! Ni ere harrituta geratu naiz! Zeren hori ez da nire proposamena (liburu horren egilea naiz), nahiz eta norbaitek horrela ulertu duen eta Berrian horrela argitaratu den.

Izan ere, ez dut estrategia hori aldarrikatu liburuan. Bertan egin dudana gauza bakarra da aipatzea gutxi batzuk alternatiba hori erabiltzen ari direla. Ikusiko da zein ibilbide egingo duen.

Hitanoaren erabilpen desegokia ekiditeko beste bide batzuk proposatzen ditut, hedatuagoak eta errealistagoak (diot nik)”

Anjel Lertxundik (2008) honela idazten du *Berrria*-n "Sexu biribilguneak" artikuluan:

Irakurle, orain ere badunk zer ikasia, Emakundek aholkatu berri dink-eta hitanoaren erabileran femeninoaren eta maskulinoaren atzizkiak elkartzea. Eta ausardia ez akademiko horri beste bat ere erantsi behar zaionk: Emakundek autoritate ez akademiko baten zilegitasuna baliatu dink aholkua indartzeko: “Antton Olariaga marrazkilariak estrategia hori erabiltzen du Zakilixut izeneko komiki tiran”.

Ederra!, aipamena justizia poetikoa egitera zetorkionk-eta hainbatetan hainbatek, onkeriaren onkeriaz, obsesibokiegi ulertu duen Zakilixuten obsesioari.

Baina ni nagonk Olariagak eta Zakilixutek igandean bazekitela Emakundek aipamena egingo zietela astelehenean, apustu egingo nikenk konpontxo eginda zeudela biak Emakunderekin, erreparatu bestela Zakilixutek igandeko tiratxoan egiten zigun analisiari:

*Okerrenak sexu-biribilguneak izaten ditunk... desbideratzerik ez ta beti hor jiraka”.*

Polemikaz aparte, Miren Azkaratek (Azkarate, 1993) zera dio hitanoaren erabileraren gainean: hitanoaren erabilera okerraz emakumea isilpean uzten dela gaur egun zenbaitetan. Alde horretatik, hitanoak solaskide bakarra eskatzen duela gogoan izan beharko genukeela eta horrenbestez bilera batean hango lagunei ari gatzazkienean ezin dela hitanoa erabili, esaterako. Modu berean publizitate kanpaina batean ez dela egokia hitanozko forma erabiltzea, batez ere *-k* eta *-n* pertsona markak ageri badira —errazago gerta daiteke *hadi* forma baldin badugu—: *erretzeari utzi iezaio*k/*iezaio*n jarri nahi ez bada, hobe *utzi iezaiozu erretzeari* jartzea.

Argi dago Miren Azkarate euskara zuzenaz ari dela, baina guk uste dugu hitanoaren erabilera berri horrek beste helburu bat daukala; erabilera berri hori batez ere “gazte hizkerarekin”<sup>94</sup> lotu beharko litzateke, eta, inola ere ez, euskararen erabilera formalarekin. Gazte hizkeraren gainean ikerketa bat baino gehiago egin da (Ozaita, 2014), baina, labur esatearren, Kike Amonarrizek dio teknologia berrien eraginez komunikabide eta harreman mota berriak sortu direla (Amonarriz, 2008). Bitarteko eta bide berri horiek aldarazi egin dutela baita erabilitako hizkera mota ere. Internetek, digitalizazioak eta telefoniaren garapenak pertsonen arteko harremanetan eragin dituzten aldaketek ondorio zuzena izan dutela hizkuntzaren erabilpenean, eta hiztunek darabiltzaten hizkera motetan, batez ere maila idatzian.

Esan daiteke hizkera/idazkera berri bat sortu dela teknologia berrien gerizpean, erregistro berri horrek oraindik ere *argot* izena merezi ez badu ere. Idazkera berri horren ezaugarriak komunak dira Europako izkina honetako hizkuntza guztietan edo gehienetan, nahiz eta euskararen kasuan, gure egoera soziolinguistikoa dela medio, azpifenomeno berezi batzuk ere agertzen diren. Joera orokor horien artean hona nagusiak:

Joera berria da. Euskal Herrian, 2000. urtean hasi zela hedatzen dio Amonarrizek, sakelako telefonoen ugalketarekin batera, eta 2003-2004an sekulako hedadura hartu zuela messengerra zela medio. Une honetan, 14-25 urte bitarteko gazteen artean ohikoak omen dira harreman bide horiek.

Kode idatzia ahozko koderara gerturatu da, SMSen, messengerren eta abarren bitartez. Amonarrizen ustez, idatzizko harreman motak horiek gertuago kokatzen dira ahozko kode informaletik idatzizko kode formaletik baino. Messengerretik ari garenean, “hizketan” ari garela esaten dugu; inori ez litzaioke bururatuko halakori idatzi diot esatea, halakorekin hizketan ari naiz baizik. Idazkera berri horren oinarrian idazkera estandarra egon arren, ahozko hizkeraren ezaugarriak nagusitzen dira maiz.

---

<sup>94</sup> Pertsona edo giza talde baten hitz egiteko era. Hizkuntza jakin batetik, hiztunak egiten duten erabilera konkretua (Zarraga, 2010 :374).

Transgresio nahia nabarmena dela dio. Estandarraren arauak ez direla errespetatzen eta ekonomia eta adierazkortasuna bilatzen direla. Araurik ez dagoela: ulergarritasuna dela arau bakarra. Dioenez, talde nortasun baten ezaugarri agerikoa da idazkera berri hori. Talde marka indartu egiten da, eta “boterearekiko” edo “arauarekiko” bereizgarritasuna eta haustura bilatzen dira. Gertutasuna eta bertokotasuna asko estimatzen dira.

Adierazkortasuna indartu nahi omen da: mezu biziagoak, arinagoak, alaiagoak, zuzenagoak lortu nahi dira, eta estandarrak adierazten duen urruntasuna, zuzentasuna eta seriotasuna gainditu.

XIX. mendean, hitanoa erabiltzeko nagusi ziren gizarte arauak, gainera, erabat aldatu dira. Garai hartan ezin zitzaien hika egin gurasoei, adinekoei eta errespetua zor zitzaienei, eta lagunak ziren neska-mutilak bikote bihurtzen zirenean; hitanoa alde batera utzi eta zuka egiten hasten ziren. Gaur egun, berriz, belaunaldien arteko eta familia barruko harremanak ez dira horren autoritarioak; “errespetua” nork merezi duen eztabaidagarriagoa da, eta bikote harremanak hain dira askotarikoak, zaila litzateke arau horren mugak finkatzea. Bestalde, genero aldetik, hitanoak planteatzen dituzkeen arazoak gaintzeko bide berritzailea proposatu zigun aspaldi Olariagak Zakilixuten bidez, *aizan/k* edo *hori dunk* bezalako formak erabilia.

Etorkizuneko hika, beraz, garai berrietara egokitu behar dugu, eta berau erabiltzeko edo indartzeko estrategiak landu.

Hikako forma berri horren gainean, aurkako eta aldeko iritziak jaso ditugu, eta egia esan, gazteek euskaraz hitz egingo badute, ezinbestekoak dira formula berriak, ikusita nola dagoen euskara eta batez ere kontuan izanda haurrak nerabegarora iristen direnean askotan euskaraz hitz egiteari uzten diotela —begiratu *2011ko Euskal Herriko hizkuntza erabileraren kale neurketako* datuei—<sup>95</sup>. Kike Amonarrizek dioen bezala, gazte hizkera trasgresiboa da maiz, ez die hizkuntza estandarraren

---

<sup>95</sup> <http://www.soziolinguistika.org/node/5592#sthash.gOeZFLAi.dpuf>.

arauei jarraitzen, ezta jarraitu behar ere, erregistroak erabat ezberdinak baitira. Alde horretatik, hikako forma horiek ez leudeke gaizki; guk erabilpenean ikusten dugu arazoa. Alde batetik, hitanoak duen indarra ikusita, zail ikusten dugu forma horiek indar hartzea eta, beste alde batetik, hainbat aditz forma trakets samarrak dira: esaterako, *dizkiat/dizkinat* nola egin, *dizkinant*? Horrelakoren bat behar luke. Denborak esango du forma horrek etorkizunik ote duen.

Hala eta guztiz ere badira kontuz ibili beharreko adibideak. Esaterako, *egin ezank euskaraz, motel*; esaldi horretan, argi ikusten da sexismoaren aurka egin nahi dela, baina *motel*<sup>96</sup> bezalako bokatiboekin, justu aurkakoa lortzen da, gizonezkoentzako bakarrik den aldetik.

Badu alderdi ona horrek guztiak; generoaren auzia azaleratzen da, eta, beraz, sexismoaren aurkako beste pauso bat izan liteke; aditz forma horiek erabiltzen dituzten batzuk saiatuko dira generoari dagokionez bederen hizkuntzaren erabilera zaintzen, eta bide berriak jorratzen joan daitezke etorkizunean. Sentsibilizazioa, hitz batean.

-Neskei, toka (Barquin, 2008)

Duela hamarkada batzuk, ez zegoen horrelako arazorik; azken urteetan ugaritu da fenomeno hori. Honela dio Amelia Barquinek fenomeno honen gainean (2008): hitanoaren biziraupena ez dago bermatuta eta hainbat herritan galdu edo galtzen ari da. Bestalde, Barquinen ustez, euskaldunberri gehienek ez dute ondo ikasi, eta ez dute erabiltzen. Hitanoa bizirik dagoen herrietan, galeraren lehenengo biktima hitano femeninoa dela dio; era femeninoak eskasago menperatzen diren neurrian. Horren ondorioz, erabat desagoki, emakumeei tokaz egiteko ohitura hartu dute.

-*Hi, neska, ekarri ezak soka hori!*

---

<sup>96</sup>Gizonezkoekin jardutean erabiltzen den lagunarteko bokatiboa. *Kaixo, motel!*.

Eskolan eta batuaz euskalduntzen diren umeeek harreman gutxi dute hitanoarekin: ia bakarria telebistaren bidez lortzen da, eta batez ere marrazki bizidunen bidez. Programa horietan, baina, pertsonaia gehienak maskulinoak dira, eta solaskide maskulinoarentzako hitanoa entzuten da, gehienbat. Ondorioz, umeeek ikasten dituzten forma urriak horiexek dira.

Hona hemen beste iritzi bat gure ustez ezberdina dena Unanua Garmendiarena oraingoan (2008):

Ikerlari batzuek hitanoaren morfema maskulinoa “generiko” moduan azaltzen omen dute, eta solaskide femeninoa ere jaso dezaketela esaten dute. Unanua Garmendiak gogorarazten digunez, Koldo Mitxelenaren arabera, morfema maskulinoak ez du adierazten solaskidea maskulinoa denik, baizik eta bere sexua seinalatzeak ez duela garrantzirik. Mitxelenaren hitzetan, morfema maskulinoa “neutroa” da generoari dagokionez.

Alberdi Larizgoitiaren ustez (2003), berriz, emetasuna ageri-agerian ez bada eta berariaz azpimarratu nahi ez bada, toketa da aukerarik seguruena eta ohikoena animalia emeekin. Animaliei, beraz, hika maskulinoan mintzatzen zaie, oro har, arra edo emea den bereizi gabe.

Mendiguren Elizegiren ustez (2003), beste alderdi bat da emakumeek bere buruari edo bere buruarekin hika hitz egiten dutenean nola hitz egiten duten. Seguroiak (1992) nork bere buruarekin hitz egitea eta nork bere buruari hitz egitea bereizten ditu: emakumeak bere buruarekin toka mintzatzen direla (*honek jo ziguk adarra*) eta bere buruari solas egiten dionean, berriz, noka (*ezin dun hori egin*). Alberdi Larizgoitia ados da Segurolarekin. Mendiguren Elizegik, berriz, honela esaten du: “Bakarriketa horiek ozenki egiten diren neurrian esan dezaket, hiztun onak ziren emakumezkoiei, toka aditu izan diedala beti”.

Beraz, ez dago batere argi gaur egungo hitanoaren erabilera ikusita, bizirik iraungo duenik ere, are eta gutxiago nokak. Bestalde, gazteen euskararen erabilera ikusita

eta gazte hizkeraren gabeziak ikusita, Josu Ozaitak (2014) galdetzen du modu informalean eta batez ere gazte hizkeran aurretik aipatu bezala “trasgesiboa” egiten kontuan izanda hain gaizki ote dagoen nesken artean toka aritzea. Artikulu berean, Kike Amonarrizek gogoeta hau egiten du:

“Alabei eta ikusten diet, *ei txabal, tio...* esaten dute eta berdin da mutila edo neska izan. *Tio* eta *txabal*. Ordun erderaz *tio* eta *txabal* esaten badute, zergatik bereizten dute hitanoan? Eta hor egon daiteke joera sozial bat batere ajola ez zaiena. Hipotesi bezala: Posible dugu gaur egun sozialki mutila eta nesken hitanoa bereiztuta berreskuratzea? Hor sortzen zaizkigu arazoak: wazenmank esan behar dugu eta zer nahi dunk esan behar dugu”

Gure iritzian toka aritzea ez da generikoa hikaren erabileraren funtzioa hori horrela ez den heinean; horretarako, zuka erabiltzea egokiagoa iruditzen zaigu. Hala ere, bada gogoetarako lekurik; gazteek euskara erabil dezaten arazo handiak daude; askoren ustez, zuka aritzea formalegia da koadrilakoekin hitz egiteko, eta, beraz, hizkera aproposa aurkitzen ez dutenez, gaztelaniara jotzen dute. Zeharka bada ere, bai Kike Amonarrizek eta bai Josu Ozaitak atea irekitzen diote toka neutro bihurtzeari; batez ere, gazte hizkeran.

Agian *dunk* eta *wazemank* esatea baino errazagoa da; alde batetik, ezagunagoa delako eta beste alde batetik ere erabiltzeko traba gutxiago daudelako. Edozein moduz, bai bata bai bestea egoera konkretu batera mugatu beharko liriateke; gainerantzean, hitanoaren erabilera “tradizionalaren” alde egingo genuke guk, tradizioari zein generoari begiratuta askozaz egokiagoak baitira.

Ondorengo puntu hau hitzen eraketaren gainekoa da. Badaude hainbat hitz sexua bereizten dutenak; adibidez, *ar* eta *eme*. Hitz horien gainean eraikitako beste hainbat aurki ditzakegu; adibidez: *oilar*, 'oilo' hitzetik dator, *oilo + ar*. Kasu horretan, markarik gabea *oilo* litzateke, femeninoan; salbuespen bezala har daiteke. *Emagaldu*, *anaitasun* edo *amatasun* hitzetan ere sexua bereiz daiteke. Eta, batez ere, hainbeste zeresan eman duen *giza* hitzaren eratorria.

Duela hamarkada gutxi arte, bi erabilera zituen *gizon* hitzak, bat emakumearen parekoa eta bestea *pertsonaren* sinonimoa. Esango genuke *gizon*-en erabilera, *gizaki ar*-era mugatzea nahiko onartuta dagoela.

Bada gure inguruan polemika dezente sortu duen beste kontu bat: *giza*-tik eratorritako hitzak, alegia; adibidez: *gizarte*, *gizalege*. Aurretik aipatu bezala, euskarak ez du generoa bereizteko marka berezirik, baina hainbat hitzek, adibidez, *giza*-k lotura zuzena du *gizon* hitzarekin; beraz, *gizaldi*, *gizaki*, *gizarte* eta horrelako hitzak sexistak direla diote hainbatek; adibidez, *Gaztezulo* gazteen aldizkarian, honela idatzi zuen Ainhoa Irazuk, “Euskara sexista ote?” artikuluan (Irazu, 2004):

“-Gizon, gizaki... hitz horiek gizona koentzat besterik ez erabili.

-Giza hitzetik eratorritako hitzen ordezkioak bilatzea ere ez da zaila.

Alternatibak:

-Gizarte: Jendarte

-Gizalege: Begirune

-Anaitasuna: Haurridetasuna

-Giza eskubideak: pertsonen eskubideak

-Legegizon, itsas-gizon: Legelari, arrantzale, marinel”

Amaia Alvarez Uriak ildo beretik jarraitzen dio *Jakin* aldizkarian idazten duen artikuluan “Euskara eta diskriminazio sexuala” lanean (2004):

Alvarezek dio gai honetan polemika gehien sortu duena zera dela, pertsona adierazteko hitzen artean aukerarik egokiena zein zen erabakitzea. *Gizon* hitza erabili izan da bai maskulinoa bai generikoa adierazteko euskararen historian; maskulinoa izanik eta *giza* erroa *gizon* hitzetik datorrela aintzat hartzen badugu, etimologikoki *gizaki* maskulinoa da. Hori ikusita, bi jarrera egon omen dira: batetik, proposatzen dute, hegoaldean *gizaki* neutrotzat hartua izanda eta luzaroan eta gaur egun semantikoki ezberdinak izan direnez, horrela uztea —*giza*-ren eratorrieekin batera, *gizarte*, *gizalege*—, eta maskulinorako *gizon*, *gizaseme* eta *gizonezko* lagatzea. Bestetik, maskulino orohartzaile diren eta emakumeak ezkututzen dituen forma horiek baztertzea eta *jende(ki)*, *pertsona* eta *jendarte* onartzea (*gizon*, *gizaki* eta

*gizaseme* forma maskulinoak izanik eta *emakume*, *emazte* eta *emazteki* femeninoak). Gainera, kontuan hartu behar da Iparraldean egun *gizaki* forma maskulinoa erabiltzen dela *emazteki*-ren aldean.

Iritzi horrekin ez daude guztiak ados, ordea; horien artean, Emakundek emakumearen euskal erakundeak eta Euskaltzaindiak ez dute horrela ulertzen. Ibon Sarasolaren iritzia azalduko dugu (1998). Sasitradizioen gainetik tradizioa aldarrikatu behar dugula dio, asmaketa arbitrario-alferrrikakoen aldean, baina ez beti eta ororen gainetik. Adibidez, *gizaki* tradizioan *gizonezkoa* da, batez ere. Baina giza arrazako banakoa adierazteko ere erabili da. Dioenez, hizkuntzak, gaur egun, begien bistako arrazoiegatik, gizonezko nahiz emakumezko edozein izendatzeko, *gizon*-ez bestelako hitz bat behar du. Froga daiteke, tradizioa gorabehera, *gizaki* dela betebeharrorretarako aukerarik egokiena, eta *gizonezko* esatea bezain egokia dela *gizaki*. Horrelako egoeran, tradizioak ez lioke oztopo egin behar inondik eta inola ere, hizkuntzaren aurrerabidean.

Miren Azkaratek ere iritzi antzekoa du horri buruz (1993): *giza* oinarria, *gizon* izenetik datorren arren, *gizaki* edo *gizarte* izenak nola erabiltzen ditugun hartu behar genuke kontuan. Hau da, jatorriak jatorri, *gizonezkoen artea* bakarrik izendatzen duena adierazteko ala *gizonezkoek* zein *emakumezkoek* osatzen dutena. Beste horrenbeste *gizaldi*, *giza harreman* eta horrelakoetan. Nondik datozen alde batera utzirik —*humanidad* bera *homo*-tik dator—, beti bi sexuetakoak izendatzen dituzten neurrian eta ez batzuetan *gizonezkoen artea*, aldia, harremanak eta besteetan *gizon-emakumeen artekoak*, hor, behintzat, ez du sexismorik ikusten berak. Azken batean, emakumea ez litzateke ezkutuan, isilpean utziko, *gizonezkoak* bakarrik adierazteko modurik ez dagoelako.

Arestian aipatu diren *jendeki* eta *jendarte* proposatzen dira *giza* erroitik eratorritako hitz generikoen —*gizaki*, esaterako— ordez. Klean gehiegi zabaldu ez bada ere, komunikabide batzuetan erabiltzen da; esaterako, *Gara*, *Gaztezulo*... Adibide moduan, Unai Break 2005ean “Jai dauka parte hartzeak” izenburupean idatzitako artikulua honela hasten da: “Jendarte aldatuz doa, eta jaiak ere bai”.

Gauza bera esan genezake Bilgune feministaren edota Askapenaren inguruan, baina baita Zarauzko Udaletxeeko edota Deustuko eta Euskal Herriko Unibertsitateko webguneei buruz ere. Adibide moduan, Deustuko Unibertsitateko webgunean prentsa atalean *Mamá quiero ser cooperante las claves para entender la cooperación internacional* liburuaren aurkezpenaren inguruko berri bat zetorren; bertan, euskarazko azalpenean, hauxe aurkitu dugu:

“Lankidetzan aritzen direnen epikaz apaindutako lanek eta noizik noizera haien zeregina gaiztotu ohi duten kritikek kezkak ugaritu dituzte jendartean, nazioarteko lankidetzaren benetako esanahiaz” (Deusto, 2012)

Horrekin lotuta, beste erabilpen nahiko berri baten gainean arituko gara ondoren. Orain dela gutxi arte, *-sa* atzizkia ez zen emakumeen lanbideak azaltzeko erabiltzen, baizik eta lanbide hori zuen gizonaren emaztea definitzeko; hori Zuberoan bakarrik. Gaur egun, ordea, nahiko ohikoa bihurtu da *alkate-sa* esatea *alkate* beharko lukeen lekuan, ogibideek ez baitute generorik. Zerbait markatu behar bada, sexuak beharko luke marka, eta, beraz, *alkate andrea* edo *alkate jauna* beharko luke. Miren Azkaratek zera dio horren gainean (1993), euskalki bateko berezitasunak hizkuntza estandarrerako jasotzea aberasgarri izan daitekeela baina inoiz generorik izan ez duten *-ari* edo *-le* erator atzizkiei maskulino balioa ematen zaiela. Eta, ondorioz, dagokion femeninoa sortu. Halaber, sexu batekoentzat eta bestekoentzat balio izan duten lanbide eta kargu izenatarako. Hau da, berez bi sexuetako gizakiak izendatuko lituzkeen terminoak gizonezkoak bakarrik izendatzen dituela iruditzea, alegia. Azkaraten dioenez, *euskaltzain* edo *zuzendari* esanda, gizonezkoek ari garela pentsa dezake norbaitek, baina hori ez da euskararen kontua; hizkuntzak ez baitu hor inolako markarik; gizartearen ikuspegia da lanbide horiek gizonezkoenak bezala identifikatzen dituen. Eta, horri aurre egin nahi bazaio, betidanik izan ditu euskarak hitz elkartu mota hauek: *jaun/gizon euskaltzain*, *andre euskaltzain*, *gizon/jaun zuzendari*, *andre zuzendari*.

### 3.2.2.2. Ingelesa

Morfologiarekin jarraituz, hurrena ingelesarena aztertuko dugu:

Aski ezaguna den moduan, ingelesak euskarak ez bezala, hiru izenorde ditu: maskulinoa, femeninoa eta neutroa. (*He, she* eta *it*, hurrenez hurren). Oro har, arau nagusi bezala, maskulinoa eta femeninoa pertsonekin erabiltzen da, eta neutroa gauzekin eta animaliekin. Hala ere, badaude hainbat salbuespen, aurrerago aztertuko ditugunak. Hiru generoen sailkapena hirugarren pertsona singularrarekin bakarrik gertatzen da —iraganean, ingeles zaharrean, *Old English*<sup>97</sup> deritzan horretan, artikuluetan ere hiru generotan bereizten ziren; horren aztarna hirugarren pertsona singularra litzateke—. Hirugarren pertsona plurala (*they*) eta gainerako pertsonetan singularrean nahiz pluralean ez baita sailkatzen.

Oraintxe arte, hirugarren pertsona ezjakina bazen, *he* erabiltzen zen automatikoki. Gaur egun, hori saihestu egin nahi da, eta bi aukera erabiltzen dira: alde batetik *she* bakarrik erabiltzea da, edo bestea *she or he?* galdetzean datza. Baina, egia esan, nahiko traketsa eta erabiltzen zaila bihurtzen da maiz errepikatu behar badira, behintzat.

Beste aukera bat *they* singularrean erabiltzea litzateke. Adibide moduan, esaldi hau: *“Anyone who thinks they have been affected should contact their doctor”*.

Bestela, horrela beharko luke: *“Anyone who thinks he/she has been affected should contact his/her doctor”*; erabili behar bada, agian ezta oso deserosoa, baina ahozko hizkuntzan nahiko traketsa egiten da.

Biak ala biak ere nahiko erabilera zabala izan arren badago kontrako iritzi sutsua daukanik, *Chicago Manual of Style* estilo liburuan (2010), adibidez, honako hau aurkitu dugu:

---

<sup>97</sup> Old English edo Anglo-Saxon V. mende eta XII. mende erdira arte hitz egin zen. Gero, Middle English eta azkenik gaur egungoa edo Modern English 1550etik gaurdaino.

“On the one hand, it is unacceptable to a great many reasonable readers to use generic masculine pronoun (he in reference to no one in particular). On the other hand, it is unacceptable to a great many readers either to resort to non-traditional gimmicks to avoid the generic masculine (by using he/she or she/he, for example) or to use they as a kind of singular pronoun. Either way, credibility is lost with some readers”

Beste saiakera bat *hir*-ena genuke *his/her* era berean *he/she* ordezkatzearena. Baina erabilera ez da zabaldu.

Ez da ahaztekoa *it* hirugarren pertsona neutroa ere badela; lehen begiratuan, agian *it*- en erabilera aldatzea litzateke aukera bat. Gaur egun, gauzeekin eta animaliekin baino ez da erabiltzen. Hirugarren pertsona guztietarako, erabili gizona, emakumea, animalia edo gauza. Saiok egin izan dira, baina erabilpena ez da zabaldu, lehenik eta behin, ohituraren arabera, gustukoak ez diren pertsonekin erabili ohi da *it*, mespretxua adierazteko, zehazki; beraz, gramatikoki agian aukerarik errazena izanda ere, erabilpenean arazo ugari sortzen ditu.

Beste hainbat saio ere izan dira ingelesean emakumeak ikusezin izaten jarrai ez dezaten; horietako bat *herstory* genuke; 60ko hamarkadan amaieran, feministek asmatutako neologismoa. *History*-k gizonen rola goraiatzeko duela eta emakumea ikusgai bihurtzeko saioen barnean kokatu beharko genuke. Kontua zera da, *history* hitza antzineko grezieratik datorrela *istoria* eta ez *his-story*-tik. Beraz, feministen artean erabilia izan bada ere, ez du oihartzun handirik izan (Ehrlich and King, 1998).

Ingelesean aurki dezakegun beste bereizgarri bat lanbideetan aurki daiteke. Lanbide batzuek ez dute inolako marka bereizgarririk; adibidez, *lawyer*, *physiologist*, *doctor*, *teacher*... Hala ere, badaude beste batzuk, generoa markatzen dutenak: *policeman*, *policewoman*, *police*. Azken horren erabilpena multzo gisa azaltzeko erabiltzen da, eta ez bakarkako pertsoneri buruz. Amerikarrek konponbidea topatu dute *state trooper* (estatuko soldadu), eta ez du inolako genero markarik; arazoa zera da, britainiar eta irlandar hiztunentzat ez da balizko irtenbidea, eurentzat *state trooper*

oso arrotza baita eta inolaz ere ez *police man/woman*-en sinonimoa (Cameron, 1998).

Beste kasu batzuk ere aztertu nahi genituzke, hala nola *actor/actress* atzizki bat jartzen zaio emakumea dela adierazteko.

Ingeleseztan, gazteleraz ez bezala, ez dago artikulua bereizgarririk objektu edo pertsonentzat. Pluralean, gizonak bakarrik edo tartean emakumeak egon maskulinoa erabiltzen da: "*The actors win a lot of money*"; edonola ere, emakumez osatutako aktoreez ari bagara, "*actresses*" erabiliko dugu. Gauza bera gertatzen da *waiter* eta *waitress*. Bada salbuespen bat, lanbidea ez bada ere kategoria honetan sartuko duguna. *Widow* eta *widower* da kasu hori. Orokorra emakumea baita eta eratorria gizona. Historiari begiratzen badiogu, konturatuko gara gizonak baino emakume alargun gehiago izan direla; agian hori da salbuespen horren arrazoia.

Azken puntua, baina ez horregatik garrantzirik gabea, tituluena da. Euskal Herrian eta batez ere euskal hiztunen artean gehiegi erabiltzen ez badira ere, ingelesez eta herri anglosaxoietan oso erabiliak dira. Gizonen kasuan, ez dago inolako arazorik *Mr* erabiltzen da ezkondua edo ezkongabea, zahar edo gazte izan. Emakumeetan, ordea, hiru titulu aurki ditzakegu. Duela urte gutxi arte, *Mrs* ezkondu edo alarguentzat eta *Miss* ezkongabeentzat.

Kontuan hartu behar da herrialde horietan guztietan oraintxe arte edo gaur egun ere maiz emakume ezkonduak bere abizena galtzen duela eta senarrarena hartu; beraz, kontua ez da titulu aldaketa bakarrik. Bereizketa horrek arazo bat baino gehiago ekarri dizkie emakumeei: alde batetik, lana topatzeko garaian, amatasuna eta lana uztartzeko arazoak direla eta, enpresari askok gizonak hobesten dituzte. Emakume batzuk diote tituluen bereizketak laguntza eskasa direla; emakumeek lana aurkitzeko garaian traba handia dela aldarrikatu izan dute. Beste alde batetik, adin batetik aurrera, *Miss* erabili beharrak estigma ezartzen zion emakumeari zirkulu askotan, emakumearen zeregin nagusia emazte eta ama izatea zen neurrian, ezkongabea izateak jendartearen begirune eza ekar zezakeen, kontuan hartuz alargunak edo bananduak *Mrs* erailtzen zutela.

Beraz, feministek beste titulu baten beharra ikusi zuten, aurrekoak ordezkatzeko zituen eta gizonen *Mr*-en parekoa bihurtuko zena. Titulu hori *Ms* da, bere egitekoa erdizka lortu duela esango genuke, ordea. Naturaltasunez erabiltzen da zenbait zirkulutan feministen artean, esaterako, baita euren lanbideetatik abizena mantendu nahi dutenen artean ere, baina ez du bere zeregin nagusia lortu, aurreko biak ordezkatzeko.

Hainbat emakumerentzat banandu ondorengo titulua bihurtu da; beraz, zatiketa areagotu egin da. Hori guztia oso ondo adierazten dute Susan Ehrlichek eta Ruth Kingek *Gender-based language reform and social construction of the meaning* lanean (Ehrlich and King, 1998).

“The associated press 1987 style guide (French: 1987) recommends Ms only if known to , Miss (official form sometimes distinguish only Mrs and Ms), In a Canadian study of attitudes towards the usage of Ms and birth name retention among women, found that many of the respondents had three way distinction: they used Mrs for married women, Miss for women who had never married and Ms for divorced women. All three usages described here demonstrate the high premium placed on identifying women by their relationship (current or otherwise) to men, in spite of the intended neutrality associated with “Ms”. (Ehrlich and King, 1998: 167)

### 3.2.2.3. Gaztelania

Aztertuko dugun hurrengo puntua gaztelaniaren morfologia genuke, dudarik gabe, euskararena eta ingelesarena baino konplexuagoa.

Lehenik eta behin, bi genero dauzka, femeninoa eta maskulinoa; beraz, artikulua, izenak, izenordeak, adjektiboak eta beste multzo batean edo bestean sartu behar dira. Jakina den bezala, gaztelera latinetik eratorria da, latinak hiru genero ditu: maskulinoa, femeninoa eta neutroa. Hirugarren generoa galdu egin zuen, kasu batean izan ezik: *lo* artikuluan. Artikulu hori oso bakan erabiltzen da, baina hori litzateke latinaren hirugarren generoaren aztarna bakarretakoa.

Arau nagusi bezala, esan daiteke *-a-z* amaitzen diren hitzen generoa femeninoa dela eta *-o-z* amaitzen direnena maskulinoa; beraz, *gato* eta *gata* esango da, edo *hermana* eta *hermano*. Kontuan hartu behar da, bestalde, oro har ari garenean genero maskulinoa erabiltzen dela; adibidez, katuen inguruan ari bagara, *los gatos* esango da, generoa definitu gabe; katu arrak eta emeak nahastuta badaude, nahiz eta katu eme gehiago izan, *los gatos*. Guztia emeak diren kasuetan bakarrik erabiliko da *las gatas*.

Goian aipatu bezala, askotan *-a-k* edo *-o-k* definitzen du generoa; adibidez, *el profesor* esango da irakaslea gizona bada eta oro har irakasleei buruz ari bagara; irakaslea emakumea bada, *la profesora*. Azkenaldian, horrek guztiak zeresana sortu du batez ere orain arte gizonentzat izan diren lanbideetan; adibidez, *torero* eta *torera*. Maiz, bi hitz horiek ez dira parekoak, ordea; lehenengoa zezenak hiltzen dituen lanbideaz edo “arteaz” ari da, eta *torera-k* beste erabilpen batzuk ditu; adibidez: “*Saltarse a la torera*”. Lehenengo emakumeak *torero* bihurtu zirenean, oztopo handiak aurkitu zituzten; horietako bat izenarena izan zen, dudarik gabe. Bi iritzi kontrajarri aurkitu ditugu: adibidez, Phil Davisonek honela idatzi zuen *Independent* Britania Handiko egunkari ezagunean: “*Woman fights machismo by taking the bull by the horns: Cristina Sánchez has made history as a torero*” (Davison, 1993).

Badira desberdin pentsatzen dutenak, ordea: femeninoak izan nahi dute zezenplazara irteten direnean; beraz, *torera* deitzea hobesten dute: “*En la plaza soy torera, no torero, y me muestro con una esencia, andares y dulzura que sólo nosotras tenemos*” (Beltran, 2009).

Tituluen gainean gauza pare bat dago azaltzeko. Lehenik, esan behar gaztelera hizkuntza ofizialtzat daukaten nazioetan, emakumeek ez dutela ezkondukoan abizenik aldatzen, eta, beraz, *señor* eta *señora* erabiltzen dira. Beste posibilitate bat da —eta agian erabiliagoa, galtzen ari bada ere— *señores Gonzalez* edo *señor y señora Gonzalez*. Gizonek, ordea, titulu bakarra dute, *señor* ezkondu edo ezkongabeentzat.

Iraganean bazen *senorito*, gizon gazteentzat erabiltzen zen titulua; gaur egun, ez da ia erabiltzen, eta maiz, ironia puntu batekin erabili ohi da. Emakumeen kasuan, antzekoa gertatzen da *señorita* ezkondu gabeko emakumeentzat izan da orain arte; hala ere, badaude gizonekiko ezberdintasunak: adibidez *señorita* askoz gehiago erabili izan da eta erabiltzen da: *¿Señora o señorita?*, galdera ez da arraroa oraindik.

Bestalde, oro har, gizartean emakumearen funtzio nagusia ezkondu eta haurrak izatea zenean, adin batetik aurrerako emakume ezkongabea ez zen oso ondo onartua, eta *señorita* titulu bereizgarriak ez zuen onarpenean askorik laguntzen. Alargunen kasuan, *señora* erabiltzen zen, dudarik gabe, eta dibortziatuen kasuan ere, *señora* zen nagusi.

Gaur egun egoera formaletan erabiltzen dira tituluak batez ere; beraz, emakumeei *señora*-z zuzentzen zaizkie. Bada beste pisuzko arrazoi bat emakumeek *señorita* gaitzesteko; adibidez, *señorita*, *señorita de compañía* edo antzeko lanbideekin lotzen denean.

Bestalde, *señorita* hitzak badu beste erabilera bat: irakaslearen parekoa da, ezkondu nahiz ezkongabeekin erabil daiteke, eta lanbidearekin lotuta doa ez arau sozialekin.

“Hizkuntzak ez dira matematikak”, maiz esaten dute hizkuntza irakasleek, eta puntu hau horren adibidea baino ezta.

Arestian aipatu bezala, gazteleraz *a* bukaera femeninoarentzat da, eta *o* maskulinoarentzat; kasu hauetan, arra eta emea bereizten dira, *zorro* eta *zorra*, gauza bera *perro* eta *perra*.

Horretaz gain, badute beste esanahi bat, batez ere kaleko hizkuntzan erabiltzen dena eta sexuen ezberdintasuna are eta handiagoa bihurtzen duena. Adibidez: *Eres un zorro* eta *eres una zorra* ez dira, inola ere, parekoak; *zorro* azkarra, abila, trebea den bezala, *zorra* emagaldua da. Animalien mundutik kanpo, badaude beste hainbat adibide; esaterako, *aventurero* eta *aventurera*, gizonen kasuan beste herrietara eta

nazioetara bidaia arriskutsuak egiten dituenari esaten zaio, eta, emakumeen kasuan, maitale ugari izan dituenari. Gauza bera esango genuke *perro* eta *perra* hitzen kasuan.

Kontuan hartu behar da hizkuntzaz ari garela eta hitz berak erabilpen ugari eta hainbat esanahi izan ditzakeela; hemen aipatu ditugunak kaleko hizkuntzan izan ditzaketen esanahi ohikoenak dira, baina ez bakarrik.

### 3.2.2. Semantika-lexikoa

Ondorengo puntua semantiko-lexikoa da; morfologia bezain argia ez bada ere, badaude ezberdintasunak:

#### 3.2.2.1. Euskara

Animalien sexutik harago, bereizketak gertatzen dira; hala, hurrengo lerroetan, nolako formulak erabiltzen diren aztertuko dugu. Euskaraz, batez ere literaturan erabili izan dira; honako hauek aukeratu ditugu, adibide moduan, Euskal Herrian oso ezagunak baitira. *Ama Euskal Herria* eta *ama lurra* lotura eginak dira; gehientsuenetan, beti ez esatearren, batera azaltzen dira.

Beste lotura batzuk, ordea, ez dira hain garbiak, eta bi sexuetan agertzen dira adibidez: “Eguzki anaia, ilargi aizpa”. Joxe Migel Barandiaranek, ordea, honela idatzi zuen: “Eguzkia lurraren alabatzat daukate” (Barandiaran, 1954), edo idazle berak “eguzkia amandrea” eta Bergara aldean “eguzkia amandrea badoia bere amarengana” (Barandiaran, 1954). Bi adibide horiek ikusita, argi dago eguzkiaren sexua euskaraz beti ez dela bera.

Beste hainbat adibide ere aurki ditzakegu, adibidez, testu erlijiosoetara jotzen badugu. “Jauna, nire izarra” *Kattalinen gogoetak* izeneko liburutik hartu dugu; egilea Pierre Narbaitz (1955). “Izar guztien aizpa zaharrena” (Etxaniz, 1955). Adibide horiek euskararen sexu bereizketaren adibide baino ez dira. Egia da adibide horiek

literaturatik, herri esamoldeetatik edo abestietatik hartuak daudela eta baliabide literario bezala erabiliak direla; edonola ere, garai hartako pentsamoldearen iturri dira.

Adibide horien kasuan, baliteke bi adibideak bai denboran eta distantzian urrun egotea eta herri tradizioak izen berarentzat sexu ezberdina aukeratzea.

Hurrena generoa bereizteko bi hitz ditugun kasuak aipatuko ditugu. Animaliak ere, pertsonak bezala, bi sexutan bereizten dira; euskarak, arra edo emea den bereizteko bi hitz erabiltzen ditu; batez ere, etxeke animalietan. Baserri giroan ezinbesteko baita animaliaaren sexua jakitea: zaldi eta behor, aker eta ahuntz, behi eta zezen... Hitz berezirik ez badago, *ar* eta *eme* erabiliko dira; adibidez: astar eta asteme, txakur arra eta txakur emea.

Euskaraz, familia arteko loturak adierazteko, hainbat hitz dago; euskalkien artean ere badaude ezberdintasunak, hala nola *neba-arrebak* bizkaieraz eta *anai-arrebak* gipuzkeraz; *aitona-amonak* gipuzkeraz, *aitite eta amama* bizkaieraz. Hala ere, kontuan hartu behar da kokapen geografikoa eta euskalkia ere maiz ez doazela batera.

Amelia Barquini helduko diogu hurrena (2008). Hark esandako guztiarekin ados egon ez arren, haren iritzia azaldu nahi genuke. Haren ustez, euskaraz, generoa dute hainbat izenek: bai animaliak izendatzeko —behorra eta zaldia, ardia eta aharia, ahuntza eta akerra, oiloa eta oilarra...— bai pertsonen erreferentzia egiteko: gizalaba, emakumea, emakumezkoa, andrea, andregaia, emaztea, neska... eta giza-, semea, gizonezkoa, senarra, senargaia, mutila, jauna... Badaude senidetasuna adierazten duten beste izen generodun batzuk ere: ama, amona, izeba, erraina, alaba, ahizpa, arreba... eta aita, aitona, osaba, suhia, semea, anaia, neba... Ohar gaitezen euskaran lau hitz daudela auzohizkuntzetan bi dauden tokian: *neba*, *arreba*, *ahizpa* eta *anaia*.

Aipatutako horien eratorriek ere generoa dute, Barquinen ustez: amabirjina, aita santua, alababixia, aitapontekoa... Halaber, gauza bera gertatzen da jarduera jakin batzuekin ere: serora, moja, etxekeandrea, sorgina, inudea, prostituta —eta puta,

emagaldua, urdanga zentzu gutxiesgarritz—, erregina, neskamea, andereñoa, maistra... eta lekaidea, fraidea, apaiza, erretorea, aztia, erregea, morroia, prostitutua, maisua...

Generoa duten hitzen artean, aniztasun handia dago Barquinen ustez; adibidez, *inudea* bularra ematearekin dago lotuta, eta ez omen dauka baliokiderik. Hitz batzuen atzean, parekoa ez den genero rolen banaketa aurki daiteke, haren ustez; *etxeoandre* hitzaren kasua da. Baliokide maskulinoa osatzeak ez dauka zailtasunik: *etxeoandrea* - *etxeo jauna*. Haren ustez, *etxeo gizon* zabalduago dago, *etxeo jaun* baino. Generoen araberako funtzioen ezberdintasuna agertzen dela dio, halaber, *apaiza* eta *erretorea* hitzetan —emakumeentzako *serora* eta *moja* ez dira baliokideak—; lanbide horiek gizonak soilik egiten dituztelako hemengo erlijio nagusian. Bai erabil daitezke erlijio batzuei dagokienez, non emakumeek ere funtzio horiek betetzen dituzten.

Lehenik eta behin, esan behar gure ustetan honako puntu honetan oso garrantzitsuak diren bi kontzeptu nahastu direla, sexua eta generoa, alegia. Goian azaltzen diren generoaren bereizketako adibide gehienek, adibidez, animalien gainekoen (*zaldia/behorra* eta *ardia* eta *aharia*...) nahiz familiako sailkapenak (*aita/ama* eta *semea/alaba*...) ez dute generorik bereizten, sexua baizik. Beste bereizketen artean, *apaiza/moja*, *erretore/serora* eta beste daude; guk zera esango genuke, hitz horiek lanbideei lotuta daudenez, generoa dutela dirudi, baina, gure ustez, neutroak dira. Barquinek aipatzen duen bezala, gure artean nagusi den erlijio katolikoan ez dago, oraingoz, behintzat, apaiz emakumerik, eta agian arraro samarra egiten da, baina, adibidez, anglikanoen artean, badira emakumeak eta *apaiz* deitzen diete naturaltasun osoz.

Gauza bera *erretore* hitzarekin. *Moja*-ren kasuan, *fraide* eta *monje* lirateke antzekoak. *Inude* hurrei bularra ematearekin dago lotuta —eta aurretik bestelako kasuren bat aipatu badugu ere, gehienetan emakumea izaten da—; beraz, ez luke zentzurik gizonak parekorik izateak. Haurren zaintzaz ari bagara, *zaintzaile*-k bi sexueterako balio du.

Beste puntu batera pasatuz, bada azkenaldian, gurera txertatu den fenomeno bat; *gurasoak/aita-amak etorri dira* esan ordez, *aitak* etorri dira esatea; gauza bera *aitonak* esaten baitute *aiton/amona* esateko ordez... Arazorik ez zegoen lekuan, euskararen erabilpen eskasa dela-eta arazoa sortu da; kasu horrek, behintzat, irtenbide erraza du: euskaraz beti egin den moduan erabiltzea.

Egiten den beste bereizketa tituluena da. Euskal Herrian eta batez ere euskaraz ari garenean, tituluak ez dira oso erabiliak. Gaur egun, tituluak eremu formalean erabiltzen dira gehienbat, eskutizetan eta aurkezpenetan. *Jaun* gizonentzat eta *andre* emakumeentzat.

Iraganean, *andre* emakume ezkonduentzat zen, eta *andereño* ezkongabeentzat. Gaur egun, ordea, *andre* ezkondu nahiz ezkongabeentzat erabiltzen da. *Andereño* emakume irakasleentzat erabiltzen da; batez ere, haur txikiekin eta gazteenekin aritzen direnentzat, ezkondu nahiz ezkongabe izan. Gizonentzat, *mais* litzateke baliokidea.

*Senar* eta *emazte* erabiltzen dira ezkonduetako bikotearentzat, edo *andre* eta *gizon*. *Andre* izenak erabilera bat baino gehiago izan ditzake; alde batetik, *emakume*-ren sinonimoa da, eta, beste alde batetik, *emakume itzaltsua*, *jaunaren emazte*. Iparraldean, bestalde, *emazte* edo *emazteki* deitzen zaie emakumeei, eta *andere* andreari. Sexu arraren kasuan, *gizon* erabiliko da, bai *andre-gizon* ezkonduen kasuan *senar-emazte*-ren pareko eta bai *gizon-emakume*-ren kasuan espeziea adierazteko. Umeen kasuan, *haur* edo *haurtxo* erabiliko da bi sexueterako, eta *neska* sexu emeko gaztea denean eta *mutil* arra denean.

### 3.2.2.2. Ingelesa

Arestian aipatu bezala, ingelesak ez du generoa bereiziko duen artikulua, atzizki edo marka berezirik; hala ere, badaude genero bereizketaren adibide garbiak; adibidez: *mother earth*. Kasu horretan, lurrarekin lotzen dugun generoa emea litzateke; hain garbiak ez diren hainbat kasu daude, ordea; adibidez, ondorengo kasuan, *land* (*lurra*,

'herri' edo 'nazio' adieran) Eskozia, Gales, Ingalaterra, Irlanda beste askoren artean *fatherland* lirateke, Britainia Handia eta Erresuma Batua *motherland* den bezala. Britainiar Irletatik harago, Alemania, Danimarka, Suedia... *fatherland* lirateke, eta Errusia, Espainia eta Euskal Herria *motherland*. Bereizketa horretarako, ez dago arrazoi linguistiko zehatzik; arrazoiak kulturalki antropologiko eta politikoki aztertu beharko lirateke.

Naturari lotutako beste hainbat adibide ere aurki ditzakegu; adibidez, film honen izenburua: *Father sun, mother earth*, Wayne Michelek zuzendua (1993), edo liburu honen izenburua: *Oh, mother sun*, feminitate kosmikoari buruzko liburu (Monogham, 1994). Adibide horietan, oso argi ikusten da ingelesak generoa bereizteko markarik edo artikulurik izan ez arren sexua ederki bereizten dela eta gazteleraren eta alemanaren kasuan bai sexua eta bai generoa biak bereizten dira artikuluen bidez. Arrazoiak aztertu behar badira, antropologiara eta historiara jo behar dugu, arau gramatikalek baino pisu handiagoa baitute kasu horretan, bederen.

Euskaraz gertatzen den moduan, ingelesak bi hitz erabiltzen ditu espezie bereko baina sexu ezberdineko animaliak bereizteko; adibidez: *hen* (oilo) eta *cock* (oilar), zaldien kasuan terminologia zabal xamarra dago, baina, oro har, *mare*<sup>98</sup> (zaldi eme heldua) eta *stallion* (kastratu gabeko zaldia), *cow* (behia) eta *bull* (zezena). Bestalde, familiako loturak ere bereizten dira, hala nola *brother* (anaia edo neba), *sister* (arrebak edo ahizpa), *uncle* (osaba) eta *aunt* (izeba), *husband* (senar) eta *wife* (emazte) edo, familiaz kanpo, *boy* (mutil) eta *girl* (neska) edo *man* (gizona) eta *woman* (emakume).

*Master* (Jaun) eta *mistress* (andrea) beste kontua bat da; gaur egun, tratamendu sozial bezala, ez dira askorik erabiltzen; *Mr*, *Mrs*, *Miss* eta *Ms*<sup>99</sup> gehiago erabiltzen dira. *Master* unibertsitateko graduondokoak adierazteko erabiltzen da; adibidez,

---

<sup>98</sup> Zaldien kasuan, goian aipatutakoak dira ezagunenak, baina beste hainbat termino ere badaude; ez bakarrik sexuari lotutakoak, adina eta zikiratuak edo gabeak diren ere adierazten dute; adibidez, *colt* (zaldikume arra), *filly* (zaldikume emea), *geldin* (kastratutako zaldi arra)... baina hitz horiek guztiak zaldien munduan erabiltzen dira, gehienbat.

*master degree in social sciences* (gizarte zientzietako unibertsitate masterra) edo gai jakin batean pertsona batek duen jakinduria adierazten du; esaterako, “*Susan is a master in mathematics*”. Kasu horietan, *mistress*-en erabilera ez da egokia. Maskulinoan erabiltzen da, nahiz eta subjektua emakumea izan.

Gaur egun, *mistress*-en erabilerarik ohikoena *maitalea* litzateke; gizonen kasuan, ordea, ez da *master* erabiltzen, baizik eta *lover*; horrek emakumeentzat nahiz gizonentzat balio du. Atal honetan, *boy* eta *girl* ere sartu nahi nituzke. Kasu askotan, parekoak dira; batez ere, haurrei buruz ari garenean; helduez ari garenean parekoak ez direla konturatuko gara, ordea. Agian, Euskal Herrian *lasai*, *mutil* edo *lasai*, *neska* bezalako esamoldeek ez gaituzte harritzen, baina herrialde anglosaxoietan *don't worry girl* erabiltzen da nahiz eta emakume askori gustatu ez. *Don't worry boy* ez da erabiltzen; segituan esaten dute *I am a man not a boy* (Doyle, 1998).

Euskaraz gertatzen den oso antzekoa gertatzen da; garrantzitsua da ingelesez ere *generic masculin* edo maskulino orohartzailea aipatzea. Jakina da ingelesez *the man*-ek beste hizkuntza batzuetan gertatzen den moduan bi esanahi dituela: alde batetik, genero maskulinoko izaki biziduna eta, beste alde batetik, izaki bizidun orokorra *human being*-en parekoa. Hala, azkenaldian, *human being* edo antzekoen alde egiten da.

Informazio guztia izan aurretik hartzen diren ideiak; adibidez, *Lectures and their wives are invited to attend*. Aurreiritzi bat baino gehiago dago esaldi horretan; lehenik eta behin, ezkondutako irakasle guztiak emakumeekin ezkondata daudela eta seguruenik gizonak direla aurreikusten da. Gaur egun, emakume asko dira irakasle eta era askotako bikoteak daude, sexu berekoak, ezkongabeak... Beraz, askozaz egokiagoa iruditzen zaigu, *Lectures and their partnes are invited to attend* (University College of Cork, 1994).

### 3.2.2.3. Gaztelania

Arestian morfologia sailean aipatu bezala, generoa bereizteko, gaztelerak baditu bere markak; horietako bat artikuluen genuke; adibidez: *el* eta *la*.

Suposatzen da izen bakoitzak genero bat bakarra duela: *la casa, el coche*. Baina badaude salbuespenak: adibidez, *mar*. Gehien erabiltzen den generoa maskulinoa da; beraz, *el mar* edo *los mares* esango genuke, baina kostaldeko jendeak eta batez ere itsasoari lotuta bizi izan ditenek *la mar* esaten dute, femeninoan, eta bi kasuetan, zuzena da.

Horretaz gain animalien sexua bereizteko hitzak ere baditu; adibidez *caballo*, eta *yegua, toro* eta *vaca*; batez ere etxeko animaliak dira.

Badaude hitz batzuk generoa aldatuz esanahia erabat aldatzen dena; adibidez: *la cólera* (erabateko haserrea) eta *el cólera* (kolera gaixotasuna) *la coma* (ortografia zeinua) eta *el coma* (kontzientzia, sentikortasuna, eta mugikortasuna galduta egoera begetatiboan egotea).

Azken hamarkadetan, oso ezagunak egin dira batez ere administrazioari zuzenduta hizkuntzaren erabilera ez sexista sustatzeko gidak; adibidez, *Manual del lenguaje administrativo no sexista del ayuntamiento de Málaga* (Ayala, Guerrero and Medina, 2002). Hor gomendatzen da *mujer* ez erabiltzea *esposa*-ren sinonimo, baizik eta *mujer* sexu emeko izaki bizidunaren sinonimo bezala. Gidak *esposa* edo *conyuje* hobesten ditu. Azken puntu horretan eta gida alde batera uzten badugu, kontuan hartuta administrazioan erabiltzen den hizkuntzari buruz ari garela, gure ustez, *mujer* ez da egokiena testu mota horietan erabiltzeko; askozaz ere jantziagoa da *cónyuge*.

Gaztelerak sexua eta generoa bereizteko modu bat baino gehiago ditu; beharren arabera, izen bat dute, edo *a* eta *o* atzizkiekin bereizten dira.

Deigarria egin zaigun kasu bat aztertuko dugu ondoren. Duela denbora gutxi arte, Espainiako nortasun agiri nazionalean, *sexo varon* edo *mujer* jartzen zuen. Gaur

egun, hori zuzendu da, eta *sexo*: *F* (femeninoa) eta *M* (maskulinoa) jartzen du. Lehen *sexo V* eta *M* jartzen zuen *varón* eta *mujer*. Kontua zera da, *varón* eta *macho* sexu arreko izaki bizidunarentzat dira; emakumearentzat, berriz, hitz bakarra dago, *mujer*. Bikoteek horrela beharko lukete *hombre-mujer* eta *varon-hembra*.

Badirudi *sexo*: *hombre* ez dela egokia, eta are eta gutxiago emakumeei *hembra*<sup>100</sup> deitzea. *Hembra* animalien sexua bereizteko erabiltzen da, ez pertsonentzat.

Gaztelaniaz, talde baten gainean ari garenean, adibidez: *Los vascos* maskulinoan esango dugu; berau emakume eta gizonen edo gizonen bakarrik osatutako taldea litzateke. *Las vascas* emakumeez soilik osatutako taldea. Demagun, 1.000 emakume eta gizon bateko taldea *ellos* litzateke. Behin eta berriz feministek euren desadostasuna azaldu badute ere, gramatikoki ez da aldaketarik izan.

Aurretik aipatutakoari lotuta eta *los vascos*-ek emakumea ikusezin egiten zuela eta, Juan Jose Ibarretxe Eusko Jaurlaritzako lehendakari ohiak *los vascos y las vascas* esaldia jarri zuen modan. Geroago beste batzuek ere erabili zutena, eta gaur egun oso ohikoa bihurtu da. Honela dio Mercedes Bengoechea Filosofia eta Letretako Alcala de Henaresko Unibertsitateko dekanok eta Hizkuntzan eta Generoan adituak *El País* egunkariko *La sociedad cambia la academia* no blogean.

“Usos del español que llevan siglos vigentes, por ejemplo, la llamada doble forma, irrumpen de nuevo como uso mayoritario, en lugar de minoritario. Se utilizaba en El Cantar del Mío Cid, en el Libro de Buen Amor, en el romancero... para convertirse en un uso minoritario posteriormente. Lo curioso es que la propia RAE comete la ligereza de utilizarla en entradas como collazo, concuñado, sobrino, hábito... Cuando las mujeres reaparecen en los discursos y en la lengua en el siglo XXI, la doble forma vuelve a utilizarse con frecuencia. Es entonces cuando la RAE la proscribire” (Bengoechea, 2012)

Batez ere arazo nagusia *hombres* pluralean jartzen denean izango genuke, ez baita gizonak bakarrik, emakumeak ere egon baitaitezke, eta hori ez omen da sexista.

---

<sup>100</sup> Ez da egokia Espainiako Estatuan, baina Hego Ameriketako emakumearen sinonimo bezala erabiltzen da, kaleko hizkeran bakarrik, ordea.

Beste hizkuntzetan bezala, *hombre*-k ere bi esan nahi izan ditu edo ditu. RAEren iritziz, *el hombre* erabiltzea *el ser humano* edo *persona*-ren ordeaz, ez da sexista. Honela agertzen da RAEren hiztegian: “*Ser animado racional, varón o mujer*”.

### 3.2.3. Pertsonen izenak (ponte-izenak)

#### 3.2.3.1. Euskara

Pertsonen izenen gainean ari garenean, badirudi edozer izan daitekeela pertsonen izen; herrialde bakoitzak bere arauak ditu, eta, horretaz gain, hizkuntzaren beraren arauak ditugu; euskararekin hasita, Euskaltzaindia da euskarazko izenen gainean aholkatzen duena. Hauek dira eurek ezarritako puntu nagusiak:

-Izenak duina izan behar du. Ezin dira *Zezen*, *Oker* eta *Alua* bezalako izenak ontzat hartu.

-Generoa argi bereizi egin behar da haurraren sexuarekin nahasketarik egon ez dadin. Hala ere puntu horrek arazo bat baino gehiago sortzen ditu, euskarak ez duelako genero gramatikalik bereizten, eta, orduan, nolatan eta zergatik bereizketa hori?

Mikel Gorrotxategik Euskaltzaindiko Onomastika batzordekideak dio euskarak, oro har, izen batzuk erabiltzen dituela gizonezkoentzat —Andres, Lukas, Untzalu...— eta beste batzuk emakumezkoentzat —Edurne, Helena, Teresa...— (Euskaltzaindia, 2013). Badira, ordea, tradizioz genero-mozioa izan duten izenen salbuespenak. Horietako gehienak santutegian agertzen dira (Bizente/Bizenta, Joanes/Joana, Paulo/Paula, Petri/Petra...), eta, ikus daitekeenez, joera nagusia *-a* bukaera emakumezkoei ezartzea izan da (Eneko/Oneka, Otsando/Otsanda...), K. Mitxelenak aspaldi adierazi zuen bezala.

Hitz arruntetatik eta toponimoetatik hartutako ponte izenen sexu bereizketa, tradizioari segituz egin dela dio Gorrotxategik, kontuan izanik izen arruntek euskaraz ez dutela genero gramatikalik. Hori dela eta, printzipioz, kontsonantez eta *-i*, *-o*, *-u*

bokalez amaitutakoak (Haritz, Ibai,...) gizezkozkat ematen dira, eta *-a*, *-e* dutenak berriz, (Ganeta, Iluntze, Loyola,...) emakumezkozkat. Baina tradiziozko printzipio horrek baditu bi salbuespen. Batetik, Andre Mariaren santutegiak direlako, emakume izentzat ematen direnak (Aitziber, Irantzu, Izaskun,...) eta, bestetik, gure historian gizezkoak izendatzeko erabili direnak; besteak beste, Gartzea, Otsoa, Sendoa...

Azken hamarkadetan eta batez ere Franco hil ostean, euskal izenak asko ugaritu dira, asko naturari lotutakoak Izar, Ibai, Haizea... Betiere goiko araei jarraituz.

Kontua zera da Espainiako legediak argi eta garbi esaten duela generoa bereizi egin behar dela ponte izenetan; beraz, tradizioaz gain, generoa bereizi beharrak ere izango du seguruenik eraginik.

#### 3.2.3.2. Ingelesa

Ingelesa nazio ezberdinetan hitz egiten da, eta, beraz, tradizio ezberdinak dituzte, Britainia Handian, esaterako, izen zeltak, normandoak, kristau tradiziokoak dauzkagu. Horretaz gain, gurasoen jatorria ere kontuan hartu behar da; beraz, izen musulmanak, karibetarrak, hinduak, txinatarrak eta horrelakoak ugari dira gaur egun; gauza bera esan genezake Estatu Batuei buruz. Nahiko askea dela esango genuke.

#### 3.2.3.3. Gaztelania

Espanian duela gutxi arte kristau egutegian agertzen ziren izenak bakarrik jar zitezkeen, eta generoa argi eta garbi bereizi behar zen. Badira, hala ere, salbuespenak Resurreccion, Rosario. Adibidez, Resurreccion Mari de Azkue.

Lehen gizon izenak zirenak, baina gaur egun emakume izenak dira. Beste ezaugarri harrigarri batzuk ere badaude; adibidez: Jose Maria gizonentzat eta Maria Jose emakumeentzat, ordenak kasu honetan garrantzi handia du, dirudienez.

Gaur egun, izenen aukeran askatasun handiagoa dago; izenaren itxura izan behar du eta generoa bereizi behar da.

Gure iritziz, haurrei izena jartzea nahiko zorteko kontua da, askotan erregistro zein udaletxeko langileen eskuetan baitago gurasoek aukeratutako izena onartu edo ez.

### **3.3. Diskurtsoa**

Gramatikaren gainean aritu gara aurreko atalean; hala ere, komunikatzeko ezinbestekoa den atalean sartu nahiko genuke ondoren. Argi ikusi da hizkuntzaren erabilera sexista saihesteko moduak badaudela eta itxuraz bederen testu ez sexista egin daitekeela, baina horrek testua ez sexista egiten al du?, edo bada kontuan hartu beharreko hizkuntzaren beste atal bat?

Gure ustez, hizkuntza ez sexista izan dadin, forma bezain garrantzitsua da ematen den mezua, eta horretan ezinbesteko da diskurtsoa. Gure hurrengo puntuarekin lotu nahi genuke, hiztegiez eta gramatikaz gain badelako hizkuntzaren beste osagarri bat esanahia uler dadin beharrezko egiten duena:

Euskaltzaindiaren iritziz (2012), hizkuntzalaritza modernoarentzat, diskurtsoa perpausetik edo enuntziatutik harago doan komunikazio mota da. Hartara, testuaren eremuarekin hertsiki lotzen da. E. Benvenisteren lanetan (1966), diskurtsoa enuntziatio edo esakuntza terminoarekin parekatu izan da, eta hizkuntzaren kontzepzio dinamikoa islatzen du. Hizkuntzaren kontzepzioa sistematik prozesura zabalduz joan da. Beraz, hizkuntz komunikazio mota horretan, hizkuntzazkoak ez diren hainbat alderdi gaurkotzen dira: testuingurua, eta igorle-hartzailearen arteko harremana. Alderdi horiek guztiak kontuan hartzeak zenbait diskurtsoren anbiguotasuna argitzen laguntzen du. Horrela, ekoizpen baldintzen arabera definituriko enuntziatua da diskurtsoa, Euskaltzaindiak dioenez. Izan ere, lokutoreak ez dira komunikazio zirkuitu baten bi muturrak soilik; ongi zehazturiko denbora historiko eta espazio soziokultural batean kokaturik daude, eta zehaztaper horiek hizkuntz jarrera baldintzatzen dute. Esakuntza kontzeptuak Grezian eta Errroman

duela jatorria dio, eta diskurtso zientifikoan Bronislaw Malinowski etnologoak berrartu zuela (1939). Kontzepzio hori bereganatzea zaila da mendebaldeko pentsamoldearentzat, hizkuntza pentsamenduaren adierazpen modura eta hitzak gauzen isla modura hartzera ohitua baitago. Baina, adiera berriaren arabera, enuntziatioa (diskurtsoa) hizkuntzalari eta antropologoaren interesen lehen maila batera igaroko da. Hizkuntza zerbait pasibotzat hartua izan beharrean, hiztunaren komunikazio beharrak asetzeko funtzionatzen jartzen den prozesutzat hartuko da.

Hala ere, ideia hori zabaltzearen, soziolinguistikara joko dugu, diskurtsoa zer den eta zergatik den garrantzitsua aztertzen baitu (Zarraga, 2010):

Hizkuntzaren ikerketa eremua esalditik harago jarri beharra soziolinguistikaren sorrerarekin bat dator. Sintaxian oinarritutako gramatikak, berez, ez zuen asmatu hizkuntzaren unitateen deskribapena osoa egiten. Komunikazioaren barnean, esaldiaz harago, esangura hartzen duen elementuak daude, egoera komunikatiboaren arabera aldatzen direnak.

Esaldiaren muga gainditzearen aldeko lehen argudioak pragmatikatik etorri ziren; pragmatikoen ustez, hitz egitean, hizkuntza erabiltzean, hiztunak helburu bat bilatzen du. Hiztunak helburu hori lortzeko hizkuntza modu estrategikoan erabiliko du; hau da, egoera komunikatiboa interpretatu eta errekurtsioak erabiliko ditu: ironia, intonazioa, metaforak... Horiek guztiak hizkuntzak berezkoak dituen errekurtsioak dira, baina estrukturalistek eta Chomskyren jarraitzaileek ez zituzten kontuan hartzen.

Diskurtsoa zer den ikusita, zer garrantzi ote du diskurtsoak hizkuntzaren erabilera sexistan?

Hizkuntzak edo erabilerak, bederen, aldaketak behar ditu; ez gara ari, aurreko atalean aritu garen bezala, hitz soltez bakarrik; horiek ere badute garrantzia, sakoneko aldaketa batez ari gara, bederen. Zergatik horrelako garrantzia diskurtsoak? Honela dio Mary M. Talbotek diskurtsoaren gainean (1998: 151):

“Discourses are constituted in history and society; what is included as truth; access to that truth, who may determine it, depend on relations of power in institutions. Foucault argues that dominant members of institutions maintain control through discourses by creating order, that is by being the ones who make boundaries and categories”<sup>101</sup>

Lerro horiek irakurrita, esan genezake diskurtsoa ezinbesteko tresna dela sexismoaren aurka egingo badugu, diskurtsoaren bidez lortzen baitute boterean daudenek besteonganako kontrola. Horrek beste aspektu askoren artean ideologia ere esan nahi du. Ildo beretik baino pauso bat urrunago doa Gunter Kress (1985):

“Discourses are systematically organised sets of statements which give expression to the meaning and values of an institutions. Beyond that, they define, describe and delimit what is possible to say and not possible to say (and by extension- what it is possible to do or not to do) with respect to the area of concern of that institution, whether marginally or centrally. A discourse provides a set of possible statements about a given area, topic, object, process that is to be talked about. In that it provides description, rules, permission and prohibitions of social and individual actions”<sup>102</sup>

Hizkuntzari forma aldatzen badiogu, gramatika ere aldatzen badugu, itxuraz sexista ez den testu bat idatz genezake. Diskurtsoa sexista bada, ordea, ezer gutxirako balioko du gure ahalegin guztiak. Horrekin ez dugu esan nahi hizkuntzaren aspektu horrek ez duela inolako garrantzirik, baizik eta horri bakarrik begira ezin gera gaitzkeela sexista ez den erabilera egin dugulakoan.

Hori guztia esanda, hizkuntzaren erabilera sexista muinetik aldatuko bada, ez dago dudarik diskurtsoak aldatu beharko duela.

### **3.4. Gizarteak eta hizkuntzak duten lotura sexismoari begira**

Aurreko bi ataletan sexismoa eta gizartean duen eragina ikusi ditugu. Hurrengo atal honek zurbia egin nahi du aurretik aipatu dugun *sexismoa hizkuntzan* atalarekin; gure

---

<sup>101</sup>Diskurtsoek historia egiten dute; horretaz gainera, Foucaultek dio boterea dutenek diskurtsoaren bidez eraikitzen dutela ordena, horiek baitira kategoriak eta loturak ezartzen dituztenak.

<sup>102</sup>Diskurtsoa erakunde batek bere balioak zabaltzeko erabiltzen ditu; horretaz gain, zer esan daitekeen eta zer ez markatzen du, eta, zabalduz, zer egin daitekeen eta zer ez adierazten digu.

ustez, berebiziko garrantzia baitu gure lanerako gizarteak hizkuntzan eta hizkuntzak gizartean duen eragina ulertzea, ez baitu zentzu handirik aldaketa guztiak “kasualitatez” gertatzen direla pentsatzeak eta gizarteak eta hizkuntzak ez dutela elkarren artean inolako harremanik.

Badira hamarkada dezente erantzun horiek bilatu nahian hainbat ikerlari lanean hasi zirela; horrela sortu zen *soziolinguistika* izeneko diziplina. Gizartea eta hizkuntzen arteko elkarrenergina aztertzen du. Bi soziolinguistika bereiz daitezke: aztergai nagusia hizkuntza bera duena, bata, eta hizkuntza entitate sozial moduan hartzen duena, bestea. Lehenengoa hizkuntzatik hurbilago dago; bigarrena, soziologiatik (Zarraga, 2010).

Aurretik aipatu bezala lehenengo pausoak Noam Chomsky gramatika sortzaileak eman zituen bere *gramatika unibertsalarekin*<sup>103</sup> (1965); haien ustez, sintaxiak du garrantzi handiena, hizkuntzaren sintaxia eta lexikoa ezagututa gaitasun linguistikoa<sup>104</sup> eskuratzen baita.

Kontzeptu horrek kritika gogorak jaso zituen hainbat hizkuntzalarirengandik, gaitasun linguistikoa ez baita komunikazio gaitasunaren zati<sup>105</sup> bat baino; beste hainbat konpetentzia biltzen ditu, hizkuntz fonemak, morfemak, lexikoa eta gramatika baino askozaz gehiago hitz gutxitan: hizkuntza izaki bizidunok gure artean komunikatzeko erabiltzen dugun zeinu sistema da. Hizkuntzak ez dira arau hutsak; aldatu egiten dira; hiztun guztiek ere ez dute berdin hitz egiten; beraz, hizkuntzak aztertzeke orduan, gizartea ere aztertu behar da.

---

<sup>103</sup> Gramatika sortzailearen arabera, gizakiok jaiotzez hizkuntza prozesatzea ahalbidetzen digun gorputz atala da. Horri esker, hizkuntz arauak sortu, jaso eta barneratzeko gaitasuna dugu. Ondorioz, bada hiztun orok jaiotzez dugun gramatika unibertsal bat eta munduko hizkuntza guztiak horren arabekoak dira.

<sup>104</sup> Hizkuntzaren gaitasuna, hizkuntzaren ezagutza, hizkuntzan hain garrantzitsuak diren gaitasunak biltzen ditu: lexikoa, gramatika, semantika, fonologia, ortografia...

<sup>105</sup> Egoera eta testuinguru ezberdinetan hizkuntza modu egokian erabiltzeko abilezia; hainbat azpigaitasun biltzen ditu: linguistikoa, soziolinguistikoa, diskurtsiboa, estrategikoa.

Eugenio Coseriu hizkuntzari eta hizkerari begiratu zion (1953); hizkera hitzunez egiten duten hizkuntzaren erabilera erreala da, baina hori arau batzuen arabera gertatzen da, ez libreki eta edozein modutara. Arau horiek gizartean dauden erabilerari lotuak daude, eta ahoskeran, lexikoan eta morfosintaxian izango du eragina; Coseriu hiru mailatan ikusten du eragina:

Soziolinguistikaren sorrera 1950eko hamarkadan gertatu zen; batetik, II. Mundu Gerra eta bestetik Afrikako eta Ameriketako deskolonizazioek eta bestetik hainbat gertaera zientifikok bultzada handia eman zieten gizarte zientziei. Horretaz gain, zientziaren alorreko aldaketek teknologia garatu eta giza zientzien diziplinartekotasunerako joerak ekarri zituen, hots, modernismoa.

Kontestu horretan, Haver C. Curriek erabili zuen lehenengoz *soziolinguistika* hitza (1952). Hitzunak gizartearekin eta hizkerarekin duen lotura aztertzen duen diziplina. Hala ere, eskola izaera 1964an Kalifornian antolatutako nazioarteko kongresuan eman zitzaion (Bright, 1966).

Hasiera-hasieratik zailtasunak izan ziren soziolinguistikaren ikerketa eremua zein izango zen definitzen; gizartearen eta hizkuntzaren eremua modu askotara ikertu baitaiteke; honela, Brightek sailkapen hau egin zuen:

-Hizkuntzaren aldakortasuna: aldakortasuna aldagai askoren arabera da; hitzunen eta entzulearen gizarte identitate eta egoera komunikatiboaren arabera. Aldagai horiek hizkuntzan nola eragiten duten aztertzea da helburua: gizarte mailako dialektoak, egoera diglosiboak, adina eta sexua, umeei hitz egiten zaien hizkera, gazte hizkera.

-Diakronia: aldaketen arrazoiak aztertzen ditu.

-Hizkuntzekiko jarrerak: hizkuntza bati buruz eta hizkuntzan ematen diren aldaketei buruz hitzunez duten iritzia.

-Dibertsitatearen hedadura: batez ere kulturantzunak eta eleaniztunak diren gizarteetan, hizkuntzak hartzen duen eremu geografikoa eta hizkuntza horrek duen pisu soziala.

-Aplikagarritasuna: egoera soziolinguistikoaren azterketa egin eta sisteman edo corpusean aldaketak egin behar badira hizkuntzaren normalizazioari eta estatusa begira. Era berean, helburu horiek lortzeko neurriak eta aplikazioa aztertzea.

### 3.4.1. Soziolinguistika Euskal Herrian

1970eko hamarkadan iritsi zen soziolinguistika Euskal Herrira, nazioartean garatzen ari ziren teoriekin eta eztabaidekin batera. Harreman estua egon zen, Hego Ameriketako herrien askapen prozesuekin, Israelgo hizkuntzaren biziberritze planarekin eta diktaduratik irtetear zegoen estatuko gainerako herrieekin; horrek guztiak euskararen egoeran aplikatzea ahalbidetu zuen.

1970ean, euskararen estatusaren gaineko lanak agertu ziren Pedro Irizarrek Euskal Herriko hiztun kopuruaren azterketa egin zuen (1973), eta hurrengo urteetan, euskararen normalizazioaren gainean hainbat lan egin zen; tartean, Siadecok soziolinguistikaren sorreran diziplina askotarikoak kontuan hartuta: hizkuntzalaritza, antropologia, soziologia, hizkuntza politika eta oro har soziolinguistikarekin zerikusia zuten adarrak jorratu zituen. Adibidez, Euskaltzaindiarekin batera, hainbat aditurekin *Euskararen liburu zuria* —Euskararen historia klinikoa— (Siadeco, 1978) eta horren jarraipena *Hizkuntza-Borroka Euskal Herrian* (Siadeco, 1979)

Ikerkuntzaz gain, kultur eragile asko eratu ziren esparru ezberdinetan eragiteko asmoz, 1979an Euskal Herria Euskaraz, 1983an Euskal Kultur Batzordea eta 1983an Arrasate Euskaldun Dezagun.

Hala ere, soziolinguistikan inork ekarpenik egin badu, hori Jose Maria Sanchez Carrion *Txepetx* izan da. Haren ezagutza arloei Hololinguistika eta Hizkuntza Esperientziaren Teoria Autokonsistentea deitu die (Sanchez Carrion, 1999). Garrantzi

handia eman dio hizkuntza bat ikasteen eragiten duten faktoreak aztertzeari. Ikaskuntzaren teoria hiru faktorez dago osatuta haren ustez: Motibazioa, ezagutza eta erabilera. Hurrengo urteetan batez ere euskararen erabilera gehitzea eta estatusa finkatzen egingo dituzte ahaleginik handienak; hor ditugu Txillardegi (1984), Miren Azkarate (1990), Sagrario Aleman (2008), Joan Mari Torrealdei (2000) eta beste hainbat. Eta, oraindik ere euskara normalizatu ez denez, bada zer eginga, baina badirudi euskararen beraren kalitateari heltzeko garaia dela; zer-nolako euskara daukagu?

Euskara gutxituta dagoenez, normalkuntzara bideratu izan dira ikerketa gehienak, lehentasuna hortxe baitzegoen, hizkuntzaren normalkuntzan, eta ez, hainbeste, corpusean. Hizkuntzaren aldakortasuna batez ere euskalkien gainean egin da beste arloetan baino gehiago. Azken hamarkadetan, badirudi egoera aldatzen ari dela; hor ditugu gazte hizkeraren gaineko ikerketak, hitanoaren gainekoak —batez ere nokari begira—.

Beraz, gure gaiari helduaz, aurreko atalean argi ikusi dugu Euskal Herria gizarte sexista izan dela eta berdintasunerako bidean bagaude ere oraindik ez dela helburua lortu.<sup>106</sup> Beraz ez da harritzekoa pentsatzea sexismo horrek eragina izango duela hizkuntzan, eta alderantziz.

Hizkuntzak behin eta berriz erabiliz eragiten du gizartean; erabilpenaren sekuentziak erabilpenak historia markatzen du, eta historia murgilduz, ez da bakarrik garrantzitsua gauzak esan edo egin direla baizik eta nork esan eta zein testuingurutan esan dituen ere garrantzi handia du. Pertsona banakoak eginga diskurtso zabalago batean sartzen da, nola jaso den esandakoa, nork jaso duen eta nola nahasten den besteek pentsatu dutenarekin (Eckert eta McConnel-Ginet, 2003).

Aurretik ikusi dugu batez ere euskara indartzea izan dela soziolinguistikaren egiteko nagusia; hor egin den lan garrantzitsuenetako bat euskara batuaren hedapena nola gauzatu izan den; egon daitezke desadostasunak euskara batuak nolako izan behar

---

<sup>106</sup>Horri buruzko azterketa enpirikoa 4. atalean.

duen eta zer funtzio bete behar duen, baina inork gutxi ukatuko du beharrezkoa dela euskarak aurrera egingo badu. Gure ustez, antzeko prozesu bat egin beharko litzateke hizkuntzaren erabilera sexistaren gainean. Hizkuntzaren erabilera sexista zer den adostu eta hortik ateratzen dena hedatu. Badago nahikoa eskarmentu gurean hori aplikatzeko.

### **3.5. Laburbilduz**

Atala laburbiltzeko, lehenik hizkuntzaren gaineko teoriak ikusi ditugu; guztiei ere gero feminismoaren ikuspegitik begiratu diegu. Ondoren, feminismoaren teoriaren arabera maiz errepikatzen diren hainbat jokabide ikusi ditugu; horretarako, hiru hizkuntzetan generoa nola adierazten den ikusi dugu. Euskarak bazirudien ez zuela inolaz ere generorik bereizten, baina, zeharka bada ere, badaude. Beste bi hizkuntzetan (gaztelania eta ingelesa), dudarik gabe adibide gehiago eta argiagoak daude. Gu atal honetan generoaren bereizketaz aritu gara, baina aldi berean, sexismoaren gaia atera zaigu bete-betean; biak gauza bera ez badira ere, argi dago generoa bereizteak sexismoa ekar dezakeela

Behin hizkuntzak eta sexismoaren gaineko teoriak ikusi ditugunean, entitate soil baten moduan ezin dela aztertu konturatu gara; alde batetik, hizkuntza bat ez dagoelako bakartuta; gehienetan, beste hizkuntzaren bat duelako aldamenean eta horrekin batera hizkuntza horretako hiztunak eta euren ohiturak. Horretaz gain, hiztun mota asko dagoelako eta jendartean kokatu behar delako. Ezin ahantzi gabe utzi, bestalde, hiztun berak hizkuntza ez sexista egiteko izan dezakeen nahia, beharra, gogo... baina hortik banakook hizkuntza aldatzera koska dezentea dago, alde batetik interesa izan behar delako eta beste alde batetik jakin egin behar delako aldaketa hori nola gauzatu, batez ere hizkuntza sexista zer den adostasunik ez badago. Gainera, hizlaria bezain garrantzitsua da entzuten ari dena, bera baita azken finean mezua jasotzen duena. Hori guztia kontuan hartuta, nola egin sexismoa hizkuntzan ekidin dadin?

## **4. Komunikabideak eta sexismoa**

Hizkuntzak eta gizarteak lotura estua dutela ikusi dugu aurreko ataletan eta hizkuntzak ere aldatu egiten direla. Aldaketa horretan berebiziko garrantzia dute komunikabideek, eta era berean gizartea eta hizkuntza lotzen dituztela esan daiteke. Horregatik, garrantzitsua iruditu zaigu komunikabideen gaineko atala egitea, eurek zabaltzen baitituzte hein batean hizkuntzan gertatzen diren aldaketak. Beraz, hizkuntzaren erabilera sexista ekidin behar bada, ezin ditugu komunikabideak ahantzi, baina nola ekidin? Orain arte eman dira hainbat pauso bide horretan; horri ekingo diogu ondoren.

### **4.1. Sexismoa hizkuntzan ekiditeko eman diren pausoak**

Esango genuke gizartean nahiko txertatuta dagoela hizkuntza neutroa edo ez sexista egin behar delako kontua; hala ere, hori ez da bere kabuz gertatuko; horretarako, hainbat eragile pribatuk nahiz publikok askotariko ekintzak gauzatu behar dituzte: legeak, estilo liburuak, sentsibilizazio kanpainak...

Araudiari begira, orain arte Euskal Autonomia Erkidegoan bi lege izan ditugu; ez dira hizkuntzarako espreski eginak, eta plan batzuetan hizkuntza aipatu baino ez da egiten, baina garrantzitsua iruditzen zaigu legeen bilakaera aztertzea; hona ba legeak:

-4/2005 LEGEA, otsailaren 18koa, Emakumeen eta Gizonen Berdintasunerakoa.

-3/2012 LEGEA, otsailaren 16koa, Emakumeen eta Gizonen Berdintasunerako Legea eta Emakunde-Emakumearen Euskal Erakundea sortzeko Legea aldatzeko dena.

Legeez gain, gaurdaino sei plan izan ditugu:

## 5. taula: EAEko Berdintasunerako planak

EAEko Berdintasunerako planak	
EAEko Berdintasun planak	Indarraldia
EAEko Emakumeentzako ekintza positiboko I plana	1991-1994
EAEko Emakumeentzako ekintza positiboko II plana	1995-1998
EAEko Emakumeentzako ekintza positiboko III plana	1999-2005
EAEko Emakumeen eta gizonen berdintasunerako IV plana	2006-2009
EAEko Emakumeen eta gizonen berdintasunerako V plana	2010-2013
EAEko Emakumeen eta gizonen berdintasunerako VI plana	2014-

Iturria: Emakunde, 2015

Lehen hiru planetan ez da hizkuntzaren erabilera sexistarik espreski agertzen. 4. planean, berriz, Kulturaren arloan, 26. artikuluan, gizarte komunikabideen eta publizitatearen arloan honako hau agertzen da (Emakunde, 2006): “Gizarte komunikabideek, beren programazioak egiteko orduan, ez dute hizkera sexistarik erabili behar”.

5. eta 6. planean atal oso bat ematen diote (Emakunde, 2013): “Hizkuntza eta/edo beste komunikazio elementu batzuk modu ez-sexistan erabiltzea”.

Foru Aldundiek eta udaletxe ugari ere badituzte berdintasun planak, eta maiz hizkuntzaren erabilera sexistaren aipua egiten dute. Horretaz gain, hainbat gida argitaratu dira; horren gainean arituko gara ondoren:

#### 4.2. Hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko gidak

Hainbat erakunde publikok zein pribatuk hizkuntzaren erabilera saihesteko gidak argitaratu dituzte; batzuk aipatzearren, Emakunderen *Euskararen erabilera ez sexista*, Gipuzkoako Foru Aldundiaren *Hizkuntzaren erabilera ez sexistarako jarraibideak*, Santurtziko Udalaren *Lengoaia berdinkorraren erabilera gida...* Horiek euskaraz; gazteleraz, berriz, UNEDen *Guia del lenguaje no sexista*, *Mujeres en Red* egunkari feministaren *Lenguaje no sexista* eta UNESCOren *Recomendaciones para uso no sexista del lenguaje*; eta, azkenik, ingelesez: The British Sociological

Associationen *Anti-sexist Language* eta Hamilton Collegeren *Avoiding Sexist Language*.

Esan behar gida horiek denak, nahiz eta hizkuntza ezberdinak eta hizkuntza bakoitzari egokituta egon, muinean oso antzekoak direla. Gehienek guk aurretik generoa aztertzeako orduan ikusi ditugun puntu berak aztertzen dituzte; aukera ez-sexista aholkatzen dute. Beraz, gure ustez, gida horiek aztertzea baino gida horiei buruz dauden iritziak aztertzea interesgarriagoa da, eztabaida ugari baitago gida horien benetako balioaz. Margaret Doyle<sup>107</sup> (1995) gaur egungo giden aldekoa da, eta honela dio:

“This is meant to be practical, hands-on guide that will make it easy for writers, speakers and everyone who cares about the language they use to find a non-sexist alternative that enhances their language instead of restricting it, that clarifies rather than muddies...

Using non-sexist language should be as simple and straightforward as using correct spelling, punctuation, and grammar. It should also tailored to particular needs, as are all good employee handbooks and hand manuals”<sup>108</sup>

Deborah Cameron (1998), berriz, ez dago batere ados Margaret Doylek esandakoarekin; ez ditu gaur egungo gidak gustuko. Honela dio:

“Anyone who has even been responsible for producing an institutional policy withing the ‘orthodox’ framework I have described will recognise the problems that results. If you confront people with patently ridiculous claim that nonsexist language rules are not restrictive in any way, you will provoke bitter and pointless arguments which would be better directed to the actual substance of the restrictions (‘No, you can’t call the students “girls” and this is why’). If you do not explain to people what the political rationale is for identifying certain ways of using language as ‘sexist’, they may stic to the letter of your prescriptions, but they will disregard the spirit. They will think, or pretend to think that the problem is not to do with meaning or content, but simply consists of a few isolated forms like ‘man’, and the solution is to mechanically change every occurrence of these forms irrespective of the context (this is the

---

<sup>107</sup> Amerikar Unibertsitateko irakaslea eta idazlea.

<sup>108</sup> Hizkuntza ez-sexista erabili nahi dutenentzat. Ortografia eta gramatika zuzen idatzi nahi dituenak erabiltzen dituen eskuliburuen modukoa.

source of all those side-splitting examples like ‘personagement’. If you do not provide realistic examples consisting of more than single words, you will get non-sexist prose which reads like the minutes of a particularly dull committee meeting translated from Hungarian by a computer. In sum, if you cannot get people to understand what they are supposed to be doing and why, there is no chance they will do it with commitment or skill.

For all kinds of reason, I regard guidelines on non-sexist language in abstract as a necessary evil a dire combination of liberalism, self-righteousness and downright muddled thinking... Guideline writers should grasp the nettle and do their job, which is prescribe and to persuade: not by stroking (‘this won’t hurt at all’) or indeed by guilt tripping (better do what I say or you’ll hurt my feelings’) but presenting arguments about language and power that will bear scrutiny”<sup>109</sup>

Hurrengo iritzia gazteleraz dauden giden gainekoa da. Ignacio Bosquek<sup>110</sup> (2012) eta beste hainbat kidek RAEn argitaratutako txosten batekoak dira. Zeresana sortu dute horien iritziek; hemen zati batzuk baino ez ditugu jarriko guretzat garrantzitsuak direnak. Argi dago Ignacio Bosquek hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko gidak ez dituela gustuko, eta hori zilegi da, dudarik gabe, baina, gure ustez, eurek azaldutako zergatietan dago gakoa. Horra, gure ustez, esanguratsuenak iruditu zaizkigunak:

“En los últimos años se han publicado en España numerosas guías de lenguaje no sexista. Han sido editadas por universidades, comunidades autónomas, sindicatos, ayuntamientos y otras instituciones.

La mayor parte de estas guías han sido escritas sin la participación de los lingüistas.

Aunque se analizan en ellas no pocos aspectos del léxico, la morfología o la sintaxis, sus autores parecen entender que las decisiones sobre todas estas cuestiones deben tomarse sin la intervención de los profesionales del lenguaje, de forma que el criterio para decidir si existe o no sexismo lingüístico será la conciencia social de las mujeres o, simplemente, de los ciudadanos contrarios a la discriminación”.

---

<sup>109</sup> Gidak beharrezkoak ikusten ditu, baina ez dago ados hizkuntzetan mugak jartzen ez dituzten gidekin; haren ustez, gidak bigunegiak dira; debekuak jarri beharko lituzkete; bestela, ez omen dute askotarako balioko. Horretaz gain, muga horiek ongi adierazi behar omen dira; bestela, automatikoki egiten omen da, *personagement* bezalako adibideak sortuz.

<sup>110</sup> Espainol Filologian katedraduna Madrilgo Unibertsitate Konplutentsean, *Nueva gramática de la lengua española*-ko txostengilea eta RAeko kidea.

Gure ustez, linguistak edo hizkuntzalariak ez direnak ere eskubidea dute gida ateratzeko. Berdintasunaren agenteek ere antzeko zergatia erabiltzen dute RAEren aurka: berdintasunaren gaineko aholkulariei kasurik ez egitea. Eulia Lledoren<sup>111</sup> arabera, RAEk ere ez zien kasu handirik egin, RAEk berak eskatuta 2001ean hizkuntza sexistaren gainean egindako txostenean bildutako emaitzak aintzakotzat hartu ez zituztenean (Lledo, 2012).

Honela jarraitzen du Bosqueren artikuluak:

“Aplicando el verbo visibilizar en el sentido que recibe en estas guías, es cierto que esta última frase “no visibiliza a la mujer”, pero también lo es que las mujeres no se sienten excluidas de ella. Hay acuerdo general entre los lingüistas en que el uso no marcado (o uso genérico) del masculino para designar los dos sexos está firmemente asentado en el sistema gramatical del español, como lo está en el de otras muchas lenguas románicas y no románicas, y también en que no hay razón para censurarlo. Tiene, pues, pleno sentido preguntarse qué autoridad (profesional, científica, social, política, administrativa) poseen las personas que tan escrupulosamente dictaminan la presencia de sexismo en tales expresiones, y con ello en quienes las emplean”

Gure ustez, RAE berdintasunari buruzko gaietan nahiko atzeratuta dabil; adibide moduan, honako sarrera hauek aurkitu ditugu:

Femenino: “*Débil, endeble*”

Masculino: “*Varonil, enérgico*”

Beraz, eurak ez datoz bat gaur egungo gizartearen zati handi batekin; haien erabakiak ez ditu gizartearen gehiengo batek babesten, eta, hala ere, euren dira hizkuntzaren gainean erabaki dezaketzen bakarrak

Giden gaineko kritikarekin jarraituz, hemen beste zati bat.

---

<sup>111</sup> Filologia Erromanikoan doktore, hizkuntza sexistaren gainean hainbat liburu eta artikulu idatzi ditu.

“No debe olvidarse que los juicios sobre nuestro lenguaje se extienden a nosotros mismos. Algunos de los responsables de las guías que comparo responderían a la pregunta que acabo de formular afirmando que la autoridad que se les reclama no es académica, ya que procede de su sensibilidad ante la discriminación de la mujer en el mundo moderno. El argumento es insostenible, puesto que califica arbitrariamente de sexista al grupo absolutamente mayoritario de mujeres y hombres con una sensibilidad diferente”

Eta, adibidez, honako adibide hauekin ados badaude, nahiz eta gizartearen zati handi bat izan, ez al dira ba sexistak izango?

“¿Será o no sexista el uso de la expresión el otro en la secuencia Juan y María se ayudan el uno al otro en lo que pueden? Como esta expresión tampoco visibiliza el femenino en la concordancia, cabe pensar que esta frase también es sexista. Si a un hombre o una mujer se le escapa la frase Ayer estuvimos comiendo en casa de mis padres, ¿estará siendo sexista? Seguramente sí, se dirá, puesto que el sustantivo padres designa aquí al padre y a la madre conjuntamente. Como se sabe, el español no posee un término particular para estos usos, a diferencia del inglés, el francés o el alemán, entre otras lenguas. Así pues, el sustantivo padres tampoco visibiliza a la mujer, a pesar de que la abarca en su designación. Pero, si hay que evitar estas expresiones, por sexistas, tampoco podremos usar los reyes, mis tíos o sus suegros para designar parejas (ni tus primos para referirse a grupos), ya que la anulación de la visibilidad de la mujer se extiende a todas ellas”

“Si la mujer ha de sentirse discriminada al no verse visualizada en cada expresión lingüística relativa a ella, y al parecer falla su conciencia social si no reconoce tal discriminación, ¿cómo establecemos los límites entre lo que su conciencia debe demandarle y el sistema lingüístico que da forma a su propio pensamiento? Si no estamos dispuestos a aceptar que es la historia de la lengua la que fija en gran medida la conformación léxica y sintáctica del idioma, ¿cómo sabremos dónde han de detenerse las medidas de política lingüística que modifiquen su estructura”

“Así, el hecho de que tothom (literalmente, ‘todo hombre’) signifique ‘todos, todo el mundo’ en catalán no parece molestar a las catalanas. El indefinido omne (de lat. hominem) se usaba en castellano medieval con el sentido de ‘uno, cualquiera’. Esta forma de crear indefinidos pervivió en alemán y en francés, entre otros idiomas. El indefinido alemán man (‘alguien, uno’) se pronuncia como el sustantivo Mann (‘hombre’), y no se diferenciaba de él en la lengua antigua. Cualquier alemán, hombre o mujer, reconoce que hay relación entre man y Mann cuando dice, por ejemplo, Das sagt man (‘Eso dicen’). Es algo mayor la diferencia de

pronunciación entre el francés on ('uno, alguien') y hombre ('hombre'), pero su origen es también el sustantivo "hombre" (latín hominem). Esta forma de fosilización recibe entre los lingüistas el nombre de gramaticalización"

Emakume batzuk, emakumeak ikusezin egiten dituen hizkuntza batekin ados egoteak ez du esan nahi hizkuntza sexista ez denik, eta, esaldi edo esamolde askorekin deseroso sentitzen bada, zergatik ez du ba hizkuntza aldatuko? Gure ustez, gidak agian ez dira guztiak onak izango; zuzendu eta begiratu egin beharko dira. Gidetan azaltzen diren aholku batzuek arau izan beharko lukete (Cameron, 1998), baina une batean, hizkuntza ez sexista edo erabilera ez sexistarako aholkuak eta arauak behar ziren; askok erabilpen ez sexista egin nahi zuten eta ez zekiten nola. Gure ustez, gaur egun ere, erabilgarriak dira askorentzat, nahiz eta beste askorentzat labur gelditu eta pauso berrien beharra sentitu.

Euskararen gainean eta batez ere euskara batuaren gainean erabakiak nork hartu behar dituen ere izan da eztabaida gure artean, zera dio Euskaltzaindiak:

*"Euskara Batua, Euskaltzaindiak 1968.etik aurrera batasunerako eman dituen arauak bakarrik osatzen dute. Hau dela eta Euskaltzaindiak esan behar du badirela han eta hemen arau batzuk euskara batukotzat jotzen direnak eta Euskaltzaindiak inoiz ere eman ez dituenak"* (Euskaltzaindia, 1993)

Badakigu hizkuntza bat arautzea ez dela lan erraza eta akademiak, edozein direla ere, adituz osatuta daudela, baina ez litzateke alferrikakoa beste ahots batzuk ere entzungo balituzte; esaterako, Emakunde eta HAEE-IVAP. Baina badirudi ez dela lankidetzarik euren artean; honela dio bederen Amaia Alvarez Uriak:

*"Bestalde, Aipatzekoa da hizkera ez-sexista erabiltzeko gomendioek egin duten bidea, hau da, Emakundek eta HAEE-IVAP-ek hartutako erabakiak abian jarri dituzte eta Euskaltzaindiak ez ditu sinatu nahi izan Emakunde, HAEE-IVAP-ek, hizkuntz politikarako idazkaritza eta Euskaltzaindiaren lan taldean egindako gomendioak. Aitortu dute ez dela astakeria baina ez datoz bat.*

Euskaltzaindiak emandako arau eta gomendioetan gramatikaltasunari eta tradizioari erreparatzen diote (honen ondorioz dandva hitz elkarketak aipatzen dituzte; seme-alabak et

ez semeak adibidez, baina besterik ez). Real Academia de la lengua Españolarekin berdin gertatzen da, ez dute gehiegi egin hizkera ez-sexista erabiltzeko gomendioei dagokionez, tradizionalki gizonezkoen lanbideren bat femeninoan jarri (tradizio handiena dutenak soilik; adibidez abogada) eta kito. Ondo legoke XXI. mendean izaki hauen aldetik ere parte hartzea egotea” (Alvarez Uria, 2004)

Atal honetan, ezinbestekoa da komunikabideak aipatzea, eta, noski, euren eragina — aurretik aipatu badugu ere—; kontuan hartu behar da komunikabide guztiak ez direla berdinak ere; bakoitzak bere irakurlerroa du, eta, beraz, hizkuntzaren erabilera sexistaren edo sexismoaren gainean guztiek ez dute iritzi bera izango; hala ere, gutxiengo batzuk beharrezkoak direla uste dugu. Gai ezberdina bada ere, Iñaki Martínez de Lunak komunikabideetan euskararen gainean eman beharko liratekeen pausoen gainean egindako gogoeta bildu nahi izan dugu; ez da hizkuntzaren sexismoa; hala ere, berak aipatutako pausoak oso baliagarriak iruditu zaizkigu, eta sexismora ere aplikatu daitezkeela uste dugu:

“-Euskararen diskurtso berria komunikabideen agendan indartsu sartzeko eta bizirik iraunaraztea.

-Horrela eginda, posible litzateke agenda setting berria euskal gizartean ezartzea, eta euskara desiragarri berriz bihurtzea gizartearentzat.

-Era berean ere, priminga zabaldu ahal izango litzateke; alegia, euskararen eragileak edo protagonistak eta euskararen inguruko ekimenak eta neurriak ebaluatu ahal izateko beharrezkoak diren egoera berriari lotutako sententzio, irudi, sentipen eta ideia gakoak gizarteratzea.

-Aurreko elementuen eskutik, euskararen errealitatearen bestelako hau- temate eta irudikapenak bermatuko litzatekeen Framing Berria euskal iritzi publikoan sustraituko litzateke” (Martínez de Luna, 2010: 65)

Beraz, komunikabideek garrantzia dute, dudarik gabe. Baina gure kasuan hizkuntzaren erabileran eragingo badu, horretara zuzendu beharko da. Eta,

hizkuntza sexista erabiltzearen aurkako mezua eraginkortasunez zabaldua eta komunikabideentzako espreski prestatuta. Ez dirudi orain arte horrela egin denik, ordea.

### **4.3. Estilo liburuak**

Aurreko puntuarekin lotu nahian, estilo liburuen gainean arituko gara ondoren. Espreski hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko sortu ez badira ere, enpresa edo komunikabide horren itxura zaindu behar dutenez, sexismoari begira, jarraillerroak ezartzen dizkiete euren langileei guztiek estilo berean idatz dezaten.

Komunikabide edo enpresa pribatu edo publiko jakin batean lan egiten duten langileentzako edo kolaboratzaileentzako baldin badira ere eta zuzenean hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko sortu ez badira ere, laguntza handia dira idazleentzat, kazetari entzat eta oro har idatzi behar duen edonorentzat. Salbuespenak kenduta, denak oso antzekoak dira, eta, topikoez gain, ez dute hizkuntzaren erabilera sexistaren gainean gauza askorik aipatzen; bakarren batzuek hori ere ez. Hona adibide batzuk.

#### **4.3.1. Vocento:**

“Los periódicos de Vocento apuestan por la promoción de la mujer, son favorables a ciertas discriminaciones positivas que favorezcan su igualdad real con relación al varón y harán todo lo posible por evitar tanto tópicos machistas como los deslices del lenguaje que menoscaban el prestigio de las mujeres, aunque sin incurrir en incorrecciones lingüísticas al uso que desfiguren las normas internas del lenguaje (no se dirá por ejemplo, los vascos y las vascas)” (Martinez de Sousa, 2003)

#### 4.3.2. El País:

Kasu honetan ez da sexismoaren gaineko aipamen berezirik egiten Akademiak emandako irizpideak dakartzate “Concordancia” deituriko atalean:

“Cargos y títulos observarán rigurosa concordancia de género con sus poseedores. Así, se escribirá “la doctora”, “la ingeniera”, “la diputada”, “la jefa” o “la primera ministra” cuando tales condiciones se refieran a una mujer” (El País, 2014)

#### 4.3.3. Berria:

*Berria-ren Estilo Liburua, 2006:*

Kasu honetan, bi estilo liburu aztertu ditugu; lehenik, 2006koa bertan jarraibideen barruan “Sexismoa” izeneko atal bat dago, sarreran honela dio:

“Gizonei eta emakumei tratatu simetrikoa ematen ahaleginduko da BERRIA. Emakumeek ez dute talde homogeneorik osatzen. Beraz, estereotipoak saihestu beharra dago. Bai elkarrizketatuei eginiko galderetan, bai albisteari emandako tratamenduan, kazetariak baztertu egingo ditu hala genero rolei loturiko galdera topikoak nola estereotipoak sendotzen dituzten kliseak” (*Berria, 2006*)

Ondoren Genero indarkeriaren, gaineko berriak idazteko garaian ohar batzuk. Jarraitzeko “Hizkera sexistarik ez da onartuko” eta adibide batzuk:

-*Gizon* nola erabili.

-*Gizonen* ordeztu, *-lari* eta *-ri* atzizkiak erabiltzea

-Ez erabiltzea *-sa* atzizkia.

Bigarren *Berria: Estilo Liburua* 2013an argitaratu zen, paperean zein aplikazio gisa, eta honako zati hau gehitu zioten:

“Emakumez mintzatzean, ez dago zertan genero aldetik markatua den hitzik erabili, gizonei buruz ari garela pareko hitzik erabiltzen ez bada. Hala, gogoan izan gazte bat mutil bat nahiz neska bat izan daitekeela, eta abar.

*Aitor Perez motz aritu zen, baina Alize Mendiburu andereak osatu zuen.*

*Aitor Perez motz aritu zen, baina Alize Mendiburuk osatu zuen” (Berria, 2013)*

Justu estilo liburuen gainean aritu dira UEUn; *Generoaren tratamendua kazetaritzan* ikastaroa egin duten hizlarietako bat izan da Arantza Santesteban<sup>112</sup>, eta honela dio estilo liburuen gainean (Urkizu, 2014):

“Komunikabide gehienek estilo liburu orokor bat dute, eta, horren barne, generoari eskainitako atalak daude. Batzuetan, espazio txikiegia dute atal horiek. Ez dakit gero jasotako neurriak aztertzen diren eta tentsiorik badagoen eguneroko lanean”

Beste hainbat estilo liburu aurkitu ditugu; horien artean, batzuk aipatzearren:

- EIMA (Eusko Jaurlaritza): estilo-liburua
- EITB.com*: HIKEA
- Akats zerrendako goreneko 10ak (X): Aposizioak ondoz ondo
- Euskal estilo-libururantz* (X. Alberdi, I. Sarasola)
- Euskarazko albistegietarako esku-liburua (I, II)* (EITB)
- Galdezka (IVAP)
- Gramatika gaitasuna lantzen (HABE: IKASBIL)
- Hizkuntza akatsak
- Iberdrola estilo liburua* (Labayruk prestatua)
- Idazkera-liburua* (Zubimendi)
- IVAPeko estilo-liburua* (IVAP).

Hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko bideak aurkeztu ditugu: emaitzari begira jarri behar dugu ondoren. “Hizkuntza neutroa” edo hizkuntzaren erabilera ez sexista ezartzeak ba ote du eraginik?

---

<sup>112</sup>Historian lizentziaduna, talde feministekin elkarlanean eta aholkulari lanetan aritzen da.

#### 4.4. Gender –Neutral language ezartzeari buruzko ikerketa

Erantzun horretara gerturatzeko pista bat, bederen, atzerrian egindako ikerketa batek emango digu. Suitzako Lausanne Unibertsitatean egin dute ikerketa, eta han hiru hizkuntz komunitate aztertu dituzte: ingelesa, suitzar frantsesa eta suitzar-alemana. Guretzat, interesgarria zera da, hiru hizkuntz komunitate horietan eurek deituriko *gender-neutral language*<sup>113</sup> denbora eta modu ezberdinetan ezarri dela; sexismo motak ere aztertu dituzte: modernoa<sup>114</sup>, borondate onekoa<sup>115</sup> eta aurkakoa<sup>116</sup>; eta horiek hizkuntzan zer-nolako eragina duten (Sarrasin, Gabriel eta Gygax, 2012):

“We examined the relationships between three forms of sexism (modern, benevolent, and hostile) and two components of attitudes toward gender-neutral language (attitudes toward gender-related language reforms and recognition of sexist language) across different contexts. A questionnaire study (N = 446) was conducted among students in the United Kingdom and in two (French- and German-speaking) regions of Switzerland. While we expected to find that all forms of sexism are generally related to negative attitudes toward gender-neutral language, we expected attitudes to be more positive and less related to sexist beliefs in a context in which gender-neutral language is firmly established (the UK) compared to contexts in which the use of gender-neutral language was introduced only recently (the German-speaking part of Switzerland) or is still seldom (the French-speaking part of Switzerland). We found that, across all contexts, modern and hostile sexist beliefs were indeed related to negative attitudes toward gender-related language reforms, while, intriguingly, benevolent sexist beliefs were related to positive attitudes in the French-speaking part of Switzerland. Recognition of sexist language was significantly related to modern sexism only. Finally, British students were found to express more positive attitudes toward gender-neutral language (both components) than Swiss students”<sup>117</sup>

---

<sup>113</sup>Euskaraz, hizkuntzaren erabilera ez sexistaz aritzen gara.

<sup>114</sup>Sexismo tradizionalaren antzekoa da, betiko rolak indartuz, baina, adibidez, gizonen eta emakumeen arteko desberdintasunak gutxietsiz edo ukatuz, iraganean baino modu leunagoak erabiltzen dira.

<sup>115</sup>Emakumeenganako jarrera ona, baina horiek betiere gutxiago direlakoan. Adibidez: gizonek emakumeak babestu behar dituzte.

<sup>116</sup>Emakumeenganako jarrera ezkorra. Adibidez: emakumeek boterea eskuratu nahi dute gizonen gainetik jartzeko.

<sup>117</sup>Ikerketa nola egin duten aipatzen da, eta, horretaz gainera, euren ustez emaitzak nondik nora joan diren azaltzen dute.

Ikerketa horretan, gauza bat baino gehiago aztertu nahi izan dituzte; alde batetik, sexismo motak: modernoa, borondate onekoa eta aurkako jarrerak; eta, beste alde batetik, genero neutroko hizkuntzaren inguruko jarrerak eta hizkuntza hori ezartzeak ekarri dituen ondorioak. Argi dago ikerketaren emaitzak ezin direla zuzenean Euskal Herrira ekarri; horretaz gain, unibertsitateko ikasleen artean egin denez, gure ustez, ezin da gizarte guztira zabaldu. Hala ere, haien emaitzak garrantzitsuak izan daitezke guretzat, hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko baliabideen beharra aztertzen baita.

“In sum, our findings showed both stability and variability in the relation between sexist beliefs and attitudes toward gender-neutral language. Comparing samples drawn from different contexts revealed that British and Swiss students’ attitudes toward gender-neutral language use were, at least in part, an expression of their general attitudes toward women. Indeed, regardless of the number of necessary sexism and attitudes toward gender-neutral language linguistic changes and familiarity with gender-neutral language, modern and hostile sexist beliefs predicted opposition to such a language. Moreover, if opposition to gender-neutral language exists, it is likely to decrease over time, as shown by the more positive attitudes held by the British students. Overall, these findings may be taken as indications that gender-neutral language should be implemented, even in case of opposition based on linguistic considerations.

Hauek dira haien ondorio nagusiak:

Eurek azpimarratu duten bezala, ikerketa unibertsitateko ikasleekin egin dute; hiru hizkuntza eta hiru komunitate. Hori kontuan hartuta, ondorio hauetara iritsi dira: jarrera sexistak eta genero neutroko hizkuntzaren aurkako jarrera lotzen dituzte, alde batetik; eta, beste alde batetik, genero neutroko hizkuntza onartzen den heinean, jarrera sexistak gutxituz doazela diote. Horretarako, ikasle britainiarren adibidea jartzen dute. Britainia Handian, bada denbora bat genero neutroko hizkuntza ezarri zela, eta, oro har, ikasle britainiarren artean nabaritu dute — Sarrasinen, Gabrielen eta Gyaxen ikerketaren arabera, bederen— sexismo jarrerarik txikiena, bai hizkuntzan eta bai bestelako edukietan ere.

#### 4.5. Laburbilduz

Puntu askotan hizkuntzaren erabilera sexista definitzeko adostasunik ez dagoela argi eta garbi ikusi dugu, baina nork zehazten du, zer den sexista eta zer ez? Bakarren batek “akademiarik” esango du, hor ditugu “Euskaltzaindia” eta “RAE”. Ingelesak ez du akademiarik eta unibertsitateek eta hiztegiak betetzen dute lan hori. Baina euren al da bakarrik erabakia? Gure ustez, erantzunak ezezko beharko luke; hona hemen arrazoa: generoaren azterketa egiten aritu garenean, *gizon* hitza aztertu dugu hiru hizkuntzatan, eta Euskaltzaindiak eta inglesa aztertzen dutenek *gizaki ar* bezala definitu dute, eta onartzen dute iraganen *gizaki ar* edo emea definitzeko erabiltzen zela, baina gaur egun, erabilera hori ez da hobesten; RAEk, ordea, *gizaki ar* edo eme izan daitekeela gehitzen du.

Ezin aipatu gabe utzi komunikabideek hizkuntzan duten eragina; Euskal Herrian behin eta berriz aipatu izan da —euskalgintzan batez ere— zenbateko eragina duen telebistak —esaterako, aurrengan—; hizkuntzan, hala ere, Martinez de Lunak (2010) euskalgintzaren kasuan adierazi bezala, euskaraz edozerk eta edonola ere ez du balio; mezu positiboa eta egokia izan behar du; guregana ekarrita, emakumeek parte hartzen dutelako bakarrik ez da hizkuntza ez sexista izango; modu egokian egin beharko da.

Akademiez eta komunikabideez gain, hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko planen gainean aritu gara, nahiz eta aurkako iritziak egon nahiko argi geratu da Suitzako Unibertsitateko emaitzen ondoren, eragin ezean nekez lortuko dugula fruiturik sexismoaren gainean hizkuntzan nahiz beste alorretan; beraz, gizarteko talde batzuei, hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko neurriak hartu beharrik ez dagoela iruditzen bazaie ere, gure ustez, ezinbestekoa da neurriak jartzea, gizonen eta emakumeen arteko ezberdintasunari begira, ezinbesteko baita hizkuntza sexista ekidingo bada.

## ***Azterketa enpirikoa: gizartea eta hizkuntza***

Aurreko atalean, azterketa teorikoan, gizon eta emakumeen berdintasun ezaren gaineko teoria ezberdinez aritu gara. Gizartearen eta hizkuntzaren arteko loturak, hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko hartutako neurriak eta gizartea-hizkuntza batak bestearekiko duen eragina izan ditugu gai nagusiak. Honako atal honetan berriz maila teorikoan aipatutakoa praktikan gertatzen ote den ikusi nahiko genuke: benetan gizartea eta hizkuntza aldatu ote dira? eta aldaketarik egon bada, zer arlotan? Aldaketetan ikus al daiteke gizartea eta hizkuntzaren arteko loturarik? Horrelako galderak eta beste hainbat erantzuten saiatuko gara ondorengo atalean.

Atal hau bi zatitan banatuko dugu, alde batetik euskal gizartea (Elkarte Autonomoa) gizon eta emakumeen berdintasunean non dagoen ikusiko dugu. Beste aldetik euskararen eta gaztelaniaren erabilera sexismoa baztertze aldera inolako aldaketarik izan ote den ere begiztatuko dugu. Horretarako, gizartearen nahiz hizkuntzaren ikerketa egiteko bi urte hartu ditugu erreferentzia moduan: 2004 eta 2014. Bai gizartearen gaineko ikerketan eta baita hizkuntzaren gaineko ikerketan ere, hamar urte horietan inolako aldaketarik izan den ikusi nahi dugu, eta erantzunaren arabera ondorioak ateratzen saiatuko gara. Bi urte horiek aukeratzeko arrazoia batez ere teknikoak izan da. Egunkariaren azterketa egiteko Euskarazko egunkaria behar genuen eta hor dago "Berria". Berria 2003ko ekainaren 21ean kaleratu zenez eta urte osoa egitearren 2004 aukeratu dugu. 2014 ere arrazoi teknikoak da, osorik lortu genezakeen azken urtea baita. Bestalde, denbora tarte egokia iruditu zaigu gizartearen ikerketa nahiz egunkariaren ikerketak egiteko.

## 5. Gizartea aztergai:

Gizartearen azterketa egiteko, aurretik azterketa teorikoan aipatu bezala gizarte ezberdinak aztertzeko erabiltzen den indizeetako bat aukeratuko dugu. Adierazi bezala “Genero Aldearen Indizea” edo Ingelesezt ezaguna den GGI hartuko dugu EEA aztertzeko erreferentzia bezala. Indize hori aukeratzeko arrazoi nagusia, Emakundek berak hori aukeratu izana da, eurek egindako ikerketa baten arabera<sup>118</sup> indize hau baita Elkarte Autonomoko gizon eta emakumeen arteko berdintasuna neurtzeko egokiena. Indize hau bera erabili dute, EHUko Ekonomia publikorako institutuak egindako “El índice global de brecha de género” (Ekonomia publikorako institutua, 2014).

Aurretik aipatu bezala 4 atal handitan banatzen diren 14 azpiatalen gainean egiten da ikerketa:

6.taula : Gizon eta emakumeen arteko aldea neurtzeko indizearen osagaiak:

Gizon eta emakumeen arteko aldea neurtzeko indizearen osagaiak	
Atalak	Azpiatalak
Aukerak eta partaidetza ekonomikoa	Aktibitate tasa
	Soldata
	Diru sarrera
	Botere postuak
	Postu teknikoak
Eskolatzea	Alfabetizazio tasa
	L.H. Tasa
	D.B.H tasa
	G.M. Tasa
Osasuna eta biziraupena	Bizirik jaiotakoak
	Bizi itxaropena
Jabekuntza politikoa	Eserlekuak parlamentuan
	Emakume sailburuak
	Emakume lehendakariak

Iturria: Ekonomia publikoko institutua, 2014

<sup>118</sup> Adierazle sistema. EAEko Emakumeen eta gizonen berdintasuna

Eta ondoren gure azterketan erabilitako azpiatal bakoitzaren iturria eta erabilitako urteak ikusiko ditugu.

7. taula: Azpiatalen iturriak urteak:

Azpiatalen iturriak eta erabilitako urteak	
Azpiatalak	Iturria eta urteak
Aktibitate tasa	Eustat, 2004 eta 2014
Soldatak	Eustat, 2003 eta 2013
Diru sarrera	Eustat, 2003 eta 2013
Botere postuak (Enpresaburuak)	Eustat, 2001 eta 2011
Postu teknikoak	Eustat, 2001 eta 2011
Alfabetizazio tasa	Eustat, 2001 eta 2013
L.H tasa	Eustat, 2003/2004 eta 2013/2014
D.B.H tasa	Eustat, 2003/2004 eta 2013/2014
G.M. Tasa	Eustat, 2003/2004 eta 2013/2014
Bizirik jaiotakoak	INE, 2004 eta 2014
Bizi itxaropena	Eustat, 2004 eta 2014
E. Parlamentuan	E.J Herrizaingo saila 2001 eta 2012
Emakumea sailburuak	EJ Herrizaingo saila 2001 eta 2012
Emakume lehendakaria	E.J Herrizaingo saila 2004 eta 2014

Lehen aipatu bezala, Ekonomia publikoko institutuak egindako lan bat begiratu dugu gure lana egiteko. Eurek 2013a aztertu dute guk ordea 2004 eta 2014. Guk “Botere postuak” deitzen zaion azpiatalean “enpresaburuak” sartu ditugu bakarrik (ez genuen 2004ko beste inolako daturik aurkitzen) horretaz gain “Postu teknikoak” deitzen zaion atalean, eurek teknikari eta teknikari laguntzaileak hartu dituzte kontutan, guk ordea teknikariak bakarrik (Gure ustez emakume eta gizonen berdintasunari begira ez baita gauza bera teknikari + teknikari laguntzaile edo teknikariak bakarrik dituen datuak biltzea). Eskolatzea sailean guk Bigarren Derrigorrezko Hezkuntzari dagozkion datuak bakarrik hartu ditugu kontutan eurek ordea beste bigarren hezkuntzako datu batzuk ere hartu dituzte. WEF-arekin aldaratuz gero eurek osasun sumatua hartzen dute kontutan. Guk Ekonomia Publikoko Institutuaren moduan bizi itxaropena bakarrik hautatu dugu, ez baitugu guretzat baliagarri diren “Osasun sumatuaren” daturik aurkitu.

## **5.1. Metodologia:**

Ikerketa egiteko GGI-ak erabilitako metodologia erabili dugu. Datuak Eustat, INE eta Herrizaingo sailetik hartu baditugu ere, lanketa gurea da. Ondoko puntuetan GGI-K dituen berezitasunak laburbiltzen ditugu:

### 5.1.1. Aldea versus maila:

Indize honek aztertzen duena zera da: gizon eta emakumeek berdintasunari begira atal ezberdinetan duten aldea, eta ez gizon eta emakumeek atal bakoitzean izan dezaketen maila. Esaterako, soldaten gainean ari bagara, ez da emakumeen soldata neurtzen baizik eta emakume eta gizonen artean dagoen soldataren aldea.

### 5.1.2. Emaitzak versus neurriak edo tresnak:

Indizea herrialde bakoitzak lortu dituen emaitzetan oinarritzen da eta ez herrialde horrek gizon eta emakumeen berdintasunaren alde hartu dituen neurrietan. Indizeak gizon eta emakumeak berdintasunari begira non dauden aztertu nahi du. Horretarako adibidez botere postuetan zenbat emakume dauden neurtuko du eta ez herrialde horrek izan dezakeen amatasun/ aitatasun baja (azken hauek WEF-eko txostenen batean ager daitezke baina ez da indizea egiterako garaian kontutan hartzen) tresna politiko bat bezala ulertzen delako.

### 5.1.3. Generoen arteko berdintasuna versus emakumeen jabeakuntza:

Indize honek ez du emakumea “irabazten” ari den edo ez kontutan hartzen, eurek gizon eta emakumeen arteko aldea gutxitzen ari den begiratzen dute, beraz emakumeak atalen batean gizon gainetik baldin badaude ez da saritzen baina zigortu ere ez.

GGI-a kalkulatzeko kalkulu matematikoa da, eta indizea kalkulatzeko datuak (datu gordinak) aldaera bat jasaten dute beste herrialdeekin konparatu ahal izateko.

Aldaera honek balore bera ematen die, atalen batean gizon eta emakumeek berdintasuna lortu badute edo emakumeak gizonen gainetik agertzen badira

Aipatzekoa da bestalde kasu guztietan lortu daitekeen balorerik altuena 1 dela eta baxuena 0. Kasuren batean daturen bat 1 gainetik balego 1 erabiliko litzateke. Dena delan bi salbuespen daude.

Salbuespenak hauek dira:

-Jaiotze tasetan: 0,944 da aldaera eta ez 1. Gizon eta emakumeen arteko ratio normala  $1/1,06 = 0,944$  baita (gizon gehiago jaiotzen baita emakumeak baino).

-Bizi itxaropenaren gaineko azpiatalean 1,06 da hartzen den aldera eta ez unitatea. Nazio Batuen Erakundearen arabera emakumeen bizi itxaropen luzeena 87,5-ekoa da eta gizonena aldiz 82,5. Beraz  $87,5/82,5 = 1,06$

Ondoren azpindize bakoitzak duen batz besteko pisua edo zama kalkulatu behar da azpindize bakoitzaren balorea sortzeko. Balore ezberdinen batz bestekoa ateratzekoan balore handienak zama handiagoa izango luke (desbiderapen estandarra). Desbiderapen hau zuzentzeko, balore bakoitzaren desbiderapen estandarra (D.E) kalkulatu da eta ondoren 0,01z zatitu desbiderapen estandar bakoitza. Hezkuntzan esaterako 4 aldagai daude. Beraz, 4 aldagai horien balioa, pisua bezala erabiliko da 4 aldagai horien batz bestekoa kalkulatzeko. (Taulak atzean jarri ditugu 7. Atalean Osagarrietan)

Ondoren azpiatal bakoitzaren puntuaketa bere pisuz biderkatzen da eta, azkenean, lortutako balore guztiak gehitu egiten dira.

Osasunaren kasuan adibidez:

$$(0,943 \times 0,693) + (1,06 \times 0,307) = 0,9788$$

Ondoren azpindize guztiak batu eta zati 4 (4 atal nagusi daudelako)

Adibidez (adibideak nireak dira, baina Ekonomia Publikoko institutuak egindako txostena erabili dut gida bezala. Ekonomia Publikoko Institutua, 2014)

$$(0,6821+1+0,9788+0,537) \div 4 = 0,7994$$

Beraz, hori da aterako litzaigukeen emaitza

(World Economic Forum, 2014 eta Ekonomia Publikoko Institutua, 2014 )

## 5.2. Emaitzak:

Azalpen guzti hauen ondoren hel diezaiozun gure emaitzei. Lehenik datu gordinak jarriko ditugu eta ondoren bakoitzaren pisuarekin alderatuta. Lehenik 2004koak eta gero 2014koak.

8. taula: Emakume eta gizonen aldea 2004 zenbaki osoak

Emakume eta gizonen aldea 2004 (zenbaki osoak)			
Indikadoreak	Emakumeak	Gizonak	Ratioa
<b>Aukerak eta partaidetza</b>			
1-Aktibitate tasa	42,25	57,75	0,731
2-Soldata (Eurotan)	5.482	12.864	0,42
3-Diru Sarrerak (Eurotan)	8.744	18.461	0,47
4-Botere postuak	13.879	36.735	0,377
5-Postu teknikoak	229.558	186.216	1,23
<b>Eskolatzea</b>			
1-Alfabetizazio tasa	99,1	99,6	0,994
2-L.H. tasa	100	100	1
3-D.B.H. tasa	100	100	1
4-G.M. Hezkuntza tasa	56,1	48,1	1,1
<b>Osasuna eta biziraupena</b>			
1-Bizirik jaiotakoak	9.875	10.517	0,938
2-Bizi itxaropena	84,1	77,2	1,089
<b>Jabekuntza politikoa</b>			
1-E. Parlamentuan	25	50	0,5
2-Sailburu	4	7	0,4
3-Lehendakari	0	1	0

Iturriak: Eustat, INE eta Eusko Jaurlaritza eta lanketa nirea.

8.taulan ikus daitekeen bezala eta aukerak eta partaidetza azpiatal guztietan agertzen dira gizonak aurretik, postu teknikoetan ezik hemen emakume gehiago dira. Esanguratsua iruditu zaigu bestalde, botere postuen azpiatalaren ratioa % 3,77 koa izatea eta soldatak eta diru sarreren azpiataletan emakumeak erdira ere ez iristea.

Eskolatze atalean bestalde goi mailako heziketan emakume gehiago dira, beste azpiataletan gure datuak derrigorrezko heziketarenak dira eta beraz hor ez dago emakumeen eta gizonen artean alderik. Bai ordea alfabetizazioan, azpiatal horretan aldea txikia bada ere gizonen ratioa altuagoa da.

Osasun eta biziraupenean ratioak antzekoak dira, bizirik jaitakoen ratio normala 0,94 baita. Bizi itxaropenaren kasuan aldiz, aurretik aipatu bezala emakumeen bizi itxaropena altuagoa da (hainbat faktore ezberdin direla eta) eta ohiko ratioa 1,06. Gure datuak oso gertu daude datu horietatik 1,089. Kasu honetan gizonen eta emakumeen artean alderik ez dagoela esan daiteke.

Jabekuntza politikoa atalean, aldeak oraindik handiak direla ikus daiteke, parlamentuan emakumeen ordezkartza erdia da eta sailburuak ere dezente gutxiago dira. Lehendakariaren kasuan, oraindik ez da emakume lehendakaririk izan, beraz ratioa 0 da.

9.taula: EAEko gizon eta emakumeen arteko aldea 2004

EAEko gizon eta emakumeen arteko aldea 2004				
	Ratioa	Puntuaketa	Pisua	Azpindizea
1-Aktibitate tasa	0,731	0,731	0,199	
2-Soldatak	0,42	0,42	0,31	
3-Diru sarrerak	0,47	0,47	0,221	
4-Botere postuak	0,37	0,37	0,149	
5-Postu teknikoak	1,23	1	0,121	
<b>Aukerak eta partaidetza e</b>				<b>0,5555</b>
1-Alfabetizazio tasak	0,994	0,994	0,191	
2-L.H.	100	1	0,459	
3-D.B.H.	100	1	0,23	
4- G.M. Hezkuntza	1,1	1	0,121	
<b>Eskolatzea</b>				<b>1</b>
1-Bizirik jaiotakoak	0,9378	0,9378	0,693	
2-Bizi itxaropena	1,089	1,06	0,307	
<b>Osasuna eta biziraupena</b>				<b>0,9753</b>
1-E. Parlamentuan	0,5	0,5	0,31	
2-E. Sailburu	0,4	0,4	0,247	
3-E. Lehendakari	0	0	0,443	
<b>Jabekuntza politikoa</b>				<b>0,2538</b>
<b>Emaitza</b>				<b>0,6961</b>

Iturriak: Eustat, INE eta Eusko Jaurlaritza eta Lanketa nirea.

9.taulan agertzen diren datuei begiratzen badiegu aurreko taulan baino argiago ikusten da atal batzuetan bederen gizonen eta emakumeen arteko aldea. Aukerak eta partaidetza ekonomikoan, emakumeak erdira larri larri iristen badira jabekuntza politikoa ez dira % 0,3ra ere iristen.

10.taula: Emakume eta gizonen aldea 2014 zenbaki osoak

Emakume eta gizonen aldea 2014 (zenbaki osoak)			
Indikadoreak	Emakumeak	Gizonak	Ratioa
<b>Aukerak eta partaidetza</b>			
1-Aktibitate tasa	46,1	53,1	0,868
2-Soldata (Eurotan)	8.880	15.021	0,59
3-Diru Sarrerak (Eurotan)	14.526	24.414	0,59
4-Botere postuak	15.898	31.469	0,505
5-Postu teknikoak	229.668	154.807	1,48
<b>Eskolatzea</b>			
1-Alfabetizazio tasa	99,4	99,7	0,996
2-L.H. tasa	100	100	1
3-D.B.H. tasa	100	100	1
4-G.M. Hezkuntza tasa	71,5	69,5	1,1
<b>Osasuna eta biziraupena</b>			
1-Bizirik jaiotakoak	9.495	10.062	0,943
2-Bizi itzaropena	86,1	80,4	1,07
<b>Jabekuntza politikoa</b>			
1-E. Parlamentuan	36	39	0,923
2-Sailburu	3	3	1
3-Lehendakari	0	1	0

Iturriak: Eustat, INE eta Eusko Jaurlaritza eta lanketa nirea

10.taulako datuei begiratzen badiegu gizonen eta emakumeen arteko aldea azpialat batzuetan oraindik handia dela ikus daiteke. Soldatak, diru sarrerak eta botere postuen azpisailean, ozta-ozta iristen baitira erdira. Aktibitate tasan 0,8 daude. Salbuespena postu teknikoetan dago, emakume gehiago baitago gizonak baino.

Eskolatzetan goi mailako hezkuntzan aldea handia ez bada ere emakume gehiago dago gizonak baino. Alfabetizazioan aldiz, aldea txikia bada ere kasu honetan gizonak gehiago dira.

Bizi iraupen atalean dauzkagun datuen arabera ez dago gizon eta emakumeen arteko alderik. Alde batetik ohikoa delako gizon gehiago jaiotzea emakumeak baino, eta beste aldetik Nazio Batuen arabera 1,06 delako gizonen eta emakumeen bizitxaropenerako ratioa.

Jabekuntza politikoan aldiz bestelakoak dira kontuak, gizon eta emakume sailburu kopuru bera baldin badago ere, parlamentuan oraindik gizon gehiago dago emakumeak baino. Horretaz gain emakume lehendakaririk ez izateak ez du berdintasunaren alde egiten.

11. taula: EAEko gizon eta emakumeen arteko aldea:

EAEko gizon eta emakumeen arteko aldea 2014				
	Ratioa	Puntuaketa	Pisua	Azpindizea
1-Aktibitate tasa	0,868	0,868	0,199	
2-Soldatak	0,59	0,59	0,31	
3-Diru sarrerak	0,59	0,59	0,221	
4-Botere postuak	0,505	0,505	0,149	
5-Postu teknikoak	1,48	1	0,121	
<b>Aukerak eta partaidetza e</b>				<b>0,6821</b>
1-Alfabetizazio tasak	1	1	0,191	
2-L.H.	1	1	0,459	
3-D.B.H.	1	1	0,23	
4- G.M. Hezkuntza	1,02	1	0,121	
<b>Eskolatzea</b>				<b>1</b>
1-Bizirik jaiotakoak	0,943	0,943	0,693	
2-Bizi itzaropena	1,07	1,06	0,307	
<b>Osasuna eta biziraupena</b>				<b>0,9788</b>
1-E. Parlamentuan	1		0,31	
2-E. Sailburu	0,923		0,247	
3-E. Lehendakari	0		0,443	
<b>Jabekuntza politikoa</b>				<b>0,537</b>
<b>Emaitza</b>				<b>0,7994</b>

Iturriak: Eustat, INE eta Eusko Jaurlaritza eta Lanketa nirea.

11.taula honen datuak ikusita aukerak eta partaidetza ekonomikoa zein jabekuntza politikoa atalei begiratzen badiegu emakume eta gizonen arteko aldea oraindik handia dela ikus daiteke. Egia da Jabekuntza politikoan emakume lehendakaririk ez izateak erabat jaisten duela ratioa, baina aurreko taulan ikusi dugun bezala parlamentuan ere oraindik gizonak gehiago dira.

Kalkulo guztiak egin ondoren, honako hauek dira 2004 eta 2014 urteen artean, andren eta gizonen arteko berdintasunaren indizeak:

**2004= 0,6961**

**2014= 0,7994**

Ikusten dugun moduan, eta erabilitako indizearen arabera, emakumeen eta gizonen egoeren arteko distantzia laburtu egin da Euskal Autonomi Elkartearen.

### **5.3. Laburbilduz:**

Gure ikerketako orain arteko emaitzak ikusita, azken hamar urtetan egoera aldatu dela ikus dezakegu. Batez ere, aukerak eta partaidetza eta jabekuntza politikoa atalei osoki begiratzen badiegu. Soldatak, diru sarrerei eta botere postuei begiratzen badiegu egoerak hobera egin duela ikusten da. Hala ere, hiru azpiatal hauetan berdintasuna lortzeko, oraindik bidea luzea dagoela dirudi. Salbuespena postu teknikoan azpiatalean aurki dezakegu, emakume gehiago zegoen 2004an dagoeneko eta 2014 alde hori handitu egin da. Jabekuntza politikoaren gainean berriz, 2014an EAE gobernuko sailburu kopuru bera da gizon eta emakumeena. Parlamentuan ere emakumeen kopuruak gora egin du. EAE-n ordea ez da inoiz emakume lehendakaririk izan, beraz “jabekuntza politikoa” deituriko atalaren zenbaki orokorra 2004tik 2014ra ez da gehiegi aldatu.

Beste ataletan emaitzak ezberdinak dira: bai hezkuntza eta baita osasunaren atalak orokorrean hartuz gero, egoera beretsua da 2004an eta 2014an. Goi mailako hezkuntzan bestalde, bai 2004an eta baita 2014an ere emakumeak gehiago ziren goi mailako ikasketetan, azken urteetan ordea gizon eta emakumeen tartea dezente gutxitu da. Bizi itzaropenari begiratzen badiogu antzeko egoeran gaudela ikus daiteke, 2004 nahiz 2014an emakumeek bizi itzaropena handiagoa zuten. Nahiz eta atal honetan ere emakume eta gizonen arteko tarta txikitu egin den. Guzti hau

esanda eta datuei begiratzuz, gure ustez orokorrean berdintasunari begira, emakumeen eta gizonen aldea txikiagoa da 2014an 2004an baino.

## 6. Hizkuntza aztergai:

Goazen orain hizkuntzan aldaketarik izan den edo ez ikustera. Aurretik aipatu bezala hizkuntzen ikerketa egiteko 2004 eta 2014ko egunkariak aukeratu ditugu, Berria, Diario Vasco eta El Mundo. EAEn bi hizkuntza nagusi ditugunez eta gure lanean ere gaztelania aztertu dugunez EAEn irakurtzen diren gaztelaniazko bi egunkari ezberdin aukeratu ditugu, euskarazko Berria-z gain. Bata “Probintziako prentsa” deiturikoa “Diario Vasco” (Donostialdeko edizioa) eta bestea hedapen zabalagoa duena “El Mundo” (edizio orokorra). Gaztelaniazko bi egunkari hauek aukeratzeko beste arrazoia hemerrotekarena izan da. Beste egunkari batzuetan, behar genituen egunak falta baitziren.

Ondoren ikerketa egiteko egunak aukeratu behar genituen, guk hilabete bakoitzeko lehen ostiral (lan eguna) eta lehen igandeko azalak aukeratu ditugu (igandea: asteburua eta gehienetan ale berezia) Berria 2004ko Ekaina ezik, hemerrotekan lehen ostirala ez zegoenez lehen osteguna aukeratu dugu.

12.taula: Egunkarien gaineko informazioa

Egunkarien gaineko informazioa				
Egunkariak	sorrera	Argitaratu	saldu non	Lerro editoriala
Berria	2003	Andoainen	E. Herria	Euskaltzalea
Diario Vasco	1934	Donostian	Gipuzkoa	Liberal kontserbadorea
El Mundo	1989	Bilbo	EAE	Liberala

Iturriak: Berria, Diario Vasco eta El Mundo

Gure ikerketaren helburua hizkuntzaren erabileran sexismoari begira, 2004tik 2014ra aldaketarik izan ote den ikustea izan da. Badakigu, zati teorikoan aipatu baitugu, hizkuntzaren erabilera sexistaren gainean adostasun osorik ez dagoela. Baina guk aurretik gure lanean aipatutako eta sexismoaren gaineko gida gehienetan agertzen diren bi adierazle esanguratsu aukeratu ditugu: “maskulino orohartzailea (maskulinoa bi generoentzako erabiltzen denean edo generoa ezezaguna izanik maskulinoa erabiltzea) eta “asimetria” (emakume eta gizonen artean ematen den

trataera ezberdina, esaterako gizonari abizenez deitzea eta emakumeari berriz izen abizenez edo ponte izenez bakarrik deitzen zaionean, gaztelaniaz *esposaren* ordez *mujer* erabiltzen denean edo senarraren abizena eta titulua bakarrik erabiltzen direnean *señores Lopez*).

Bestalde, ezin aipatu gabe utzi erabilera sexista zer den eta zer ez den erabakitzea ez dela erraza izan, aurretik aipatu bezala adostasun osorik ez dagoelako. Euskararen kasuan eztabaida handienetako bat “giza” eta bere eratorriekin izan da. Batzuen ustez “giza” eta eratorriak (gizarte, gizaldi, gizalege...) sexista dira “gizon”etik datozelako. (Alvarez-Uria, 2004) Besteen ustez ordea “giza” gizonetik etorriagatik erabilera beti gizon eta emakumeak adierazteko bada ez da androzentrismoa, ez baitu emakumerik ezkututzen. Hori bai, beti zentzu orokorrean erabiliz gero, eta ez batzuetan zentzu orokorrean eta bestetan “gizon” ordezkatzeko. (Sarasola, 1998). Guk Emakundek argitaratutako “Hizkuntzaren erabilera ez sexista”ra (Barquín, 2008) jo dugu, eta bertan “Gizon” bi sexuentzat erabiliz gero bai hartzen da sexistatzat baina “giza”-ren gainean oso argi esaten ez badute ere, ez dute sexistatzat hartzen, beraz guk ere ez dugu sexistatzat hartuko. Gaztelaniaren kasuan aldiz maskulino orohartzaileak eman dizkigu arazorik gehienak, kasu askotan testuingurua kontutan hartuz gero ez baitzegoen argi maskulinoaz ari ginen edo maskulino orohartzaileaz ari ginen (Adibidez: *El señor Lopez ha ha venido con sus hijos*, testuinguruak argitu ezean ez dakigu semeak diren edo seme-alabak) beraz argitu ezean guk maskulino orohartzailatzat hartu ditugu adibide horiek)

Ondoren ikerketa egiteko metodologiari helduko diogu:

### **6.1. Metodologia:**

Gure ikerketa egiteko “Atlas.ti 7” erabili dugu. Software honen bidez egunkari ezberdinetan urte ezberdinetan aurkitzen genituen “maskulino orohartzaileak” eta

“asimetriak” markatzen joan gara. (Atlas.ti- ikerketaren txostena lanaren bukaeran, *Osagarriak* atalean)

Guk ez dugu egunkarien arteko konparaketarik egin, arrazoia honako hau izan da: egunkari bakoitzaren azala oso ezberdina da (batzuk garrantzia argazkiari ematen dioten bitartean beste batzuk hitzei ematen diete) beraz, batetik bestera ezberdintasun handiak daude hitzen kopuruan. Ondorioz ez diogu inolako zentzurik aurkitu egunkariak elkarrekin konparatzeari.

Erabilitako *corpusa* honako hau izan da:

13. taula: Egunkarietatik jasotako hitzen kopurua

Egunkarietatik jasotako hitzen kopurua		
Egunkariak	Urtea	Hitzen kopurua
Berria	2004	2.760
Berria	2014	3.648
Diario Vasco	2004	8.895
Diario Vasco	2014	8.416
El Mundo	2004	11.207
El Mundo	2014	12.264

iturriak: Berria, Diario Vasco eta El Mundo. Lanketa nirea

## 6.2. Emaitzak:

14.taula: Egunkarien ikerketaren emaitzak:

Egunkarien ikerketaren emaitzak		
Egunkariak	Asimetria	Maskulino orokortzailea
Berria 2004	0	0
Berria 2014	0	0
<b>Bien arteko aldea</b>	<b>0</b>	<b>0</b>
Diario Vasco 2004	0	71
Diario Vasco 2014	1	55
<b>Bien arteko aldea</b>	<b>1 (%50)</b>	<b>16 (%33,6)</b>
El Mundo 2004	4	135
El Mundo 2014	1	127
<b>Bien arteko aldea</b>	<b>3(%75)</b>	<b>8 (%6)</b>

Iturriak: Berria, Diario Vasco, El Mundo eta Atlas. ti 7. Lanketa nirea

Beraz datuak aztertuz, Berriari begiratzen badiogu hizkuntza asko zaintzen dutela esan dezakegu, “Berriaren Estilo Liburua”-n (Berria, 2013) emandako gomendioak ere zuzen jarraitzen dituzte, ez baitugu sexismoaren erabilerarik topatu, ez 2004-an eta ez eta 2014-an ere. Euren saiakera argia da, adibide moduan Berrian 2014ko irailak 5ean haxe argitaratu zuten: *“San Miguel ligako lehen seiak eta Urdaibai ariko dira igandean Kontxako Banderako gizonaen estropadan. Emakumezkoen traineruena artean lehen aldiz sailkatu da Orio, eta estreinekoz ez da izango galiziarrik Kontxan.”* (Berria, 2014).

Gaztelaniako egunkariei helduz, 2004tik 2014ra gure datuen arabera nabaria da hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko ahalegina aldaketa handiegirik ikusi ez badugu ere. Aurretik zati teorikoan aipatu bezala, euskararen aldean bederen gaztelaniak hizkuntzaren erabilera ez sexista egiteko dituen zailtasunak kontutan hartzen baditugu (aurretik aipatu ditugu RAE-ren iritziak, plurala egiteko maskulinoa erabiltzea, maskulinoa bi sexuentzat balio izateak...). “Maskulino orohartzaileari” begiratzen badiogu: El Mundo-ren kasuan % 8 bakarrik jaitzi baitira adibideak eta Diario Vascoren kasuan % 16. Asimetriaren kasuan berriz kasu bakan batzuk baino ez ditugu aurkitu.

### **6.3. Laburbilduz**

Hizkuntzaren ikerketaren gaineko datuek ematen dute baikortasunerako leku txiki bat aldaketa txikia izanagatik. Beste ezaugarri garrantzitsu bat gehitu behar zaio guk hemen aurkeztu ditugun datuei: Ikerketa hizkuntza jantziaren gainean egin dela. Aurretik zati teorikoan aipatu dugun bezala aldaketak maila formalean eta informalean gertatzen dira. Maila formalekoak beti ere mantsoagoak badira ere, gehienetan egonkorragoak izaten dira. Beraz, horrek zera esan nahi du: alde batetik guk euskaraz 2004-tik 2014-ra aldaketak ikusi ez baditugu ere (sexismorik topatu ez dugulako) kaleko hizkeran agian aldaketak izango zirela. Gauza bera esan genezake gazteleraren gainean, kaleko hizkeran seguruenik egunkarietako hizkuntzan baino

aldaketa gehiago izango zirela. (Aldaketak guztiak ez dute zertan onak izan behar, batzuetan aurkako norabidean ere izango dira)

Guk guztia aztertu ezin dugunez hizkuntza formaleko hautua egin dugu baina dudarik gabe ikerketa lerro interesgarria litzateke kaleko hizkera aztertzea. Bestalde eta egunkariekin jarraituz, emakumeek gehienetan izaten duten tratamendua ezin aipatu gabe utzi. Emakumeak oso gutxitan agertzen dira lehen orrietan, edo kirolen atalean esaterako. Agertzen badira ere oso letra txikiz eta izkina batean azalduko dira (nahiz eta euren futboleko liga irabazi). Salbuespenak alde batera utzita, emakumeak letra larriz eta orriaren erdian agertzen diren leku bakarra “kotilleo” edo antzeko ataletan izaten da gehienetan, baina horiek ez dira “berri garrantzitsutzat” hartzen bigarren mailako berritzat baizik. Berdintasuna lortuko bada emakumeak ere “protagonista” izan beharko dute egunkarien atal nagusietan, gutxienez gizonen tamaina berean

## 7. Ondorioak

Tesi hau egitearen arrazoi nagusia hizkuntzaren erabilera sexista zer den ulertzea eta berau ekidin dadin hartutako neurriek eraginik izan ote duten ikustea izan da. Lana egiten ari ginela, gaiaren konplexutasunaz ohartu gara. Sexismoa zer den, gizonen eta emakumeen berdintasun eza /diferentzia bezalako kontzeptuak, hasieran oso argiak ziruditen arren teoria ezberdinak eta iritzi ezberdinak aztertuz, lausoagoak bihurtu dira. Lanean zehar atzera eta aurrera ugari egin ditugu baina azkenean gaiaren gaineko argazki garbi xamar bat egitea lortu dugu, hori ondorioetan azaltzen saiatuko gara. Ondorioek, lana egiteko erabili dugun egitura beretsua izango dute.

### 7.1. Atal teorikoa:

Lehenbizi, gizonen eta emakumeen berdintasunaren gainean aritu gara atal honetan: teoria ezberdinen bidez gizon eta emakumeen ezberdintasuna zer den ulertzen saiatu gara: funtzionalismoa, gatazkaren teoria, teoria feminista ... ikusi ditugu. Teoria horiek berdintasunari begira, munduan dauden hainbat gizarte eredu ezberdin ikustera eramán gaituzte. “Matriarkatua/patriarkatua”, matrilinealitatea... Ondoren Euskal Herriko gizartea ikuskatu nahi izan dugu emakumeek izan duten eta duten lekua ezagutu ahal izateko. Hasieran oso argia zirudien gaiak, baina behin kontzeptuetan sartuz gero *sexismoa* eta *gizon eta emakumeen arteko berdintasun eza* sinonimoak ez zirela ulertzen bagenuen ere zail egin zitzaigun lehenengoa *ekintza* eta bigarrena *egoera* zirela ulertzea.

Matriarkatuarekin ere zailtasun bat baino gehiago izan genuen, bagenekien *matriarkatua patriarkatuarekin* parekatzeak ez zuela zentzu handirik, gaur egungo datuen arabera bederen ez delako horrelako gizarterik izan, baina gizarte guztietan maila berean azpiratuta ere ez dira egon emakumeak, euren boterea ere izan dute eta dute. Gizarte batzuk parekideak ere izan zitezkeen edo daitezke, hala ere non jarri mugak, gizarteko zein atalei begiratu behar zaie gizarte bat parekidea den ala ez neurtzeko? Galdera guzti hauek buruhauste bat baino gehiago eman digute, eta azkenean, autore ezberdinen bidez emakumeek egoera oso ezberdinak dituztela

esan genezake. Batzuk parekidetasunetik oso urrun baldin badaude ere, beste batzuk dezente gertuago daudela ikusi dugu.

Bigarrenik, hizkuntzak eta gizarteak sexismoari begira duten lotura zein den jakin nahi izan dugu. Horretarako hizkuntzen gaineko hainbat teoria ikusteaz gain, *Estrukturalismo, Semiologia, Gramatika unibertsala...* Hizkuntza ezberdinetan generoa nola erabiltzen den eta honek sexismoan daukan eragina ere ezagutu dugu. Horrekin batera *hizkuntza sexista* eta *hizkuntzaren erabilera sexista* bezalako kontzeptuekin aritu gara. Horrek hainbat galdera sortu dizkigu bidean, alde batetik esan ote daiteke hizkuntza bat bestea baino sexistagoa dela egiturari begiratuta bakarrik? Eta horrela bada, zer gertatzen da hiztunekin? Eta diskurtsoarekin? Nork erabakitzen du zer den hizkuntza sexista eta zer ez den? Behin arau horiek erabakita *Euskara Batuaren gramatikaren araudian* sartu beharko lirateke? Behartzea dirudien arren ba ote dago beste biderik? Galdera guzti hauekin jira eta bira ibili gara eta erantzun guztiak aurkitu ez baditu ere hizkuntzaren erabilera sexista ekidingo bada arautu baino beste biderik ez dagoela ikusi dugu.

Azkenik, gizartea eta hizkuntzaren artean zer nolako loturak zeuden eta elkarri nola eragiten zioten galdetu diogu geure buruari, hizkuntzaren erabilera sexista ekidin dadin hartutako neurrien gainean ari garenean, benetan balio ote dute neurri horiek? Nola neurtu? Nola zabaldu-eta nola eragin? Horrekin lotuta gida eta estilo liburu ezberdinak ere ikusi ditugu. Guztia biribildu nahian, Lausanne Unibertsitatean (Suitza) egindako ikerketan ateratako datuak azaldu nahi izan ditugu, ikerketa honek arabera harreman zuzena baitute hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko planek eta gizartean oro har aurki daitezkeen jarrera sexisten gutxitzeek.

## **7.2. Atal enpirikoa:**

Atal honetan, aurreko atalean maila teorikoan ikusi duguna enpirikoan gertatzen ote den ikusi nahi izan dugu.

Guk zati teorikoan aipatu dugun gizartea eta hizkuntzaren arteko lotura gure datuei begiratuta bederen gertatzen dela dirudi. 2004tik 2014-ra bai gizarteko ikerketan eta baita hizkuntzen gaineko ikerketan ere aldaketak ikusi baititugu. Ez dugu aldaketak

batera eta neurri berean gertatzen direnik esango, hori esateko daturik ez baitugu. Baina gizarteak eta hizkuntzak elkarren artean lotura eta eragina izan dezaketela bai.

### **7.3. Hipotesiaren gainean:**

Hortik aurrera beste hainbat puntu aipa daitezke: orain arte hizkuntzaren erabilera sexista ekidin dadin erabilitako neurriek komunikabideetan izan dutela eraginik ere argudia dezakegu gure hipotesia baieztatuz. Agian, guk atal teorikoan aipatu bezala, baliabide horiek eraginkorragoak beharko lukete. Hala ere, gizartean berdintasuna lortzeko estrategietan, adostasun osorik ez badago ere, legediaren arabera, badago adostasunik —emakumeen aurkako indarkeriaren gaineko legedia—. Hizkuntzaren erabilera ez sexista lortzeko bidean, ordea, gomendioak bakarrik ematen dira — horiek ere ez dituzte eragile guztiek adosten—; beraz, hiztunaren esku geratzen da, neurri handi batean, hizkuntzaren erabilera sexista egin edo ez egin. Nahiz eta Lausanne Unibertsitateko ikerketak azaldu bezala harreman zuzena duten hizkuntzaren erabilera sexista ekiditeko planek eta gizartean oro har aurki daitezkeen jarrera sexisten gutxitzeek. Baina guzti hau lortuko bada, androzentrismoari aurre egin beharko zaio eta hor erronka latza dago. Guk geronek ikusi dugu euskal emakumea aztertzekeo garaian zenbateko zailtasunak izan ditugun historiako liburuetan ez baitira ia agertu ere egiten, eta agertzen badira gehientsuenetan gizonen itzalean, ez baita emakumeen bizitzarik aztertu ia orain arte. Guzti horrek hutsune latzak dakartza zientzietan, eta nola ez hezkuntzan. Belaunaldi gazteenek gizarteko atal guztietan emakumeek izan duten eta duten garrantziaren berri izaten ez badute ez ikastetxeetan, ez komunikabideetan edota etxean nola izango da etorkizunean gure gizartea parekidea?

### **7.4. Etorkizunari begira**

Bestalde, sexismoa hizkuntzatik baztertzekeo ahalegina euskalgintzak urte askotan daraman borrokarekin lotu nahiko genuke. Gure ustez euskara baturik, Euskaltzaindiarik eta euskararen aldeko araudien bultzadarik gabe euskara ez legokeelako dagoen lekuan. Oraindik egoera ahulean dagoela esango dute hainbatek, ez dutela euskara batua gustuko, ez dituztela Euskaltzaindiaren erabakiak

gustuko eta araudia arinegia dela. Baieztapen horiekin gu ere ados egon gaitzke neurri batean. Hala ere, nork arautu ez balego eta araudien ordeztapenak gomendioak bakarrik emango balituzte euskara indartsuago izango litzateke? Gu ezezkoan gaude. Beraz hori da gure ustez hartu beharreko bidea, araudiarena.

Beste aldetik bai hizkuntzan eta baita gizarte mailan ere, oraindik berdintasunik ez dela lortu diote datuek, nahiz eta aurrera pausoak egin direla ikusten den (atal batzuetan bestetan baino gehiago). Gizarteari begira, hezkuntzan egin diren aurrerapausoak ezin dira aipatu gabe utzi. Hala ere, badirudi aurrerapauso horiek ez direla lan mundura islatzen, ia ez baita aurrerapausorik nabari, oraindik ere aginte postuetan oso emakume gutxi baitago. Antzekoa esan daiteke soldaten gainean, sektore batzuetan emakumeen soldata ez baita gizonen erdira ere iristen, nahiz eta heziketa mailan emakumeek oro har ikasketen maila handiagoa duten.

Euskal gizartearen beste alde bat, arrazoi ezberdinak direla eta, atal teorikoan azaldu ditugu horietako batzuk, inguruko beste gizarte batzuk baino berdina dela eta izan dela esan daiteke, oraindik helburua lortzeko bide luzea izan arren. Horrenbestez, ez da erokeria esatea euskal emakumeek historian zehar ondoko beste herrialde batzuetako emakumeek baino eskubide gehiago izan dituztela eta dituztela. Beraz, gaur-gaurkoz eta gure datuen arabera, ezin esan Euskal Herrian "matriarkaturik" izan denik (emakumeek gizonen baino botere handiagoa izatea). Hala ere, gure ustez, euskal emakumeek historian zehar legeak aurka izanagatik jakin izan dute egoera zaileri aurre egiten, eta, historiako liburu gehienetan emakume horiek tarterik izan ez arren, berebiziko garrantzia izan dute gure herriko historian, baita euskararen iraunkortasunean eta transmisioan ere.

Gizarte berdina izatearen ezaugarri horrek pentsa daiteke gutxi edo asko eragina izan duela hizkuntzan edo hizkuntzetan. Gizarteak oro har berdintasunerako joera baldin badu hainbat aspektutan (hezkuntzan, lanean...) zergatik ez du izango hizkuntzan?

Aurretik zati teorikoan aipatu dugun bezala, euskararen erabilera sexistak gutxitu bada ere badaude kezkatzeko adibideak. Euskarak beste gure inguruko hizkuntza

batzuen aldean erraz egiten du erabilera sexista ekidin ahal izatea. Hala ere tentuz ibili beharreko hainbat fenomeno aurki ditzakegu azkenaldian: gaztelaniatik txertatutakoak batzuetan, gazte hizkera egin nahia bestetan. Honelakoak topatu ditugu: *Gure aitak etorri dira, aitonengana noa*. (Adibideak nireak) gazte-hizkeran neskek toka (mutilen hikako hizkera) egitea noka (nesken hikako hizkera) ordeztu. Euskararen egoerarekin lotu genitzake bi fenomeno hauek, alde batetik urte luzetan eta ia orain arte euskara zuzenaz baino euskaraz hitz egiteari berari eman zaio garrantzia –kalitatearen gainetik kantitatea hobetsi da- eta beraz euskaldun berriak asko ugarritu dira -maila ezberdinetako euskararekin-euskaldunak ziren ingurunean asko baina baita euskaldunak ez ziren inguruneetan ere. Besterik entzun ezean, askok euren gaztelaniako ohiturak ekarri dituzte euskarara. Gazte hizkeraren auzian berriz, aurretik atal teorikoan aipatu bezala: gaztea gehienetan iraultzailea, trasgresiboa, berritzailea izaten da. Beraz, hika (toka eta noka) erakargarria egiten bazaie seguru gaude erabiltzeko gai izango direla. *Guazemank* esateko gai badira zergatik ez dira ba noka ariko? Guzti hau hala ere oso zaila da neurtzen, kaleko hizkera oso arin aldatzen da eta horretaz gain, ez du zertan inolako arau berezirik jarraitu behar.

Egia da bestalde, guk hizkuntzen formari bakarrik begiratu diogula gure lanean eta hor aldaketak ikusi ditugula. Agian hizkuntzek sexismoarekin duten arazorik handiena ala ere ez dute forman izango, diskurtsoan baizik. Ez dugu horrekin esanahi formak garrantzirik ez duenik ezta gutxiagorik ere, baina hori azkenean ez da azaleko aldaketa baino eta hor dago arriskua, azaleko aldaketekin geratzea aldaketa sakonik egin gabe berdintasuna lortu delakoan.

Diskurtsoa aldatzea da gure ustez gizon eta emakumeen arteko berdintasuna lortuko bada hizkuntzan dagoen erronkarik handienetakoa eta zailenetakoa. Hori ezin lor daiteke gizartea aldatu gabe ordea. Beraz, hizkuntzaren erabilera ez sexista egin nahi badugu, ezinbestekoa izango da gizartean gizon eta emakumeen arteko berdintasuna lortzea. Ala ere ezingo dugu gizonen eta emakumeen arteko berdintasunik lortu hizkuntzaren erabilera sexistarik ekidin gabe.

Hori guztia lortzeko, ezinbestekoa da komunikabide, gizarte eragile, gobernu eta erakundeen laguntza. Hala ere, hizkuntza guztiona den heinean, gizarte guztiaren lana da emakumeak gutxituko ez dituen hizkuntza ahalbidetzea eta erabiltzea.

## 8. Bibliografia

ABEND, L. (2013), "Boys won't be boys. Is Sweden's push for gender neutrality a noble project or political correctness gone overboard?" in *Time Time Magazines*. 182. lib. 19. zenbakia.

ALBERDI LARIZGOITIA, X. (2003), "Especialitate-hizkerak eta terminologia: jardunaldiak", Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea.

ALEMAN, S. (2008), "Euskaraz mintzatzen da"  
<http://www.euskaltzaindia.net/dok/plazaberri/0071/gehigarriak/aleman.pdf>

ALFAMA, CRUELLS, DE LA FUENTE, MARTI ETA OBRADORS (2012),  
*Adierazle sistema. EAEko Emakumeen eta gizonen berdintasuna*, Gazteiz: Emakunde.

ALVAREZ URIA, A. (2003), "Euskara hizkuntza sexista al da?"  
<http://sustatu.com/1071475504>

ALVAREZ URIA, A. (2004), "Euskara eta diskriminazio sexuala" in  
*Jakin*. 142. zenbakia.

ALVAREZ URIA, A. (2011), *Genero eta nazio identitateak Kalalina Elizegiren Antzezlanean*.  
[http://www.euskara.euskadi.net/appcont/tesisDoctoral/PDFak/Amaia\\_AlvarezTESIA.pdf](http://www.euskara.euskadi.net/appcont/tesisDoctoral/PDFak/Amaia_AlvarezTESIA.pdf)

ANDERSON, B.S. ETA J. P. ZINSSER (1991), *Historia de las mujeres. Un historia propia*, Bartzelona: Critica.

AMONARRIZ, K. (2008), "Gazte hizkera-hizkera gazteak" in *Bat Soziolinguistika aldizkaria*. 68. zenbakia.

AMONARRIZ, K. (2012), "Aizan/k! egingo bagenu? Eta hemendik aurrera hika" in *Campus*. 77. zenbakia.

AMONARRIZ, K. (2013), "Euskara hizkuntza sexista al da?" in *Tribuaren Berbak*, EITB (telebista saioa).

ARANBARRI, I. (2006), "Zineman2[bertsio elektronikoa]", *Berria*: 5.

ARANBURU, X. (1990), *Hezkuntzaren historia Euskal Herrian, ikastola, Maria Dolores Goya (Groseko Ikastola)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.

ARANZADI, J. (1981), *Milenarismo Vasco: Edad de oro, etnia y Nativismo*, Madril: Taurus.

ARESTI, G. (2000), *Antologia. XX. mendeko poesia kaierak*, Zarautz: Susa.

ARISTEGI, M. (1997), "Baserriko emakumea Euskal Herriko Historian" in *Emakumeak Euskal Herriko historian = Las mujeres vascas en la historia*, Bilbo: IPS.

ARRARATS, I. (2006), *Berria: Estilo Liburua*, Andoain: Berria.

ASH, S. (2013), "Social Class" in *The Handbook of Language Variation and Change*, Oxford: John Wiley & Sons, Inc.

AZKARATE, M. (1993), "Emakumea eta euskara" in *Emakumea: sexua ala generoa?*, Bilbo: UEU eta Emakunde.

AZKARATE, M. (1990), *Hitz elkartuak euskaraz*. Donostia: Deustuko Unibertsitatea.

AZPEITIKO EUSKARA PATRONATUA (2003), "Hika norekin?"

[http://www.erabili.com/zer\\_berri/galdezka/1054829294](http://www.erabili.com/zer_berri/galdezka/1054829294)

AZPIAZU, J.A. (1995), *Mujeres vascas. Poder y sumisión*, Donostia: Haranburu Editorea.

AYALA, MARTA. C., GUERRERO, SUSANA ETA MEDINA, ANTONIA. M. (2002), *Manual del lenguaje administrativo no sexista del ayuntamiento de Malaga*.

<http://www.nodo50.org/mujeresred/lenguaje.html>

BACHOFEN, J.J. (1967), *Mith, religion and mother right: selected writings of J.J Bachofen*, New Jersey: Preinceton University press.

BADINTER, E. (1981), *¿Existe el amor maternal? Historia del amor maternal. Siglos XVIII al XX*, Bartzelona: Paidos/Pomaire.

BARANDIARAN, J.M. (1954), "Euskal mitologiaren ikaspiderako Bilduma", *Eusko Gogo*, 5. lib.

BARANDIARAN, J.M. (1988), *Euskal Herriko mitoak/Mitos del pueblo Vasco*, Donostia: Gipuzkoako Kutxa.

BARANDIARAN, S. ETA ETXEBERRIA, E. (2008), *Euskal hiztegi Modernoa*, Usurbil: Elhuyar/Elkarlanean.

BARQUIN, A (2008), *Euskararen erabilera ez sexista*, Gasteiz: Emakunde.

BARTHES, R (1957), *Mythologies*, Paris: Seuil.

BASTERRETXE, M.C. (2013), *Euskal eredu matrilineala*, Ziortza-Bolibar, (Udako Unibertsitate bolibartarraren egitarauaren barruko hitzaldia).

BASTERRETXE, J.I., PASTOR, J.M. ETA AIESTARAN, A. (2013), *Kazeta-idazkera: arauak eta estiloan hitzen jokoan*, Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea.

BEAUVOIR, S. (1998) *El segundo sexo*, Madril: Catedra, Instituto de la Mujer.

BELTRAN, J. (2009), "Quiero ser torera Vanessa Montoya"  
<http://www.larazon.es/noticia/quiero-ser-torera-vanessa-montoya>

BENGOECHEA, M. (2012), "La sociedad cambia, la academia, no" in  
<http://blogs.elpais.com/mujeres/2012/03/el-informe-de-la-rae-el-error-humano-y-la-evolucion-de-las-lenguas.html>

BENGOECHEA, B.; LLEDO CUNILL, E.; LOPEZ DIEZ, P.; MARTIN ROJO, L.; ETA GOMEZ ESTEBAN, C. (2004), *Generoaren ikuspegia komunikazioan eta irudi korporatiboan*, Gazteiz: Emakunde.

BERDINDU (2012), *Genero identitatea*  
[http://www.gizartelan.ejgv.euskadi.net/r45berdgtra/eu/contenidos/informacion/identidad\\_de\\_genero/eu\\_transexu/transexualidad.html](http://www.gizartelan.ejgv.euskadi.net/r45berdgtra/eu/contenidos/informacion/identidad_de_genero/eu_transexu/transexualidad.html)

BERRIA (2013), *Estilo liburua*  
<http://www.berria.info/estiloliburua/>

BING, V., BERGVAL, J. ETA FREED, A (1996), *Rethinking language and gender research: theory and practice (Real language series)*, London: Longman.

BORDERIAS, C. (1993), *Entre líneas: trabajo e identidad femenina en la España contemporánea. la compañía telefónica 1924-1980*, Barcelona: Icaria.

BOSQUE, I. (2012, marzo 4), "Sexismo lingüístico y visibilidad de la mujer" in *El País*.

BREA, U. (2005/2006), "Jai dauka parte hartzeak" in *Gaztezulo*.  
<http://www.gaztezulo.com/artikuluak/jai-dauka-parte-hartzeak>

BRIGHT, W. (1966), *Sociolinguistics: proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference, 1964*, Los Angeles: University of California.

BUCKLEY, T. (1982), "Menstruation and power of Yurok women: methods in cultural reconstruction" in *American Ethnologist* *Manden*. 9. lib. 1. Zenbakia.

BULLEN, M. (2003), *Basque gender studies (Basque textbooks series)*, Reno: Basque Studies Program.

BUSS, D.M. (2008), *Evolutionary psychology: the new science of the mind*, Boston: Pearson Education, Inc.

BUTLER, J. (1990), *Gender trouble: Feminism and subversion of Identity*, New York and London: Routledge and Kegan Paul.

BUTLER, J. (1993), *Bodies that matter*, New York: Routledge.

CALLEJO, J. ETA GUTIERREZ, J. (2012): *Adolescencia entre pantallas. Identidades juveniles en el sistema de comunicación*. Barcelona: Gedisa SA.

CAMERON, D. (1988), *Feminism & linguistic theory*, London: Macmillan Press.

CAMERON, D. (1998), *The feminist critique of a language*, London: Routledge.

CAMERON, D. (1998), "Lost in translation: non sexist language" in *The feminist critique of a language*, London: Routledge.

CAMPBELL, B., SCHELLENBERG, E. ETA SENN, C. (1997), "Evaluating measures of contemporary sexism".

<http://www.utm.utoronto.ca/~w3psygs/CampbellSchellenbergSenn1997.pdf>

CAMPOS, M.C. ETA RODRIGUEZ, L. (2000), *Emakume donostiarrek XIX eta XX. Mendeetan bete zuten eginkizuna*, Donostia: Emakumeen ordezkariak.

CARO BAROJA, J. (1977), *Los pueblos del Norte*, Donostia: Txertoa.

CARLSON, A (1991), "When is a woman not woman?" in *Women's sport and fitness match*. 13. zenbakia.

CARTER, P. (1986), *Bury the death*, Oxford: OUP.

CENARRO, A. (1998), "Muerte y subordinación en la España franquista: el imperio De la violencia como base del 'Nuevo Estado'" in *Historia Social*. 30. zenbakia.

CHAFETZ, J. (1988), *Feminist sociology*, Itasca: Peacock.

CHICAGO MANUAL OF STYLE (2010) "The singular they".

[http://www.chicagomanualofstyle.org/16/ch05/ch05\\_sec046.html](http://www.chicagomanualofstyle.org/16/ch05/ch05_sec046.html)

CHODOROW, N. (1978), *The reproductin of mothering*. Berkerley and Los Angeles: University of California Press.

CHOMSKY, N. (1965), *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton

COUNTS, D (1985), "Tamparonga: The 'big women' of Kaliai (Papua New Guinea)" in *Her Prime: new views of middle- aged women*, Illinois: University of Illinois Press.

COLLINS, P.H. (1990), *Black feminist thought*, Boston: Unwin Hyman.

COSERIU, E. (1983), *Introduction a la lingüística*.

<http://textosenlinea.com.ar/academicos/Introduccion%20a%20la%20linguistica.pdf>

COVA, A. (1996), "El feminismo y la maternidad en Francia: Teoría y práctica Política" in *Maternidad y políticas de género: la mujer en los estados de bienestar europeos, 1880-1950*, Madril: Catedra.

CURRIE, H.C. (1952), "A projection of sociolinguistics: The relationship of speech to social status. Southern Speech Journal".

DALY, M. (1978), "Gyn / ecology".

<http://www.feministes-radicales.org/wp-content/uploads/2010/11/mary-daly-gyn-ecology-the-metaethics-of-radical-feminism.pdf>

DAVILA, P. (1988), "Mujer y educación en Euskal Herria: Perspectiva histórica" in *Emakumea Euskal Herriko historian*, Iruñea: Ipes.

DAVIS, A. (1981), *Women, race and class*, London: Women's Press Ltd.

DAVISON, P. (1993), "Woman fights machismo by taking the bull by the horn: Cristina Sanchez"  
<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/woman-fights-machismo-by-taking-the-bull-by-the-horns-cristina-sanchez-has-made-history-as-a-torero-writes-phil-davison-from-toledo-1487200.html>

DEL VALLE, T. (1985), *Mujer vasca: Imagen y realidad*, Barcelona: Anthropos.

DEL VALLE, T. (2001), *Emakumeak Euskal Herrian (erresistentziak eta hausturak)*, Donostia: Gaiak.

DECKARD, B.S. (1983), *The Women's Movement: Political, Socioeconomic, and Psychological Issues*, New York: Harper & Row.

DEUSTUKO UNIBERTSITATEA, (2012), "Mamá quiero ser cooperante. Las claves para Entender la Cooperación internacional" in *liburuaren aurkezpena*  
[http://www.deusto.es/servlet/Satellite/Noticia/1349426982559/\\_eusk/%231116406939966/0/c0/UniversidadDeusto/comun/render?tipoColeccion=Page](http://www.deusto.es/servlet/Satellite/Noticia/1349426982559/_eusk/%231116406939966/0/c0/UniversidadDeusto/comun/render?tipoColeccion=Page)

DOYLE, M. (1998), "A-Z of non-sexist language: Introduction" in *The feminist critique of language*, London: Routledge.

ECKERT, P. ETA McCONNEL-GINET, S. (2003), *Language and gender*, Cambridge: Cambridge University Press.

EHRlich, S. ETA KING, R. (1998), "Gender based language reform" in *The Feminist Critique of language*, London: Routledge.

EISENSTEIN, Z. (1981), *The radical future of lieal feminism*, Lebanon: Northeastern University Press.

ENCLICOPAEDIA BRITANICCA (2014), *Britannica.com*

<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/369468/matriarchy>

EMAKUNDE (2006), EMAKUNDE (2013), *EAEko emakumeen eta gizonen arteko*

*IV. Berdintasun-Plana*, Gazteiz: Emakunde.

[http://www.emakunde.euskadi.net/u7220010/eu/contenidos/informacion/u72panes\\_ant/eu\\_emakunde/adjuntos/iv\\_plan\\_igualdad\\_eu.pdf](http://www.emakunde.euskadi.net/u7220010/eu/contenidos/informacion/u72panes_ant/eu_emakunde/adjuntos/iv_plan_igualdad_eu.pdf)

EMAKUNDE (2013), *EAEko Emakumeen eta Gizonen arteko*

*VI. Berdintasun-Plana*, Gazteiz: Emakunde.

EMAKUNDE (1998), *Hizkuntza, hitzak baino zeozer gehiago.*

*Hizkuntzaren erabilera ez-sexistarako proposamenak,*

Gasteiz: Emakunde.

ESTORNES, I. (1995), "Mentalitate magikoa eta paganismoa gure sorginkeriaren Jatorrian" in *Auñamendiko Eusko Entziklopedia*.

<http://www.euskomedia.org/aunamendi/ee33837>

ERRAZU-COLAS, M.A. (1995), *Recomendaciones para un uso no*

*sexista de la lengua*, Zaragoza: Instituto Aragonés de la Mujer.

ETXANIZ, N. (1951), *Izadi abestiak*, Eusko gogo. 2. liburukia.

ETXEBARRIA, M. (2000), *Principios y fundamentos de la sociolingüística*. Bilbo: EHU.

ETXEBERRIA, H. (2011), *Euskararen jatorria: Enigma europar bat dokumentala,*

ETB eta Digitalak.

EUSKALTZAINDIA, (1993), *Euskaltzaindiaren Oroit-Idazkia 1993*.

[http://www.euskaltzaindia.eus/dok/erakundea/oroitidazkia1993\\_eu.pdf](http://www.euskaltzaindia.eus/dok/erakundea/oroitidazkia1993_eu.pdf)

EUSKALTZAINDIA (2012), *Euskaltzaindiaren hiztegia*, Bilbo:

Euskaltzaindia, Elkarlanean eta Elhuyar.

EUSKARA INSTITUTUA, EHU, Sareko Euskal Gramatika (SEG).

[www.ehu.eus/seg](http://www.ehu.eus/seg)

EUSKOSARE (2015), *Espainiako transizioa*.

[http://www.euskosare.org/euskal\\_herria/aurkezpena\\_eh/historia/historia\\_garaikidea/espainiako\\_trantsizioa](http://www.euskosare.org/euskal_herria/aurkezpena_eh/historia/historia_garaikidea/espainiako_trantsizioa)

EUSTAT (2007), *Euskal AEk hirugarren dirau herrialdeen 2007ko Giza Garapenaren Indizean*.

[http://www.eustat.eus/elementos/ele0004300/not0004395\\_e.pdf](http://www.eustat.eus/elementos/ele0004300/not0004395_e.pdf)

FIRESTONE, S (1970), *The dialect of sex: the case of feminist revolution*,

New York: William Morrow and Company.

FREEMAN, J.O., (1968), *The bitch manifesto*

<http://www.jofreeman.com/joreen/bitch.htm>

FRENCH, C. (1987), *The associated press stylebook and libel manual*,

New York: Dell Publishing.

FRIEDAN, B. (1963), *Feminine mystique*.

<http://nationalhumanitiescenter.org/ows/seminars/tcentury/FeminineMystique.pdf>

GAMBOA, O., GARAIOLA, G. ETA RUIZ, M., *Trantsizioa Euskal Herrian: Zapalkuntza frankistatik Estatutuaren onarpenera (1975-1979)*

<https://datu-basea6.wikispaces.com/file/view/Trantsizioa+Euskal+Herrian,+1975-1979.pdf>

GARCIA MESEGUER, A. (1977), *Language y discrimination sexual*,  
Madrid: Cuadernos para el dialogo.

GARCIA MESEGUER, A. (1988), *Language y discrimination sexual*,  
Madrid: Montesinos.

GARCIA MESEGUER, A. (1996), *¿Es sexista la lengua española? Una  
investigación sobre el género gramatical*, Barcelona: Daidos.

GILLIGAN, C. (1982), *In a different voice*, Cambridge: Harvard University Press.

GLICK, P. ETA FISKE, S. T. (1996), "The ambivalent sexism inventory: Differentiating  
hostile and benevolent sexism" in *Journal of Personality and Social Psychology*,  
Washington: APA (American Psychological Association).

GOETTNER-ABENDROTH, H. (2004), "Matriarchal society: Definition  
and theory" in *The gift*, Rome: Athanor, Meltemi.

GOETTNER-ABENDROTH, H. (2012-2013), *Matriarchal society:  
Studies on 20 indigenenous cultures across the globe*, New York: Peter Lang.

GONZALEZ, S (2002), *Izena duen orok dauka izana. Hizkera sexista ez erabiltzeko  
protokoloa*. Aukera Berdintasun Plana. LAB.

GRAY, H. (1858), *Anatomy: descriptive and surgical*, London: J.W. Parker.

GUTTENTAG, M ETA SECORD, P (1983), *Too many women? The sex ratio  
Question*. Texas: Sage Publications.

HARAWAY, D. (1991), "A cyborg manifesto science, technology, and socialist-  
feminism in the late twentieth century" in *Simians, cyborgs and women: the  
reinvention of nature*, New York: Routhledge.

HARDING, S. (1986), *The science question in Feminism*. New York: Cornell University press.

HARRIS, M (1993), *Culture, people, nature: an introduction to general anthropology*. New York: Harper Collins college publishers.

HARRIS, M (1993), *Culture, people, nature: an introduction to general Anthropology*. New York: Harper Collins college publishers.

HARTSOCK, N (1983), "The feminist standpoint: developing the ground for a specifically feminist historical materialism"

[http://www.ci.tu.ac.th/webold/master/pdf/paper/fulltext\\_The\\_Feminist\\_\\_standpoint\\_Developing\\_the\\_Ground\\_for\\_a\\_specifically\\_feminist\\_historical\\_\\_materialism\\_Nancy\\_Hartsock%5B1%5D.pdf](http://www.ci.tu.ac.th/webold/master/pdf/paper/fulltext_The_Feminist__standpoint_Developing_the_Ground_for_a_specifically_feminist_historical__materialism_Nancy_Hartsock%5B1%5D.pdf)

HERDT, G (2008), "Coming of age and comingout ceremonies across cultures" in *The Gendered Society*. New York, London: Oxford University Press.

HERITAGE , "Endangered languages".

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00206>

HOOKS, B (1981), *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. Boston: Southern Press.

HORNY, A.S (2000), *Oxford advanced learner's dictionary*. OUP Oxford.

HYDE, J (1990), "Meta analysis and psychology of gender differences" in *Sygnis: Journal of women in culture and society*. 16 zenbakia.

IMAZ, M (2013), Desberdintasunak eta diferentziak

<http://31eskutik.com/2013/10/25/desberdintasunak-eta-diferentziak/>

INSTITUTO DE ECONOMIA PUBLICA, (2014), *El índice global de brecha de género en Bizkaia y Euskadi*. Bilbo. EHU

[http://www.bizkaia.net/home2/Archivos/DPTO3/Temas/Pdf/\(2014\)%20Índice%20global%20de%20brecha%20de%20género%20en%20bizkaia%20y%20euskadi.pdf](http://www.bizkaia.net/home2/Archivos/DPTO3/Temas/Pdf/(2014)%20Índice%20global%20de%20brecha%20de%20género%20en%20bizkaia%20y%20euskadi.pdf)

IÑIGO, A (2013), Onomastika saila.

[http://www.euskaltzaindia.net/index.php?option=com\\_eoda&Itemid=469&lang=eu&sexua=E&view=izenak](http://www.euskaltzaindia.net/index.php?option=com_eoda&Itemid=469&lang=eu&sexua=E&view=izenak)

IRAZU, A (2004), "Euskara sexista ote?"

<https://www.gaztezulo.com/artikuluak/euskara-sexista-ote>

IRIGARAY, L (1975-1985), *Speculum: De L'autre Femme*. Paris: Minuit.

IRIGARAY, L (2008), *Sharing the world*. New York: BloomsburyAcademic

IRIZAR, P (1973), *Los dialectos y variedades de la lengua vasca: estudio lingüístico-demográfico*. Donostia: Real Sociedad Vascongada de los amigos del país.

JUANENA, A (1991), "Hizkuntza sexismoa eta euskara". Jakin 65.

JUARISTI, J (1987), *El linaje de Aitor: la inventión de la tradición Vasca*. Madrid: Taurus Ediciones.

KESSLER, S (1990), "The medical construction of gender: case management of Inter-sexed infants" in *Signs: Journal of women in culture and society*. 16. zenbakia.

KIMMEL, M.S ETA ARONSON, A (2008), *The gendered society Reader*. New York: Oxford University press.

KING, K (2013), "The Place of the Gospel of Philip in the Context of Early Christian Claims about Jesus's Marital Status" in *New Testament Studies*, 59. zenbakia.

KOYANA, E (2001), "Transfeminist Manifesto"  
<http://eminism.org/readings/pdf-rdg/tfmanifesto.pdf>

KROLOKKE, C ETA SCOTT-SORENSEN, A (2005), *Three waves of feminism in Gender communication theories and analyses: from silence to performance*, Thousand Oaks (California): Sage Publications

LABOV, W (1990), "The intersection of sex and social class in the course of linguistic change" in *Language variation and change*. 2. zenbakia.

LACAN, J. (1966), *Écrits*, Paris: Seuil.

LAKOFF, R (1998), "Language in woman's place: Extract" in *The feminist critique Of a language*. London: Routledge.

LAFFITE, P. (1941), *Vocabulary Francais-Basque*. Baiona: GureHerria

LEIZARRAGA, J. (1571), *Kateximenea*.  
<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/L/LeizarragaTesta.htm>

LERTXUNDI, A (2008, maiatzak 28 ), "Sexu biribilguneak" in *Berria*.

LERTXUNDI, A (2010, maiatzak 25), "Maite haut" *Berria*.

LEVI-STRAUSSE, C (1958), *Anthropologie structurale*. Paris: Plon.

LEWONTIN, R. C. (1979), "Sociobiology as an adaptionist program" in *Behavioral Science*. 24 zenbakia

LINCOLN, A.E (2008), "Gender, Productivity, and the Marital Wage premium"

[http://people.smu.edu/lincoln/jomf\\_523.pdf](http://people.smu.edu/lincoln/jomf_523.pdf)

LINDSEY, L.L (2010), "The Sociology of gender: Theoretical Perspectives and feminist Frameworks" in *Gender roles: a sociological perspective*, London: Pearson.

LINDSEY, L.L ETA CHRISTY, S (2010), *Gender roles: a sociological perspective*. London: Pearson.

LLEDO, E (2012ko martxoak 4), "A proposito del informe de la RAE. Que el bosque no te impida Ver los árboles"

<http://www.clasicasymodernas.org/2012/03/linguistica/conferencia-de-eulalia-lledo-sobre-el-informe-de-la-rae/>

LLOYD, S, FEW, A ETA ALLEN, K (2009), *The book of feminist family studies*. Thousand Oaks: Sage Publications.

LORBER, J (2008), *Believing is seeing: biology as ideology*. New York: Sage Journals.

LORDE, A (1984), *Sister outsider: essays and speeches*. Berkeley: Crossing Press.

MAINE, H, J,S (2007), *Ancient law: its connection to the history of Early society*.

<http://www.gutenberg.org/files/22910/22910-h/22910-h.htm>

MALINOWSKI, B (1922), *Argonauts of the western pacific*. Lodon. Routhledge.

MALINOWSKI, B (1939), "The Group and the Individual in Functional Analysis" *American Journal of Sociology*, 44. zenbakia.

MARKS, E ETA COURTIVRON, I (1981) *New french feminism*.

New York: Schocken Books

MARTINEZ DE LUNA, I (2010), "Framing: komunikazio-teorietatik euskararen beharrianetara" in *BAT soziolinguistika aldizkaria*. 76. zenbakia.

MCCALL, D (1980), "Dominant Dyad: mother right and the Iroquois Case" in *Theory and Practice*. Great Britain. Mouton Publishers.

MCKENNA, W (1978, 1985), *Gender: an Ethnomethodological Approach*. Chicago: University of Chicago Press.

MEAD, M, (2008), "Sex and temperament in three primitive societies" in *The Gendered Society*. New York, London: Oxford University press

MENDIGUREN-ELIZEGI, X (2003), "Emakumeen bakarrizketari Buruz"  
[http://www.erabili.com/zer\\_berri/muinetik/1055937391/1067243690](http://www.erabili.com/zer_berri/muinetik/1055937391/1067243690)

MILLER, K (1969), *Sexual politics*. New York: Simon Schuster

MILKIE, M (2008), "Contested images of femininity: an analysis of cultural gatekeepers' struggles with the "real girl" critique" in *The gendered society reader*. New York, Oxford: Oxford University Press.

MINISTERIO DE CIENCIA E INNOVACIÓN, (2011), *Libro blanco sobre lasituación de las Mujeres en la Ciencia Española*  
[http://let131198.uab.es/catedra/images/materials/libro\\_blanco\\_texto\\_completo\\_9%20de%20agosto.pdf](http://let131198.uab.es/catedra/images/materials/libro_blanco_texto_completo_9%20de%20agosto.pdf)

MITCHEL, J, (1971), *Woman's state*: Harmondsworth.  
<https://www.marxists.org/subject/women/authors/mitchell-juliet/womens-estate.htm>

MITCHEL, W (1993), *Father sun mother earth. Montana* filma (AEB)  
Wayne Michel films.

MONOGHAM, P (1994), *Oh mother sun! A new view of the cosmic  
Feminine*. Freedom Crossing press.

MORGAN, L.H (1985), *Ancient society*. New york: The University of  
Arizona press.

MORGAN, R (1970), *Sisterhood is powerful*. New York: Random House.

MORENO-FERNANDEZ, F (1998), *Principios de sociolingüística y sociología  
del lenguaje*. Bartzelona: Ariel

MURUAGA, B (2003), *Euskara sexista ote?*  
<http://sustatu.com/1063266313>

NANDA, S (1999), *Gender diversity :crosscultural variations*. Long  
Grove IL(USA): Waveland Press.

NARBAITZ, P (1955), *Kattalinen gogoetak*. Guatemala: Eusko Gogoia.

NASH, M (1983), *Mujer, política y trabajo en España, 1875-1936*. Bartzelona  
Antropos.

NASH, M (1996), "Pronatalismo y maternidad en la España franquista" in  
*Maternidad y políticas de género: la mujer en los estados de bienestar europeos,  
1880-1950*. Madril: Catedra.

NUÑO, L (1999), *Mujeres: de lo privado a lo público*, Madril, Tecnos.

NAVARRO-VILLOSLADA, F (1999), *Amaya y los vascos en el Siglo VIII*.

Nafarroa: Tartalo.

NBE (2011), "El progreso de las mujeres en el mundo 2011- 2012"

<http://progress.unwomen.org/pdfs/SP-Report-Progress.pdf>

NKS (2010), *Gazteriaren Enpleguaren inguruko mundu mailako joerak, 2010*

txostena.

<http://www.observatoriodeltrabajo.org/nueva/web/index.asp?pagina=703&idioma=3&entorno=>

OFICINA INTERNACIONAL DEL TRABAJO (2011), *La igualdad en el trabajo: un objetivo que sigue pendiente de cumplirse*.

[http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/WCMS\\_154780/lang-es/index.htm](http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/WCMS_154780/lang-es/index.htm)

OLIVERI-KORTA, O (2002), *Mujer y herencia en el estamento hidalgo guipuzcoano durante el Antiguo Régimen (siglos XVI-XVIII)*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.

OLLENBURGER, J ETA MOORE, H.A (1992), *The sociology of women: The intersection of patriarchy, capitalism and colonization*. New Jersey:

Pentice- Hall.

ORGANISATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (OECD), (2010).

"Gender Brief"

<http://www.oecd.org/dataoecd/23/31/44720649.pdf>

ORTIZ-OSES, A ETA MAYR, F.K (1988), *El matriarcalismo vasco*.

Bilbo: Deustuko Unibertsitatea.

OZAITA, J (2014), Hurbilpen bat: "Tolosaldeko gazteek hitanoari buruz duten

pertzepzio, diskurtso eta praktikara" in *BAT Soziolinguistika aldizkaria*. 91. zenbakia.

PEREDA, O (2007), "Decir los vascos y las vascas es una hortería"  
[http://www.elperiodico.com/default.asp?idpublicacio\\_PK=46&idioma=CAS&idnoticia\\_PK=428494&idseccio\\_PK=1011](http://www.elperiodico.com/default.asp?idpublicacio_PK=46&idioma=CAS&idnoticia_PK=428494&idseccio_PK=1011)

PNUD, (1995), *Informe sobre desarrollo humano*. Mexico: Harla.

POLO, S (1997), "Historiaurrea eta emakumea" in *Emakumeak Euskal Herriko Historian: Las mujeres vascas en la historia*. Bilbo: IPES

PREVES, S (2003), *Intersex and Identity: The Contested Self*. New Brunswick (NJ): Rutgers university press

RAE (2014), *Diccionario de la lengua Español*  
<http://www.rae.es>

R.D.L (2012), *Julio Borrego: la jente suele confundir género gramatical y sexo, cuando son cosas distintas*. Salamanca: La Gaceta de Salamanca.

RITCH, A, (1980), *On lies, secrets, and silence*. New York: W.W. Norton & Company

ROMAINE, S (2003), "Variation in language and gender" in *The handbook of language and gender*. Oxford: Blackwell.

ROWBOTHAN, S (1972), *Women resistance and revolution*. London: Allen Lane.

RUIGROK, A (2014), "A meta- analysis of sex differences in human brain structure" in *Neuroscience & Biobehavioural Reviews*. 39. zenbakia

SAPIR, E (1929), "The Status of Linguistics as Science" in *Language*. 5. Zenbaki

SALABURU, P, GOENAGA, P ETA SARASOLA, I (2011), Sareko Euskal Gramatika.

<http://www.ehu.eus/seg/init.html>

SANCHEZ CARRION, J.M. (TXEPETX) (1987), *Un futuro para nuestro pasado: Claves de la recuperación del euskara y teoría social de las lenguas.*

Donostia: Egilearen argitalpena.

SANCHEZ CARRION, J.M. (TXEPETX) (1999), *Aplicación sociolingüística de la territorialidad. Márgenes de encuentro, Bilbao y el euskara: sistemas módelicos de interpretación, modelos sistemicos de actuación.*

Bilbo: Bilboko Udala.

SANCHEZ ERAUSKIN, J (1994), *El nudo corredizo. Euskal Herria bajo el primer franquismo.* Tafalla: Txalaparta.

SANCHO, N (2012), *Sexologiako hiztegia.* Donostia: EHU

[http://www.ehu.eus/documents/2660428/2682118/Sexologiako\\_Hiztegia.pdf](http://www.ehu.eus/documents/2660428/2682118/Sexologiako_Hiztegia.pdf)

SAPOLSKY, R (2008), "Testosterone Rules" in *The Gender Society Reader.*

New York, London: Oxford University Press

SARASOLA, I (1998), *Euskara batuaren ajeak.* Irun: Alberdania.

SARRASIN, O, GABRIEL, T ETA, GYGAX, P (2012), "Sexism and attitudes toward gender-neutral language: the case of English, French and German" in *Swiss Journal of Psychology*, Geneva: Verlag Hans Huber. 71(3) zenbakia.

SEGUROLA, I. (1992), "Gizon, gizarte, gizagaixo" in *Egunkaria*. 1992-4-30.

SEGURTASUN SAILA (2013), "Ertzaintzak genero-indarkeriaren edo etxeko indarkeriaren biktima diren ia bost mila emakume babesten ditu" in *Segurtasun saila*: Eusko Jaurlaritza.

[https://www.euskadi.net/nota\\_prensa/2013/ertzaintzak-genero-indarkeriaren-edo-etxeko-indarkeriaren-biktima-diren-ia-bost-mila-emakume-babesten-ditu/r42-440/eu/](https://www.euskadi.net/nota_prensa/2013/ertzaintzak-genero-indarkeriaren-edo-etxeko-indarkeriaren-biktima-diren-ia-bost-mila-emakume-babesten-ditu/r42-440/eu/)

SERRANO, S (2004), "El poder de la obediencia: religiosas modernas en la sociedad Chilena del siglo XIX" in *Las mujeres en la construcción de las sociedades Iberoamericanas*. Sevilla: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

SHERMAN, A (1998), *Cybergrrl! A Woman's guide to the World Wide Web*. New York: Ballantine Books.

SHOWALTER, E (1977), *Literature of their own*. Bognor Regis: Princeton University Press.

SIADeco (1978), *Euskararen Liburu Zuria*. Bilbo: Euskaltzaindia.

SIADeco (1979), *Hizkuntz borroka Euskal Herrian*. Donostia: Ediciones Vascas.

SIBLEY, C ETA PERRY, R (2010), "An Opposing Process Model of Benevolent Sexism" in *Sex Roles*. 62. lib. 7-8 zenbakiak.  
<http://link.springer.com/journal/11199/62/7/page/1>

SMITH, V (1998), *Not just race, not just gender*. New York: Routledge

SMITH, D (1990), *Text, facts, and femininity: Exploring the relations of ruling*. London: Routledge.

SPIVAK, G (1987), *In other worlds: Essays in cultural politics*. New York: Methuen.

ST, J (1995), *The Cyberpunk Handbook*. New York: Random House.

STARHAWK (1979), *The spiral dance: A rebirth of the ancient religions of the great goddess*. New York: Harper Row.

STUART MILL, J (1876), *The subjection of women*. London (2007ko bertsio digitala)

SUSTATU (2008), "Euskara ez sexista erabili ezank"

<http://sustatu.com/1211896238>

SWAAB, D (2004), *Sexual differentiation of the human brain: relevance for genderidentity, transsexualism and sexual orientation*.

[http://www.hawaii.edu/hivandaids/Sexual\\_Differentiation\\_of\\_the\\_Human\\_Brain\\_\\_Relevance\\_for\\_Gender\\_Identity,\\_Transsexualism\\_and\\_Sexual\\_Orientation.pdf](http://www.hawaii.edu/hivandaids/Sexual_Differentiation_of_the_Human_Brain__Relevance_for_Gender_Identity,_Transsexualism_and_Sexual_Orientation.pdf)

SWIM, J , AIKIN, K HALL, W ETA HUNTER, B (1995), "Psychology, Sexism and racism: Old-fashioned and modern prejudices".in *Journal of Personality and Social Washington, D.C., United States:* American Psychological Association. 68(2) liburukia.

TALBOT, M (1998), *Language and gender: an introduction*. Cambridge: Polity.

TRINH T. MINH-HA(1989), *Women, native, other*. Bloomington: Indiana University Press.

TICHENOR, V (2005), "Maintaining Men's Dominance: Negotiating identity and Power when She Earns More" in *Sex Roles*. New York: Springer. 53. lib. 3-4 zenbakiak.

TORREALDAI, J.M (2000), *Artaziak-euskal liburuak eta Francoren zentsura 1936-1983*. Zarautz: Susa

TXILLARDEGI (1984), *Euskal azentuaz*. Donostia: Elkar

UNANUA-GARMENDIA, M.A. (2008), *To eta no sesioan euskaraz*. Donostia: Mutriusque Vasconiae.

UNESCO (2011), *Priority gender equality guidelines*.  
<http://www.unesco.org/new/en/unesco/themes/gender-equality/>

UNESCO (2013), *Literacy data show persistent gender gap*.  
<http://www.uis.unesco.org/literacy/Pages/literacy-day-2014.aspx>

UNIVERSITY COLLEGE OF CORK (1994), *Non sexist language: a Guide*.  
<http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookup?key=olb764>

URKIZU, U (2014 uztailak 18), "Bada gure kezka iraunkor bat gereroaren trataeraz" in *Berria*.

WALKER, A (1983) *In search of our mother's garden*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich

WALKER, R (1995), *To be Real: Telling the Truth and Changing the Face of Feminism*. New York: Anchor

VAN ZONEN, L (1994), *Feminist media studies*. London: Sage.

WEINER, A (1976), *Women of value, men of renown: New perspectives in Trobriand exchange*. Austin. University of Texas Press.

WEINREICH, U, LABOV, W ETA HERZOG, M (1968), "Empirical foundations for a theory of language change" in *Directions in Historical Linguistics*. Austin: University of Texas Press.

WOLF, V (1929), *A room of one's own*.

<https://victorianpersistence.files.wordpress.com/2013/03/a-room-of-ones-own-virginia-woolf-1929.pdf>

WOLLSTONECRAFT, M (1792), *A Vindication of the rights of Women*.

<http://pinkmonkey.com/dl/library1/vindicat.pdf>

WOOD, J (1994), *Gendered lives: communication, gender, and culture*. Belmont: Wadsworth Publishing

WORLD ECONOMIC FORUM (2014), *The Global Gender Gap Index 2014:*

*The Global Gender Gap Index results in 2014.*

<http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2014/part-1/the-global-gender-gap-index-results-in-2014/>

WHORF, B .L (1956), *Language. Thought and Reality*. Cambridge: MIT Press.

YUVAL-DAVIS, N (1997), *Gender and nation, (politics and Culture series)*. Thousand Oaks (California): Sage Publications.

ZARRAGA, A (2010), *Soziolinguistikako eskuliburua*. Gazteiz : Eusko Jaurlaritza.

ZUBIRI, I ETA ZUBIRI, E (1995), *Euskal gramatika osoa*, Bilbo: Didaktiker.

ZULAIKA, J (1988), *Basque violence: methaphor and sacrament*,  
Reno: University of Nevada press.

Ikerketetan erabilitako webguneak

EUSKO JAURLARITZA (2015)

<http://www.euskara.euskadi.eus/>

EUSTAT-EUSKAL ESTADISTIKA ERAKUNDEA (2004)

<http://eu.eustat.eus>

INE-INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

<http://ine.es>

BERRIA (2015)

<http://www.berria.eus>

DIARIO VASCO (2015)

<http://www.diariovasco.com>

EL MUNDO (2015)

<http://www.elmundo.es>

Ikerketetan erabilitako softwarea

Atlas.ti (7)

## 9. Osagarriak

### 9.1. GGI kalkulatzeko taulak

Aukerak eta partaidetza ekonomikoa			
Indikatzailea	Desbiderapen (DE)	0,01/DE	Pisua
Aktibitate tasa	0,16	0,063	0,199
Soldatak	0,103	0,097	0,31
Diru sarrerak	0,144	0,069	0,221
Botere postuak	0,214	0,047	0,149
Postu teknikoak	0,262	0,038	0,121
<b>Totala</b>		<b>0,314</b>	<b>1</b>

Eskolatzea			
Indikatzailea	Desbiderapen (DE)	0,01/DE	Pisua
Alfabetizazio tasa	0,145	0,069	0,191
L.H. tasa	0,06	0,167	0,459
D.B.H.tasa	0,12	0,083	0,23
G.M. H. Tasa	0,228	0,044	0,121
<b>Totala</b>		<b>0,363</b>	<b>1</b>

Osasuna eta biziraupena			
Indikatzailea	Desbiderapen (DE)	0,01/DE	Pisua
Bizirik jaiotakoak	0,01	0,998	0,693
Bizi itxaropena	0,023	0,041	0,307
<b>Totala</b>		<b>0,363</b>	<b>1</b>

Jabekuntza politikoa			
Indikatzailea	Desbiderapen (DE)	0,01/DE	Pisua
E. Parlamentuan	0,166	0,06	0,31
Emakume sailburuak	0,208	0,048	0,247
Emakume lehendakari	0,116	0,086	0,443
<b>Totala</b>		<b>0,194</b>	<b>1</b>

**9.2. Atla.ti txostena.**

